ÖZGÜR ÜNİVERSİTE KİTAPLIĞI 56

Editör FİKRET BAŞKAYA

Resmi tarih tartışmaları -2-

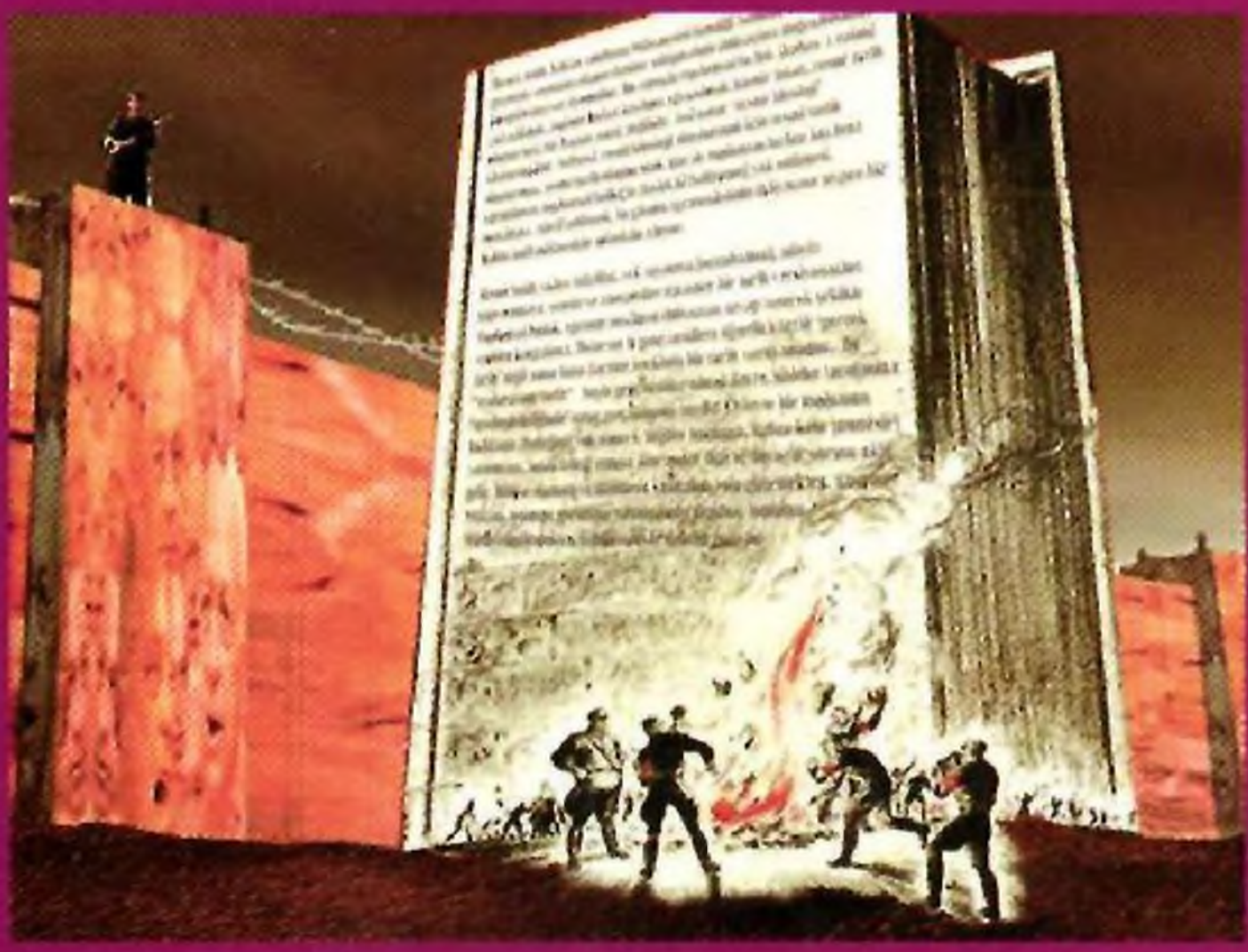

Fikret Başkaya-Cem Uzun-Sait Çetinoğlu
Mete K. Kaynar-Emrah Cilasun-Tolga Ersoy
Ç. Ceyhan Süvari-Ali & Aydın Ordek
Barış Yılmaz, Güngör Şenkal

TÜRKİYE VE ORTA-DOĞU FORUMU VAKFI
ÖZGÜR ÜNİVERSİTE

2. Baskı
Ağustos-2009

Resmi Tarih Tartışmaları 2

Editör

Fikret Başkaya

2. Baskı

İÇİNDEKİLER

Neden Resmi Tarih? 7
Fikret BAŞKAYA
Yedi Düvele Karşı Mücadele 17
Cem UZUN
Sermayenin "Türk"leştirilmesi 79
Sait ÇETİNOĞLU
Bir "Resmi Tarih Mevlüd'ü": Şu Çılgın Türkler ....
Üzerine Bir Değerlendirme 153
Mete K. KAYNAR
Özakman'ın Kitabı ve "Çılgın" Bir Cümlenin .....
Perde Arkası 209
Emrah CİLASUN
Resmi Tarihin İzinde: Bir İsim, Bir Kanun 225
Tolga ERSOY
Türk Resmi Tarih Tezinin Tezahürü Olarak .....
Kürt Tarih Yazıcılığı 257
Ç. Ceyhan SÜVARİ
Alevilik, Aleviler ve Devlet Üzerine Düşünceler ... 289
Ali & Aydın ÖRDEK-Barış YILMAZ
Kendini Çürüten Tezler 313
Güngör ŞENKAL

Neden Resmi Tarih?

Fikret BAŞKAYA

"Eğer nereden gelindiği
bilinmiyorsa, nereye
gidildiği de bilinmez"
Afrika atasözü

Resmi tarih, hâkim sınıfların bilinmesini istediği tarihtir. Tarihin, geçmişte yaşanmış olanın iktidar sahiplerinin ihtiyaçları doğrultusunda kurgulanmış versiyonudur. Bu amaçla toplumsal bellek [hafıza–ı enâm] yok edilmek, toplum hafıza kaybına uğratılmak istenir, fakat, resmi tarih oluşturmak bir başına amaç değildir. Asıl amaç 'resmi ideoloji' oluşturmaktır. Velhasıl, resmi ideoloji oluşturmak için resmi tarih oluşturmak, resmi tarih oluşturmak için de toplumun hafıza kaybına uğratılması, toplumsal belleğin [kolektif hafızanın] yok edilmesi, bozulması, tahrif edilmesi, *bugünün egemenlerinin ihtiyacına uygun bir bellek imâl edilmesiyle* mümkün oluyor.

Resmi tarih, yalan, tahrifat, yok saymaya [occultation], adıyla çağırmamaya, sansür ve otosansüre dayanan bir tarih versiyonudur. Toplumsal bellek, egemen sınıfların ihtiyacına cevap verecek şekilde yeniden kurgulanır. Dolayısıyla genç nesillere öğretilen tarih 'gerçek tarih' değil ısmarlama üzerine üretilmiş bir tarih versiyonudur... Bu

"uydurulmuş tarih" başta genç nesiller olmak üzere, kitleler tarafından 'içselleştirildiğinde' amaç gerçekleşmiş sayılır. Öyleyse bir toplumun hafızasını [belleğini] yok etmeye, değilse bozmaya, hafıza kaybı [amnésie] yaratmaya, tarihi tahrif etmeye kim neden ihtiyaç duyuyor sorusu akla gelir. İktidar olmanın ve iktidarda kalmanın yolu gizlemekten, unutturmaktan, toplumu geçmişine yabancılaştırmaktan, toplumu *"tarihsizleştirmekten, kimliksizleştirmekten"* geçiyor. Zira, toplumsal hafıza toplumsal kimliğin en temel yapıcı unsurudur. Bu yüzden *"iktidar gizlemesini bilenindir"* denmiştir. Hafıza kaybına uğramış, kim olduğunu, ne olduğunu, nereden geldiğini bilmeyen, kendi geçmişine yabancılaşmış birine hükmetmek çok daha kolaydır. Bir birey için geçerli olan bu durum, toplum için de aynı şekilde geçerlidir. Hakim sınıflar binlerce yıllık tecrübelerinden biliyorlar ki *toplumun geçmişine hakim olmadan bugününe ve geleceğine hakim olmak mümkün değildir.* İşte, toplumun hafıza [bellek] kaybına uğratılma gereği böyle bir ihtiyaçtan doğuyor. Bu iş de düzen tarafından yere göğe sığdırılmayan anlı-şanlı tarihçiler, saray uleması ve/veya *akademik statünün gardiyanları* tarafından gerçekleştiriliyor. Sömürü düzeni tarihçisini ve tarih eğitimini boşuna önemsemiyor. Okullarda okutulan tarih her zaman 'kaybedenlerin' değil kazananların, kitlelerin değil komutanların, kralların, padişahların, imparatorların, ulu önderlerin yazdıkları, yazdırdıkları tarihtir. Öyle bir tarih ki orada tarihin asıl yapıcıları, gerçek özneleri olan geniş halk kitlelerinin esâmesi okunmaz... Savaşı kazanan, vatanı kurtaran, her zaman ulu hakandır, şanlı kraldır, padişahımız efendimizdir, ulu önderimizdir. Velhasıl tarihi yapan kitleler değil 'kahramanlardır'. Üzerinde yaşadığımız ülke bize 'ulu önderin' bir lütfudur... Bizi sadece düşmandan kurtarmakla kalmamış, bir de vatan bağışlamıştır, eğer

ulu önderimiz olmasa vatanımız da olmazdı, biz de olmazdık... Orhun Kitabeleri'nde Bilge Kağan şunları söyler: "*Tanrı buyurduğu için, ben çalışıp kazandığım için Türk halkı da öylece kazanmış oldu şüphesiz. Ben erkek kardeşimle beraber bu kadar önderlik edip çalışmasa ve muvaffak olmasa idim, Türk halkı ölecek idi, yok olacak idi.*"

Hakim sınıfların ihtiyacına göre yazılmış tarih, işe, geçmişi tahrif ederek, geçmişte yaşanmış olana dair tabular oluşturarak, bazı olayları öne çıkarıp önemini abartıp, bazılarını yok sayarak, değilse önemsizleştirerek, kararterak, sihirleştirerek, kişiyi yüceltip, kişiye tapınmaya dayalı bir kişi kültü yaratarak, ama hepsinden önemlisi geçmişin bilinmesi istenmeyen kısımlarını unutturup, hafıza kaybı [amnesie] yaratmakla mümkün oluyor. Kimi zaman yok saymaya yok etme eşlik eder, kitapların yakılması, kütüphanelerin ateşe verilmesi, o toplumun geçmişini çağrıştıran araçların tahrip edilmesi, tarihi eserlerin yok edilmesi gibi. Kimi zaman da yaşanmış bir olay efsaneleştirilir, yaşanmış bir başka olay yok sayılır veya gerçekleştirilmiş olan ne varsa bir tek şahsiyete [lidere] mâl edilir. Kişiyi yüceltmekten, kişi kültü yaratmaktan amaç, sadece tarihi tahrif etmek, kafaları bulandırmak değildir, böylece tarihin gerçek öznesi olan kitlelerin rolü yok sayılır. Öyle bir anlayış yerleştirilir ki sanki tarih büyük adamların elinde oyuncaktır. Böyle yazılmış bir tarih de kaçınılmaz olarak elitist, erkek merkezli ve militaristtir. Dolayısıyla, bize miras kalan tarih 'gerçek tarih' değil, aracın direksiyonundakilerin 'uygun ve gerekli gördüğü' *ısmarlama üzerine üretilmiş tarihtir.*

Geleceği kurmak için 'tarihten ders çıkarmak', bu amaçla da tarihi öğrenmek gerektiği söylenir. Oysa asıl amaç tam da bunun tersini yapmakla ilgilidir. *Egemen sınıflar toplumun geleceğini kararmak için geçmişini*

karatmak durumundadırlar. Tarih eğitiminin amacı insanların -özelikle de genç nesillerin- geçmişleriyle, tarihleriyle, atalarıyla gurur duymasını sağlamaktır. Geçmişle gurur duymak için de geçmiş şanlı olmalıdır. İşte devlet tarihçisi bu aşamada devreye girer ve şanlı bir geçmiş imalatına girişir. Fakat tarihçinin misyonunu gerçekleştirebilmesi için önce tarihin bir *uzmanlık alanı,* tarihçinin de 'toplumsal hafıza uzmanı', biliminden sual olunmaz otorite sayılması gerekir. Aslında bu, bir tür *seçme, ayıklama, yok sayma, velhasıl temizlik operasyonudur.* Tarihçi utanılacak ne varsa yok sayar, üstünden atlar, 'geçmişin kirlerini temizler', boş kareleri doldurur... Şanlı bir geçmiş kurgusuyla amaçlanan sadece gurur duyulacak bir geçmiş yaratmak değildir. Şanlı geçmiş bugün yaşanan kötülükleri unutturma işlevi de görür. Fakat bellek kaybı yaratmaktan amaç bununla da sınırlı değildir. Böylece iktidar sahipleri (büyük gaspçılar ve şürekâsı), sadece ayrıcalıklı konumlarını güvence altına almış olmazlar, *işledikleri insanlık suçlarının, katliamların, kıyıcılığın ve zulmün hesabının sorulmasını da engellemeyi amaçlarlar.* Hafıza kaybı yaratma amacı gerçekleştiğinde egemen sınıflar *masumiyetlerini de kanıtlamış olurlar...* Dolayısıyla resmi tarih *zalimlerin zulmünün cezasız kalmasını sağlar,* bir tür *berat ettiricidir,* Ermeni sorununa dair bağnaz 'resmi refleks' İttihatçılar'ın işlediği insanlık suçunun hatırlanmasını engellemek içindir. Eğer bu vesileyle yalanlardan biri deşifre edilir, açığa çıkarsa, başka yalanların da çorap söküğü gibi ortalığa dökülme riski vardır ki böyle bir şey büyük gaspçıların ve ideolojik uşaklarının korkulu rüyasıdır.

Siyasetçiler, devlet adamları ve sözcüleri sık sık "Tarih tarihçilere bırakılmalıdır." derler. Aslında bununla *"tarih benim tarihçilerimden başkasına bırakılamaz."* demek isterler... Bu yüzden toplumsal bellek alanı, top-

lum hafızası densin, önemli bir ideolojik mücadele alanı, dolayısıyla *sınıf mücadelesini angaje eden bir şeydir*. Resmi tarih [ve ona dayanan resmi ideoloji] yalana, tahrifata yok saymaya, adıyla çağırmamaya ["sözde Ermeni soykırımı" gibi], tabulaştırmaya, kişi kültüne [Mustafa Kemal'in putlaştırılması] vb. dayandığı için, mantıkî, etik, bilimsel iç tutarlılıktan yoksun, inandırıcılığı şüpheli, son derece kırılgan bir tarih versiyonudur. Son dönemde efsane üreticilerinin yeniden arzı-endam etmesi [Şu Çılgın Türkler" ve bezeri zorlamalar] tam da söylediğim durumla ilgilidir... Bu yüzden resmi tarihin sadece tarihçiler, *akademik statünün gardiyanları* tarafından savunulması mümkün değildir. Resmi tarih, yasalar, mahkemeler tarafından da korunmaya muhtaçtır. Herhangi biri 'resmi tarihi' teşhir edip, 'gerçek tarihe' ulaşmaya kalkar, "mayınlı alana girer", rejimin tabularına dokunursa, karşısında sadece devlet tarihçisini, 'zihin gardiyanlarını' bulmaz, polisi, savcıyı, yargıcı, nihayet hapishaneyi de bulur... Durum böyleyken, devlet tarihçisinin rejim tarafından ödüllendirilmesi, *tarafsız bilimin* timsali sayılması, burjuva düzeninin bir ironisidir... Elbette bu, resmi tarihe karşı çıkıp "başka", "farklı" bir tarih versiyonu oluşturmayı amaçlayanın yazdığı tarihin mutlaka *gerçek tarih* olduğu anlamına gelmez. Asla böylesi bir kesinlik söz konusu değildir. Devlet tarihçisi [resmî tarihçi] değil, öyleyse söylediği muteberdir diye bir kural yoktur ve olmamalıdır. Bu resmi tarihe karşı çıkan, resmi tarihi teşhir etme niyeti taşıyan tarihçinin, sadece yöntem üstünlüğüne sahip olduğu anlamına gelir. Yalanın karşısında durmak, geçmişe ezilen, sömürülen sınıflar, gerçeğe ihtiyacı olan 'asıl tarih yapıcılar' tarafından bakmak, asıl misyonu yalan üretmek olan 'devlet tarihçisine' göre 'gerçeği yakalamak' bakımından daha avantajlı durumda olmaktır. Dolayısıyla, resmi tarihe karşı çıkanın bilimsel

yetkinliğe sahip olması, bilimsel öğelerin diyalektik bütünlüğünü yakalaması, kendinden beklenen yüksekliğe çıkabilmesi gerekir.

Genel bir çerçevede geçerli olan durum, Türkiye söz konusu olduğunda daha da belirgindir. Böylesine köşeli, bağnaz bir resmi tarih versiyonu oluşturup, genç nesillerin zihnini yalanla doldurmanın nedeni, iktidar sahiplerinin *meşruiyet* sorunuyla ilgilidir. Egemen sınıfın egemenliği, sadece zora, çıplak şiddete dayanarak sürdürülemez. Kaba kuvvet, çıplak şiddet, iktidar olmayı sağlasa da iktidarın kalıcı olabilmesi için ideolojik egemenlik [gönüllü kabullenme] gereklidir. Fakat, insanların [toplumun] bilincine nüfûz edebilme yeteneğine sahip bir egemen ideoloji, sadece lafla, nutukla, kahramanlık ayinleriyle, bıktırıcı törenlerle, marşlarla, şanlı geçmiş masallarıyla, düşmanı denize dökme edebiyatıyla, vb. mümkün olmaz. *Kitlelerin bilincine nüfuz edecek, yanılsama yaratacak ideoloji bile bir maddi arka planı varsayar.* Velhasıl kitlelerin 'yeni düzenin' durumlarını iyileştireceğine inanmaları, ikna olmaları gerekir. İkna olmaları için de maddi dünyada asgari düzeyde de olsa bir şeylerin değişmesi, gerçekleşmesi gerekir.

İşte bir darbeyle Cumhuriyet'i kuran İttihatçı kliğin maddi dünyada kitlelere teklif edeceği fazla bir şeyin olmaması, onların egemen ideoloji üretme yeteneklerini zaafa uğratıyordu. Gönüllü kabullenme anlamında bir egemen ideoji oluşturmanın mümkün olmadığı koşullarda, bağnaz bir resmi ideoloji oluşturmaya mecburdular. Resmi ideoloji de ancak resmi tarihe dayandırılabilirdi ve öyle oldu. Mustafa Kemal kliğinin bir darbeyle kurduğu Cumhuriyet, emekçi halk çoğunluğunun yaşam koşullarını iyileştirici bir şeyler teklif etme yeteneğine sahip değildi. Bir kere Cumhuriyet [zaten gücü ve etkinliği kalmamış Halife Sultan'ın sahneden çekilmesi dışında] hiç-

bir köklü yenilik içermiyordu. Sadece gaspçıların sömürü, yağma ve talanı güvence altına alınmıştı. Gaspçıların durumu da emekçi çoğunluk aleyhine güvence altına alınabildiğine göre, Kemalist kliğin önderliğindeki bürokrat, toprak ağası, komprador burjuvazi ittifakı, kitlelerin bilincine nüfûz edecek bir egemen ideoloji oluşturamazdı. İşte maddi plandaki bu zaaf, ideoloji dünyasına daha çok yaslanarak telafi edilmeye çalışılınca, ortaya garip bir resmi tarih ve resmi ideoloji versiyonu çıktı. Eğer 1923'ten sonra toprak ağalarına ve hazineye ait topraklar yoksul ve topraksız köylülere dağıtılsaydı, küçük çiftçilere kredi ve tarımsal girdi kolaylıkları sağlanabilseydi, işçilerin yaşam koşullarını iyileştirici bazı düzenlemeler yapılsaydı, devlet-toplum yabancılaşmasını hafifletici kimi yöntem ve araçlar devreye sokulabilseydi, sınırlı da olsa halk iradesinin tecellisinin yolu açılabilseydi, vb. yukarıda söylediğim 'maddi geri plan' kısmen de olsa gerçekleşmiş olabilirdi -Hâkim sınıf ittifakının yapısı ve konumu böyle bir açılıma engeldi. Tam tersi gündeme geldi, toprak ağalarının toprakları 1923 sonrasında daha da genişledi... Devlet-toplum yabancılaşması derinleşti, her türlü demokratik açılımın önü kesildi... Bağnaz diktatörlüğün ideolojik alanı önemsemesi, tarihi tahrif etmek ve yeni bir tarih versiyonu oluşturmak için *Türk tarih tezi, Türk dil tezi* gibi gülünç çabalar ve zorlamalar içine girmesi, yeni olduğunu söyleyen iktidarın kitlelere teklif edecek *yeni bir şeyi* olmamasıyla ilgiliydi. Kendisi *eski* olan *yeni bir şey* teklif edebilir miydi? Bu yüzden Türkiye'deki rejim her zaman ideolojik alanı önemsemiştir.

Okullarda okutulan tarih *gerçeğin tarihi* olmaktan çok ideolojik bir kurgudur. Genel bir çerçevede de CHF [Cumhuriyet Halk Fırkası] kongresinde Mustafa Kemal'in sunduğu Büyük Nutuk'a dayanıyor. Bir ülkenin tarihi sadece bir siyasi şahsiyetin hikâye ettiğine dayandı-

nlabilir mi? Mustafa Kemal'in yapılan her şeyi kendisine mal etmesi ve olayları öyle hikâye etmesi işin doğası gereğidir. Bir kere Nutuk'ta anlatılanlarla gerçekte yaşanlar arasında bariz uyumsuzluk var. İkincisi, yakın tarih yazılırken ekseri birinci emperyalistler arası savaş yok sayılıyor. Aslında emperyalist savaş atlanarak, geçiştirilerek yazılan tarihin bir kıymet-i harbiyesi olması mümkün değildir. Aynı şekilde 1908 de geçiştiriliyor. Oysa, asıl kırılma noktası resmi tarihin ısrarla ileri sürdüğü gibi 1923 değil, 1908'dir. Daha önce başka yerde yazdığım gibi [Yediyüz-Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi] 1923 sonrasında kurulan rejim 'İkinci İttihat'çı rejiminden başka bir şey değildi. Üçüncüsü de, kişi kültü yaratmayı, kişiye tapınmayı marifet sayan bir tarih anlayışı, modernite sonrası dönemin toplumuna yakışmaz... Fakat Türkiye'nin tarihinde ve o tarihin hiçbir döneminde bir *modernite devriminin* ve *aydınlanmanın* yaşanmamış olması, hâlâ kişi kültünü sürdürmeyi mümkün kılıyor. Gerçek durum böyledir ama Cumhuriyet *modernitenin* ve *aydınlanmanın* timsâli sayılıyor... Bu durum Türkiye'deki bilimsel-entelektüel azgelişmişliğin rahatsız edici bir göstergesidir ve bilimsel-entelektüel azgelişmişlikle resmi tarih ve resmi ideoloji birbirlerini karşılıklı olarak yeniden üretiyor.

İradi olarak geçmişi yok saymak mümkündür ama *geçmişi yok etmek mümkün değildir*. Resmi tarihin yok saydığı, yok etmek için onca çaba harcadığı *gerçeklerin aradan* onca zaman geçmesine rağmen, öcünü alırcasına ve inatla gündemdeki yerini alması bu yüzdendir. Geçmiş bugünkü zamanda bizde varolmaya,. bizimle yaşamaya devam ediyor. Tarih *sağır* ve *dilsiz* değildir, duyup söylemeye devam ediyor ve edecek ama bu kendiliğinden olacak bir şey değildir. Eğer tarihimize sahip çıkarsak, yalancıları, tahrifatçıları, efsane ve tabu imalatçılarını

teşhir edebilirsek, *tarih bizi özgürleştirecektir.* Bu yüzden ünlü İngiliz tarihçisi Martin Bernal'in dediği gibi: "*Tarih tarihçilere, akademik statünün gardiyanlarına, bırakılmayacak kadar önemlidir.*"

Yedi Düvele Karşı Mücadele

Cem UZUN

Resmi ideolojinin temellerini oluşturan mitlerden önemli bir tanesi de yedi düvele karşı mücadele verilmiş olduğudur. Britanya'nın Türkiye'yi bölme planlarına karşı Ankara hükümetinin kazandığı zafer, savaş sonrası ortaya çıkan diktatörlük rejimini meşrulaştırmak için kullanıldı. Nutuk, başarının tümünü iktidardakilere atfederken, 1927'ye kadar muhalefete geçmiş olan herkesi en hafifinden zayıf iradeli, en ağırından vatan haini olarak gösteren politik bir doküman olarak tam da bu rolü oynamaktadır.

Bu makalenin amacı, Britanya ve onun uydu ülkelerine karşı kazanılan zaferin, daha sonra politik iktidarı miras alanların muhteşemliğiyle pek de bir alakası olmadığını göstermektir. Türkiye içinde ve dışında bir dizi faktörün hayati öneme sahip olduğu bu mücadele, parlak bir stratejinin değil, dünyadaki sınıfsal güç dengelerinin bir sonucuydu.

Ancak, Türkiye'nin zaferi emperyalizm açısından gerçek bir yenilgiydi. Bu gerçekliğin kendisi, sadece kendi tarihimize ışık tutması açısından değil, aynı zamanda en büyük emperyalist güçlerin bile kontrol edemedikleri gelişmelerle sınıf mücadelesi tarafından nasıl alt edilebil-

diğini göstermesi açısından da önemli. 20. yüzyılın başında dünyanın egemen gücü Britanya'ya karşı mücadeleye bakarken, ABD yönetici sınıfı ve küçük ortağı Britanya'nın Irak'ta yaşadıkları problemlerle paralellikler kurmamak mümkün değil.

Resmi ideolojiye ilişkin genel tezlerimi kitabımda,[1] daha geniş bir şekilde ele aldım, bu makale büyük oranda kitabın "Kurtuluş Savaşı" bölümüne dayanmaktadır.

1918 Sonunda Dünya

Askeri düzeyde Britanya ve Fransa'nın liderliğindeki İtilaf Devletleri savaşı kazanmış, İttifak ise kaybetmişti. Gerçekte ise durum, savaşın galipleri için bile çok daha zor ve çelişkiliydi. Savaşın yarattığı basınç nedeniyle Britanya ve Fransa'nın 'muzaffer' hükümetleri düşmüştü. Savaşın başında İtilaf Devletleri'nin arasında bulunan Rusya'da yaşanan kriz, Mart 1917'de (eski takvim ile Şubat) Çarlık'ın devrilmesi, Kasım 1917'de (Ekim) işçi iktidarının kurulmasıyla sonuçlanmıştı. Yenilmiş durumda olan Almanya'da da beş yıl sürecek devrimci bir kriz başlamıştı. İsyan halindeki Alman işçi ve askerler Kaiser'i düşürmek ve monarşiye son vermek üzereydi. Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri de mağlupları da savaş nedeniyle derin bir istikrarsızlık içindeydi.

Dönemin süper gücü Britanya, savaş sonrası dünyada da egemenliğini sürdürüyor görünüyordu. Ancak Britanya'da bile hükümet devrilmiş ve Lloyd George yeni başbakan olmuştu. '*Savaşı Kazanan Başbakan*' olarak tarihe geçen Liberal Parti Başkanı Lloyd George için Muhafazakâr Parti liderleri bile '*İsterse ömür boyu başbakan olarak kalabilir.*' yorumunda bulunmuşlardı.[2] Lloyd George, Aralık 1918'de yapılan genel seçimleri ezici bir

1 Uzun, Cem (2004)

2 Fromkin, David (1991) s. 383

çoğunlukla kazanmış, parlamentodaki Liberal ve Muhafazakâr milletvekillerinin yüzde 85'inin desteğini almıştı. Britanya toprakları, Paris Barış Görüşmeleri sonucunda 2.5 milyon kilometrekare genişlemişti. Lloyd George bir arkadaşına, '*Alman sömürgeleri, Mezopotamya vb şeklinde, avuç dolusu altınla döndüm.*' diyecekti.[3]

Buna karşın Britanya'nın durumu sağlam değildi. Krizle karşı karşıya olanlar sadece savaşta yenilmiş ülkeler değildi. Britanya, Ortadoğu'ya 2.500.000 asker göndermişti. Bunların 250.000'i ya öldü ya da yaralı döndü. Osmanlı İmparatorluğu topraklarına ise 1.084.000 kişilik bir işgal kuvveti yollamıştı.[4] Ne var ki Britanya Ordusu için savaşan askerlerin 1.000.000'u aşkın kısmı Hindistanlı,[5] onların önemli bir kısmı da Müslüman'dı.[6] 1919'da Britanya birlikleri artık eve dönmek istedikleri için isyan ettiler. Rus Devrimi kendini Britanya Ordusu'nda da hissettiriyordu. Ocak ve Şubat 1919'da Britanya Ordusu'nun sayısız birliği ayaklanmaya katıldı. Hükümet, askerlerin geri çağrılmasını hızlandırmaya zorlandı. 1919'un sonunda 4 milyon asker evine dönmüştü.

Britanya'daki maden ve metal işçileri de kitlesel grevler yapıyorlardı.[7] Savaş zaferinin maliyeti çok yüksek olmuştu ve işçi sınıfı daha fazla bedel ödemek istemiyordu. Britanya egemen sınıfı dünyanın dörtte birini kontrol eder hale gelmesine rağmen manevra alanı sınırlıydı.

Rus Devrimi'ni askeri işgal ile boğma çabası konusunda Lenin, '*Bir milyon askerden oluşan uzun vadeli bir*

3 Fromkin, David (1991) s. 401

4 Fromkin, David (1991) s. 404.

5 Britanya sömürgesi durumundaki Hindistan, henüz Pakistan- Hindistan-Bangladeş olarak bölünmemişti.

6 Fromkin, David (1991) s. 387

7 Rosenberg, Chaime (1987) s. 10-15

işgal ordusunu gerektiren Rusya'nın fethi, proleter devrimin İtilaf ülkelerine hızla yayılmasının en garantili yoludur'[8] diyordu.[9]

Britanya egemen sınıfının sorunları, Britanya ile sınırlı değildi. Sömürgelerinde de ayaklanmalar başlamıştı. Mısır'da 1919'da yaygın grev ve gösteriler yaşandı. Britanya Yüksek Komisyonu raporunda, *'Mısır'daki hareket kelimenin tam anlamıyla ulusal. Bütün sınıf ve kesimlerin desteği söz konusu...'*[10] denilıyordu. Müslümanlar ve Kıptiler (Mısırlı Hıristiyanlar) birlikte gösteriler düzenliyor, imam hatipli ve diğer öğrenciler birlikte yürüyüşler yapıyorlardı. Hattâ, az sayıda da olsa kadınlar gösterilere katılıyorlardı. Ortadoğu'daki en büyük işçi sınıfı harekete geçmişti. Mısır'daki ayaklanmayı Ürdün ve Irak takip etti. Britanya'nın emperyalist gücü kırılgandı.

Britanya İmparatorluğu'ndaki büyük Müslüman nüfus egemenlerin başını ağrıtmaya başlamıştı. Pakistan, Hindistan, Sri Lanka, Mısır ve Malaya nüfuslarının ya çoğunu ya da ciddi bir kısmını Müslümanlar oluşturuyordu.

Nisan 1919'da The Times Gazetesi muhabiri, *'Hindistan'da Çapaulcuların Şiddeti'* başlıklı haberinde şunları yazıyordu:

"Ülkenin değişik bölgelerinden pasif direniş raporları geliyor. Özellikle de Delhi, Agra Bombay ve Kalküta'daki bu gösterilerin ortak ve belirgin özelliği Müslüman ve Hinduların el ele vermesidir. Hindular, camilere serbestçe alınıyor, hatta mihraba yerleşiyorlar. Amritsar, Ahmetabat, Annand ve Viramgam'da iletişim şebekesine yapılan planlı saldırılar, bu hareketin kendiliğinden ge-

8 Rosenberg, Chanie (1987) s. 19.

9 Irak'la bir işgal ordusu bulundurma girişiminin, asker katkısı yapması istenen ülkeler üstündeki etkisini bugün bir kez daha görebiliyoruz.

10 Fromkin, David (1991) s. 419.

liştiği veya tamamen bir çapaçulcu şiddeti olduğu sonucuna varmamızı engellemektedir.

Türkiye'nin Barış Konferansı'nda parçalanması olasılığı karşısında Hindistanlı Müslümanların yaşadığı kaygılar göz önüne alınırsa, Müslüman ve Hindular arasındaki yakınlık büyük önem taşımaktadır. Hindistanlı Müslümanların Halifeliğe ve padişahın halifelikten gelen dünyevi gücüne karşı hissettikleri güçlü bağın önemine tekrar ve vahametle dikkat çekmek istiyorum. Yaşadığımız çalkantılı ortamda, İslam'ın dünyevi gücünde yapılacak herhangi bir gereksiz kısıtlamanın yangına körükle gitmek anlamına geleceği konusunda bir uyarıda da bulunmak istiyorum."[11]

Britanya ve sömürgelerinde yaşanan sorunlar, Britanya Hükümeti'ne askerleri geri çağırmaktan başka bir seçenek bırakmadı. 1919'un ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nu işgal eden birliklerin 2/3'ü geri çekilmişti. Osmanlı topraklarında kalan asker sayısı ise 320 bin civarındaydı. Britanya egemen sınıfı bir sorunu çözmeye çalışırken bir diğeri ile karşı karşıya kaldı. Britanya, o tarihte tek bağımsız Müslüman devlet olan Osmanlı'nın parçalanması için çoğunluğu Müslüman olan Hint askerlerine güvenmek zorunda kaldı. Britanyalı diplomat Sir Edward Grey, Müslüman kamuoyunu yatıştırmak için Osmanlı'nın yerine Mekke-Medine gibi kutsal bölgeleri içeren başka bir Müslüman Devleti'nin kurulmasını önermişti. Büyük güçler zaten bu coğrafi bölgeleri kontrol etmek konusunda pek de hevesli değillerdi. Arap Yarımadası konusunda Lloyd George, '*Yabancı güçlerin Arap bölgelerini işgal etmesi üzerinde durulmuyordu. Toprak, açgözlü güçlerin bu gölgeleri kalıcı meraları haline getirmelerine değmeyecek kadar çoraktı*' diyerek bunun nede-

11 The Times, 19 Nisan 1919, No 42078 s. 10.

nine açıklık getiriyordu.[12] Bölgenin dünyanın en büyük petrol rezervine sahip olduğunu henüz kimse bilmiyordu.

Zaferin diğer bir bedeli ise Britanya'nın müttefikleri Fransa ve İtalya'ya verilen vaatlerdi. Bu iki ülke Osmanlı İmparatorluğu dahil savaşta elde edilen bölgelerden pay almayı bekliyorlardı. Britanya egemen sınıfı, askerlerini geri çekmek zorunda kaldığı bir ortamda Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldığı toprakları müttefikleri ile nasıl bölüşeceği sorunu ile karşı karşıya kaldı. Diğer taraftan Rus Devrimi örneğinin etkisi ve savaş sonrası yaşanan derin kriz nedeniyle isyan ve devrimler, sadece Avrupa'da değil, Britanya İmparatorluğu'nun diğer bölgelerinde de yayılıyordu.

Savaşın emperyalist galipleri zayıflamış ve birbirine düşmüştü. Dünyadaki devrimci durumun ve ülkelerindeki isyanların tehdidi altındaydılar. Mağlup devletleri toprak paylaşımını kabul etmeye zorlayacak askeri güçlerini hızla kaybediyorlardı. Bu sorunlar, Osmanlı topraklarını konusunda yaşanacak çekişmede önemli bir rol oynayacaktı. Avrupa hırsızlar mutfağında kotarılan Paris ve Sevr antlaşmaları çatışmanın başlangıcını oluşturacaktı.

Müttefikler Birbirine Düşüyor

Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisi kesinleştiği anda Fransa ve Britanya arasında Osmanlı'yı kimin teslim alacağı konusunda gerginlik baş gösterdi. Britanya hızlı davranarak 28 Ekim 1918'de Mondros Antlaşması'nı imzaladı. Antlaşma koşulları son derece ağırdı. *'Antlaşma tam bir teslim alıştı. Herhangi bir tehdit söz konusu olduğunda Osmanlı İmparatorluğu'nun stratejik önem atfedilen bölgeleri işgal edilebilecekti. Bunun anlamı aslında istedikleri her yeri işgal etme serbestîsini almış olmalarıy-*

12 Fromkin, David (1991) s. 140.

dı.'[13] Fransız Hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun en 'iyi' parçalarının Britanya'ya kalacak olması karşısında son derece öfkelendi.

Lloyd George bir zafer daha kazanmıştı. Fransız Başbakanı Clemenceau ve Yüksek Savaş Konseyi'nin diğer üyelerine şunları söyledi:

"Britanya dışında hiçbir güç Filistin seferine bir avuç siyah askerin katkısından daha fazla katkı sunmadı... Britanya'nın Türk topraklarında yaklaşık 500.000 askeri bulunuyor. Britanya, Türk Orduları'nın 3/4'ünü esir aldı ve Türkiye ile savaşta yüz binlerce kayıp verdi. Diğer hükümetler, kutsal emanetleri çalmamamız için sadece birkaç zenci polis görevlendirdiler. Ama, sıra ateşkes antlaşmasına gelince bu kadar çok tantana yaratıldı."[14]

Lloyd George'un sergilediği ırkçılık ve saldırganlık, Britanya egemen sınıfının kendi kontrolü altına giren halklara ve sözde müttefiklerine olan bakış açısının bir ifadesidir. Üstelik, Lloyd George'un Liberal Partisi, Britanya'nın o dönemdeki politik sisteminde *'daha az emperyalist'* olmakla tanınır. Lloyd George, siyahi ırka aşağılayıcı bir küfür olarak kullanılan *'nigger'*[15] tabirini kendi hatıralarında da tekrarlamakta hiçbir sakınca görmemiştir.

1918-1919: İşgale Direniş

Mondros Ateşkes Antlaşması, Donanma Bakanı Hüseyin Rauf Bey tarafından 30 Ekim 1918'de imzalandı. Ermeni Soykırımı nedeniyle İtilaf Devletleri tarafından mahkemeye çıkarılmaktan korkan Talat, Cemal, Enver,

13 Fromkin, David (1991) s. 372.

14 George, Lloyd War Memories Vol 6 s. 279-280'den alıntı yapan Fromkin, David (1991), s. 373

15 Irkçı olamayanlar, Afrika kökenli ırklara mensup olanları tanımlarken 'black' (siyah) sözcüğünü kullanmalar; 'nigger' (zenci) sözcüğü özellikle ırkçılar tarafından tercih edilir

Bahattin Şakir, Dr. Nazım ve İttihat ve Terakki'nin üç diğer lideri, 1 Kasım 1918'de İstanbul'u terk eden Almanlar'la birlikte kaçtılar.[16] İttihat ve Terakki tabanı ise meclis, ordu, posta-telgraf hizmetleri ve devlet bürokrasisinin içinde örgütlenmeye devam ediyordu.

12 Kasım 1918'de Britanya Donanması İstanbul Limanı'na girmişti. 16 Mart 1920'ye kadar bunun resmi adı 'işgal' olmadı, ama Britanya ve Fransız güçleri kenti egemenlikleri altına almışlardı.

Direniş planları İttihat ve Terakki liderliğince önceden hazırlanmıştı. Hükümeti Konya'ya taşıyarak, direnişi Anadolu'dan yürütmeyi öngören bu planlar, İttihat ve Terakki liderliğince Britanya ve Fransa'nın Çanakkale'yi ele geçireceğinin düşünüldüğü 1915'te hazırlanmışlardı.

Enver, İstanbul'dan kaçmadan önce Teşkilat'ı Mahsusa'ya Anadolu'da gizli silah depoları kurmaları emri verdi. Bu özel birim, Ekim 1918'de Umum Alem-i İslam İhtilal Teşkilatı olarak isim değiştirdi. Teşkilat üyeleri silahlı gerilla grupları ile ilişkiye geçmek üzere Anadolu'ya gönderildi. Bu silahlı grupların çoğu Ermenilere ve Rumlara karşı katliam işlemiş ve onların mülklerine el koymuştu. Dolayısıyla İşgal Orduları'nın başarılı olması durumunda elde ettikleri mülkleri kaybetme ve yargılanma tehlikesi ile karşı karşıyaydılar.

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan önceki hafta Talat ve Enver direnişe para ve silah sağlaması için Karakol adında gizli bir örgüt kurarak liderliğine Kara Vasıf ile Kara Kemal'i getirdiler.

---

16 Korkuları yerindeydi. İtilaf Devletleri 1915'te İttihat ve Terakki liderlerini mahkemeye çıkaracağını açıklamışlardı. Enver dışındaki adı geçen İttihat ve Terakki liderleri 1921 sonuna kadar Ermenilerin düzenlediği suikastlarla öldürülmüşlerdi. Enver ise Ağustos 1922'de Bolşeviklere karşı çarpışırken Buhara'da öldü.

İttihat ve Terakki açık politik faaliyet için de hazırlık yaptı. İttihat ve Terakki üyeleri değişik isimler altında Müdafaa-i Hukuk Dernekleri'ni kurdular. Bunların ilki, ateşkesten iki gün sonra 2 Kasım 1918'de Trakya Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi adı altında kuruldu.

Mondros Ateşkes Antlaşması'na karşı hem askeri hem de sivil direniş, İttihat ve Terakki tarafından örgütlenmişti.

Türkiye nüfusu açlık ve sıkıntı çekiyordu. Sivil nüfus için ölüm oranının 1918'de önceki yıllara oranla yüzde 60 artması, İstanbul'daki yaşam koşullarının bir göstergesidir.[17] Anadolu'daki Müslüman nüfus 1914'e göre yüzde 18 azalmıştı. Hıristiyan nüfus ise Ermenilerin tasfiyesi nedeniyle bundan çok daha fazla düşmüştü. 1925'e gelindiğinde Anadolu'nun Hıristiyan nüfusu yüzde 84 azalmıştı.[18]

Sürülen veya öldürülen Ermeni ve Rumların mülklerine el koyan bir grup insan birden bire zenginleşmişti. Ancak halkın çoğu aç ve sefildi. Onlar için gelecek çok belirsizdi. Ülke Britanya'nın kontrolü altındaydı. Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin ise hiçbir ağırlığı yoktu.

Damat Ferit Paşa Hükümeti, devlet bürokrasisinden İttihat ve Terakki üyelerini söküp atmaya çalışıyordu. Britanya'nın baskının artırılması talebi üzerine, İttihat ve Terakki üyesi yüz kişi 1921'e kadar kalacakları Malta'ya sürgün edildi.

Mustafa Kemal ise, Britanya'nın onayı ile, padişah tarafından 9. Ordu'nun Müfettişliği'ne atandı. 19 Mayıs'ta da yeni görev yeri Samsun'a ulaştı.

17 Belediye İstatistikleri İstanbul İli Salnameleri'den alınıp yapan Çevdar, Tevfik (1971), s. 119.

18 Keyder, Çağlar (1987) s. 79.

İlk Çatışmalar

Britanya, Fransa ve İtalya arasında St. Jean de Maurienne'de yapılan antlaşmaya göre, Anadolu'nun bir kısmı İtalya'ya verilecekti. Bundan sonra yaşananlar, savaşın kızgın ortamında yapılan bu anlaşmaların istenmeyen sonuçlarını gösteriyor. İtalyanlar Britanya'ya güvenmiyor ve kendi çıkarlarını sağlama alma gereği hissediyorlardı. Mart 1919'da İtalyan birlikleri Antalya'ya çıktılar. İki ay içinde Antalya ve Marmaris'te üs kurdular. Lloyd George, İtalyanların İzmir'e de çıkarma yapma planlarını boşa çıkartmak için Yunanistan kara birliklerini devreye soktu. İzmir nüfusunun yarısının Rum olması Britanya açısından bir avantaj oluşturuyordu. Yunanistan birlikleri 15 Mayıs'ta İzmir'e girdiler. İnisiyatifi kaybeden İtalya Başbakanı Emmanuele Orlando, uluslararası toplantıda gözyaşlarına boğularak 19 Haziran 1919'da istifa etti.

Çatışmalar, 'barış' konferansları ile eşzamanlı işledi: Ocak 1919 Paris, Şubat 1920 Londra, Nisan 1920 San Remo ve Ağustos 1920'de Sevr.

Mondros Antlaşması ile istediği yeri işgal etme hakkını alan Britanya, ordudaki isyanlar nedeniyle askerlerini geri çekmek zorunda kaldığı için fiilen bu ayrıcalığını kullanacak durumda değildi. Britanya bunun yerine, donanması aracılığıyla İstanbul ve kıyılarını kontrol ediyor, demiryolları ve telgraf sisteminin kontrolü aracılığıyla da geri kalan alanların kontrolünü elinde bulundurduğu görüntüsü yaratmaya çalışıyordu. Britanya, top namluları saraya çevrili savaş gemileri sayesinde padişahı da kontrol altında tutuyordu.

Müttefiklerin İtalya ile bozuşması, Britanya tarafından desteklenen Yunanistan birliklerinin işgaline yol açmıştı. Emperyalistler arası çatışmanın mantığı (ya da mantıksız-

lığı) bir kez daha halklar açısından bir trajediye dönüşecekti.

Emperyalist Bölüşüm: Sevr

İtilaf Devletleri, özellikle de Britanya, askeri galibiyetin ve bunu elde etmek için ödedikleri bedelin karşılığını almak istiyorlardı. 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması tam bir ganimet paylaşımıydı. Mart 1919'da Londra *Times* Gazetesi'nde Aydın-İzmir Demiryolu'nun Britanyalı hissedarlarının bir toplantısı hakkında yazdıkları, Sevr'den beklentileri ifade ediyor:

"İzmir-Aydın Demiryolu hattı hissedarlarının dün yapılan genel toplantısına başkanlık eden Lord Rathmore, Britanya ordusu yetkililerinin, şimdi demiryolu şirketinin kontrolüne sahip oldukları ve artık kendi elemanlarıyla çalıştıkları için toplantıdaki herkesi samimiyetle kutladığını açıkladı.

Lord Rathmore, tazminat meselesine de değinerek bunu barış konferansına götüreceklerini ifade etti. Türk Hükümeti 6 Aralık 1914'te yasa dışı bir şekilde demiryollarını kendileri işleteceğini açıklamış ve o günden beri de demiryolu şirketi hattan hiçbir gelir elde edememişti."[19]

Haberde, diğer Avrupa ülkelerine (özellikle de Almanya'ya) sağlanan kapitülasyonların yarattığı 'adil olmayan' rekabet koşullarından bolca şikayet edilmektedir:

"...Almanya tarafından cömertçe sübvanse edilen Alman demiryolları Türk Bakanlarının tercihi ve yüklü teminatlarına da sahip."[20]

Sevr Antlaşması ile sonuçlanan bu 'barış' süreci, Britanya, Fransa ve İtalya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda sekteye uğrayan ekonomik çıkar ve ayrıcalıklarının yeni-

19 The Times (London), 29 Mart 1919 s. 19.

20 The Times (London), 29 Mart 1919 s. 19

den oluşturulmasını sağladı. Büyük emperyalist güçler, ekonomik çıkarlarını korumak için bölge halklarını politik olarak kontrol altına almak istiyorlardı. Sorun, savaşı kazanan güçler arasındaki rekabetin, daha önce savaştıkları Almanya ile yaşadıkları rekabet kadar keskin olmasıydı.

Antlaşmanın imzalanması üzerine Fransa Başkanı Raymond Poincaré, Sevr'in kolayca kırılan, narin porselenleri ile meşhur olduğuna dikkat çekiyordu. Sevr, emperyalist bir bölüşümdü. Ancak emperyalistler o kadar açgözlüydüler ve kimin neyi alacağı üzerine o kadar uzun süre birbirleriyle kavga etmişlerdi ki, aldıkları kararları uygulamaya güçleri kalmamıştı.

Britanya İmparatorluğu Sevr imzalanmadan önce, İtalya'ya karşı önlem olarak Yunanistan'ın işgalini destekledi. Bu destek, Türkiye'nin Sevr Antlaşması'na karşı direnebileceğinin ilk işareti oldu.

Direnişin Başlangıcı

Mayıs 1919'dan 1921'in başlarına kadar, Yunanistan Ordusu'nu Anadolu'dan atacak ve Britanya'nın planlarını yenilgiye uğratacak olan güçler bir araya geldiler.

Resmi tarih, İttihat ve Terakki'nin politik başarısızlığı nedeniyle 1918 sonunda çöktüğünü anlatır. Resmi tarihe göre, Mustafa Kemal 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkana değin her şey karanlıktaydı, Türkiye için bir gelecek söz konusu değildi.

Gerçekte ise ulusal direniş için bir araya gelen güçler, 19 Mayıs'tan önce İttihat ve Terakki tarafından örgütlenilmişti. İttihat ve Terakki geleneğinin devamcıları da işgale karşı direnişte önemli bir rol oynamaya devam edeceklerdir. Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki'nin rolünü daha sonra ne kadar azımsamaya çalışırsa çalışsın kendisi bile bu geleneğinin bir parçasıydı.

Türkiye'de direnişin üç önemli odağı söz konusuydu: Ordu hiyerarşisi, Müdafaa-i Hukuk Dernekleri ve eğitimli orta sınıf aydınlar. Bütün bu kesimler arasında İttihat ve Terakki önemli bir etkiye sahipti.

Aşağı yukarı bütün direniş odaklarında İttihat ve Terakki üyeleri vardı ve direniş, İttihat ve Terakki'nin daha önce hazırlamış olduğu planlara uygundu. İttihat ve Terakki her zaman hiziplerle dolu bir örgüttü. Çok başlı bir hareket olması yeni bir şey değildi.

İttihat ve Terakki lideri Enver Paşa, direniş planlarını ta 1915'te oluşturmuştu. İşgale karşı direnişin Anadolu'dan örgütlenmesi ve geleneksel askeri güçler ile milisleri birlikte kullanma fikirleri İttihat ve Terakki destekçileri arasında yaygındı. Direniş, İttihat ve Terakki tarafından merkezi olarak yürütülmediyse de örgüt üyelerinin katılımı kritik bir öneme sahipti.

Erik Jan Zürcher, İttihat ve Terakki'nin direnişteki yeri konusunda şu sonuca varıyor:

"İttihatçıların 1918 sonrasında önemli bir rol oynadıkları ve İttihatçılar ve Kemalistler arasında büyük toplumsal ve ideolojik benzerlikler olduğu genellikle kabul edilmekle birlikte, gerçekte devamlılık çok daha derinlere gitmektedir. Gerçekte, Anadolu'daki Müdafaa-ı Hukuk hareketleri ve ulusal mücadele İttihatçı liderlik tarafından tasarlanmış ve icra edilmiştir.

Atatürk'ün bizzat İttihatçılar tarafından hareketin lideri olarak ortaya sürüldüğü savını destekleyecek bazı deliller de vardır.

Zaman içerisinde Atatürk başkalarının başlatmış olduğu hareket üzerinde, mevcut grupları tasfiye ederek

yalnız başına kalmasını sağlayarak, hakimiyetini tesis etti."[21]

Savaş yenilgisinden hemen önce İttihat ve Terakki liderliği tarafından kurulan Karakol adlı gizli örgütün Enver'in kontrolünde olan ve Ermeni nüfusun tasfiyesinde büyük rolü olan Teşkilat-ı Mahsusa ile gevşek bir ilişkisi vardı. Karakol'un bir dizi kurucusu Teşkilat-ı Mahsusa için de çalışıyordu.[22] Karakol'un başında Talat yönetiminde bakanlık yapmış olan Kara Kemal bulunuyordu. Kara Kemal, İstanbul'dan Hıristiyan sermayeyi atmak için Müslüman şirketler ve loncaların örgütlenilmesinde sorumluluk almıştı.

Karakol örgütlenmesi askeri açıdan çok başarılı oldu. 26 Ocak 1920'de Gelibolu'da Fransızların kontrolündeki cephanelik baskınında 8.500 tüfek, 33 makineli tüfek ele geçirilerek Anadolu'daki direnişçilere gönderildi. Nisan 1920'de Karakol'un devamcısı olan Mim Mim grubu 320 makineli tüfek ve 1.500 tüfek ile çok sayıda başka mühimmat daha ulaştırdı.[23] Temmuz 1921'de Yunanistan saldırısı başladığında direnişin elindeki makineli tüfeklerin yarısı ve tüfeklerin yüzde 40 kadarı Karakol grubu tarafından sağlanmıştı.[24-25]

Politik faaliyetlerde de bulunan Karakol, 23 ve 30 Mayıs 1919'da Yunanistan işgaline karşı protesto mitingleri düzenledi.

---

21 Zürcher, Erik J. (1995) s. 8.

22 Criss, Nur Bilge (2004) s. 150.

23 Zürcher, Erik J. (1995) s. 129.

24 Sakarya Meydan Savaşı'nda Türk tarafında bulunan 54.572 tüfeğin 30.083'ü Rusya tarafından çatışmalar başlamadan birkaç ay önce gönderilmişti. 24.000 tüfek ise Türkiye içinden sağlanmıştı. 10 Temmuz 1921'de direniş güçleri elinde sadece 700 makineli tüfek bulunuyordu.

25 Veremis, Stefanos (2000) s. 613-620.

Karakol örgütü, Ankara Hükümeti'nden bağımsız hareket edebileceğini gösterdiğinde lağvedildi. İttihat ve Terakki tarafından kurulan bu örgüt Anadolu'daki direnişin askeri açıdan beslenmesinde çok önemli bir rol oynadı.

Mustafa Kemal'in İstanbul'da Karakol ile bağı olmuştu. Hatta, Kemal'e örgütün liderliği teklif edildi. 1919 Sivas Kongresi'nde Karakol'dan hiç bahsetmeyen Mustafa Kemal, daha sonra Nutuk'ta Karakol'u ağır bir dille eleştirecekti.

Daha sonra Karakol'u eleştirdi. Bu da akla yakındır; çünkü Karakol, İttihat ve Terakki'nin yaratığıydı ve kendi otoritesine meydan okuyabilirdi. Buna karşılık, Mustafa Kemal, örgüt kendisinin amaçlarına iyi hizmet ettiği sürece Karakol'u mesele yapmadı.[26]

Osmanlı Ordusu yenilgiye uğramıştı, ama hiyerarşisi yıkılmamıştı. İttihat ve Terakki iktidarı sırasında yükselen subaylar Jön Türk geleneğinden geliyordu ve direnişe geçme fikrini destekliyorlardı. Subaylar, ordu birliklerinin dağıtılmasını sabote ediyor ve direnişe malzeme gönderiyorlardı. Batıda ve güneyde ordu birlikleri zayıf ve teçhizatsız durumdaydı. En güçlü birlik, Anadolu'da konuşlandırılmış olan ve 30 bin askerden oluşan 15. Kolordu idi.

Uzun süredir İttihat ve Terakki üyesi olan Kazım Karabekir 15. Kolordu Komutanıydı.[27]-[28] İyi bir donanıma sahip olan bu ordu Yunan, Fransız ve İtalyan işgalci birliklerinden de uzak bir noktada konuşlanmış durumdaydı.

---

26 Criss, Nur Bilge (2004) s. 156.

27 Karabekir, biyografisinde Mustafa Kemal'den çok önce İttihat ve Terakki'ye katıldığını ifade eder. Karabekir'e göre Mustafa Kemal, üye sayısı 322 olan Selanik İttihat ve Terakki'ye Şubat 1908'de katıldı. Karabekir'in katıldığı Manastır'da ise 11 üye bulunuyordu.

28 Karabekir, Kazım (1995) s. 179.

Mustafa Kemal, Britanyalı Amiral Calthorpe'nin ikazları üzerine İstanbul Hükümeti tarafından ordudaki görevinden alınmak üzereyken istifa etti. Kazım Karabekir, Mustafa Kemal'i tutuklayarak İstanbul'a geri göndermekle görevlendirildi. Karabekir emre karşı çıktı ve Kemal'e bağlılığını açıkladı.

Karabekir'in bu kararının kaynağında ne vardı? Ordu içinde, İttihat ve Terakki tarafından yetiştirilmiş, ulusal davaya destek veren bir kuşak bulunuyordu.

Yapılan bir araştırma, ulusal davayı destekleyen subayların İstanbul Hükümeti'ni destekleyen subaylardan ortalama 20 yaş daha genç olduğunu gösteriyor. 1918'de, ulusal davayı destekleyen bir subayın ortalama yaşı 38'di. Mustafa Kemal de tam bu yaştaydı. Ulusalcı grup, İttihat ve Terakki'nin 1906-1908'deki oluşum sürecinde İkinci ve Üçüncü Ordu tarafından yetiştirilmişti. Bunlar ya sınıf arkadaşı ya akraba ya da orduda birlikte görev yapmışlardı.[29] O dönemde ast durumunda olsalar da 1914'te ordunun yeniden yapılandırılması sürecinde hızla yükselmişlerdi ve şimdi ordunun üst kademelerine gelmişlerdi.

Zürcher şu yorumda bulunuyor:

"Dolayısıyla 'ordu' yerine 'İttihatçı yarbay ve albayların arkadaş grubu' sözünü koymamızın uygun olacağı anlaşılıyor."[30]

Mustafa Kemal, Karabekir'in İttihatçı subayların desteği ile aldığı bu kararla 30 bin kişilik bir ordu kazanmıştı. Ordu içinde bir kampanya yapmaya gereği yoktu. Erlerin ya da astsubayların konu hakkında söz hakkı yoktu. Direnişin temelleri, İttihat ve Terakki tarafından subaylar

29 Rustow, The Army and The Foundation of the Turkish Republic'ten alıntı yapan Zürcher, Erik J. (1995) s. 142.

30 Zürcher, Erik J. (1995) s. 142.

arasında oluşturulmuştu. Koalisyonun ilk dayanağı hazırdı.

Direnişe desteğin ikinci gücü Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetleri oldu. İttihat ve Terakki üyeleri, Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası merkezi liderliğin İstanbul'dan kaçmak zorunda kalmasının ardından bu dernekleri kurmaya başlamışlardı. Bu cemiyetler 30 kongre düzenledi. İlki 5 Kasım 1918'de Kars'ta, sonuncusu da 8 Ekim 1920'de Pozantı'da yapılan bu kongreler arasında ünlü Erzurum ve Sivas kongreleri de bulunmaktadır. Erzurum Kongresi'ne 56, Sivas'a da 31 delege katılmıştı.[31][32]

İttihatçıların örgütleyici rolü, sayısal verilerle meydandadır. C. Kutay, 'milli mücadeleyi başaran Müdafaa-i Hukuk'un 197 şubesinin 164'ü aynen İttihatçıydı' demektedir. İttihatçıların cemiyet ve kongre çalışmalarındaki aktif ve öncü rolü, dönemin yabancı askeri gözlemcilerince de saptanmıştır... olayların içinde yaşayanların tanıklığından çıkan sonuç da özellikle Batı Anadolu örgütlenmesinde İttihatçılar'ın birinci derecede roller oynadıklarını kanıtlamaktadır.[33]

Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetleri'nin hedefi, gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi sonucu oluşan '*Türk Mülklerini*' savunmaktı. Cemiyetlerin en faal oldukları yerler mülksüzleştirmelerin yaşandığı bölgelerdi.

Kemalistler, buna istinaden bir sınıf savaşından bahsetmenin mümkün olmadığını iddia ederler:

---

31 Bu kongrelere toplam katılımın 1.500 civarında olduğu sanılmaktadır. Erzurum ve Sivas Kongresi'nin önemi, katılımın güçlü olmasından değil, hareketi fiilen Mustafa Kemal'in kontrolünde merkezileştirme kararı alınmış olmasından kaynaklanmaktadır.

32 Tanör, Bülent (2002) s. 148.

33 Tanör, Bülent (2002) s. 138.

"1920'ler Türkiye'sinde gayrimüslim ve 'komprador' burjuvazi tasfiye edilir; Rum, Ermeni, tüccar ve ağaların Anadolu'da bıraktığı mal mülk ahaliye paylaştırılırsa, (ki öyle olmuştur) sınıfsal bir karşıtlıktan söz edilebilir mi, şüpheli."[34]

Bu iddia gerçeklikten çok uzaktır. Nüfusun yüzde 20'sini oluşturan Hıristiyanlar da sınıf farklılıklarına sahipti. Nüfusun bu bölümü arasında zenginler de vardı yoksullar da. Zenginler küçük bir azınlıktı. Genel olarak Rumlar Rumlar'ı, Ermeniler de Ermeniler'i sömürüyordu. Rum ve Ermeni mülkleri bütün Türkler'e değil, zaten zengin ve güç sahibi olan bir kesime dağıtıldı. Toplumun Hıristiyan kesiminde olduğu gibi Türk kesimi de küçük bir zengin azınlık ve büyük bir yoksul çoğunluktan oluşuyordu. Gayrimüslim toplumun terk etmek zorunda kaldığı mülkler de '*ahaliye*' değil, '*bazı*' Türkler'e dağıtıldı. Açık bir sınıf mücadelesi olarak yaşanmasa da burada da ciddi sınıfsal ayrımlar vardı.

Müdafaa-i Hukuk kongreleri bu sınıf farklılığını yansıtıyordu.

Kuşkusuz, kongreler çevresinde oluşan seçim ve temsil ağı, genellikle varlıklı ve okur-yazar tabakaları içermekte, yoksul ve emekçi katmanları dışlamaktadır. Kongre hareketlerinin orta sınıf karakterleri (eşraf, aydınlar, tüccar, serbest meslek sahipleri, vb. oluşları) bir kez daha hatırlanmalıdır.[35]

Kurtuluş Savaşı'na Türklerin çoğunun kayıtsız kalması da sınıf farklılaşmasının bir başka göstergesidir. Mülk, Türkler arasında ufak bir azınlığa dağıtılmıştı. Yoksul köylünün çocuğu olan Türk erlerinin kazanacakları ya da kaybedecekleri bir şey yoktu. Sıradan askerlerin savaş-

34 İlhan, Atila (2001) s. 522.

35 Tanör, Bülent (2002) s. 150.

mak istememelerinin nedeni de buydu. Yeni zenginleşen tabaka ise, hem mülklerini kaybetmemek hem de geri dönecek olan Ermeni ve Rumların intikamından korktukları için aslanlar gibi savaşmaya hazırdı.

Direniş koalisyonunun diğer bir toplumsal ayağı ise aydınlardan oluşuyordu. Mustafa Kemal, Ankara'ya yolculuk yaparken Kırşehir'e uğrayıp öğrencilere, öğretmenlere ve memurlara hitaben konuştu. En azından lise diploması olan dinleyiciler elit bir kesimi[36] oluşturuyordu. Kemal bu elite hitaben çok sayıda konuşma yapacaktı. Sıradan insanlar Kemal'in toplantılarına davetli değildi.

Direniş, varlığını İttihat ve Terakki'ye borçluydu:

"Kuvay-ı Milliye, İttihat ve Terakki rejiminin kurumlarını tevarüs ederek (miras alarak) örgütsel sürekliliği sağlamıştı."[37]

Bu veri, Mustafa Kemal'ın yaptığı katkıları değerlendirmek için değil; direnişin sınıf karakterini belirlemek açısından önemlidir. Direniş, İttihat ve Terakki döneminde egemen olan ve kendisini Türkiye egemen sınıfı olarak yapılandırmak isteyen ayrıcalıklı bir elitin mücadelesiydi. Direnişçiler, İttihat ve Terakki'nin kadro ve diktatoryal yöntemleri ile Türk milliyetçisi, elitist ve ırkçı fikirlerinin mirasçılarıydılar.

Mustafa Kemal'in kampanyasına dönüşecek olan direnişin üç yerel ayağının dışında kritik öneme sahip bir dördüncü ayak da söz konusuydu: *Dış mihraklı destek*! Mustafa Kemal yerel güçleri bir araya getirme çabasının dışında, Rus Bolşevikleri'nin desteğini almak için çok enerji harcadı. Sağlanan bu destek, resmi tarih tarafından itiraf edildiğinden çok daha önemli bir rol oynayacaktı.

36 Mango, Andrew (1999) s. 262.

37 Criss, Nur Bilge (2004) s. 15.

Bolşevikler ve Türkiye

Ekim 1917 Rus Devrimi, Avrupa'daki büyük emperyalist devletlerle karşılaştırıldığında geri kalmış bir ülkede nüfusun küçük bir azınlığını oluşturan işçi sınıfı tarafından yapılmıştı. Devrimi gerçekleştirenler, yayılmadığı taktirde devrimin ayakta kalma şansı olmadığının farkındaydılar. Lenin bunu defalarca tekrarlar:

Ocak 1918'de:

"Avrupa'nın sosyalist devrimi olmak zorundadır ve olacağından hiçbir şüphe yoktur. Sosyalizmin nihai zaferinin bütün umutları bu kesinliğe dayanmaktadır."[38]

"Sosyalizmin tek ülkede nihai zaferi tabii ki mümkün değildir."[39]

Mart 1918'de:

"Dünya tarihi açısından bakıldığında, yalnız kaldığımız taktirde devrimimizin nihai zaferine dair bir umut söz konusu olmaz."[40]

"Alman Devrimi olmazsa, başka her durumda ve akla gelebilecek her koşulda akıbetimiz felakettir."[41]

Aralık 1919'da:

"İşçi sınıfının zaferi... ancak birkaç gelişmiş ülke işçi sınıflarının zaferleri eşliğinde kesinleşecektir."[42]

Kasım 1920'de:

"Devrim en zengin ve en medeni ülkeler dahil bütün ülkelerde gerçekleşene kadar bizim zaferimiz sadece yarım, belki daha da az olacaktır."[43]

---

38 Lenin, V.İ (1963) Cilt 26, s. 443.

39 Lenin, V.İ (1963) Cilt 26, s 470.

40 Lenin, V.İ (1963) Cilt 27, s. 95.

41 Lenin, V.İ (1963) Cilt 27, s. 98

42 Lenin, V.İ (1963) Cilt 30, s. 207-208.

43 Lenin, V.İ (1963) Cilt 31, s. 399.

Lenin, Avrupa işçilerinin devrimci potansiyeli konusunda karamsar olanları acımasızca eleştiriyordu. Nisan 1918'de Sovyet Merkez Yürütme Komitesi toplantısında anarşist Ghe, '*Alman proletaryasının imdada yetişmesi umudunun ütopik*', bütün Batı Avrupa proletaryasının '*kirlenmiş*' ve '*ortodoks sosyal demokrasinin ahlaksızlaştıran eğitiminin hipnozu altında*' olduğunu iddia etmişti.[44]

Lenin sert bir şekilde yanıt verdi.

Ghe'nin, Avrupa işçi sınıflarının kirlenmiş olduğu ve Almanya proletaryasının yozlaştığı şeklindeki pozisyonu o kadar milliyetçi, o kadar ters ki, bundan sonra ne söyleyeceğimi bilemiyorum. Avrupa proletaryası Rusya'dakinden bir zerre kadar bile daha kirli değil. Ancak orada devrimi başlatmak daha zordur; çünkü iktidardakiler Romanov (Çar) gibi salaklar veya Kerenski gibi böbürlenenler değil, ciddi kapitalist liderlerdir.[45]

Lenin, Stalin'in Avrupa devrimi konusundaki karamsarlığını da eleştirdi.[46] Lenin ve diğer Bolşevikler, şu soruyu yanıtlamaya çalıştılar: Avrupa bu kadar önemliyse neden devrimi önce Rusya'da yapıyoruz?

Troçki'nin pozisyonu, Rusya'da demokratik devrimin (çarlığa son verilmesi) ancak işçi sınıfı tarafından gerçekleştirilebileceği yönündeydi. İşçi sınıfı çarlığı devirme konusunda adım attıktan sonra, iktidarı kendisi alıncaya kadar durmayacaktı. Ancak proletarya iktidarının kalıcılaşması devrimin özellikle de daha gelişmiş ülkelere yayılmasına bağlıydı; çünkü sosyalist bir toplumun gereksindiği kaynaklar ancak bu şekilde oluşacaktı. Açlık var-

44 Lenin, V.I (1963) Cilt 27, s. 588.

45 Lenin, V.I (1963) Cilt 26, s. 307.

46 RSDIP (Bolşevikler) Merkez Komitesi Tutanakları'ndan alıntı yapan Liebman, Maseel, (1975), s. 360.

sa, sosyalizm için gerekli olan işbirliği ve paylaşım söz konusu olamayacaktı.

Şubat Devrimi'nden sonra Rusya'ya döndüğünde *Nisan Tezleri*'ni yazan Lenin, Stalin ve diğer Bolşevikler'in itirazlarına rağmen, Troçki'yle aynı yaklaşımı benimsedi. Rusya'da işçi sınıfı liderliğinde başlayan bir devrimin nihai olarak başarıya ulaşmasının Avrupa devrimine bağlı olduğu fikri ('*Sürekli Devrim*' Teorisi) Lenin, Troçki ve diğer Bolşevikler'in ortak pozisyonuna dönüştü.

Bu perspektifin önemli bir varsayımı, zincir önce '*zayıf halka*' olan Rusya'da kırılsa bile, Rusya'da devrime yol açan krizin dünyanın geri kalanında da devrimci hareketleri tetikleyeceğiydi.

Bu perspektifin doğruluğu pratikte görüldü. Birinci Dünya Savaşı'nı devrimci mücadeleler izledi. 1918 sonunda işçi ve askerler Alman monarşisini yıktı, Macaristan'da işçi konseyleri kuruldu. Başka yerlerde de neredeyse devrime dönüşen ayaklanmalar yaşandı. Ancak reformist fikirlerin gücü, politik deneyimsizlik ve Avrupa komünistlerinin zayıflığı nedeniyle ilk devrimci dalga geri çekilmişti.

1920'de Avrupa devriminin hemen olamayacağı açıklık kazandı. Ama orta vadede bu perspektif hâlâ çok önemliydi. Bu bir çelişki yarattı; Rus Devrimi'nin yenilgisi Avrupa proletaryasına da ağır bir darbe olacaktı. Dolayısıyla Bolşevikler yeni bir devrimci dalgaya kadar Rus Devrimi'ni ayakta tutma göreviyle karşı karşıya kaldılar. Bu durum, kaçınılmaz olarak kapitalist güçlere taviz vermek ve diplomatik manevralar yapmayı gerektirdi. Böyle bir duruma düşülebileceği olasılığı önceden biliniyordu. Lenin, Şubat 1918'de Alman Devrimi'ni umut ederken bunun bir garantisi olmadığını biliyordu:

Liebknecht, 2-3 hafta içinde burjuvaziyi yenebilirse (bu imkansız değildir), bizi bu zor durumdan çıkaracak. Ancak güncel taktiklerimizi Liebknecht'in birkaç hafta içinde muzaffer olacağına dayandırırsak saçma bir duruma düşeriz. Günümüzün en devrimci sloganlarından birini (Avrupa sosyalizminin zaferine olan güvenimizi) boş bir devrimci deyişe dönüştürmüş oluruz.[47]

Rus Devrimi'ni tehdit eden emperyalist güçleri potansiyel olarak zayıflatacak ve kapitalist sistemi istikrarsızlaştıracak bir başka çatışma söz konusuydu. Bu, emperyalistler ile Asya, Ortadoğu ve Afrika'nın ezilen halkları arasındaki mücadeleydi. Türkiye'deki mücadele de bunun bir parçasıydı.

Anti-emperyalist mücadelelerin ilkesel olarak desteklenmesi, Komünist Enternasyonal'in ikinci kongresinin kararıydı. Bu karar, Rus Devrimi'nin ayakta kalması ve Avrupa devrimlerinin geleceği açısından da büyük bir pratik öneme sahipti.

Bunlar, Eylül 1920'de Bakü'de Doğu Halkları Kongresi'nin yapılmasının arkasındaki nedenlerdi.

Bakü Kongresi

Bakü Kongresi, doğu ülkelerinden 1800 delegeyi bir araya getirdi. Kongre, anti-emperyalist mücadele politikalarını tartışma forumu oldu. Ama bu mücadeleler hakkında bir yanılsama yoktu; bu mücadeleler önemliydi ve emperyalist dünya düzeninin istikrarını tehdit ettikleri için desteklenmeliydi. Ama bu hareketlerin çoğunun liderlikleri, işçi sınıfının dostu değildi. Hatta komünistler '*kararlı anti-emperyalist*' ve Bolşevik hareketle (o dönemde güçlü olduğu için) geçici ittifak arayışında olan

47 Lenin, V.I (1963) Cilt 27 s. 65.

milliyetçi hareketleri birbirinden ayırmakta tereddüt ediyorlardı.

Bakü Kongresi'ne Enver Paşa ve İbrahim Tali'nin Ankara Hükümeti adına katılma çabası üzerine yapılan tartışmaların temelinde bu nedenler vardı. İkisinin de katılımı engellendi; ama gönderdikleri yazılı açıklama kongrede okundu.[48] Bu iki temsilci o kadar çok tepki çektiler ki yazılı açıklamalarının okunduğu sırada salonda sessizliği sağlamak çok zor olmuştu.[49-50]

Bu iki açıklama okunduktan sonra, kongreye sunulan önerge bir yanıt niteliği taşıyordu. Kongrenin kabul ettiği bu önerge iki konuda çok açıktı. İşgale karşı Türkiye'deki direnişin desteklenmesi gerekiyordu. Ama ulusal liderliğin Enver ve Kemal'i de içeren generallerine tam bir güvensizlik vardı. Önerge aynı zamanda Türkiye'nin içindeki ulusal soruna çözüm gerekliliğini ifade etmektedir. Burada Kürtler'in kast edildiği açıktır:

"Kongre, doğu halklarını ezen ve sömüren, dünya işçilerini köle durumuna iten dünya emperyalizmine ve öncelikle de Britanya ve Fransa emperyalizmine karşı mücadele eden Türk direnişçilerine sempatisini ifade eder. Komünist Enternasyonal'in ikinci kongresi gibi, Doğu Halkları'nın Birinci Kongresi de ezilen doğu halklarının yabancı emperyalistlerin egemenliğinden kurtarmayı hedefleyen genel ulusal, devrimci hareketleri destekleyeceğini deklare eder."

---

48 Pearce, Brian (1977) s. 76-82.

49 Kongre, komünist olmayanların katılımına açıktı; ama Enver ve İbrahim Tali emperyalist güçlere (Almanya) çok yakındılar. Bir başka eski İttihat ve Terakki üyesinin, eski lider Baharin Şakir'in kongreye hitap etmesine izin verildi. Şakir, Türkiye-Almanya ittifakını savunda, ama pek ciddiye alınmadı. Tercüman, 'çok uzun' dediği Şakir'in konuşmasının çoğunu tercüme etmedi.

50 Pearce, Brian (1977) s. 54

"Ne var ki, kongre, Türkiye'deki hareketin sadece yabancı güçlere yöneldiğinin ve hareketin başarısının hiçbir şekilde Türkiye'deki köylü ve işçilerin her türlü sömürüden kurtuluşu anlamına gelmeyeceğinin de farkındadır. Hareketin başarısı, Türkiye çalışan sınıfları açısından büyük önem taşıyan bir dizi sorunun çözümünü beraberinde getirmeyecektir: Toprak sorunu, vergi sorunu, doğunun kurtuluşunun önündeki engellerin kaldırılması, yani ulusal anlaşmazlıklar.

Kongre, geçmişte Türk köylü ve işçilerini emperyalist grupların çıkarları adına katliama göndermekte sakınca görmeyen ve böylece Türkiye'de çalışan kitleleri bir grup zengin ve üst düzey subayın çıkarları için ikili bir yıkımla karşı karşıya bırakan hareket liderlerine özel bir ihtiyatla yaklaşmaktadır. Kongre, bu liderlere, artık çalışan kitlelerin çıkarlarına hizmet edeceklerini ve geçmişin hatalarını düzeltmeye hazır olduklarını pratikte ispat etme önerisinde bulunmaktadır. Kongre, genel ulusal, devrimci hareketi desteklerken Türkiye'deki çalışan kitleleri bağımsız bir örgütlenmede bir araya gelmeye ve kurtuluş mücadelesini sonuna kadar götürmeye hazır olmaya ve Türk zenginleri, toprak ağaları ve generalleri ile ilişki halinde olan yabancı emperyalistlerin kurtuluş çabalarını engelleme çabalarına geçit vermemeye çağırır. Türkiye'nin çalışan kitleleri ancak bu şekilde kendilerini bütün ezen ve sömürenlerden kurtarabilir ve toprak, fabrikalar, madenler ve ülkenin bütün zenginliği sadece ve sadece çalışanların hizmetine sunulabilir. Tek yol budur."[51]

Bolşevik Desteğin Askeri Önemi

Bolşevikler, Ankara Hükümeti'ne askeri destek vermeyi kararlaştırdılar. Savaşın gidişatını belirleyecek olan bu destekti.

---

51 Pearce Brian (1977) s. 82-83.

Ankara ve Rus Hükümeti arasında neredeyse bir yıl süren görüşmeler ve birkaç güven bunalımından sonra Mart 1921'de Moskova Anlaşması imzalandı.

Bu anlaşma çerçevesinde Ankara'ya verilen yardımın büyüklüğü ve zamanlaması, kurtuluş mücadelesinin başarısında kritik bir rol oynadı.

Mayıs 1921'de 5 milyon altın Ruble verildi. Para, Temmuz 1921'deki Yunanistan saldırısından hemen önce ulaştı. Stalin, söz verilen 10 milyon altın Rublenin de en kısa zamanda Türk tarafına ulaştırılacağını bildirdi.[52]

2 Şubat 1922'de Rus Büyükelçi Frunze, Rus Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne gönderdiği raporda, TBMM'nin 1921 bütçesinin 30 milyon TL, harcamanın 90 milyon TL olduğunu ve Ankara'nın krizle karşı karşıya bulunduğunu belirtti. 10 milyon Ruble'nin 3,5 milyonluk bölümünün gönderilmesi kararı alındı. Hazine Bakanı Sokolnikov itiraz etti. Artık hasta ve Merkez Komite toplantılarına katılamayan Lenin Molotov'a 24 Şubat 1922'de sert bir yanıt gönderdi: '*Söz verildiği zamanda ve aksatmadan parayı ödeyin!*'[53] 25 Şubat 1922'de Stalin ve Kamenev'e de altının[54] '*hemen ödenmesi*'ni isteyen bir yazı gönderdi.[55] 27 Şubat'ta yapılan Politbüro toplantısı, Lenin'in önerisini kabul etti ve '*Rusya Sovyet Sosyalist Federasyonu'nun başka mali yükümlülüğünün kalmadığını*' kaydetti.[56]

Yerasimos, altının ödendiğine dair kanıtlar sunmaktadır.[57]

---

52 Yerasimos, Stefanos (2000) s. 319.

53 Lenin, V.I (1963) Cilt 45 s. 483.

54 Lenin, V.I (1963) Cilt 45 s. 484.

55 Yerasimos, Stefanos (2000) s. 338.

56 Lenin, V.I (1963) Cilt 45 s. 722.

57 Yerasimos, Stefanos (2000) s. 450.

Ankara Hükümeti'ne toplam 11 milyon altın Ruble ve 100 bin altın Osmanlı Lirası ödendi. Mayıs 1921'deki ödeme Sakarya Savaşı öncesine, 1922 başındaki ödemeler de Dumlupınar Savaşı öncesine yetişti.

Rusya, paranın yanı sıra Ankara'ya silah da gönderdi. Bunlar, 45.181 tüfek, 52.599 kutu çeşitli tüfek cephanesi, 96 top, 166.910 top mermisi ve dürbünden uçak motoruna kadar uzanan çeşitli askeri mühimmattan oluşuyordu.

Yerasimos, Ankara'nın aldığı mali yardımı şöyle hesaplıyordu:

"O günkü değere göre sağlanan mali yardım, 80 milyon TL idi. Ama 1920 bütçesi 63 018 354 TL, 1921 bütçesi de 79 160 059 TL idi. 1920 ve 21 savunma bütçeleri de 27 556 039 TL ve 54 160 058 TL idi. Dolayısıyla Rusya'nın iki yıldan daha az bir sürede sağladığı mali yardım, bir yıllık bütçeye veya iki yıllık savunma bütçesine eş değerdi."[58]

Ama bu rakam, Rusya'nın sağladığı askeri mühimmat katkısını hesaba katmamaktadır. Yerasimos'a göre Sakarya Meydan Savaşı'nda Türkiye'nin elindeki 54.572 tüfeğin 30.083'ü, kullanılan mermilerin yarısı, ağır makineli tüfeklerin dörtte biri ve topların üçte biri Rusya'dan gelmişti.[59]

'*Ulusal Kurtuluş Savaşı*' sırasında kullanılan diğer silah ve mermilerin çoğunun da Rusya tarafından gönderilen parayla satın alınmış olduğunu varsayabiliriz.

10 Temmuz 1921'de Yunan saldırısı başladığında, Yunanistan birliklerinin elinde 410 top ve 4.000 makineli tüfek, Türk tarafının elinde de 160 top ve 700 makineli tüfek vardı. Yerasimos'un, silahların varış tarihleri konu-

58 Yerasimos, Stefanos (2000) s. 615-619.

59 Rakamlar için Yerasimos, Stefanos (2000) s. 613-620.

sunda verdiği liste, 86 top, 99 ağır ve 153 hafif makineli tüfeğin Sakarya Meydan Savaşı'na yetiştiğini göstermektedir.[60] Yunanistan saldırısı burada durdurulmuştu. Türk tarafının eline geçen bu silahlar, iki taraf arasındaki eşitsizliği bir ölçüde gidererek işgalin Sakarya'da durdurulmasına yardımcı oldu.

İzmir'in alınması ve Yunanistan ordusunun atılmasıyla birlikte Türk-Rus ilişkilerinde ani bir değişim yaşandı. Yerasimos, pek de aydınlatıcı olmayan şöyle bir açıklamada bulunuyor:

"İlişkilerin daha çok geliştirilmesini engelleyen nesnel durumların varlığı açıktır. Sovyetler sınırsız bir para ve malzeme yardımı yapacak durumda değildi."[61]

Kemalist bir tarihçi olan Yerasimos, Bolşevikler'in Kemal'e daha fazla silah vermeme nedeninin, bu silahların ilerde Rusya'ya karşı kullanılacağına dair (gerçekçi) bir korku olduğuna değinir. Yerasimos, Rusya'nın Britanya ile ittifak kurmak isteyebileceği olasılığı üstünde de duruyor, ama ilişkinin soğumasının nedeninin bir muamma olduğunu söylüyor.

Aslında gayet basit bir açıklama bulmak mümkün: Lenin'in politik pozisyonu çok netti. Bolşevikler, Kemal'e Britanya emperyalizmine karşı yardımcı olmak istiyorlardı. Britanya yenilince ve bu yenilginin geri dönüşü olmadığı netleşince Bolşevikler (ve dünya proletaryası) açısından işçi sınıfına saldıran ve komünistler üzerine baskı kuran bir hükümete destek vermenin herhangi bir gerekçesi söz konusu olamazdı.

60 Yerasimos, Stefanos (2000) s. 616-617.

61 Yerasimos, Stefanos (2000) s. 339

İşgale Karşı Silahlı Mücadele

Türk tarafının 1921-22 zaferi, Britanya emperyalizmi açısından çok ciddi bir yenilgiydi. Ancak çatışmaların çapı küçüktü. Yine de her iki taraftaki sivil halk çok büyük acılar çekti.

9-11 Ocak 1921'de ve 27 Mart-1 Nisan 1921'de İnönü'de küçük çatışmalar yaşandı. Yunanistan saldırısı 10 Temmuz 1921'de başladı ve Yunanistan askerleri Eskişehir'e kadar ilerledi. Türk birlikleri Sakarya'da 23 Ağustos-14 Eylül 1921 arasında gerçekleşen büyük savunma savaşı için geri çekildiler. Lojistik desteğin zayıflaması nedeniyle Yunanistan ordusu Eskişehir'e geri çekildi. Bundan sonra bir yıla yakın bir sessizlik yaşandı. Bir sonraki çatışma Afyon Dumlupınar'da 26-30 Ağustos 1922'de yaşandı. 9 Eylül'de Türk birlikleri İzmir'e varmıştı ve 16 Eylül'de son Yunanistan birlikleri Anadolu'yu terk etmişti. 1921 ve, 22 yazı arasında yaşanan bu iki çatışmanın dışında Ulusal Kurtuluş Mücadelesi boyunca başka bir çatışma olmadı.

'*Ulusal Kurtuluş Mücadelesi*'nin askeri kayıpları da az oldu.

Eric Zürcher'in tahminlerine göre, Birinci Dünya Savaşı'nda Anadolu nüfusunun % 20'si kaybedilmişti.

1921-22 savaşlarında verilen kayıplar bir kaynağa göre 9.167,[62] bir başka kaynağa göre 13.000'dir.[63]

Buna karşılık, İstiklal Mahkemeleri'nde ölüme mahkum edilen asker kaçaklarının sayısı 3.881'dir. İstiklal Mahkemeleri'ne sempatiyle bakan bir yazara göre, bini aşkın ceza infaz edildi.[64] Gizli toplanan ve kararlarının

62 Başkaya, Fikret (1991) s. 63.

63 Mango, Andrew (1999) s. 345.

64 Aybars, Ergün (1975) s. 313.

temyiz edilmediği mahkemeler, 11 Eylül 1920'de Ankara Meclisi tarafından çıkarılan Hıyanet-i Vataniye Kanunu çerçevesinde kurulmuştu. Gerçekte infaz rakamlarının daha yüksek olduğu sanılmaktadır.

Merkez Ordu'nun Ocak 1921-Şubat 1922 arasındaki faaliyetlerine dair resmi bir rapor şöyledir: 3.262 kişi yok edildi (meyten istisal), 231 mahkeme ile idam, 24.511 sürgün (içerilere gönderilen), 6.809 tutuklanan Müslüman kaçak, sadece 80 şehit. Sürülenler, Karadeniz kıyılarında yaşayan Rumlardı. Samsun İstiklal Mahkemeleri'nin verdiği 487 (çoğunluğu Rum ve Ermeni) ölüm cezası bu rakama dahil değildir.[65] Burada da etnik temizliğe tanık oluyoruz. Sürgün ve idamların sonucu ölenlerin sayısı, savaşta ölenlerin sayısından kat be kat fazladır.

Genel manzara, sivil halka karşı katliam yapmak ve çatışmak istemeyen askerlere karşı baskıdır. Cephede ölenlerin sayısı, katliam, baskı ve hastalık sonucu ölenlerin sayısının yanında çok küçük kalmaktadır.

Çatışmak için '*akın akın*' gönüllü gelmiyordu. Samet Ağaoğlu bu durumu şöyle ifade ediyor: '*Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nu kabul etmeseydik, bu savaşı kazanamazdık*'.[66] Bu kanunun üçüncü maddesi, asker kaçakları, kaçağın kendisi ile ona yardım ve teşvik edenler, yakalanmasına yeterince yardım etmeyenler ya da asker olsun olmasın çağrı emirlerine uymayanları cezalandırıyordu: '*Malları alınır, evi yakılır, ailesi sürülür ve inat edenler yakalanınca idam olunur.*'[67]

65 Karabekir, Kazım (2000) s. 2229.

66 Alıntı yapan Çavdar, Tevfik (1971) s. 195.

67 Alıntı yapan Başkaya, Fikret (1991) s. 63

Mustafa Kemal, Sakarya Savaşı'nı şöyle tarif eder: '*Efendiler, bu bir yedek zabıt harbi olmuştur.*'[68] Yedek subayların çoğu aydınlardan oluşuyordu.

Hıyanet Kanunu'na rağmen, asker kaçağı sorunu sürdü. İkinci İnönü Savaşı'nda 5.400 şehide karşılık, 6.000 asker cepheden kaçtı. Sakarya Savaşı'nın sonunda, o ana kadar 48.000 asker cepheden kaçmıştı. Oysa Sakarya'da sadece 3.700 Türk askeri ölmüştü. İkinci İnönü Savaşı'nda 37.000 Yunanistan askerine karşılık, 35.000 Türk askeri, Sakarya'da ise 100.000 Yunanistan askerine karşılık, 90.000 Türk askeri bulunuyordu. Sakarya Savaşı sırasında 31.000 kişi, yani ordunun üçte biri cepheden kaçtı.[69]

Fevzi Paşa, mecliste askeri üniformalara yapılan harcamayı savunurken '*Efendiler, biz orduyu değil, milleti giydiriyoruz. Elbiseyi alan üç gün sonra firar ediyor*'[70] diyordu.

Savaşın son aşaması Britanya'yı tekrar sahneye çıkardı. Yunanistan Kralı Constantine, müttefiklerinin özellikle de Britanya'nın müdahale edeceği umuduyla 3 alay ve 2 taburu Anadolu'dan Trakya'ya çekmiş ve İstanbul'a saldırma tehdidinde bulunmuştu. Anadolu'da Yunan ordusunun zayıflaması, 26 Ağustos'ta Mustafa Kemal'in saldırıya geçmesine neden oldu.

İki günlük yoğun çatışmaların ardından, 30 Ağustos'ta Dumlupınar Savaşı'nda Yunanistan birliklerinin morali tamamen çöktü. 15.000 Yunanistan askeri esir alınırken diğerleri Anadolu'dan kaçtı. Kral Constantine'in atadığı yeni ordu komutanı da Türk cezaevindeydi. Talihsiz komutan bu atamasını bizzat Mustafa Kemal'den öğrendi.

68 Nutuk'tan alıntı yapan Çavdar, Tevfik (1971) s. 196.

69 Rakamlar için Mango, Andrew (1999) s. 311, 316.

70 Alıntı yapan Çavdar, Tevfik (1971) s. 196.

Yunanistan cephesinin bu hızlı çöküşünün çok iyi nedenleri vardı.

Yunanistan'daki Savaş Karşıtı Hareket

Türk tarafındaki askerler savaşma '*isteklerini*', cepheden firar ederek gösterirlerken, Yunanistan askerleri daha büyük bir isteksizlik içindeydiler. Zaten askerlerin gerçekten savaşmak istediği pek az savaş vardır. Ama 1919-22 çatışmalarında bu isteksizliğin önemli bir rolü vardı. 1922'de Yunanistan'da '*binlerce firari dağa çıkmıştı ve peşlerinde binlerce jandarma vardı.*'[71]

Yunanistan'da firarların yanı sıra savaşa karşı aktif ve kolektif bir muhalefet söz konusuydu. Savaş karşıtı hareket, savaşın gidişatını etkileyecekti ve Venizelos Hükümeti'ni düşürecekti.

Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos, Britanya Başbakanı Lloyd George'u Yunanistan işgalinin hem mümkün, hem de arzu edilir olduğuna ikna etmişti. Anadolu'nun ciddi bir kısmını içeren Büyük Yunanistan (Megali İdea) fikri Venizelos'tan çıkmıştı.

Yunanistan'da güçlü bir sınıf hareketi vardı ve bunun içinde eski Osmanlı vatandaşları önemli bir rol oynuyorlardı. Selanik solunun gücü ve komünist liderler arasında İstanbul doğumlu olanların çokluğu bunun göstergelerinden biridir. 1930 ve 1940'larda Yunanistan Komünist Partisi'nin genel sekreterliğini yapan Zachariades, politik hayatına İstanbul işçilerinin içinde başlamıştı.

Yunanistan işçi sınıfının savaş karşıtı bir duruş sergilemesi otomatik bir süreç değildi; bu duruş, politik bir mücadelenin sonucunda kazanılmıştı. Venizelos, sendikaların desteğini almak için çok uğraştı. Yunanistan Sendika Federasyonu GSEE'nin Kasım 1918'deki kuruluş

71 Liveratou, Dimitri (1999) s. 28

kongresi, Venizelos'un savaş hedeflerini destekleyen ve Aydın ilinin Yunanistan topraklarına katılmasını isteyen milliyetçi bir önergeyi kabul etmişti. Sosyalistler önergeye karşı oy kullandılar. Benaroya dahil 4 sosyalist, genel merkez yürütmesine seçildi. Buna karşın sosyalistlerin kongreye sundukları alternatif önerge de Yunan milliyetçiliğine taviz vermişti. Sadece önergeye bir ek yaparak, Yunanistan Hükümeti'nin talep ettiği topraklarda yaşayan halkın referandumla nereye dahil olmak istediklerini kendilerinin belirlemesi talep edilmişti. Yunanistan Sosyalist İşçi Partisi SEKE'nin birkaç hafta sonra yapılan ilk kongresinde '*Cemiyet-i Ahvam (şimdiki Birleşmiş Milletler) göreve çağırılıyordu.*'[72] Fikirsel düzeyde de bir çatışma söz konusuydu.[73] Henüz tam bir devrimci parti olamayan SEKE, İkinci Enternasyonal'e katılmak için başvuru yapmıştı. SEKE, 3. Enternasyonal ile daha sonra ilişkiye geçecekti. Savaş karşıtı hareket, solu güçlendirirken SEKE'nin devrimci bir partiye dönüşmesine yardımcı oldu.

Yunanistan'da politik talepleri olan ilk genel grev, Temmuz 1919'da GSEE'nin tutuklanan genel merkez üyelerinin serbest bırakılması talebiyle yapıldı. Yunanistan birliklerinin İzmir'e girmesinden iki ay sonra bile grevlerde savaş karşıtı bir politik içerik söz konusuydu. Grevciler artan baskıyla karşı karşıya kaldılar; tutuklandılar, askeri mahkemelere çıkarıldılar ve cepheye gönderildiler. Ama hükümet savaş karşıtı hissiyatı bastıramıyordu.

---

72 B. Leon, George (1976) s. 113-115.

73 Benaroya ve 'Selanik Sosyalistleri'ne karşı 'gerçek Rum değiller' diyerek anti-semitik saldırılarda bulunan SEKE'nin aşırı sağ kolunu, N. Giannios liderlik ediyordu. Giannios, 1910'da İstanbul'da yayımlanan Ergatis (Irgat-İşçi) gazetesinin editörlüğünü yapmıştı. Onun, enternasyonalizmden milliyetçiliğe kayışında Türk devrimi sırasındaki Türk milliyetçiliğinin ve Giannios'un İstanbul'u terk etmeye zorlanmasının etkisi olmuştu.

Sınıf mücadelesi, Aralık 1919'da Kavala ve Drama tütün işçilerinin greviyle yeni bir aşama kaydetti. Birkaç yıl öncesine kadar Osmanlı vatandaşı olan işçilerin grevinde sol önemli bir rol oynadı.

"Özellikle Makedonya'da komünistler, politik sekt olmanın sınırlarını kırarak tütün işçilerinin çoğunluğunu etkileyen kitlesel bir parti haline geldiler ..."[74]

1920'de devletin ağır baskıları ve Venizelos taraftarı sendika bürokrasisinin grev kırıcı faaliyetleri nedeniyle sınıf hareketi geri çekildi. Ama hareketin gücü hükümeti ekonomik tavizler vermeye zorladı. 8 saatlik iş günü kabul edildi. Tavizler bile savaşa karşı öfkeyi durduramıyordu.

"Kitlelerin Venizelos karşıtlığı yoğunlaştı. Bunun nedeni sadece hükümetin uyguladığı benimsenmeyen yerel politikalar değildi; daha da önemlisi savaşın sürmesiydi."[75]

1920 Sonbaharı'nda Venizelos egemen sınıf açısından başarılı bir yayılmacı politikanın mimarı olarak görülüyordu.

Venizelos, cebindeki Sevr Anlaşması ve Leon'un başarısız suikast girişimi nedeniyle Atina'ya kahraman olarak döndüğünde stadyumda bütün kent ve köylerin yöneticileri tarafından karşılandı. Çiçek ve iltifatlar yağıyordu. Bir sonraki seçimlerde, halkın ezici çoğunluğunun desteğini alacağına konusunda en ufak bir şüphesi yoktu. Bu nedenle arkadaşlarının tavsiyelerine bile kulak asmayarak, Kasım 1920 için seçim çağrısında bulundu.[76]

74 Alexatos, Giorgos N. (1997) s. 134.

75 Alexatos, Giorgos N. (1997) s. 134.

76 Stinas, A. (1985) s. 34.

Venizelos kendine güvenmesi için gerekli her şeye sahip olduğunu düşünüyordu. Anadolu'nun işgali henüz ciddi bir direnişle karşılaşmamıştı. O, *'Büyük Yunanistan'*ın kurucusuydu. Fakat Venizelos da Lloyd George gibi savaşı kazanmanın kalıcı politik başarı ile eş değer olmadığını anlayacaktı.[77]

Venizelos, politik gücünü Lloyd George'dan çok daha önce kaybedecekti. Savaş karşıtı hareketin ve işçi sınıfı içindeki savaş karşıtı hissiyatın gücünü küçümsemişti. Kasım 1920 seçimlerinin temel konusu savaş oldu. SEKE, *'Savaşa Hayır'* kampanyası yürüttü ve Atina'da bir gösteri yaptı. 50 bin kişi Syntagma Meydanı'na yürüdü. Gösteriye katılım o günün koşullarına göre devasaydı ve göstericilerin çoğu parti üyesi değildi. Venizeloscu çeteler muhalefet partilerinin ve yayınlarının bürolarını dağıttılar. Bunların arasında SEKE'nin gazetesi Rizospastis (Radikal) de bulunuyordu.

20 Eylül 1920'de SEKE'nin gazetesinde yayımlanan açıklamanın giriş kısmı, seçim kampanyasının asıl konusunun savaş karşıtlığı olduğuna tanıklık etmektedir:

"Çok uzun süreden beri cesetlerimizi Balkanlar, Rusya ve Anadolu'nun dağlarına sererek, taşını toprağını kurumuş kanımızla boyadık. Örgütlü şiddetin zincirleriyle bizi bağlayan, evlerimize sefalet perdeleri geren bizi yöneten patronlar şimdi, mide bulandırıcı zaferleriyle bizden 'anavatan'ın genişletilmesi için ve 'köleleştirilmiş kardeşlerimiz'in özgürleştirilmesi için oy istiyorlar. Pat-

77 Kazaların tarihine bir rolü olabiliyor. Yunanistan'ı savaşta tarafsız tutmaya çalışan Kral Constantine, 1917'de Britanyalılar tarafından tahttan indirilerek yerine oğlu Alexander getirilmişti. Alexander'ın sarayın bahçesinde bir maymun tarafından ısırılıp ölmesi tahtın veliahdı konusunda bir kriz yarattı. Seçime gidilmesinin nedenlerinden biri de buydu. Savaşın gidişatının bu olay nedeniyle değiştiğine inanan Churchill, 250 bin insanın bu maymun yüzünden öldüğünü söyledi. Britanya'nın emperyalist maceracılığının başarısızlığında bu maymunun bir rolü olmuş olsa da savaş karşıtı hareket, Rus Devrimi ve Britanya İmparatorluğu'ndaki Müslümanlar'ın öfkesi çok daha ciddi faktörlerdi.

ronların Ağustos'ta açıkladıkları, plütokrasinin parazitlerinin ve kuklalarının 'ulusal gurur' göz yaşları içinde alkışladıkları 'Büyük Yunanistan'ın anlamı, bizim çok uzun süreden beri yaşadıklarımızın tekrarından başka bir şey değildir."[78]

Bu açıklamayı daha da etkileyici kılan, cephede bulunan Pantelis Pouliopoulos adındaki genç bir asker tarafından kaleme alınması ve '*Cephedeki Komünist Askerler Grubu*' adına imzalanmış olmasıdır.[79]

Savaş karşıtı hissiyat güçlüydü ve cepheye etkisi giderek artıyordu. 20 yaşında Yunan ordusuna alınan, telgraf operatörü olarak eğitilen ve çavuş olarak İzmir'e gönderilen Pantelis Pouliopoulos'un biyografisini yazan Dimitri Livierato, cephedeki savaş karşıtı hareket hakkında şunları söylüyor:

"Zorunlu askerlikle birlikte cephede SEKE gençleri görünmeye başladı. 'Hücre' diye adlandırdıkları grupları her askeri birlikte kurmaya başladılar. Donanmanın hemen her gemisinde bir hücre bulunuyordu, faaliyet merkezleri olarak kullandıkları donanma üslerinde de örgütlenmişlerdi.

İzmir ve Pire arasında gidip gelen 'Sfentoni' ve 'Velos' anti-torpido gemileri, cepheye gazete ve bildiri dağıtım araçları haline gelmişti. Hareketin liderleri olarak görünenler, ordu ve donanma arasındaki koordinasyonu sağlayan Selanikli D. Giammogiannis ve telgrafçı Michalis Oikonomou'ydu ...

Pouliopoulos, 1920'de askere alındı. İzmir'e vardığında Michalis Oikonomou, Miltiadi Zafeiriadi, Niko

78 Livieratou, Dimitri (1992b) s. 75.

79 Pouliopoulos, Pantelis (1979) s. 17-19.

Bonano, Foteino, Türk sosyalisti Ali ve başkalarından oluşan hücreyle tanıştı."[80]

SEKE'nin savaş karşıtı kampanyası, cephedeki askerler tarafından savaşın bitirilmesi için yazılan manifestoları yayımlayabilecek bir düzeydeydi.

Venizelos, seçimde ağır bir yenilgiye uğradı; Birleşik Muhalefet (Monarşistler) oyların çoğunu aldı. Daha da önemlisi SEKE 100 bin oy aldı. 1920'deki Yunanistan nüfusu ve kadınların oy hakkının olmaması göz önüne alındığında, bu çok ciddi bir sonuçtu. Selanik, Volos ve Kavala gibi işçi sınıfı kentlerinde SEKE oyları % 30'a ulaşıyordu. Savaş karşıtlığı ve Venizelos'a olan tepki seçim sonucunu belirledi. Yunanistan'ın resmi politikaları, Venizelos liderliğindeki '*Cumhuriyetçiler*' ve Birleşik Muhalefet liderliğindeki '*Monarşistler*' arasında bölünmüştü. Seçim sistemi, birden fazla partiye oy verilmesine olanak sağlıyordu. Bilinç düzeyi daha düşük işçiler Venizelos'tan kurtulmak için hem SEKE'ye, hem de monarşistlere oy verdiler. Bir yorumcu '*orak-çekiç ve zeytin dalı*(Yunan monarşisinin sembolü)' betimlemesini kullanmıştır. Oy verme zemini savaşa muhalefetti:

"O günlerde Selanik'teydim. Seçim sonuçları açıklandığında, askerlerin de kitlesel olarak katıldığı kendiliğinden dev gösteriler oldu. Çevre köylerden Selanik'e ellerinde fenerlerle gelenler, 'İsa geldi' diye slogan atıyorlardı. Çeteler, Giritli jandarmalar ve eli coplular ortalıkta görünmüyordu."[81]

Cephede olan Pouliopoulos ve yoldaşları seçim sonuçlarını değerlendirirken temkinliydiler. Pouliopoulos'un '*Yunanistan Asker Sovyetleri Merkez Komitesi*'ne yazdığı

80 Livieratos, Dünüri (1992a) s. 17.

81 Stinas, A. (1985) s. 35.

ve '*İşçi Mücadelesi*' gazetesinde 29 Kasım 1920'de yayımlanan yazı şöyle:

"Cephedeki komünist askerlerden, Yunanistan'ın bütün askerlerine,

Asker kardeşlerim, kapitalizmin köleleri!

Bir kez daha size açıkça ve korkusuzca hitap edebiliyoruz... Sonunda seçimler oldu. Halk zaferi kutluyor. Venizelos'un düşüşünün sonsuz mutluluk getireceğini düşünebilirsiniz.

Savaşın terörü ve ordunun tükenmeyen işkencesi altında kalpleri daha sertleşen cephedeki bizler, olaylara daha serinkanlı yaklaşmaya ve zamansız şevklere teslim olmamaya alıştık. Bu nedenle seçim sonuçlarını daha derinlemesine incelemek istiyoruz. 1 Kasım'da verdikleri oyla halk Venizelos'un suratına neyi patlatmak istiyordu? Halk öncelikle savaş kabusundan kurtulmak istiyor. Balkanlar Savaşı'nın yaralarının hâlâ taze olduğu günümüzde, kapitalistlerin dünya egemenliğini kazanmak için girdikleri bu savaşta, yönettikleri halklara karşı suç işlediklerini çok açık bir şekilde görüyoruz. Yunanistan'da Venizelos, Britanya ve Fransa emperyalizminin çıkarları için bizim kurban edilmemiz gerektiğini açıkça söyleyecek kadar sinikti...

Artık Venizelos'u düşürdük. Ama savaş hortlakları bizim peşimizi bıraktı mı? Buna inanmak faciaya davet çıkarmaktır... Egemen sınıfın vicdansız organları olan 'devlet adamları' ve 'ulusumuzun babaları', 'ulusal haklar' ve 'ulusal çıkarlar'dan bahsettiklerinde aslında zenginlerin oligarşisinin çıkarlarından bahsediyorlardır. 'Ulusal canlılık ve kendini feda etmek'ten bahsettiklerinde, bedenlerimiz tiksintiyle isyan eder. Çünkü onurlu kanımızla, 'kurtarılan ülke'yi, bir başka deyişle, plütokrasi-

nin kargalarının ticari ve sınai sömürüleri için yarın dayatacakları bölgeleri sulayacağımızı biliriz."[82]

Gerçekten de Yunanistan halkı savaşın son bulması için oy vermişti. Ama yeni hükümet onları hayal kırıklığına uğratacaktı.

"Seçim öncesinde verilen barış ve özgürlük vaatlerinin klasik seçim yalanlarından başka bir şey olmadığı kısa süre içinde anlaşılacaktı. Venizelos Hükümeti'nin terör ve şiddetinin yerini yeni hükümetin terör ve şiddeti aldı. Yarı resmi özel örgütlenmeler mantar gibi üredi... Ve halk için belirleyici önemi olan Anadolu'daki savaş şiddetlenerek sürdü."

Mart 1921'de orduya yeni tertipler alındı. Sakarya kampanyası, prestijini arttırmak üzere bizzat Kral Constantine tarafından yönetildi. Bunun bedeli oluk oluk akan kan ve büyük bir başarısızlık oldu.[83]

Birleşik Muhalefet'in yarattığı hayal kırıklığı grevlere dönüştü. İlk büyük grev 10 Şubat 1921'de başlayan denizcilerin greviydi. Yunanistan sendikaları arasında denizci sendikaları en militan kesimi oluşturuyordu. Pire'deki sendika genel merkezi, limana giren bütün gemilerin görüş alanındaydı. Bir grev çağrısı olduğunda binaya özel bir bayrak çekiliyordu. Denizcilerin, grev bayrağını gördüklerinde, gemi daha limana demir atmadan denize atladıkları söylenir.

Volos Genel İşçi Sendikası ve SEKE tarafından fiyat artışları ve ekmek kalitesinin düşmesine karşı 15 Şubat'ta kitlesel protestolar için çağrı yapıldı. Protestolar sırasında polisle çatışmalar çıktı; işçiler kenti iki gün süreyle kontrolleri altına aldı. Hükümet '*asayişin sağlanması*'

82 Poulopoulos, Panteliş (1979) s. 20-21.

83 Sfinas, A. (1985) s. 36.

için kente asker gönderdi ve 300 işçi tutuklandı. Abraam Benaroya (artık SEKE'nin kurucu üyesiydi) ve başka işçi liderleri tutuklananlar arasında bulunuyordu.

Mücadele, Yunanistan genelinde yaşanan demiryolu işçilerinin greviyle sürdü. Demiryolu işçilerinin monarşi konusunda hiçbir illüzyonları yoktu. Veliahdın düğünü nedeniyle Başpiskopos Anticheas'ın, Kalamata'dan Atina'ya gelebilmesi için grevcilerden özel bir sefer yapmaları istendi; grevciler bunu tabii ki reddetti!

Monarşist Başbakan Gounaris, polise demiryolu grevcilerinin kitlesel bir toplantısını basma emri verdi.

"Grevin dördüncü gününün akşamı Pire Tiyatrosu'nda genel bir toplantı yapıldı. 2.500 işçi katıldı. Demiryolu işçisi olmayan işçiler de dayanışma için gelmişti. Tiyatro, özel birlikler (Evzonos veya Etekli Askerler) tarafından çevrilmişti. Askeri vali Albay Kois, grev komitesini tiyatronun fuayesine çağırarak orduya alındıklarını ve dolayısıyla toplantının yasa dışı olduğunu ve hemen dağılmaları gerektiğini söyledi. Albayın açıklaması toplantıya rapor edildiğinde işçiler dağılmayı reddetti ve grevi destekleyen sloganlar atıldı. Askeri vali toplantıya girdiğinde şu alay edici sloganla karşılandı: 'Kahrolsun köpek toplayıcı!'

Askerler tiyatroya girip grevcileri tutuklamaya başlayınca, işçiler tiyatro koltuklarıyla kendilerini savundular

Grevcilerin ezici çoğunluğu toplantı dağıtıldıktan sonra bile işe dönmeyi reddetti. Grevcilerin çoğu daha sonra Anadolu cephesine gönderilecekti. Bunların arasında grev komitesinden ve federasyondan Stratis, Oikonomou, Kivelos ve Akrivopoulos bulunuyordu. Birçok kentte demiryolu işçilerinin başına benzeri bir durum gelecekti."[84]

84 Livieratou, Dimitri (1992b) s. 83-84.

Atina'da 1.500 grevci işçi tutuklandı; 38'i hapsedildi, 580'i doğrudan cepheye gönderildi.[85] Grevci işçiler, kendilerini Anadolu'ya götürecek gemilere bindiklerinde yumruklarını havaya kaldırıp *'Savaşa son, Yaşasın grev!'* sloganları attılar.

Selanik'te, yasağa rağmen 1 Mayıs'ta kitlesel gösteriler yapıldı. Bir gemi dolusu asker cepheye gitmeyi reddederek gemiden indi ve gösterilere katıldı.

Kasım 1921'de büyük bir grev dalgası yaşandı. Greve karşı ağır baskılara başvuruldu. Kritik noktalar sadık ordu birlikleri tarafından işgal edildi. Atina metrosunu işleten şirket, grevi yenilgiye uğratacak düzeyde grev kırıcı bulabileceğini düşünüyordu; ama elektrik işçileri şalteri indirince metro felç oldu. Solun güçlü olduğu Elektrik İşçileri Sendikası, grevin en militan kesimini oluşturuyordu:

"Grevin ilk gününde Başbakan Gounaris, hükümetin grevcilere karşı alacağı önlemleri meclise açıkladı.

Konuşmasında grevcilere saldırmaya başladığı anda elektrikler kesildi ve Meclis oturumu ertelenmek zorunda kaldı. Grevcilerin yanıtı buydu. Akşam 6'da elektrik santrallerinde vardiya değişimi olacaktı; ama hiçbir işçi işbaşı yapmadı, çünkü greve katılma kararı almışlardı. Bütün ülke başbakanın başına gelenleri konuştu ve elektrik işçileri yıllarca başbakana nasıl haddini bildirdiklerini anlattılar."[86]

Yunanistan birliklerinin Anadolu'nun içine doğru ilerlediği ve Sakarya Savaşı'nın yaşandığı 1921'de Yunanistan'da 40 bin işçinin katıldığı 50 büyük grev yaşandı.[87]

---

85 Alexatos, Giorgos N. (1997) s. 136.

86 Liveratou, Dimitri (1992b) s. 81.

87 Liveratou, Dimitri (1992b) s. 85.

Dimitri Livieratos, ordu içinde büyüyen hareket hakkında şunları söylüyor:

"Asker hücreleri, demiryolu grevcilerinin cepheye gönderilmesiyle güçlendi. 21 Şubat 1922 grevinden sonra Başbakan Gounaris, bütün grevcilerin 23 Şubat 1922'deki kitlesel toplantı sırasında tutuklanması emrini verdi. Tutuklananların hepsi ceza olarak cepheye gönderildi.

Cephede (Pouliopoulos grubu) 'Kızıl Muhafız' gazetesini yayımlıyordu. İlk sayısından sonra bazı gruplar tutuklandı. Askeri hapishanede geçirdikleri birkaç aydan sonra da farklı birliklere dağıtıldılar. Selanik'te yayımlanan 'I foni tou ergati' (İşçinin Sesi) *ve Atina'da yayımlanan 'Rizospastis'* (Radikal) *adlı parti gazeteleri donanmadaki komünist hücreler aracılığıyla dağıtılıyordu...*

Cephenin çökmesinden kısa bir süre önce 25 asker savaş karşıtı faaliyetlerinden dolayı tutuklandı. Pouliopoulos, Oikonomou ve Stavridis bunların arasındaydı. İzmir yakınlarında Bornova hapishanesinde tutuldular. Vatana ihanetten askeri mahkemeye çıkarılacaklardı. Ancak cephenin çökmesiyle birlikte 25 asker serbest bırakıldı ve ordunun geri kalanıyla Atina'ya döndüler."[88]

SEKE'nin 20 Ekim-1 Kasım 1922 arasında toplanan kongresine katılanların yarısı cephede bulunmuştu. Bunlar savaş karşıtı, daha sol bir politikanın oluşmasına katkıda bulundular. Savaş karşıtı hareketten gelenler, Yunanistan Komünist Partisi'nin tarihinde önemli bir rol oynayacaklardı (SEKE, Şubat 1924'te kendini Komünist Partisi olarak ilan etmiştir.) Pouliopoulos, Komünist Partisi'nin genel sekreterliğine seçildi.

88 Livieratou, Dimitri (1992a) s. 18.

Pouliopoulos, '*Eski Askerler ve Ordu Mağdurları*' örgütünü de kurdu. Örgütün Yunanistan'ın her yerinde 400 şubesi açıldı ve Pouliopoulos ilk kongrede başkanlığa seçildi. Pouliopoulos, Filippos Orfanos takma adı altında kongre önergelerini kaleme aldı. Pouliopoulos, kongre kararlarının yayımlandığı kitaba yazdığı ve '*Savaşa Karşı Savaş*' başlıklı girişinde şunları söylüyordu:

"Ülkemizde ilk kez savaş karşıtı anti-militarist bir mücadele sistematik bir şekilde örgütleniyor. Yoğunlaşıp genelleşen bu mücadele şekilleniyor. Kitle katliamına karşı, Yunanistan tarihinde ilk kez, savaşı gören ve bunun acısını çekenlerin güçlü ve korkusuz seslerini duyuyoruz. İlk kez eski askerler, dünyanın bütün ezilen halklarının uluslararası dayanışma bağlarını kurmak üzere, ellerini sınırların ötesinde başka uluslardaki kardeşlerine uzatıyorlar."[89]

Kongre kararı Yunanistan penceresinden Anadolu'daki savaşa değiniyordu.

"Anadolu kampanyası sırasında cephede bulunan bizler için savaşın terör ve işkencesiyle bizi fiziksel olarak etkilemesi hakkında ne söylesek boştur. Gerçek bütün çıplaklığıyla gözlerimizin önüne serildi. Savaşı, demagogların konuşmaları ve haritalardan öğrenmeye ihtiyacımız yok. Daha önceki savaşlarla yok edilen halkları, insanların yeni askeri maceralar için oraya buraya sürüklenmesini kendi gözlerimizle gördük. Mantıklı bir insan kendine şunu sormalıdır: 'Bu cinayet mi, delilik mi?'

Milliyetçilerin yalanlarına kendi gözlerimizle şahit olduk. Yunanlılar, oradaki (Anadolu) bölgelerin nüfusunun beşte birinden fazlasını oluşturmuyordu. En yoğun olarak

89 Pouliopoulos, Pantelis (1975).

yaşadıkları bölgelerde bile ancak nüfusun yarısını teşkil ediyorlardı."[90]

"Bu tür yalanlarla yaşamaya alıştık. Katliam yaparken bile bizi bu yalanlara alıştırıyorlar. Unutmayalım, kaçımız masum halka saldırmadı; istemeden de olsa, sadece alışkanlıktan dolayı? Aynı şey 'Barbar Türkler' için de geçerlidir. Tabii ki herkes şimdi çok pişman.

Ne var ki çoğumuz nüfus hakkındaki yalanları deşifre etmekte zorluk çekeceğiz...

Yalanları ifşa edemeyen, yaygınca kabul gören fikirlerle çatışsa da, ilk ve öncelikle şok etse de gerçeği açıklamayan bir halk ne tiranlıktan, ne yoksullıktan, ne sömürüden, ne de varlığına yapılan tehditlerden kurtulabilir."[91]

Savaş gazilerinin kongre önergeleri, milliyetçi yalanlara karşı muhalefeti ve toplumu değiştirme mücadelesini savaşa muhalefet ile bağladıklarını gösteriyor.

Yunanistan'daki savaş karşıtı hareket, 1919-22 arasındaki savaşın gidişatını doğrudan etkileyecekti. Bu hareket, Venizelos Hükümeti'nin savaşın ortasında düşürülmesinin yanı sıra sıradan askerlerin aktif bir şekilde savaşa karşı örgütlendiği bir ordu yarattı. Bütün bu gelişmeler Yunanistan ordusunun savaşma isteğini olumsuz bir şekilde etkiledi. Cephedeki ve Yunanistan'daki politik çalkantılar hesaba katılınca, 1922'de Yunanistan ordusunun çökmesi bir sürpriz olabilir mi?

Yunanistan ve Britanya egemen sınıfları kaybederken, Yunanistan işçi sınıfı savaş karşıtı hareketten güçlenerek çıktı. Savaş karşıtı hareket, işçi sınıfı hareketini ve örgüt-

90 Alıntı yapılan kitapta bir dipnot olarak geçen paragrafı ana metne ben ekledim.

91 *Poulopoulos, Pantelis* (1975) s. 28-29.

lenmelerini hızla sola itti. Hareket, Yunanistan devrimci sosyalist geleneğinin beşiği oldu.

Daha sonra stalinizmin güçlenmesi, bu dönemdeki politik kazanımlarının bazılarını silip atacaktı. 1919-1922'de savaş karşıtı hareketin varlığı kültürel ve tarihsel olarak çok benzeşen Yunanistan ve Türkiye'deki işçi hareketlerinin daha sonraki dönemde neden farklı gelişikterine ışık tutmaktadır. Yunanistan hareketinin gücü ulusalcılığından değil, enternasyonalist köklerinden gelmekteydi.

Son Perde: Savaş ve Britanya İşçileri

Yunanistan Ordusu yenilmişti; Britanya Hükümeti'ne düşen şey ise bu gerçeği kabul etmekti. Times Gazetesi 4 Eylül 1922'de şunları yazdı:

"Yunanistan ordusu tartışmasız bir şekilde geri çekildi. Ama bu gerçeklik Türk ve Fransız basını tarafından yersiz bir şeklide abartılmaktadır."[92]

Bu haber, Türkiye'nin daha sonra '*Zafer Bayramı*' olarak ilan ettiği 30 Ağustos'tan beş gün sonra yayımlanmıştı. İngiliz emperyalizminin resmi sesi olan The Times Gazetesi, ancak 5 Eylül'de '*Yunan Ordusu'nun Yenilgisi*' başlıklı kısa bir haberle, yenilgiyi itiraf edecekti.[93]

Türk Ordusu, İzmir'deki Rum ve Ermeni halklarını katlederek İzmir'i alıp Yunanistan Ordusu'nu Anadolu'dan attı. Son Yunanistan birlikleri de Eylül ortasında Türkiye'den çıktı. İstanbul ve Çanakkale ise Britanya ve müttefikleri tarafından işgal edilmişti.

Şimdi Britanya Türk güçlerinin saldırısıyla karşı karşıyaydı. Lloyd George, büyük savaşta kazandıklarının elinden kayıp gittiğini görüp şunları yazdı:

---

92 The Times, 4 Eylül 1922, no 43127 s. 8.

93 The Times, 5 Eylül 1922, no 43128 s. 10.

"Hiçbir koşulda Gelibolu'nun Türklerin eline geçmesine izin veremezdik. Savaşın en önemli pozisyonu burasıydı. Boğazların kapatılması, Birinci Dünya Savaşı'nı iki yıl uzattı. Türklerin Gelibolu Yarımadası'nı ele geçirmelerine izin vermemiz düşünülemezdi. Bunu engellemek için savaşacaktık."[94]

Lloyd George ve Churchill savaşmak istiyordu; ama bu o kadar da kolay olmayacaktı. Savaş planları sızdı. Plan kamuoyu tarafından 16 Eylül'de öğrenilir öğrenilmez, Britanya'da savaş karşıtı eylem ve protestolar başladı. Onlarca miting yapıldı. Başbakanı ziyaret eden sendika delegasyonları, üyelerinin Çanakkale için tekrar ölmek istemediklerini bildirdi. Britanya hükümeti felç oldu. Britanya temsilcileri, bir çözüm bulmak için Fransız bakanlarıyla buluştuğunda, Britanya Dışişleri Bakanı Lord Curzon gözyaşlarına boğuldu. Britanya'daki savaş karşıtı hareket ona manevra alanı bırakmamıştı, savaş açma tehdidinde bulunabilecek durumda değildi.

Ankara hükümetinin İstanbul'u, Doğu Trakya ve Çanakkale'yi alarak savaşı kazanmaları böylesi koşullarda gerçekleşti. Başarılarını ikinci bir Çanakkale savaşını engelleyen Britanya işçilerine borçluydular. Britanya işçileri, Çanakkale'de ikinci bir katliamı önleyip batmakta olan Türkiye'yi parçalamak için Britanya İmparatorluğu'nun yaptığı planlarını suya düşürmüştü.

Türkiye Nasıl Kazandı?

1919-22 savaşında iki taraf da benzeri bir askeri kapasiteye sahipti. Benzer sayıda askerleri vardı ve Rusya'dan silahlar geldikten sonra mühimmatta eşittiler. Her iki tarafta da ciddi bir moral sorunu vardı. Savaşın sonucunun Britanya gibi bir süper güç açısından bu kadar önemli

94 Alıntı yapan Fromkin, David (1991) s. 549

olması göz önüne alınırsa, Ankara Hükümeti'nin göreceli olarak sınırlı bir askeri güçle savaşı nasıl kazandığı önemli bir sorudur.

Bunun yanıtını askeri liderliğin becerisinde aramayalım. Her iki tarafın subayları da savaş görmüş, deneyimli ve becerikliydi. İki taraf da hatalar yaptı; ama bunlar belirleyici değildi.

Yanıt politik gelişmelerde yatmaktadır. Britanya Hükümeti, hem evde hem de imparatorluğun değişik yerlerinde yaşanan isyanlar nedeniyle felç olmuştu. The Times'ın sayfaları, Türkiye'deki savaşın Britanya sömürgelerindeki Müslüman halklar üzerindeki olası etkilerinin tartışıldığı yazılarla doluydu. Hindistan sömürge yönetiminden tanınmış 37 Britanyalı yönetici, Lloyd George'a hitaben kaleme aldıkları metinde şöyle diyorlar:

"Muhammedciler Hindistan'ın en güçlü kesimini oluşturuyor. Şu ana kadar Britanya ve hükümeti ile ilişkilere sıcak bakan ılımlı bir hat izlediler...

İstanbul'un Türkiye'nin başkenti olarak kalması sözümüzü yerine getiremeyecekseniz, Muhammedcilerin bundan Britanya'yı sorumlu tutmalarından korkuyoruz. Hiçbir Hindistan yöneticisi bu olasılığı ılımlı karşılayamaz."[95]

Çanakkale ve boğazlar söz konusu olunca, Britanya'daki savaş karşıtı protestolar, hükümeti durdurdu. Britanya askeri olarak müdahale edemez bir duruma gelmişti. Venizelos Hükümeti'nin düşmesi ve Kral Constantine'in yeniden tahta oturmasıyla birlikte (Fransa ve İtalya'yla birlikte) Yunanistan'a bütün yardımı kesmek zorunda kalmıştı. Britanya'ya güvenmeyen Fransa

95 The Times, Eylül 10, 1919, no 42201 s. 9.

ve İtalya, Mustafa Kemal Hükümeti'yle gizlice görüşmeye ve yakınlaşmaya başlamışlardı.

Diğer taraftan Ekim Devrimi Rusya merkezli yeni bir istikrarsızlık odağı yaratmıştı. Devrim dünya çapında işçiler ve ezilen halklar için bir ilham kaynağı olmuş ve dolayısıyla emperyalistlerin manevra alanını daraltmıştı. Buna ek olarak Bolşevik Hükümeti, ulusal kurtuluş mücadelelerine doğrudan ekonomik ve askeri destek veriyordu.

Ankara'nın zaferi, esas olarak çok iyi bir liderlik ve halk desteğinin sonucu değil, dış dünyada kendi kontrolü dışında gelişen olayların sonucuydu.

Süper güç Britanya'nın yenilgisinin tek ve hatta temel nedeni Türk ordusu değil; Yunanistan ve kendi topraklarındaki savaş karşıtı hareket, Mısır ve Hindistan'daki direniş, Bolşeviklerin Türkiye'ye verdiği destekti.

Bolşevikler, Kemal'i Desteklemekte Haklı Mıydı?

Bolşeviklerin desteği, Kemal'in başarısında önemli bir rol oynadı. Bazı sosyalistler, örneğin Mete Tunçay ve Fikret Başkaya, bu desteğin Rus dış politikasının çıkarları için Türkiye işçi ve komünistlerine ihanet anlamına geldiğini, fırsatçı bir '*satış*' olduğunu iddia ederek Bolşevik geleneğe genel bir eleştiri yöneltmektedirler. Bu tartışma önemli ve günceldir. Eğer süper bir güç ile politikalarından hoşlanmadığımız bir direniş arasında çatışma varsa sosyalistler ne yapmalıdır?

Yakın geçmişte Saddam Hüseyin ile Bush ve Blair arasında bir savaş oldu. Emperyalistler Irak'ı işgal etmeyi başardılar. Ancak direniş devam ediyor. Bugün bizlerin Irak direnişi konusunda almamız gereken tutum ile geçmişte Bolşeviklerin Mustafa Kemal konusunda aldığı tutum arasında güçlü paralellikler olduğunu düşünüyorum.

Sosyalistler ve sosyalist olmayan birçok savaş karşıtı aktivist, Saddam Hüseyin iğrenç bir diktatör olmasına rağmen Bush ve Blair'in savaşına karşı çıktılar. Bugün direnişi yürütenlerin fırsat bulduklarında kuracakları düzenden hoşlanmasak bile, belki de İran'daki mevcut rejime benzer bir düzen kuracak olsalar dahi, Irak direnişini desteklemeye devam ediyoruz.

Bu tutumu alıyoruz; çünkü ABD ve Britanya'nın Irak'taki yenilgisi, bütün dünyada işçilerin özgürlük mücadelesinin başarı şansını arttıracaktır. Ayrıca eğer ABD Irak'ta yenilirse ortaya çıkacak sonuç, hiçbir biçimde kesin değildir. Emperyalizmin Irak'tan kovulmasının bütün Ortadoğu'nun politik coğrafyasını etkileyeceği bilinirken, zafer kazanmış güvenli bir halkın yeni kazandığı özgürlüklerden vazgeçerek iktidarı mollalara teslim etmesi o kadar da otomatik ve kolay olmayabilir. Irak direnişini idealleştirmek de bu direnişe destek vermemek de hatadır. Direnişi, liderliğinin politikası hakkında hayallere kapılmadan, desteklemek gerekiyor.

Bolşevik politikalar genelde doğru olmasına karşın bunların Bolşevikler arasında bile tam olarak anlaşılmadığını düşündürecek veriler söz konusu. Kemal'e destek politikaları konusunda en net açıklama, destek verildikten sonra yapıldı, önce değil. Hem bu tartışmanın kendisi hem de Irak direnişi (ne ilk oldu ne de sonuncusu olacak) gibi konuların önemi ve güncelliği nedeniyle konuyu daha ayrıntılı incelemek anlamlı ve önemlidir.

Yunanistan yenildikten sonra Komünist Enternasyonal, 25 Eylül 1922'de Türkiye konusunda bir manifesto yayımladı. Manifesto üç konuyu açıkça ortaya koymaktadır: Birincisi, Komünist Enternasyonal, Türkiye Cumhuriyeti'ni Britanya emperyalizmine ve Yunanistan Ordusu'na karşı ilkesel olarak desteklemişti; çünkü bu savaş

daha zayıf bir ulusla o dönemin en büyük emperyalist gücü arasında yaşanıyordu. İkinci olarak, Komünist Enternasyonal Türkiye'yi destekledi; çünkü işçi devletine karşı kanlı bir savaş yürüten Britanya'nın, Sovyet Cumhuriyeti'ne giden önemli bir rota olan İstanbul ve Çanakkale boğazlarını kontrol etmesi devrimin yenilgisi anlamına gelebilirdi. Üçüncü olarak, Türk işçiler Kemalist düzene karşı örgütlenmeliydi.

"Yakın doğuda çok büyük tarihsel öneme sahip olan olaylar yaşanmaktadır. İtilaf ülkelerinin kapitalistleri Türk halkını ölüme mahkûm ettiler. Türkiye'yi paramparça ederek, çevresini kendi başına ayakta duramayacak kadar zayıf ülkelerle çevirdiler. Bunlar İtilaf'ın avcı köpekleri olarak sürekli Türk halkına karşı kışkırtılmaya mahkûmdurlar.

...

Fakat Britanya'nın maşası Yunanistan'ın yenilgisi İtilaf emperyalizminin nihai yenilgisi anlamına gelmemektedir. İstanbul ve Çanakkale hâlâ onların elindedir. Bunun anlamı İtilaf ülkelerinin sadece Türkiye'yi tehdit etmeleri değil; Çanakkale'yi kullanarak Rusya'ya savaş gemilerini göndermeleridir."[96]

Ancak aynı manifesto, Ankara hükümetinin doğası konusunda da çok nettir ve Türk sosyalistlerinin Ankara hükümetinden bağımsız kalması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

"Türk hükümeti, işçi ve köylülerin değil; subayların ve aydınların bizim fikirlerimizle hiçbir ortak noktası olmayan hükümetidir. Türkiye ekonomik olarak gelişirken, Türkiye işçi sınıfının mücadele etme gerekliliği ortadadır. Ama Türk işçileri bu hükümete yönelik tutumları ne olur-

96 Degras, Jane (1971) s. 369.

sa olsun, Türkiye'nin mücadelesinin, yoksul bir köylü halkın uluslararası kapitalizmin köleciliğine karşı bir mücadele olduğunu anlamaktadır. Uluslararası proletarya, Türk hükümeti konusundaki tutumundan bağımsız olarak, kendi çıkarları gereği, İtilaf emperyalizmin Türkiye'ye karşı silah kullanmasını ve bir kez daha Avrupa proletaryasının kanını Britanya'nın dünya egemenliği için dökmesini engellemek için elinden geleni yapmalıdır."[97]

Komünist Enternasyonal'in dördüncü kongresi Kasım 1922'de toplandığında Ankara, Türkiye Komünist Partisi'ni yasaklamıştı. Türkiye komünistlerinin karşılaştığı baskı konusunda Radek şunları söyledi:

"Türkiye komünistlerine, partiyi kurduktan sonraki ilk görevlerinin ulusal kurtuluş hareketini desteklemek olduğunu söylemiş olmaktan bir dakika bile pişmanlık duymuyoruz. Şimdi bile eziyetler sürerken Türkiye'deki yoldaşlara, bunun geleceğinizi karartmasına izin vermeyin diyoruz. Size zulüm edenlere karşı kendinizi koruyun; ama unutmayın ki, henüz tarihsel olarak nihai savaşa atılacağınız zaman gelmedi. Halen kat etmeniz gereken çok yol var."[98]

Dördüncü kongre kararı, ulusal kurtuluş hareketlerine verilen desteğin yanı sıra, mücadele içinde bağımsız işçi politikalarının gerekliliğine tekrar vurgu yapıyor:

"Son gelişmeler, ulusal burjuva hükümetinin bizim ödediğiniz devasa bedellerin meyvelerini toplamak istediğini gösteriyor. Ankara'daki milliyetçi hükümet, Türkiye büyük burjuvazisi lehine bazı imtiyazlar elde etmek için emperyalistlerle anlaşmaya hazır.

97. Degras, Jane (1971) s. 370.

98. Degras, Jane (1971) s. 380.

Bu yeni politika, parti feshedilerek, bütün örgütlenmeler bastırılarak ve son olarak da İstanbul'daki Türk işçi sendikaları kapatılarak başlatıldı. Türkiye Komünist Partisi, her zaman işçi kitlelerinin emperyalizme karşı mücadelesi sırasında burjuva ulusal hükümetini destekledi. TKP, ortak düşman karşısında kendi ideal ve programlarından geçici tavizler vermeye hazır olduğunu da gösterdi.

Hükümetin, TKP'ye karşı tutumu, demokratik reform vaatlerinin yerine getirilmesini isteyen işçi ve köylü kesiminin sınıf bilinçli temsilcilerinden kurtulmak istemeleriyle açıklanabilir. Vaatler, destek toplamak ve Lozan'a gerçek bir burjuva hükümeti olarak gidebilmek için yapılmıştı."[99]

1920'nin sonunda Bakü'den Türkiye'ye dönen Mustafa Suphi, gerçekten güvenilir bir müttefikmişçesine Mustafa Kemal'le yazıştı. O ve yoldaşları bu hatanın bedelini hayatlarıyla ödediler.[100]

Eylül 1922'de Komintern hedefine ulaşmıştı. Britanya'nın kuklası Yunanistan'a karşı savaş Bolşevikler'in yardımıyla kazanılmıştı. Ama bundan sonra yaşanacak olanlar vahimdi. Bir etnik temizlik yapılmıştı. Geride kalan Hıristiyan nüfus, Yunanistan'daki Müslüman nüfusla mübadele edilmişti. İstanbul'daki Rumlar ve Batı Trakya'daki Türkler, mübadelenin dışında bırakıldı. 1.200.000 '*Yunanlı*' (aslında Ortodoks Hıristiyan, ki bunların bir kısmı Türkçe konuşuyordu) Türkiye'den ve 400.000 '*Türk*' (aslında Müslüman, ki bunların bazıları Rumca konuşuyordu) Yunanistan'dan sürüldü. İşçi sınıfı-

99 Degras, Jane (1971) s. 380-381.

100 28 Aralık 1920'de Kars'a varan Suphi ve yoldaşlarının Erzurum'a girişi (buradan Ankara'ya gitmeyi planlıyorlardı) vali tarafından yasaklandı. Vali, Mustafa Kemal'e yazarak onları karayoluyla Trabzon'a, oradan da Rusya'ya geri göndermeyi düşündüğünü yazdı. Mustafa Kemal'in tek yanıtı, Suphi'yle birlikte kaç kişinin geldiğini ve hepsinin birlikte seyahat edip etmediğini sormak oldu. 28 Ocak 1921'de Trabzon'a vardıklarında bu gemiye binmeye zorlandılar ve denizde öldürüldüler.

nın '*başını*' kesen bu mübadele, neredeyse bütün muhalefeti zayıflattı.

Aynı zamanda Sevr Anlaşması'nda öngörülen Ermeni Devleti de ortadan kaldırıldı. Bunun anlamı Ermenilerden alınan toprak ve mülklere Türkler tarafından el konmasıydı. Bu da milliyetçi hükümet için sadık destekçiler yarattı.

İşçi sınıfını zayıflatan etnik temizlik, bir diktatörlük kurulmasını kolaylaştırdı.

Anadolu'da kalan ve Türk olmayan en büyük etnik grup, Kürtler de daha sonra ağır baskılara maruz kalacaklardı.

Dar bir çerçeveden bakılırsa Bolşeviklerin Kemal'e verdikleri destek çok büyük bir hata olarak görülebilir. Britanya'nın yenilmesi için verilen destek, *gericiliğin şölenine* yol açmıştı.

Küçük ülkeler ile süper güçler arasındaki çatışmalarda sosyalistlerin, bazen zor olsa da kullanması gereken politika, bugün de aynıdır.

Kemal'in zaferinin bir başka yönü daha vardı. Yunanistan'da hâlâ '*büyük felaket*' olarak anılan olay, dünyanın en büyük gücü Britanya emperyalizmini sarsmıştı.

'*Hayat boyu başbakan kalır*' denilen Lloyd George, iktidardan düşürüldü. Savaştan '*cep dolusu altın*' ile dönen Lloyd George hakkında basın kralı Lord Beaverbrook, bir Amerikan arkadaşına şöyle yazıyordu:

"Artık politik bir krizin eşiğindeyiz. Başbakanın Yunanistan politikasının başarısızlığı, onun muhafazakârlar arasındaki prestijinin tümüyle çökmesine neden oldu."[101]

101 Alıntı yapan Fromkin, David (1991) s. 555.

Koalisyon hükümetinin çökmesinden birkaç hafta sonra yapılan seçimlerde, ağır bir yenilgi alan Lloyd George bir daha iktidara gelemedi.

Yakın zamanda da benzeri olaylar yaşandı. Britanya'nın 1918 dünyasındaki egemenliği ABD'nin bugünkü gücünden daha büyüktü. ABD'nin Vietnam'daki yenilgisi, Amerikan emperyalizmini 25 yıl boyunca dizginledi. Britanya'nın yenilgisi benzeri bir ciddiyete sahipti; üstelik ABD'nin Vietnam yenilgisi iki kutuplu bir dünyada yaşanırken, 1918'de Britanya dünyanın tek süper gücüydü. Britanya, 1918'de dünya nüfusunun ve topraklarının dörtte birini doğrudan yönetiyordu. Türkiye'de kaybettiği savaş, bu gücü sarsıp kötürüm bıraktı. Bu, Britanya İmparatorluğu için sonun başlangıcı oldu.

Yenilginin, Yunanistan'daki etkisi daha derin hissedildi. Askeri bir darbe sonucunda kral tahtını oğlu George'a bıraktı, Başbakan Gounaris dahil altı bakan idam edildi. Savaş karşıtı hareket, Yunanistan Komünist Partisi'nin kurulmasında ve politik formasyonunda önemli bir rol oynadı.

Peki, Yunanistan kazansaydı ne olacaktı? Britanya, Irak'ta yaptıklarını Türkiye için düşünüyordu. Kurmak istediği zayıf bir monarşi eliyle bölgeyi yönetmek istiyordu. Britanya egemen sınıfının böl-yönet politikaları uzun bir tarihe sahiptir. Kıbrıs'ta Türk ve Rumlar arasında yaratılan gerginlik politikaları, çok daha büyük çapta Hindistan, Malaya ve Seylan'da uygulandı. Dolayısıyla Britanya'nın zaferi yine etnik bölünmüşlüğü beraberinde getirecekti. Sınırlar belki daha farklı çizilecek; ama işçi sınıfı yine bölünmüş olacaktı.

Britanya devletinin Kürtlere ne yapacağını ise tahmin etmek zor değil. Britanya'nın kontrol ettiği Irak'ta Kürtler vahşice bastırıldı. Kraliyet Hava Kuvvetleri, sivil hal-

ka yönelik ilk bombalama deneyimlerini Iraklı Kürtlere karşı uyguladı. İkinci Dünya Savaşı'nda Dresden'deki sivil halka yönelik katliam bombardımanının mimarı, Hava Kuvvetleri subayı '*Bombacı*' Arthur Harris 1924'te şunları yazdı:

"Kürtler bombalamanın ne demek olduğunu verdikleri kayıp ve gördükleri zararla öğrendiler. 45 dakika içinde büyük bir köyün haritadan silinebileceğini ve köylülerin üçte birinin öldürülüp yaralanabileceğini anladılar."[102]

Kemal'in zaferinin alternatifi Britanya'nın zaferi olacaktı. Bu da Türkler, Kürtler ve Anadolu'da yaşayan Hıristiyanlar için daha büyük bir gericiliğin yaşanması anlamına gelecekti.

Dolayısıyla Bolşevikler, Kemal'e destek vermekte haklıydı. Britanya'nın yenilgisi, dünya işçi sınıfının ve Britanya sömürgelerinde yaşayan yüz milyonlarca insanın çıkarınaydı. Bolşevikler, işçi sınıfının bağımsız olarak örgütlenmesi, kendi politikalarını oluşturması ve korumasına yönelik ısrarlarında da haklıydılar. Savaş bittiğinde Türk devleti onların düşmanı olacaktı.

1918-23 Bilançosu

Bu dönem genellikle Türk devrim yılları olarak anlatılır. Halbuki temel değişimler daha önce yaşanmıştı. Bu dönemde İttihat ve Terakki, fikirsel hegemonyaya ve kadro devamlılığına sahipti. Ne ordu, ne de devlet bürokrasisinde 1908 benzeri bir tasfiye hareketi yaşanmadı.

İttihat ve Terakki'nin son dönem iktidarı ile cumhuriyet rejimi arasında bariz bir devamlılık var. Cumhuriyet kurulduktan sonra devlet bürokrasisinin % 85'i, ordu subaylarının % 93'ü İttihat ve Terakki döneminden kal-

102. McDowall, David (1997) s. 180.

maydı.[103] 1908 Devrimi'nde ise ordu yeniden yapılandırılarak yüzlerce subay atılmıştı.

Özellikle Türk bir kapitalist sınıf yaratmak için Türk milliyetçiliği ile devletin ekonomiye müdahale etme anlayışı İttihat ve Terakki tarafından geliştirilip uygulanmaya başlanmıştı. '*Türk Devrimi*'ne atfedilen hemen bütün toplumsal değişimler İttihat ve Terakki tarafından başlatılmıştı. 1923 sonrası kurulan tek parti iktidarının uygulamaları İttihat ve Terakki rejiminin programı çerçevesindeydi.

1923'te bir devrimden söz edemeyiz. Padişahlık daha önceden sembolik bir düzeye itildiği için, onun ortadan kaldırılması köklü bir değişime tekabül etmiyordu. Yaşanan süreç, Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan Britanya liderliğindeki büyük güçlerin, Türkiye'yi Irak benzeri bir kukla devlete dönüştürme çabasına karşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk kanadının gösterdiği bir direnişti.

Britanya zayıf bir padişahı, küçültülmüş bir ülkede yönetici olarak bırakmak istiyordu. Irak'ta da kurulan düzen böylesi bir şeydi. Britanya'nın başlıca motivasyonu petrol değildi. Irak'ın petrol rezervleri bilinmiyordu. Petrol çıkması bir olasılıktı; ama sadece *olasılık*. Suudi Arabistan petrolleri konusunda ise herhangi bir öngörü dahi bulunmuyordu. Britanya, Körfez'e kadar demiryolu yapımını güvence altına alarak, Hindistan'a ordu birliklerinin naklini hızlandırmak istiyordu.

Aşağıdan yükselen mücadele dalgası, bu savaştaki aktörlerin elini kolunu bağlamıştı.

---

103 Macfie, A. L. (1998) s. 235. Aynı rakamlar Poulton, Hugh (1997) s. 88'de alıntısı yapılan D. A. Rustow'un 'Atatürk as an Institution-Builder. (Bir Kurumsal Kurucu Olarak Atatürk)' adlı çalışmasında da kullanılmaktadır.

Britanya egemen sınıfı polislerin dahi içinde olduğu, kitlesel bir grev dalgası ve kendi evindeki ordu birliklerinin isyanıyla karşı karşıyaydı. Rusya'daki Ekim Devrimi'nin zaferi, bütün dünyada ezilenlere '*kötü*' örnek olmuştu. Britanya İmparatorluğu, sömürgelerinde, özellikle de Müslüman nüfusun bulunduğu yerlerde çok ciddi bir huzursuzluk ve isyan dalgasıyla cebelleşiyordu. Daha da kötüsü Hindu ve Müslümanlar Britanya'nın Hindistan'daki sömürge rejimine karşı birlikte ayaklanmıştı. Britanya savaşı kazanmış; ama pastayı yiyemeyecek kadar güçten düşmüştü.

Yunanistan egemenleri, proletaryanın savaş karşıtı hareketinin tehdidi altındaydı. Cephedeki Yunanistan birlikleri bu hareketin sonucunda çöktü.

Birinci Dünya Savaşı, Türkiye'de halkı perişan etmişti. Köylüler hastalıklardan kırılıyor, işçi sınıfı savaş istemiyordu. Etnik temizlik eski özel sermayeyi de yok etmişti.

Bütün tarafların son derece zayıf olması, subaylar ve aydınlardan oluşan ince bir tabakanın, küçük bir ulusun emperyalizme karşı mücadelesine liderlik etmesine olanak sağladı. Bu kesimin savaş bittiği anda emperyalizmle yeni ittifak arayışlarına girmesi, savaşın Britanya emperyalizmine karşı verilmiş olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Britanya egemen sınıfı, Ankara hükümetini yok edecek bir güce sahip olsaydı, bunu hiç düşünmeden yapardı. Rus Devrimi'nin aktif desteği de dengenin Türkiye lehine değişmesini sağladı.

Bu bir '*Kurtuluş Savaşı*' değildi. Türkiye bir sömürge değil, bağımsız bir ülkeydi. Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'na giderken bağımsız bir politika izlemişti; fakat Misak-ı Milli Türkiyesi, Irak gibi yarı-sömürge durumuna getirilme tehdidi altındaydı.

'*Kurtuluş Savaşı*' gerçekte küçük bir ülkenin büyük bir emperyalist gücün kuklasına karşı verdiği, bir ulusal savunma savaşıydı. Savaş, emperyalizmin yenilmesiyle sonuçlandı; ama bu, Türk halkı için bir zafer olmaktan çok uzaktı. Türkiye'nin bağımsızlığını savunan rejim aynı zamanda emperyalizmle de barış yaptı.

Etnik temizlik toplumun kalbini parçalamıştı. İşçi sınıfı hareketini darmadağın etmeye de yardımcı oldu. Demokrasi ve toplumsal değişim için mücadele edebilecek kesimler dramatik bir şekilde zayıflamıştı.

"Kurtuluş Savaşı"nın hemen sonrasında kalan miras bizim, yani işçilerin tarafının zayıflamasıydı. Daha da kötüsü, bu zayıflamanın kaçınılmaz ve telafisi olanaksız olduğunu iddia eden bir ideolojinin de miras kalmış olmasıdır. Bu bir mit. "Yedi düvele karşı savaş"ın gerçek tarihini incelediğimizde yedi düvel zayıf ve bölünmüş durumdayken gerçek ittifakımızın, yani Türkiyeli işçilerin gerçek ittifakının, Yunanlı, İngiliz ve Rus işçileri olduğunu görüyoruz. Her şeye muktedir "ulusal liderler" mitinden ziyade uluslar arası düzeyde işçi sınıfının dayanışma geleneğine bakmak bugün Türkiye'de verdiğimiz demokrasi ve değişim mücadelesini nasıl kazanacağımıza ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA

Akşin, Sina (1998), İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, 2 Cilt, Ankara.

Alexatos, Giorgos N. (1997), *Η Εργατικη Ταξη Στην Ελλαδα* (Yunanistan'da İşçi Sınıfı), Atina.

Aybars, Ergün (1975), *İstiklal Mahkemeleri*, İstanbul.

Başkaya, Fikret (1991), Paradigmanın İflası – Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş, İstanbul.

Criss, Nur Bilge (2004), *İşgal Altında İstanbul*, İstanbul.

Çavdar, Tevfik (1971), Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-I Umumiye, İstanbul.

Degras, Jane (derleyen), (1971), *The Communist International 1919-1943 Documents, Vol 1, 1919-1922* (Komünist Enternasyonal 1919-1943 Dökümanlar Cilt 1 1919-1922), Londra.

Fromkin, David (1991), *A Peace to End All Peace - Creating the Modern Middle East 1914-1922* (Barışı Sonlandıran Bir Barış – Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu), Londra.

İlhan, Atila (2001), *Kemalizm Müdafaa-i Hukuk Doktrini*, [İnsel, Ahmet (derleyen), (2001), Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce – Kemalizm, İstanbul içinde].

İnsel, Ahmet (derleyen), (2001), *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce – Kemalizm*, İstanbul.

Karabekir, Kazım (1995), İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909, İstanbul.

Karabekir, Kazım (2000), *İstiklal Harbimiz*, 5 Cilt, İstanbul.

Keyder, Çağlar (1987), *State and Class in Turkey* (Türkiye'de Devlet ve Sınıflar), Londra.

Lenin, V. I. (1963), *Collected Works*, 47 Volumes (Toplu Eserleri 47 Cilt), Moskova.

Leon, George B. (1976), *The Greek Socialist Movement and the First World War* (Birinci Dünya Savaşı ve Yunanistan Sosyalist Hareketi), Boulder Colorado.

Liebman, Marcel (1975), *Leninism under Lenin* (Lenin Döneminde Leninizm), Londra.

Livieratou, Dimitri (1992a), *Pouliopoulos, Pantelis Ενας Διανομενοθς Επαναστατης* (Aydın bir Devrimci), Atina.

Livieratou, Dimitri (1992b), *Το Ελληνικο Εργατικο Κινημα 1918-1923* (Yunanistan İşçi Hareketi 1918-1923), Atina.

Livieratou, Dimitri (1999), *1919-1922, Σοσιαλισμος Απο το Κατο, Μαρτπτης Απριλης* (Aşağıdan Sosyalizm), Mart-Nisan 1999, Sayı 29.

Macfie, A. L. (1998), *The End of the Ottoman Empire 1908-1923* (Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu), Londra.

Mango, Andrew (1999), *Ataturk*, Londra.

McDowall, David (1997), *A Modern History of the Kurds* (Kürtlerin Modern Tarihi), Londra.

Pearce, Brian (derleyen), (1977), *Baku Congress of the Peoples of the East - Stenographic Report* (Doğu Halklarının Bakü Kongresi-Stenografik Rapor), Londra.

Pouliopoulos, Pantelis (Filippos Orfanos takma adıyla), (1975) *Πολεμος Κατα Του Πολεμου – Αποφασεις του Προτου Πανελληνιου Συνεδριου Παλαιων Πολεμιστον και Θυμαων Στρατου* (Savaşa Karşı Savaş - Savaş Gazileri ve Ordu Mağdurları'nın Birinci Tüm Yunanistan Kongresi), Atina.

Pouliopoulos, Pantelis (1979), *Κειμενα* (Eserleri), Atina.

Poulton, Hugh (1997), *Top Hat Grey Wolf and Crescent* (Silindir Şapka Gri Kurt ve Hilal), Londra.

Rosenberg, Chanie (1987), *1919 - Britain on the Brink of Revolution* (1919 Devrimin Eşiğine Gelen Britanya), Londra.

Stinas, A. (1985), *Αναμνησεις* (Anılar), Atina.

Tanör, Bülent (2002), *Türkiye'de Kongre İktidarları*, İstanbul.

Uzun, Cem (2004), *Kemalizm Sol Değil*, İstanbul.

Yerasimos, Stefanos (2000), Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923, İstanbul.

Zürcher, Erik Jan (1995), *Milli Mücadelede İttihatçılık*, İstanbul.

Sermayenin "Türk"leştirilmesi

Sait ÇETİNOĞLU

"Bu toprakta Türklerin, sadece Türklerin yaşamasını ve ona tamamen sahip olmasını istiyoruz. Milliyeti yahut dini ne olursa olsun, Türk olmayanlar kahrolsun"
Dr. Nazım[1]

Osmanlı'da Milliyetçiliğin Keşfi

Genel olarak tarihçiler, *Türkçülüğün*, imparatorluğun bünyesindeki unsurları bir arada tutmaya yönelik pragmatik *Osmanlıcılık* politikalarının, 1913 Balkan yenilgisinden sonra bir seçenek olmaktan çıkmasından ve yönetici sınıfınca terk edilmesinden sonra ortaya çıktığını kabul ederler.

Ancak İttihatçıların düşünsel arka planına baktığımızda *Osmanlıcılık* veya benzeri *İslamcılık* gibi kozmopolit

[1] Mevlanzade Rıfat Efendi, Türk İnkılâbının İçyüzü, Halep, 1929 s 89. Akt Hovhannisyan nikolay, Ermeni soykırımı Çev. Atilla Tuygan Pencere y. 2005 İst.s 81

düşüncelerle Müslüman – Türk unsurun egemenliği ve üstünlüğünü anlamışlardır. "Osmanlı yöneticilerine egemen olan, Türkçü veya Osmanlıcı hangi biçim altında olursa olsun savundukları *millet-i hakime* fikridir"[2], İttihatçılar da dahil olmak üzere bütün Osmanlı yönetici sınıfının imparatorluğu bir arada tutabilmek için geliştirdiği tüm düşünceler daima hakim etnisitenin tartışmasız egemenliği olarak anlaşılmıştır. '*Millet -i Osmaniye*' terkibinin açık karşılığı *Türk*'tür.[3]

İttihatçıların öncüllerinin, ideologlarının ve yöneticilerinin düşüncelerine baktığımızda bu olguyu açıkça gözlemleyebiliriz; Şinasi, "Türk yurdunda gayrimüslim tabakanın kendi lisanlarıyla birer gazete çıkarmakta oldukları halde millet-i hakime'den hiç kimsenin Tercüman-ı Ahval'in intişarına kadar böyle bir teşebbüse girişmediği".[4][ne] hayıflanmakta. Namık Kemal '*eğer Hıristiyanlar bizim egemenliğimizi isterlerse anlaşırız, pek doğaldır ki onları hükümete almadığımız için yakınma hakkına sahip olmayacaklardır.*'[5] diyerek, gözdağı vermesinin yanında; "gayr-i müslim taba'ya verilen hakların Türk-Müslüman hakimiyetini sarstıkları"[6][nı] düşünerek itiraz etmektedir. Nihat Sami Banarlı: "Namık Kemal'in Milliyetperverliği tamamıyla Türk milliyetçiliğidir. Bu milliyetçiliğin Osmanlılık şekline bürünen dış görünüşü ise, yüce imparatorluğun engin hâkimiyetini sarsmamak için ihtiyar edilmiş bir tedbirden başka bir şey değildir."[7] Ali Suavi, niçin Türklerin yönetici olmaları gerektiğini, '*Türk ırkının askeri, medeni ve siyasi rolleri itibariyle bütün*

---

[2] Akçam Taner, İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu İmge 2002 s 99
[3] Akçam T. İnsan hakları... s 101
[4] Oba Ali Engin Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu İmge 1995 s 184
[5] Akçam T. İnsan Hakları... s 101
[6] Oba A.E. Türk... s187
[7] Oba A.E. Türk s 186

ırklardan üstün ve eski bir ırk olduğu' teziyle savunur. İttihat ve Terakki bu milliyetçi mirası devralmıştır.

Hareket içinde büyük ağırlığı olan Ayan Meclisi Reisi Ahmet Rıza da Osmanlıcılıktan Türk egemenliğini anlamaktadır. Türk unsurunun diğer unsurlar üzerindeki hâkimiyet kurmasını sağlamayı, politikasının merkezine koymaktadır. Osmanlıcılığı, "*Türk olmaktan gurur duyan bir Osmanlıcılıktır*".[8] Hüseyin Cahit (Yalçın) çok açık biçimde Türk egemenliğini savunur ve "*ne denirse densin memlekette millet-i hakime Türklerdir ve Türkler olacaklardır*". Mizancı Murat: "*Dostumuzun birbirinden başka zannetmek hatasında bulunduğu Türklük, Osmanlıcılık ve Müslümanlık adına duada kusur etmeyiz*" demekle üçünü bir arada düşündüğünü ifade etmektedir.[9]

Bahaeddin Şakir ve Dr. Nazım gibi Ermeni soykırımında önemli rolleri olan yöneticiler başından beri Türkçü ideolojiyi savunmuşlardır. Dr. Nazım, Manastır'da yeğenlerinin yayınladığı *Hüsn ve Şiir* adlı derginin adını *Genç Kalemler* olarak değiştirerek, Selanik'te Cemiyetin Türkçü yayın organına çevirmiştir. Türkçülüğün henüz siyasi olarak tam gelişmediği dönemlerde bile Türkler kendilerini Osmanlının egemen unsuru saymışlar ve diğer unsurların kendilerine itaat etmesini savunmuşlardır.[10]

Teşkilat-ı Mahsusa'yı inceleyen bir yazar: "*Teşkilatın ajanları, sorumlu oldukları devlet otoriteleri gibi, geleneksel Osmanlıcılık fikrine sözde bağlılıklarını gösterseler de, teşkilat İslam birliği ve Pantürkizm fikirlerine dayanıyordu.*"[11] Yargısıyla, buna işaret etmektedir. Teşkila-

---

[8] Akçam T. İnsan Hakları... s 102

[9] Akçam T. İnsan Hakları s 103

[10] Akçam T İnsan Hakları... s 102-103

[11] Stoddard Philip Teşkilat-ı Mahsusa Çev. Tansel Demirel, Arma Y. 2003 s 56

tın en önemli simalarından Kuşçubaşı Eşref (Sencer), aynı yazara, Osmanlıcılık politikasını, Türklerin kendi milliyetçiliğini güçlü bir şekilde gerçekleştirmeleri için bir zaman kazanma manevrası olarak sürdürdüklerini ifade edecektir.[12]

Zaten Falih Rıfkı: "*Tarihe hakikat'in ne lüzumu var? Osmanlı tarihi, bu sebeple, bir yalan âlemi olmuştur, Yalan Şarkta ayıp değildir.*"[13] Derken, önemli bir gerçeğe işaret etmiştir.

İmparatorlukta Türkler *millet-i hâkime*, diğer unsurlar ise *millet-i mahkûme* statüsündedirler. Türkler kendilerini Osmanlı Devletinin sahibi olarak görmektedirler, diğer unsurlar ise hizmetçidir. "Daha düne kadar hizmetçilerimiz olan..." Diye başlayan hamasi nutukları hatırlayalım. "*Osmanlı İmparatorluğu'nun yöneticilerinin, bir ölçüde bile olsa, Hıristiyan vatandaşlarının, reaya'larının, daha doğrusu kullarının statüsünü değiştirmek, onlara bir kapı açmak, bir parça umut vermek gibi bir derdi hiç olmamıştı*"[r][14]

1789 Fransız Devriminden sonra oluşan *yurttaşlık* kavramının en önemli bileşenlerinden olan askerlik hizmetinde gayrimüslim nüfus ayrık tutulmuştur. Hor görülen ve genelde aşağılanan azınlıklar belli mesleklerden ve görevlerden, özellikle askerlikten, kamu hizmetlerinden uzak tutulmuşlardır. -Sınırlı olarak 1909 öncesi donanmada angarya görevlerini askerlikten saymazsak,- bu düzenlemeler temelinde gayrimüslimler, "başka seçenekler aramaya ve askerlikten ve hükümetten uzakta durmaya – zorlanmadıysa da – itilmiştir. Sonuç, [gayrimüslimlerin] aralarında kayda değer insanın sahip oldukları nite-

---

[12] Stoddard Teşkilat-ı... s 63

[13] Atay, Falih Rıfkı, Zeytin Dağı Remzi Y. 1938 s 7

[14] Hovhannisyan Nikolay Ermeni Soykırımı s74

lik ve doğal yeteneklerini geliştirmiş olmasıdır. Hükümet ve askeriye ve kamu hizmetinde ücretli istihdamın sınırlı gelirlerine mahkûm edilmek yerine, zanaat, ticaret ve sanayi alanlarında sınırsız zenginlik imkânları sunan yeni ufuklara açılmışlardır".[15] Bu zenginlik el değiştirmeliydi. Osmanlı'nın talan ve fetih yetenekleri aşındığında gözler bu zenginliğe çevrilecektir.[16]

1914 yılındaki "Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkati"ne kadar gayrimüslimler askere alınmamışlardır. Balkan Savaşı'nda gayrimüslim gönüllülerden oluşan birliklerde kendi dindaşlarına karşı savaşmışlardır. "[Balkan Savaşı'nda] Müslüman arkadaşlarıyla birlikte mücadele edip, fedakârlık örneği sergileyen gayrimüslim Osmanlı askerleri de vardı. Yanya savunmasında görev yapan Ermeni askerler, komutanlarının takdirini kazanacak derecede başarılı olmuşlar, her şeye rağmen yerlerinde kalıp, direnme cesareti göstermişlerdi. Zayiat listelerinde çok sayıda Ermeni isminin bulunması tesadüf değildi. Aynı tarihte Osmanlı ordusunda yedek subay olan Ermeni

---

[15] DadrianVahakn Türk Kaynaklarında Ermeni Soykırımı Çev. Atilla Tuygan Belge Y. İst. 2005 s 285-286

[16] İttihat ve Terakki bu el koyma işine daha 1909 yılında sürgüne gönderdiği Sultan Abdülhamid'in mal varlığına el koymakla başlamıştır Sabık sultanın el konulan servetini sultanı Muhafza etmek için görevlendirilen İttihat ve Terakki görevlisi Ali Fethi (Okyar) şöyle listelendirmektedir: "Osmanlı Bankaşındaki nakit mevcudu yüzüçbin yediyüz küsür Osmanlı altını idi. Doyçebank'ta ondört çanta içinde onaltı bindötryüzdoksanüç Anadolu Şimendifer tahvili, doksansekiz Bone de Jouissance, üç bin Selanik Limanı hisse senedi, Krediliyone'de elliikibindörtyüzotuzbir Osmanlı altını vardı" (Okyar Fethi, Üç Devirde Bir Adam s 68), Nakit ve tahvilin yanında sabık Sultanın ve ailesinin mücevherlerine de el konulmuştur ki ikimilyon altın olarak değer konulan mücevherler Paris ve Londra'da satılarak paraya çevrilmiş satılan mücevherlerden konulan değerden çok daha fazla para temin edildiğini F. Okyar ifade etmektedir. (Okyar F. Age s 71)

Ohannes'de, Yanya'da Arnavud redif askerlerinin mevzilerini terk etmemeleri için büyük gayret sarfetmiş ve onları savaşa devam etmeye çağırmıştı... Anadolulu Ermeni ve Rumların mevzilerinde kaldıkları; firar eden askerler yüzünden müteessir oldukları görülüyordu... Yahudiler de Müslüman arkadaşları gibi hizmet ediyordu... Çavuş Mişon, savaşın en dehşetli anında bir takıma kumanda etmiş ve gösterdiği gayret ve cesareti sayesinde komutanlarınca takdir edilmişti".[17] Aynı Takdiri Sarıkamış felaketinde gösterdikleri fedakârlıklarından dolayı Enver'de Ermeni Askerleri için gösterecek, onları kutlayacak[18], ancak bu takdirler gayrimüslim Osmanlı Askerlerinin tüm fedakârlıklarına karşın amele taburlarında kırılmalarını önleyemeyecektir. "Türk Hükümeti, Hıristiyanlara katiyen güvenmiyor ve onlara ne silah ve ne de üniforma vermeden Amele Taburu denilen özel çalışma birliklerine yolluyordu ve bu özel birliklere, 'ölüm taburu' demek daha doğru düşerdi".[19] "Amele taburlarında bu insanlar aç ve uykusuz günlerce çalışa çalışa (yol yapmak tünel kazmak, taş kırmak suretiyle) kan tükürerek, tifüsten titreyerek birer, birer ölüp giderler. Tam da istendiği gibi, sessizce, süngü ya da kurşun harcanmaksızın".[20] Balakian; "*Orduda hizmet edemeyecek kadar aşağılık kimselerdik, ama bunu parayla ödemek zorundaydık*"[21]

---

[17] Gülsoy Ufuk Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni Simurg 2000 s 166-167

[18] Enver Paşa'yı Sarıkamış'ta kurtaran Ermeni kökenli askerlerdir.

[19] Sotiriyu Dido Benden Selam Söyle Anadolu'ya Çev. Attila Tokatlı Sander 1970 s 63

[20] Erbil Pervin Anadolu Ağlıyordu Niobe Sorun Y. 2001 s 37

[21] Balakian Peter Kaderin Kara Köpeği çev. Argun Ateş Belge Y.2005 s 183

sözleriyle gayrimüslimlerin nasıl aşağılandıklarını ifade etmektedir.

Osmanlı yöneticileri hiçbir şekilde gayrimüslimleri vatandaşı olarak görmemiş, haklarını tanımamıştır. Ki ardılları da aynı tavrı günümüze kadar sürdüreceklerdir. Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında her dinden üye varken, Ankara'da toplanan ilk meclise (kendilerini destekleyen gayrimüslim kişiler olmasına rağmen) hiç gayrimüslim üyenin çağrılmadığını da belirtelim. Meclis sadece Müslümanlara açıktır. Kemalistler başından itibaren gayrimüslimleri yurttaşı olarak görmemektedirler. Rıza Nur, Lozan'da mübadele fırsatı çıktığında tüm gayrimüslimleri ülke dışına sürmek istemişse de bunları kabul edecek ülke bulamamış olduğunu esefle ifade etmektedir.

Osmanlı yöneticilerinin ana amaçları Osmanlı İmparatorluğun parçalanmasına karşı koymak olduğundan, imparatorluğun çok uluslu karakterini bir *zorunluluk* olarak kabul ediyorlardı -zorunluluk ortadan kalktığında ise yüzyılın en büyük trajedisine sebep olacaklardır- parçalanmaya neden olmamak için "yönetici ulus mensupları ulusal kimliklerine açıktan sahip çıkamadılar. Tüm unsurları bağrında toplayabilecek entegre ideolojileri 'resmi ideoloji' olarak savundular".[22] İdeolojik arka planda Türkçü olmalarına karşın bunu ifade edemediler, Osmanlıcılık onların kamuflaj malzemesiydi. İttihatçılar dağılan imparatorluğu bir arada tutmak, dağılmasını engellemek iddiasıyla yönetime el koyduklarında, Türkçülük diğer milliyetleri dışlayacağından açıktan Türkçülüğü savunamadılar. Fakat tüm bu Türkçü ve İslamcı eğilimlerine rağmen imparatorluğun tüm unsurları ile birlikte yaşamını devam ettirmesi gerektiğine olan inanç *devletin kurtarılması* (siz bunu ayrıcalıklı geleneksel sınıfın, ayrıcalık-

[22] Akçam T. İnsan... s 104

larını kaybetmemek çabası olarak okuyun) fikri bu eğilimlerin Osmanlıcı bir kılıf altında sunulmasını gerektirmiştir. Bu konuda 'Cumhuriyet'i kuranların eli çok rahattır, çünkü ortada kurtarılacak imparatorluk kalmamıştır.

Aslında Mizancı Murat'ın açıkça söylediği gibi birbirinin alternatifi olamayan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük daima akılda tutulan temel ideolojinin değişik ifadeleridir ve birbirlerini tamamlarlar. Osmanlıcılığın maskesi düşünce Türkçülük, daima İslamcılığın koltuk değneği ile sürdürülmüştür. İslamcılık her daim yedektedir.

Bu zorunluluk Türk milliyetçiliğinin sahneye geç gelmesiyle sonuçlanacak gecikmenin ya da geç milliyetçiliğin doğal sonucu *arayı kapatma* telaşı diğer ulusal gruplara karşı açık bir saldırganlık biçimini alacaktır. Gecikmenin bir diğer sonucu da, Türkçülük ideolojisinde ırkçı düşüncelerin belli bir ağırlık kazanmasıdır.[23]

'Milli İktisat'

18.ve 19. yüzyıl Osmanlı toplumunun yaşadığı temel değişim, bir bürokratik burjuvazi ile ticaret burjuvazisinin doğuşudur. Bu burjuvazinin göze çarpan özelliği, kaynakları sultanın egemenliğinden ilk kez çekip alınasıdır. Kaynaklar iki türlüydü: Birincisi, Batı tipi eğitimle oluşan beşeri kaynak, (Batı tipi eğitim, sultana bağlılık yerine soyut bir Osmanlı devletine bağlılık fikri geliştirerek bu kurumlarda yetişen öğrenciler tahayyül ettikleri devlet ve toplumu yaşadıkları ortamda göremeyince, İmparatorluğu reforme etmeye başladılar. Osmanlı toplumu ve devletini yenilemeyi amaçlayan bürokratik burjuvazi böylece filizlenmiştir), İkincisi Batıyla ticari ilişki kurmuş olan azınlık tacirlerinin, önde gelen Batılı güçlerin yasal koruyucu-

[23] Akçam T. İnsan ... s 107

luğu altına girmesiyle zenginleşen ticaret burjuvazisi, kendi ekonomik kaynakları üzerinde tek söz sahibi oldu. Bu iki grup (bürokratik burjuvazi ile gayrimüslim ticaret burjuvazisi), birlikte Osmanlı burjuvazisini oluşturabilirlerdi fakat etnik ve dinsel çizgilerin ayrıştırdığı Osmanlı toplumsal yapısı içinde farklı yerlerde konumlanmalarından ötürü bu parçalı yapı devam etti.[24]

Burada şunu da açıklamakta fayda var, bu gayrimüslim tacirlerin Batılı tacirlerle rekabetten doğan çelişkileri de vardır. Kapitalist ilişkilerin, İmparatorluğun diğer bölgelerine oranla daha fazla geliştiği ve ihracata yönelik üretimin yoğun olduğu Ege Bölgesinde yabancı tacirlerle yerli gayrimüslim tacirlerin şiddetli rekabet ve çatışma örneklerine ilişkin belgeler de mevcuttur[25]. Batılı konsoloslar Rum ve Ermeni tüccarların rekabetlerinden rahatsızlık duymaktadırlar ve birçok kez kendi bakanlıklarına yerli Rum ve Ermeni tacirlerden şikâyette bulunmuşlardır. Hatta pazar egemenliği mücadelesinin cinayete kadar vardığı durumlara da şahit olmaktayız.[26]

Batı ile ilişki kuranlar sadece azınlıklar değildir. Müslüman tacirler de Batılı güçlerle ticari ilişki içindedirler, hatta kapitülasyonlardan faydalanmak için Batılı devletlerin uyruğuna giren Türk tacir örneklerine de rastlanmaktadır.[27] Müslüman tüccarlar bu durumdan şikâyetçidirler, kendilerine de imkân sağlanmasını istemektedirler: "Müslüman tüccarlar Babıâli'ye müracaat ederek ticaretlerini kaybettiklerini veya gayri Müslim ya da Avrupalı tüccar-

---

[24] Göcek Fatma M. Burjuvazinin Yükselişi ve Düşüşü Çev. İbrahim Yıldız Ayraç 1999 s 104

[25] Kurmuş Orhan Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi Bilim Y. 1977 s 212-220

[26] Kurmuş O. Emperyalizmin... s 170-171, 221

[27] Kurmuş O. Emperyalizmin... s 35

ların himayesinde yapmak zorunda kaldıklarını bildirmişlerdir."[28]

Müslüman tüccarların ticarette gelişmesine ve çoğalmasına yönelik birçok özendirici tedbirler alınmış, ancak bu tedbirler bunların gelişmesine yeterli olamamıştır. Süreç içinde azınlıkların ticarette durumu kendi lehlerine çevirmelerine engel olunamamıştır.

İkinci Mahmut döneminde Müslüman tüccarların gelişmesi için bazı önlemler alınmış, Müslümanlara da bazı imtiyazlar verilmiş ve İstanbul, İzmir, Bursa, Halep ve Şam gibi vilayetlerde kontenjanlar ayrılarak avantajlar sağlanmışsa da Müslüman tüccarlar bu avantajlardan faydalanamayarak durumu lehlerine çevirememişlerdir.

Padişah İkinci Mahmut'a sunulan bir takrirde: "Ehl-i İslam tüccarlarının (Avrupa Tüccarı) misillu ticaretçe imtiyazları olmamak hasebiyle içlerinden Avrupa ticaretine talip ve muktedir olan mu'teberan tüccar bazen beratlı reayaya ve ekseriya Frenkler naçar iltica ile yüzde su kadar kar vererek Avrupa'dan getürüp ve gatr-ı-ezmemnu'at gönderdikleri emval ve eşyayı bi'l-zarure onların namına celb ve irsal etmekliğe mecbur ve çok kere dahi Frenklerin hile ve tezvirat-ı cihetleriyle mutazarrır ve mağdur ve hususen bir müddetten beri Frenklerden Külliyen meslubu'l emniye olduklarından gayri bazı sahih...kimesneler emr-i ticaret için herbar Frenklere ve reayaya iltica edib durmakhğı şerafet-i islamiyelerine layık görmediklerini bildirerek 'şu gavurlara ilticadan' kurtarılmaları gerektiğini '*bir kıt'a arzuhal ile*' talep"[29] ediyorlardı. İkinci Mahmut Müslüman tüccarların şikayetlerini göz önüne alarak bunlara da "*Hayriye Tüccarı*

[28] Bağış Ali İhsan Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler Turhan 1998s 107

[29] Bağış Osmanlı... s 108

adıyla aynen Avrupa tüccarı statüsüne kavuşturularak aynı hak ve imtiyazlara sahip kılınmışlardır."[30]

Sultan 2. Mahmut, Müslüman tüccarların geliştirilmesi için ilgilileri uyaran bir ferman da yayınlamıştır, fermanında: "Bu maddenin kamilen icrası ileride gerek Efrenc ve gerek reaya-yı Devlet-i Aliyemizden olanların ticaretlerine kesr vereceği melhuz olduğundan günagün hudia ve desise ile ibdaline sa'y edecekleri hedihi ve bahirdir, ona göre memurlar tarafından zinhar gevşek tutulmayıb daima dikkat ve ihtimam ve tenfiz ve icralarına sa'ı mamelakelam olunsun."[31] Direktifiyle, Ehl-i İslam tüccarların korunma ve himayelerini buyurmuş ancak Müslüman tüccarlar bu avantajlarını da kullanamayarak rekabetten geriye düşmüşlerdir. "1860'larda Ahmet Mithat Efendi ve Yeni Osmanlılar bir Müslüman -Türk ticaret burjuvazisinin yokluğunu sık sık dile getirmiş olmaları"[32] Müslüman –Türk tüccarın bu başarısızlığına işaret etmektedir.

Müslümanlar bürokratik burjuvaziyi oluştururken azınlıkların da ticaret burjuvazisini oluşturması ve ayrı kutuplara düşmeleri, 1908 Jön-Türk Burjuva Devriminin tuhaflığıdır, bundan sonraki tarih bu 'garabetin' ortadan kaldırılmasının tarihi olacaktır. Türk bürokratik burjuvazisi devrimi yaptığında, ittifak kuracağı 'yerli' ticaret ve sanayi burjuvazisi yoktur, 'milli'ler burjuva devrimini yaparken burjuvalar 'gayri milli'dir, 'milli' unsurlardan oluşmamaktadır (burada meşruiyetini Batı'da ya da Batıcılıkta arayanların ne kadar 'milli' olabileceğini tartışmıyoruz!). Türk burjuva devrimi, diğer burjuva devrimlerinde olduğu gibi ittifak kuracağı milli unsurlardan oluşan

[30] Bağış Osmanlı... s 107
[31] Bağış Osmanlı... s 109
[32] Bağış Osmanlı... s 111

'milli' burjuvazisi *olamadığından* bunu kendi eliyle yetiştirecektir.

İttihat ve Terakkinin ünlü yöneticisi (Küçük Efendi[33]) ve 'milli iktisat'ın pratisyenlerinden iaşe nazırı Kara Kemal : "*Avrupa'da Hükümetler ya işçiye ya da burjuva tabakalarına dayanırlar. Güç anlarında güvenecekleri toplumsal desteğe sahiptirler. Biz hangi sınıfa dayanacağız... Böyle güçlü bir sınıf Türkiye'de var mı? Bulunmadığına göre biz neden yaratmayalım.*"[34] Sözleri, gayrimüslim burjuvaziyi yok sayarak, yeni Türk Müslüman burjuvazinin yaratılması zorunluluğuna işaret ediyordu. Savaş sürecinde bunu gerçekleştirme fırsatlarına kavuşacak, istediği burjuvaziyi yaratacaktır.

Türkçülüğün ünlü ideoloğu Ziya Gökalp, *İktisadiyat Mecmuası* 'nda 'milli iktisad'ın ve etnik türdeşliğin gereklerine dair yazılarında "Müslüman-Türk unsurun asker ve memur, gayr-i Müslim cemaatlerin sanatkar ve tüccar olduğu bir toplum çağdaş devlete dönüşemezdi. Türklerle 'gayr-i Türk' unsurlar arasında 'müşterek bir vicdan' yoktu. Aralarında işbölümü gerçek işbölümü değildi. 'milli tenasüd'ün güçlenmesi için işbölümünün ancak 'müşterek vicdan'a sahip bir toplumda oluşması şarttı. Yoksa 'millet halı' yapay bir nitelik taşır, gerçek anlamıyla 'milli iktisad'a ulaşılamazdı."[35] Müslüman-Türk unsur maddi yaşamın bütün alanlarında her türlü uğraşı kendi üstlenmeliydi. Dolayısıyla diğer unsurlara maddi hayatta bir yer kalmıyordu. İş bölümünde diğer unsurlara yer yoktu. "Eğer Türkler kendi içlerinden *Avrupa serma-*

[33] Büyük Efendi ise Talat'tır

[34] Çavdar Tevfik Milli Mücadelenin Ekonomik Kökenleri Köz Y. 1974 s 145.

[35] Toprak Zafer Türkiye'de 'Milli İktisat' Yurt Y. 1982 s 32

*yesinden de istifade ederek** bir 'sermayedar burjuva sınıfı' çıkarmayacak olursa, yalnız asker, memur ve köylüden güç alan Osmanlı-Türk topluluğu çağdaş bir devlete dönüşemezdi. Osmanlı Devleti'ni ancak Türk burjuvazisinin doğuşu kurtarabilirdi."[36]

Meşruiyetini Batı'da arayan Müslüman-Türk bürokratik burjuvazisi ile Batı ile ticaret yaparak gelişen ve bu ilişkiden beslenen gayrimüslim ticaret burjuvazisinin karşı karşıya geldiği Osmanlı sosyal formasyonunun "melez ekonomik-sosyal yapı"[37][sında] yapılan tuhaf 'devrim'de, bütün çabalar, devleti kurtarma adına yüzyıllardır süregelen ayrıcalıklarını kaybetme tehlikesi içine giren Müslüman-Türk bürokratik burjuvazisinin kendisini kurtarma çabasıdır. Zaten İttihat ve Terakki anti-emperyalist karakter taşıyan bir hareket de değildir. Jön Türkler kendilerini Avrupa'nın rahatsızlığını ortaya koyan milliyetçiler olarak değil; Avrupa sahnesinin oyuncuları olarak görmektedirler, Bu nedenle, başarıları Avrupa başkentlerinde herhangi bir kaygıya da neden olmamış; tam tersine Meşrutiyetin ilanı, Avrupa'da son otoriter rejimin yıkılması sayılarak olumlu karşılanmıştır.[38]

Müslüman-Türk bürokratik burjuvazi, dayanacağı güdümlü, en önemlisi de Batı'da (şimdilik) ayağı olmayan (ama daha sonrası için elzem olan), Batıyı arkasına alıp kendisini tehdit edebilecek konumda olmayan bir sınıfa gereksinim duymaktadır. Müslüman-Türk ticaret burjuvazisi bu tarife en uygun zümredir. Şimdilik Batıda etkin ayağı olmayan bu zümreyi öne çıkarmak adına, Batıyla

---

[36] Toprak Z. Türkiye'de... s 33

* Altını ben çizdim

[37] Başkaya Fikret Yediyüz Ütopya 1999 s 210

[38] Keyder Çağlar Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne İletişim Y. s 36-37

ilişkisi olan Batıdan beslenen gayrimüslim burjuvazi, meşruiyetini Batıda arayan bürokrasi tarafından iktisaden ve siyaseten silinmesi gerekmektedir. Bürokratik burjuvazi ancak bu koşulda kendini güvende hissedecek, yüzyıllardır süregelen ayrıcalıklarını kaybetme tehlikesini yaşamayacaktır. Üstelik suç ortağı olarak yaratılan bu burjuvazi yıllardır hamisine olan bağlılığında kusur etmeyecektir.

Gerek İttihat Terakki döneminin gerekse daha sonraki Cumhuriyet döneminin en önemli kişilerinden Fethi Okyar anılarında: "Şurası dikkatimden kaçmıyordu: Memlekette okur-yazar azlığına, vilayet, sancak ve kazalarda doktorluk, eczacılık, veterinerlik, hatta mahdut olmakla beraber mühendislik meslekleri, Türk ve Müslüman olmayan Rum, Ermeni, Musevilerin elinde olmasına, bizim: din, ırk, mezhep, milliyet farkına bakmaksızın Osmanlı olduğumuzu ısrarla ilanımıza rağmen, teşkilat için müracaat edenler arasında hemen hemen Türklerden gayrisi yoktu. Bu intibamı Talat'a söylediğim zaman içini çekti:'Onları Türklüğe bağlamanın zamanı da fırsatları da heder olmuş. Şimdi hepsi kendi ırk, din, milliyet ve cinsi için didiniyor, bunu da bizlerin sırtından yapıyor. Biliyorum amma elden ne gelir? Sabredeceğiz ve hakikati görerek kendimize geleceğiz. Dur hele bakalım. Şu köprüleri geçelim. Bizden önce onlar bizi terk edecek'"[39] diyerek hem bir ezikliği, güvensizliği açıklıyor ve hem bir ihanet duygusunu sürekli aklının bir köşesinde tuttuğunu ifade ediyordu.

Talat bu serzenişlerde bulunurken, Cemiyeti inceleyen Akşin: "Cemiyet, Tüzüğü ile unsurların birliğini (ittihad-ı anasır), yani Osmanlılığı ülkü edindiği halde, üyeleri arasında ve tabii Merkez-i Umumide, Türk olmayan kimse

[39] Okyar Fethi Üç Devirde Bir Adam Tercüman 1980 s 28

yoktu. Gizlilik, Cemiyetin Osmanlıcı programıyla Türkçü uygulamaları arasındaki aykırılığı gizlemeğe yaramaktadır"[40] yargısında bulunmaktadır. Türkçü programların uygulanması yani Türk olamayan unsurların tasfiyesi programı, gayri Türk unsurların Cemiyete alınmasına engel olmaktaydı. Ayrıca cemiyetin Merkez-i Umumisinde Balkan / Makedon kökenlilerin her zaman kahir ekseriyeti teşkil ettiğini de belirtelim.

İmparatorluk Döneminde Gayri Müslim Unsurların Tasfiyesi

Osmanlı yönetici ve Türkçü ideologlarına göre, Osmanlı burjuvazisi tıpkı Polonya burjuvazisi gibi gayri milliydi ve milli unsurdan oluşmuyordu dolayısıyla bürokratik burjuvaziye göre bunlara güvenilemezdi. Yeni bir burjuvazinin yaratılması gerekiyordu. Yaratılacak bu burjuvazi, Bürokratik burjuvaziye hiçbir şekilde rakip olamayacak ve tehlike arz etmeyecekti, nitekim aynen vaki oldu, sürekli bürokrasinin eline bakan ve ondan hiçbir şekilde bağımsızlaşamayacak, ona göbekten bağlı, bir gözü ve kulağı sürekli bürokraside olan, bağımsız gelişmediği için bir türlü olgunlaşamayan ve en küçük bir zorlukla karşılaştığında ağlama duvarı kesilen bir burjuvazi yaratılmıştır.

Osmanlı sisteminde tacirler üst düzey Osmanlı idarecileriyle kader birliği yapan bir grubu oluşturuyordu ve sultandan berat almadan ticaret yapılamadığından, tacirler devletin kontrolü altındaydı. İmparatorluğun yeni ekonomik yapılanma sürecinde Osmanlı tacirleri devletin kontrolü dışında bir servet biriktirme imkânına kavuşup büyük bir servetler biriktirerek yönetici sınıfı tehdit edebilecek yeni bir toplumsal grubu meydana getirdiler.

---

[40] Akşın Sina 100 Soruda Jön Türkler ve İttihat Ve Terakki Gerçek Y. 1980 s 156

Devletin sahibi olan bürokratik burjuvazinin, kendi geleceği açısından kendi inisiyatifi dışında servet birikimi yaratabilen bu toplumsal grubu tasfiye edip yerine kendi vesayeti altına alabileceği bir grubu yaratması daha uygun bir iklimdir.

Bu açıdan Gayrimüslim ticaret burjuvazisinin tasfiye kararında kendi inisiyatifi dışında gelişen bu toplumsal grubu yok ederek karşısında onun iktidarını tehdit edecek tehlikeli herhangi bir grubu meydanda bırakmamak düşüncesi bir savunma refleksi olarak da düşünülebilir. Bunun sonucunda; "Geleneksel yönetici sınıf ile bu sınıfı tehdit eden burjuvazi arasındaki mücadele ideolojik olarak etnik ve dinsel çatışma alanına kaydırıl[arak]"[41] tehlikeli sınıf etnik temizlikle ortadan kaldırıldı. Bürokratik burjuvazinin kendi yaratacağı yeni Müslüman-Türk ticaret burjuvazisiyle ilişkisi, artık bir ittifak ilişkisi olmayacaktır.

Yeni durum, devletin geleneksel ayrıcalıklarını seçici bir biçimde kullanarak, dağıttığı artığın kaynaklarını denetleyen bürokratik burjuvazinin vesayetinin kurumsallaşmasıdır. Yeni yapılanmada bürokratik burjuvazinin yarattığı yerli burjuvazi artık görev bilinci ile hareket eden bir devlet görevlisi konumunda olacaktır. Bürokratik burjuvaziye göbeğinden bağımlıdır.

Bu arada geleneksel bürokratik burjuvazinin "savaş ve fetih yeteneğinin aşınması, yayılmanın ve genişlemenin sınırına ulaşılması"[42] sonucunda ganimete alışmış bu sınıfın, ganimeti içeride keşfederek iç haraca yönelip, gayrimüslim burjuvazisinin değerlerine el konularak yok edilmesi ve bunu da Müslüman-Türk burjuvaziyle paylaşarak onları suç ortağı haline getirmesi de ayrıca göz ardı edi-

[41] Keyder Ç Türkiye'de Devlet ve Sınıflar İletişim 1995 s 95
[42] Başkaya Fikret Yediyüz s 237

lemeyecek bir konudur. Gayrimüslimlerin tasfiye edildikleri bölgelerdeki içe kapanıklık ve tutuculuk bize bu suç ortaklığından doğan ezikliğin ipuçlarını vermektedir. Yüzyıllardır yan yana yaşadığı komşusunu bir gecede düşman kabul edip, her şeyine el koyarak ölüme göndermesinin psikolojisi başka ne şekilde açıklanabilir.

"Z.Gökalp Türklerin vatanının siyasal hudutları, dilleri ve kültürleri nereye kadar uzanırsa oraya kadar yayılacaktır, diyerek yayılmacı diyebileceğimiz bir milliyetçilik teorisinin temellerini atar. Balkan harbine kadar yöneticilikleri gereği Türkçülük yapamayan İttihat ve Terakki bünyesindeki azınlıkların büyük kısmını kaybedince bu ırkçı düşüncelere dayanarak zincirlerinden boşanacaktır".[43] Bu ulus için gerekli totallik *milli iktisat* ile sağlanabilirdi. *Milli iktisat* tezi Müslüman -Türk eşrafı oluşturmayı merkezine koymuş bu da sorunun etnik kültürel boyutunu sürekli gündemde tutmayı gerekli kılmıştır. Çünkü *milli iktisat* ancak etnik türdeşlikle gerçekleşebilirdi. Çağdaş devlet ortak duygulara sahip etnik unsurun kendi içinde gerçekleştireceği iş bölümünden kaynaklanırdı. Böylece Müslüman – Türk unsurlar gayrimüslimlerin yerini siyasi zorla almaya başladılar. *Devlet iktisadiyatıyla* gayrimüslim unsur ve yabancılar piyasa dışı yöntemlerle zorla tasfiye edildiler.[44]

Savaş ortamı İttihat ve Terakki yönetimine bu süreçte geniş bir hareket olanağı sağlamıştır. İttihat ve Terakki yöneticileri olağan üstü savaş ortamından istifade ederek azınlıkların tamamına yakınını tasfiye edip değerlerine el koyarak projelerini (milli iktisat) gerçekleştirdiler. Kalanların tasfiyesi ise ardıllarına gelecek yıllar içinde nasip olacaktır.

---

[43] Akçam T.İnsan... s 108
[44] Akçam İnsan... s 160-161

Beşikçi bu politikayı; "19.yüzyıldaki ve 20. yüzyıl başlarındaki Osmanlı toplumuna baktığımız zaman sanayinin çok büyük bir kesiminin Rumlar ve Ermeniler tarafından kontrol edildiğini görüyoruz. İstanbul'da, Ege'de Rum sermayesi, Çukurova'da, Antep, Maraş, Urfa yörelerinde, Sivas, Erzurum, Kars taraflarında Ermeni sermayesi yoğunlaşmıştır. İttihat ve Terakki'nin 'ekonominin millileştirilmesi' politikasını 'ekonominin Türkleştirilmesi' politikası olarak anlamak gerekir. Yani, Rumların, Ermenilerin sahip oldukları [illegible]klerin, özellikle, toprak, atölye, fabrik[illegible] zeytinlik... gibi taşınmaz malları onlar[illegible] almak ve Müslüman Türk eşrafa vermek bu politikanın özü ve amacıdır. Osmanlı yöneticileri bu politikayı uygulayabilmek, başarıya ulaştırabilmek için Ermeni-Kürt, Hıristiyan-Müslüman çatışmasını da körüklemiştir. İki halkı da birbirini boğazlamaya kışkırtmış, sonunda ikisi üzerinde de efendilik sürdürme olanağını bulmuştur."[45] Şeklinde özetlemektedir.

İttihat ve Terakki, Alman akıl hocalarıyla işbirliği içinde İngiliz ve Fransız sermayesiyle birlikte, bağımlılık ilişkisinin yerli ucunu oluşturan Rum ve Ermeni ticaret burjuvazisini başarıyla tasfiye etti. Savaş sırasında enflasyon ve tayınlama ve devletin iktisadi denetiminin sıklaşması, kayrılan grupların elinde vurgunculuk ve hızlı sermaye birikiminin koşullarını fazlasıyla yarattı. 1908'de anonim şirketlerde Türk sermayesinin payı sadece %3 iken savaş sonunda %38'e çıktı. 1923'te kurulan

---

[45] Beşikçi İsmail Bilim-İdeoloji Devlet –Demokrasi ve Kürt Sorunu Yurt 1991 s 234

yeni Türk devletinden de en çok yaralanan, bu dönemde gelişen ticari niteliği ağır basan bu burjuvazi oldu.[46]

Türk ticaret salnamesini hazırlamak için İstanbul tüccarları arasında yapılan bir anketin sonuçlarına göre: "İthalat ve ihracat ticaretinde Türkler sayı olarak %4 civarındadır... Komisyonculukta bu oran %3'ün altındadır. Liman işleri tamamen Türk olmayanların elindedir... Esham ve Kambiyo Borsası'nda alıcı ve simsarların %95'i Türk olmayan unsurlardandır. Sadece 'İtibari Milli' ve 'Adapazarı İslam ve Ticaret Bankası' gibi iki küçük banka Türk özel sermayesi ile kurulmuştur. Toptancı tüccarın (iç ticaretle iştigal eden) %15'i Türk'tür. Bu oran perakendeci tüccarlarda %25'e çıkmaktadır. Bütün bu oranlar Türklerin ticaret burjuvazisi içerisinde %5 ile %10 Arasında bir yere sahip olduğunu göstermektedir. İş hacmi nazarı itibare alınarak yapılacak bir hesaplamada bu oranın daha da düşeceği açıktır."[47] Milli iktisat politikalarıyla savaş sonunda bu oran tamamen değişecektir.

İttihat ve Terakki'nin önderleri anavatan olduğu varsayılan Anadolu hakkında çok az şey biliyorlardı.[48] Zaten Osmanlı'nın Anadolu'yla ilgisi de köylünün artı ürününe el konulması ile sınırlıdır. Bu yüzden Anadolu'da birkaç askeri kışla dışında Osmanlının altı yüzyıllık imparatorluğunun izine rastlanmaz. Balkan /Makedon kökenli İttihatçılar Anadolu insanı ile savaş sürecinde tanıştılar, bunda zorunlu askerliğin rolü büyüktür. Bu tanışmayla gelişen işbirliği Rum ve Ermeni mallarının el konulmasıyla pekişerek soykırımda doruğa çıkacaktır. Bu işbirliği ve ortaklık, sessiz ve adı konulmadan süreklilik kazana-

---

[46] Keyder Ç Türkiye'de Demokrasinin Ekonomi Politiği, Geçiş Sürecinde Türkiye Der. Schick-Tonak. Belge Y.1992 s 42

[47] Çavdar T. Milli Mücadelenin Ekonomik Kökenleri s 128

[48] Keyder Ç T. Devlet ve Sınıflar s 87

caktır. E harfi ile birlikte dehşet içinde hep birden ayağa kalkmalarının sebebi bu suç ortaklığı olsa gerektir.

Balkan Savaşında sonra Müslüman-Türklerin yalnızca en büyük değil aynı zamanda da tek ve en sadık etnik grup olduğunu anlayan İT, bu tespitten yola çıkarak azınlıkları dışarıda bırakan aktif bir Türk milliyetçiliğine ulaştı. İmparatorluğu kontrol eden Batılı güçler de fiilen savaşılan düşman güçler haline geldiğinden, İttihatçılar ideolojik projelerini daha rahat gerçekleştirme fırsatına kavuştular. Almanya ile yapılan ittifak ihtiyaç duydukları özerk alanı sağlamakla kalmamış; aynı zamanda milliyetçi harekete aktif bir destek vermiştir.[49]

Savaş yılları sırasında hâkim olan siyasi tema 'yerli' burjuvazinin yaratılmasıydı. Bu görüşe göre, Müslüman girişimcileri destekleyecek politikalara gerek vardır. Milli bilincin kazanılmasına ve iktisadi amaçların gerçekleşmesine yukarıdan katkıda bulunmak gereklidir. Bireylerin girişim özgürlüğü arkadan gelecektir.[50]

Artık savaş yıllarının hükümet politikaları, Müslüman iş adamlarının kar etme gücünün artırılmasına yönelecektir. En kolay başarı kazanılacak iktisadi alan ticarettir. Savaşın getirdiği kıtlıklar nedeniyle tanınacak en küçük ayrıcalık bile büyük karlar sağlayabilmektedir. Savaş ekonomisi içinde ayrıcalık ticaret karları açısından büyük farklara yol açtı. "Önemli bir talep kaynağı olan hükümetin yanı sıra, Alman Merkezi Satın Alma Komisyonu (ZEG), Alman ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak için İstanbul'da faaliyet gösteriyordu. Ayrıca yeni tamamlanan Anadolu Demiryolu pazar fırsatlarının yaratılmasına katkıda bulunuyordu".[51]

---

[49] Keyder Ç Türkiyede devlet...s 88
[50] Keyder Ç Türkiyede Devlet ... s 89
[51] Keyder Ç Türkiyede Devlet... s 89

Gayrimüslimler diğer Avrupa güçleri ile ticaret yaptığında işbirlikçi olurken; Müslüman-Türk unsur Almanlarla ticaret yaparak tatlı karlar elde ettiğinde işbirlikçi olmuyordu. Bu dönemde nasıl kar edildiği değil, ne şekilde olursa olsun kar etmek önemliydi. İttihatçıların Maliye Nazırı M.Cavid Bey, "Savaş sırasında çeşitli kirli yollarla zengin olanları, sermaye birikimini öğrendiler diye kutsamıştır. M.Cavid Beyin düşünsel çizgisi günümüze kadar başat konumunu sürdürmüştür".[52] M. Cavid Bey, 1917 yılı Bütçesine ilişkin konuşmasında: "Memleketin servet-i umumiyesinin tezyidinde medar olmak üzere para kazananları en ziyade takdir edenlerdenim ve onların kazançlarını tezyid etmek için kendilerine müzaheret ve muavenetten geri durmam. ...Kendilerine yapılan müzaheret ve himaye – hatta bazılarının iddia ettikleri gibi gayr-i meşru olduğunu farzetsek – netice olarak teşebbüsat-ı iktisadiyeye karşı beslenen rağbetin temin eyleyeceği menfaat benim nazarımda o kadar büyüktür ki o gayr-i meşruiyet bile izale edilebilir".[53] Hıristiyan toplulukların mallarına el koyma gibi siyasal zor yöntemlerin uygulanması, bu 'milli iktisat' politikalarının en önemli ayaklarından birisiydi. Bu politika, 1914 baharı ile birlikte siyasal zorla yürütülmüştür. Gayrimüslimler siyasal zorla ezilerek yerine Türkler geçirilmiştir. "özellikle Ermeni tehcirinde de iktisadi amaç önemli rol oynamış ve göç ettirilen Ermenilerin mallarının yağmalanması bir kanunla resmi karakter kazanmıştır".[54]

Ege'deki Katliamlar

Daha savaş başlamadan Harbiye Nezaretinde Teşkilat-ı Mahsusa elemanları ve Anadolu'daki İT yöneticileri ile

---

[52] Çavdar T Türkiye Ekonomisinin Tarihi İmge 2003s 38
[53] Toprak Z Türkiye'de 'Milli İktisat' s 68
[54] Akçam T İnsan.. s 165

Mayıs, Haziran ve Ağustos aylarında toplantılar yapıldı. Toplantıların konusu Mahmut Celal'in (Bayar) sözleriyle: *stratejik noktalarda kümelenmiş ve dış menfi tesirlere bağlı gayri Türk yığınakların tasfiyesiydi. Teşkilat-ı Mahsusa* Şefi Eşref Kuşçubaşı bu toplantılara Anadolu'daki *mutemet... Değerli, fedakar, vatansever unsurların da birer vesile ile İstanbul'a çağrılarak dahil edildiğini* söyler. Önemli bir nokta da bu toplantılardan kabineye dahil bazı zevatın bile haberdar edilmemesidir.[55]

Böylece bu toplantılarda gayrı Müslimlerin tasfiye edilerek Anadolu'nun Türkleştirilmesi için ayrıntılı planlar düzenlenir. "*İT kesin kararını vermişti Batı Anadolu'daki çıban*başları *ortadan kaldırılacaktı. Rumlar, siyasi ve iktisadi yönden alınacak tedbirlerle tasfiye edilecekti. Her şeyden önce iktisadi yönden güçlenmiş* Rum'ları çökertmek, yıkmak gerekiyordu."[56] *İT yöneticilerine göre en ağır tehlike Ege Bölgesindedir... Denilebilir ki, ihanete karar vermiş* menfi ve *gayri milli unsurların, bir memleketin istiklal ve birliğine yapabileceği tahrip, İzmir'de geçit resmi yapıyordu. Bu sebeple alınacak tedbirlerin İzmir'de temerküz etmesi kararlaştırıldı.*[57] Kuşçubaşı Eşref'in sözleriyle, bu unsurlar dahili tümörlerdi ve temizlenmeleri gerekiyordu[58], bu dava ise mili bir dava idi. Ziya Gökalp'e göre *ittihad-ı anasır* politikası nedeniyle seslerini çıkaramayan Osmanlı *ülkesinde şuursuz bir ha-*

---

[55] Akçam T İnsan.... s 187

[56] Taçalan Nurdoğan Ege'de Kurtuluş Savaşı s 65 akt. Akçam age s 187

[57] Bayar Celal Ben de Yazdım c 5 s 1574 akt Akçam age s187-188

[58] 1915 teki Ermeni Soykırımında doktorların önemli roller üstlenmelerini de aynı gerekçelerle izah edilmiştir. İnsan gövdesindeki tümörü sökenler vatanın gövdesindeki tümörü de sökmüşlerdir.

yat geçiren Türkleri kurtarmaktı. Türklerin gözlerini *perdeleyen o yalancı örtüyü (Osmanlıcılık) atmak*, Türklük *Mefküresi'ni* ateşlemek gerekiyordu.[59]

Kuşçubaşı'nın bölgede yaptığı inceleme sonucu verdiği raporda İzmir'in bütün dost ve düşman ülkelerinin konsolosluğunun burada bulunmasından ötürü bu temizliğin hükümet'in politikası olarak telakki edilmemesi için, "*millileştirme hareketlerinin değerleri ciddi, azimli, iradeli ve tertemiz vatanseverler eliyle yapılması şartı*"[60] *[r]*. Gelecek baskılardan çekinen İT Hükümeti, terör, baskın, soygun gibi eylemleri hükümetin alakası yokmuş gibi, Teşkilat-ı Mahsusa eliyle düzenledi. Halil Menteşe anılarında , "Valiler ve diğer memurin resmen müdahale eder görünmeyecek Cemiyet'in (İttihat ve Terakki'nin) teşkilatı işi idare edecek".[61] Cemiyet (İT) ve üst düzey görevlilerin kontrolünde ciddi, azimli, iradeli ve tertemiz vatanseverler eliyle planın tatbik edilmesi kararlaştırılır.

Plan doğrultusunda yapılacak eylemleri yürütmek üzere atamalar arkasından gelir, "Ege havalisindeki 'temizleme' işini, ordu olarak Pertev Paşa'nın (sayın Pertev Demirhan) kumandasında olan 4. Kolordu'nun Erkan-ı Harbiye Reisi Cafer Tayyar Bey'in (rahmetli General Cafer Tayyar Eğilmez) mülki amir olarak İzmir Valisi Rahmi Bey (merhum), İttihat ve Terakki Fırkası namına da mes'ul murahhas Mahmut Celal Bey (sabık Reisicumhur Celal Bayar) ifa edeceklerdi. Devletin bütün kuvvetleri, bu planın tatbiki için harbiye nezaretinin ve başkumandanlığın verdiği emirlere göre hareket edeceklerdi".[62]

---

[59] Akçam T. İnsan... s 167-168

[60] Bayar age s1574 akt Akçam T. İnsan...188

[61] Menteşe Halil Anılar Cumhuriyet 9 Kasım 1946 akt. Akçam T. İnsan... s 188

[62] Kutay Cemal Türkiye nereye gidiyor Sohbetler s 10 s 62 akt. Akçam age s 189

"Çeşitli yollarla Rum'lar rahatsız ediliyor, yapılan baskılarla göçe zorlanıyordu. Teşkilat-ı Mahsusa Reisi Kuşçubaşı Eşref Bey'in emrindeki çeteler... Rum köylerine baskınlar yapıyorlardı... Eli silah tutan Rum gençleri, Amele taburları adı altında toplanıyor, bunlar yol, orman ve yapı işlerinde çalıştırılıyorlardı." [63]

Toynbee, Ege Bölgesinde yapılan 'millileştirmeler' için şöyle demektedir : "Batı Anadolu Rumlarına karşı Türklerin saldırıları 1914 Baharında yoğunlaştı. Bütün Rum cemaatleri korku salınarak yer-yurtlarından atıldı. Evleri, toprakları ve sık sık da taşınır mallarına el konuldu ve bu süreçte insanlar öldürüldü. Olayların gelişimi bunun sistematik olduğunu gösteriyor. Terör sırayla bir bölgeden ötekine yöneldi ve yerel halk kadar Rumeli göçmenlerinden de toplanan ve görünüşte düzenli Osmanlı jandarmasına bağlı 'çete'ler eliyle... büyük bir vahşetle yürütülmüştür". [64] "*Rumlara yönelik şiddet kasırgasının bir yandan ortalığı acı ve gözyaşına boğarken, diğer yandan vicdanları kirleterek esip durduğu o günlerde, ne Rum halkının Osmanlı Devleti'nin dışında bir devlete tabiiyeti, ne de Yunan askerinin Batı Anadolu'yu işgali söz konusudur*". [65]

Savaş öncesi başlayan bu sürgünler, savaş yıllarında da devam edecek ve Ermeni Soykırımı ile doruğa çıkacaktır. Savaş yıllarında askeri gerekçeler öne sürülerek yürütülen '*millileştirme*'lerin organizasyonunda bu kez bir dış destek de vardır. Bu destek Alman General Liman Von Sanders'tir. Von Sanders 'Paşa', bütün Ege Bölgesini bizzat kontrol etmektedir. Dido Sotiriyu O günlere

---

[63] Taçalan age s 71-73 akt. Akçam age s 189
[64] Akçam T.İnsan... s 189
[65] Erbil Pervin Anadolu'ya Ağlıyordu Niobe s 37

ilişkin olarak: "Beyin Alman'dı, Türk'se kol, biri tasarlıyor öteki yapıyordu... Çok geçmeden İzmir'e bir Alman Şefi geldi. Prusya üniformaları içinde fatih edalı kupkuru bir adamdı bu, Liman Von Sanders'ti adı. İzmir Metropoliti Krizostomo bu adam için. 'Adını andığınız her seferinde gargara yapıp ağzınızı temizleyiniz...'demişti. Bir uğursuzluk gibi çökmüştü Küçük Asya'nın üzerine... Harpten çok önce bir Alman 'uzmanları' akını başlamıştı: Tüccar, asker, polis, arkeolog, sosyolog, iktisatçı, doktor, rahip, öğretmen kisvesi altında durumu incelemeye, bizim aslımızı, geçmişimizi ve halimizi, istidat ve servetlerimizi öğrenmeye geliyorlardı. Hepsi de aynı ürkütücü sonuca vardılar: Biz şeytan zekalı Rumlarla, Ermeniler burada fazlaydık."[66]

Von Sanders, "Hükümete verdiği raporda, göçün yapılmaması halinde, 'Ordunun güvenliğini sağlama sorumluluğunu üzerine alamayacağını' bildirmiştir. Ayvalık'a uğradığında, 'bu gâvurları hala denize atmaya muktedir olamadılar mı?', diyerek tehcirin bir an önce başlamasını istediği aktarılmaktadır".[67] Bölge giderek yaşanmaz hale gelmektedir: "Yeni bir soygunculuk ve cinayet harmanı getiriyordu her yeni gün. Bütün bunların, aslında polis tarafından tertip edildiği biliniyordu ama, mahkemeye başvurup failleri ihbar edebilmek için ölümü göze almak gerekiyordu... Türkiye savaşta Almanya'nın yanında yer alır almaz kıyı bölgelerinde oturan Rumlar da sistematik bir şekilde topraksızlaştırılmaya başlamıştı. Birkaç saat içinde iç bölgelere göç etmeye zorlandılar... Dağlarda kar altında iki büklüm, kurak bölgelerin boğucu sıcağında

[66] Sotiriyu dido Benden Selam Söyle Anadolu'ya s 64-65
[67] Erim Hıfzı Ayvalık Tarihi s 60-62 akt Akçam age s 190

susuzluktan inleyerek yürüyorlardı hep. Yüz binlerce Rum ve Ermeni böylece telef oldu."[68]

Rum karşıtı kampanyanın bir diğer örgütleyicisi de o zamanın Karesi (Balıkesir) valisi olan İttihat ve Terakki'nin kurucu üyelerinden Dr.Reşit, anılarında bu görevini, İzmir bölgesinde başarıyla yerine getirmesinden dolayı övünür. Dr.Reşit, daha sonra Diyarbakır Vilayetinde Ermenilerin imhasını örgütlemekten ötürü kötü bir şöhrete kavuşacak *kasap* lakabını alacaktır.[69]

Morgenthau, savaş döneminde Rumlara uygulananlarla Ermeni soykırımı sırasında uygulananların benzerliklerine dikkat çekmiştir: "Türkler, Rumlara, Ermenilere karşı uyguladıkları yöntemi uyguladılar. Onları Osmanlı Ordusuna aldılar, işçi taburlarına aktardılar... Bu Rum askerlerinin binlercesi, Ermeniler gibi soğuk, açlık ve öteki yokluklar yüzünden öldüler".[70]

Ege'den 'gayri Türk unsurların temizlenmesi' planının iktisadi boyutunu (Rumların bırakmak zorunda kaldığı veya zorla el konulan mal ve işyerlerini işletecek Türkleri bulmak vb.) yönetmek üzere özel olarak Bursa'dan getirilerek görevlendirilen 3.Cumhurbaşkanı Celal Bayar, *'stratejik noktalara kümelenmiş... gayri Türk yığınakları tasfiyesi'* sonucu, sadece İzmir civarından 130 bin dolayında Rum'un zorla Yunanistan'a göç ettirilmiş olduğunu açıklamıştır. Celal Bayar tüm eylemleri *'milli bir hareket'* olarak adlandırmaktadır. Halil Menteşe, İzmir civarından sürülen Rumlar için 200 bin sayısını vermektedir... Trakya bölgesinden sürülen nüfus ise Meclis-i Mebusan gö-

---

[68] Sotiriyu d Benden Selam... s 65-69

[69] Kaiser Hilmar, 1915-16 Ermeni Soykırımı Sırasında Ermeni Mülkleri Türkiye'de Etnik Çatışma Der. Zürcher, İletişim 2005. s 127

[70] Akçam T. İnsan... s 190

rüşmelerinde 300 ile 500 bin arasında verilmiştir... Morgenthau, Ege Bölgesi'nde bu yoldan ne kadar insanın dağıtıldığının tam olarak bilinmediğini, tahminlerin iki yüz bin ile bir milyon arasında olduğunu söylemektedir. Kuşçubaşı, sadece 1914 içinde ve savaşın ilk aylarında 'Ege mıntıkasında ve bilhassa sahillerde yuvalanmış ve kümelenmiş olan... Rum-Ermeni nüfusun', sürülen miktarının bir milyon yüz elli bin olduğunu söylemektedir. Böylece, *'değil sahip, bekçi bile olamadığınız gavur İzmir'* başta olmak üzere tüm Ege temizlenir. Kuşçubaşı tarafından bu eylemler *'fetih hareketi'* diye tanımlanacaktır. Celal Bayar'ın tek tek şehirlere ilişkin verdiği sayıların toplamı da Kuşçubaşı'nın rakamlarını vermektedir. İngiliz istihbarat servislerince Fransız Harbiye vekaletine verilen rakamlar, Kuşçubaşı'nın verdiği sayılara yakındır.[71] *"Trakya ve Anadolu'dan gönderilen nüfus 1,5 milyonun üstündedir, bu rakamın yarısı ya zor koşullar altında öldüler ya da katledildiler, Türk memur ve subaylar Hıristiyanların artık Türkiye'de yaşamalarına izin verilmeyeceğini... İlan ediyorlar. Rumların el konulan emlakinin değeri 5 milyar Frankın* (1 Os. Lirası=22.8 Fransız Frankı [72]) *üzerindedir"*.[73]1913 yılında Osmanlı Bütçesi 38.919.877 Osmanlı Lirasıdır.[74] O yıllardaki Osmanlı Bütçe tekniği bugünkü bütçe tekniği ile aynı olmadığını dikkate alsak bile gasp miktarı bütçenin beş katının üzerine çıkmaktadır. Vedat Eldem'in hesaplamalarına göre 1913 yılı GSMH 22.193 milyon kuruş, 1914 yılı GSMH

---

[71] Akçam T. İnsan... s 191

[72] 1914 yılında ve 1915 sonuna kadar 1 Osmanlı Lirası = 22.8 Fransız Frangı değerindedir. Ancak 1916 ve sonrasında büyük miktarlarda basılan Osmanlı kâğıt parasının kur değeri hızla düşmüştür (Şevket Pamuk)

[73] Akçam T. İnsan... s 192

[74] Çavdar Tevfik Türkiye Ekonomisinin Tarihi İmge 2003 s 124

ise 24.107 milyon kuruş olduğu[75] göz önüne alındığında el konulan değerlerle ilgili bize bir fikir verebilir.

Batı Anadolu, Trakya ve Karadeniz'de uygulanan bu 'temizlik' operasyonu ile ilgili Meclis-i Mebus'an'daki konuşmasında D.Eskalidis Efendi : "*(İttihat* ve Terakki'nin)...mevki-i tatbike koymak istediği siyaset-i dahiliye, İslamları zenginleştirmek maksadıyla Hıristiyanların emvalini yağma ettirmek olmuştur... Rumları hudud-ı vatan haricine atmak için Hükümetin tertibat-ı mahsusatı vasıtasıyla vücuda getirilmiş fedai çeteler ile evvelemirde kasabalarda, sokaklarda alameleinnas ne kadar emlak ve eşyaları varsa yağma ettirdikten sonra polis efendilerin ve jandarmaların işmaz-ı aynı ve bazen de iştiraki tahtından Yunanistan'a gönderildi. Ahiren dahı baki kalan emval-i gayrimenkullerini ve mameleklerini de yağma etmişlerdir... Bu insanlardan, bilmediği yerlere kendi rızası ile ve kemal-i tehalük ile gittiklerine dair... onlardan evrak-ı ibraiyye aldılar' demiştir. Eskalidis bu operasyonlarla ilgili olarak Talat Paşa'ya başvurduklarında, Talat'ın kendilerine : 'Biz Türkiye'den kat'iyyen memnun değiliz, biz Venizelos'un fırkasına mensubuz. Yunanistan'a gideceğiz... niçin bize müsaade etmiyorsunuz?' Biçiminde telgraflar gösterdiğini aktarır.[76] Bu arada şunu da ekleyelim, Meclis-i Mebusan üyesi Efkalidis Efendi'nin de malı mülkü de yağma edilmiştir. Mallarını istediğinde adres olarak yörede kurulmuş komisyon gösterilmiştir. "Emeni mebus Nalbantyan Efendi de Meclis-i Mebusan'da temizlik operasyonu ile Ermeni Kırımı arasındaki paralelliğe dikkati çekmiş ; 'gerçi Türkler tekrar tekrar yapılan zulümlerin, eylemlerin aleyhinde olabilirler. Fakat yapılan mezalim Türkler namına yapılmıştır'

[75] Çavdar T. Türkiye Ekonomisinin... s 101
[76] Akçam T. İnsan... s 193-194

demiştir. Eylemler 1913 yılından itibaren izlenen sistemli politikaların sonucudur ve 'Türk hâkimiyetini sağlamak' adına yapılmıştır Dolayısıyla Türklerin kolektif sorumluluğu söz konusudur".[77] Trakya'da bu operasyonların (ameliye-i imhaiyyenin) başında bulunan Hacı Adil Bey, Meclis-i Mebusan Riyesetine, Tekfurdağı (Tekirdağ) mutasarrıfı Zekeriya Bey Edirne Valiliğine terfi ettirilmiştir.[78]

Katliam görevlilerine soruşturma açılmak şöyle dursun 'başarıları'ndan dolayı ödüllendirilmişlerdir. Aynı ödüllendirme Ermeni Soykırımında da devam edecektir. Bitlis Valisi Abdülhalik[79], Diyarbakır Valisi Dr. Reşid, Trabzon Valisi Cemal Azmi, Kayseri Sancağı Mutasarrıfı Salih Zeki, Samsun mutasarrıfı Süleyman Nemci vd. kırımdan sonra ödüllendirilen şahsiyetlerdir. Katliama katılmayanlar ise cezalandırılmışlar, kimileri görevinden alınmış, kimileri de öldürülmüştür[80]. Halil Menteşe: "Bu tehcir işi ile alakadar olmayan Türk Anadolu'da pek azdır."[81] Sözleri aynı zamanda Soykırıma kitlesel katılımın bir ifadesidir.

Ermeni Soykırımı

1913 ve 1914'teki bu 'temizlik' operasyonunun başarısı daha sonra yapılacaklara örnek teşkil ettiği gibi İttihat ve Terakki'yi de aynı zamanda cesaretlendirmiştir. Ana-

---

[77] Akçam T. İnsan... s 194

[78] Akçam T. İnsan... s 192

[79] Talat'ın kayınbiraderi olan Abdülhalik (Renda) Bitlis valiliğinden sonra kalanlar için Halep valiliğine atanmış, 1922'de İzmir'in yakılması ve yağmalanmasında İzmir valisi, Maliye, Maarif, Milli Müdafaa bakanlıklarından sonra TBMM Başkanlığına kadar da yükselmiş. Ebedi şefin ölümünden sonra yerine mili şef geçene kadar birkaç gün Cumhurbaşkanlığına da vekâlet etmiştir.

[80] Nesimi Abidin Yılların İçinden Gözlem y. 1977 s 39-40

[81] Akçam T. İnsan... s 587

dolu'nun batısında yaşayan Rumlar gerekirse katledilerek sorun olmaktan çıkarılmasından sonra, 1915'te İT'nin doğuya, Ermeni vatandaşlarına daha da vahşi bir şekilde yönelmesi soykırım boyutuna varacaktır. Her ne kadar Batı Anadolu bir laboratuar olarak tecrübelerini arttırmışsa da İttihat ve Terakkiciler, Abdülhamit dönemi tecrübelerinden de yararlanarak 20.Yüzyılın ilk soykırımını gerçekleştirmişlerdir.· Abdülhamit Döneminde 1890'lardan başlayarak yerel olarak devam eden Ermeni kırımı artık örgütlü bir soykırıma dönüşecektir. "Zamanla, Osmanlı İmparatorluğu'nda, Türklerden, Kürtlerden ve Çerkezlerden oluşan ve cinayet ve kıyımlarda olgunlaşmış bir zümre doğdu. Bu onlar için bir tür uzmanlık, bir yaşam biçimi, yasadışı zengin olmanın en kolay yoluydu. Aynı zamanda, Osmanlı devlet hiyerarşisinde belli bir makam edinmenin bir yoluydu.[82]

İmparatorluktaki ekonomik dönüşümlerin durağan ekonomik yapıyı bozmasından kaynaklanan kitlelerin hoşnutsuzluğunu ve yapılan reformların Müslüman kitlelerce kendi acil ihtiyaçlarına değil Gayrimüslimlere verilen tavizler olarak algılanması sağlanmış, bu ortam Abdülhamit tarafından çok iyi yönetilerek, "padişah, kitleler üzerinde yaklaşık yarım yüzyıldır hiçbir yönetimin sağlayamadığı bir ideolojik başarı elde [etmişti]... [Ş]ehir küçük burjuvazisi alelacele aktarılan meşrutiyet ve eşitlik ilkelerine ısınamamıştı".[83]

Yönetim tarafından yaratılan ve sürekli üretilen bu hoşnutsuzluk ortamı, Abdülhamit Döneminde Ermeni kırımına sağladığı desteği, 1915 Ermeni soykırımında İttihatçılardan da esirgememiştir. Bunun yanında, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Asurilere, Araplara, Bulgarlara,

---

[82] Hovhannisyan N Ermeni Soykırımı s 75

[83] Keyder Ç Türkiye'de Devlet ve Sınıflar s 97

Ermenilere, Rumlara, Sırplara ve diğer Slavlara yönelik periyodik biçimde organize edilen kıyımlar, toplumun Türk olmayan cemaatlere yönelik katliamlara alışmasını ve kayıtsız kalmasını doğur"[84][uyordu]. İttihat ve Terakkiye destek veren kesimler, gayrimüslim burjuvazinin yükselmesinden rahatsızlık duyan devletçi ve aktivist nitelik taşıyan Türk entelektüelleri ile taşra tüccarlarıdır. Milliyetçiliği destekleyen klasik kompozisyona uygun[85]bu kesimlerin işbirliği çok kolay olacaktır.

"Şunları çok iyi biliyoruz: 1. 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde Ermeni sermayesi çok yoğun. 2. 1915 Yılında Ermenilere karşı sürdürülen politikanın çok önemli yönlerinden biri de sürgündür. Sürgüne gönderilen Ermenilerin mallarına çevredeki Müslüman Türk ve Kürt eşraf tarafından el konulmuştur. Zaten, Ermenileri bölgeden kaçışa zorlamak için her türlü önlem alınmıştır. Kışkırtmalarla huzursuzluk artırılmış, kaçış için ortam hazırlanmıştır. 3. Sürgün kanlı olmuştur. Pek çok katliam, soygun yaşanmıştır. Sürgüne gönderilen Ermenilerin malları çevredeki Müslüman Türk ve Kürt eşraf tarafından yağmalanmıştır. Sürgüne gönderilenlerin beraberlerinde götürdükleri altın, bilezik gibi pahada ağır yükte hafif mallara el koyabilmek için insanlar yollarda öldürülmüşlerdir. Açlık, soğuk, hastalık, beraberlerinde taşıdıkları altınlar, ziynet eşyaları Ermenilerin tükenmelerine, çürümelerine neden olmuştur. 4. Savaştan sonra sürgüne gönderilen Ermenilerin tekrar yurda dönmeleri yasaklanmıştır. Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesinden sonra, sürgüne gönderilen Ermenilerin ve Rumların bir kısmı tekrar yurtlarına dönerek mallarına ve mülklerine sahip olmaya başlanmışlardır. Rum-

[84] Hovhannisyan N age s 75
[85] Keyder Ç.Memalik-i... s 39

lardan ve Ermenilerden yağmalanmış bu malların tekrar onların eline geçmesini engellemek için Kuvva-i Milliye Teşkilatı kurulmuştur. Veya Kuvva-i Milliye'nin temelindeki en önemli sınıfsal etkenlerden biri budur. Rumların ve Ermenilerin tekrar gelmelerine ve mallarına sahip olmalarına engel olmak. Onları, Ege'den, Antep'ten, Çukurova'dan vs. uzak tutmak. O halde sormak gerekir: Ermeni mallarına ne oldu?"[86] diye soruyor İsmail Beşikçi.

Cevaplar çok, ancak biz bu yazı çerçevesinde hepsine yer veremediğimiz için sadece birkaçlarına değinebiliyoruz. Çukurova'daki yağmalardan örnekler sunan yazar Yaşar Kemal, yerel eşrafın tapucularla işbirliği içinde bunlara nasıl el koyduklarını anlatıyor: "Birkaç yılda nasıl tapucu Abdülhalik Efendinin ağzından girmiş burnundan çıkmış, ne kadar Ermeni tarlası varsa Kabakçıoğlunun üstüne yazdırmıştı. O kabakçı mı, uyuzun birisiydi. Sonra işte bu şeytanın sayesinde Kabakçızade oldu".[87]

Eşrafın yanında 'girişimci, ileriyi gören' memurların da talanda nasıl yer aldığı nasıl zenginleştiğini ise: "Kasabaya geldiğinde yalınayaktın. Ve Ermeniler kaçtığında en güzel Ermeni evine sen kondun. Artin Külekyanın evine Kendirlinin konağını sen ilkokul yaptın. Tanıdıklarına, konargöçer Türkmen Ağalarına, ileri gelenlerine teker teker Ermeni evlerini sen dağıttın. Çadırdan çıkıp Ermeni konaklarına geçtiler... Hayk Topuzyanın toprağını kan eder çiftliğinin tapusunu nasıl çıkardın muallim Bey, nasıl? ...Altı bin dönümlük Vartan Beğyanın tarlasını hemen onun üstüne bir gün içinde yapıverdin, niçin?..Sen akıl etmesen ileriyi görmesen, yol göstermesen,

[86] Beşikçi İ. Bilim-İdeoloji... s 234-235
[87] Kemal Yaşar Demirciler Çarşısı Cinayeti Cem 1977 s 341

kim gelir de bu Ermeni konaklarına otururdu...Sen olmasan kim gelir de o Ermeni topraklarının tapusunu alırdı...Yarısına Kürtlerin yerleştirildiği, geri kalanı harab olmuş Ermeni örenlerinin dolacağını senden başka kim, kim, kim akıl edebilirdi?"[88]

Vahşet örneklerinden birinde: "Hacın yolunda, körünün başında, Hacından kaçıp kurtulmağa çalışan Ermenileri gecenin karanlığında, bir kartal gibi üstlerine inen, hepsini doğrayıp köprüden attıktan sonra heybe, heybe altınlarını alan, onu da götürüp Adana Paşasına veren oydu. Koz mağarasında on beş tane kınalı, yeni yetme kızı avenesiyle birlikte kirletip, on beş gün tepsi içinde göbek attırdıktan sonra hepsini, böyle namusu kirlenmiş kızlar insanoğluna yaramaz diyerekten hepsini teker, teker öldüren odur... her koğukta, köşede saklanmış Ermenileri delik deşik arayarak bulan odur."[89]

Ganimeti (!) paylaşırken birbirlerine de girenler de olur: "Buradan çıkacaksın. Panosyanın mirası bana düştü. Panosyanın oğlu olduğumdan değil... Çünküleyin Panosyanı ben iteledim. Ol sebepten Panosyanın bütün malı mülkü, konağı, tarlası, çiftliği, dükkanları hep bana kaldı cebinden bir kağıt çıkardı: işte kağıdı da"[90] Tarlalarına Ermenilerden kalan toprakları nasıl kattıklarıyla ilgili: "Benim tarlalarım Ceyhan suyu yanında, köyün aşağı yanına Karaçalılığa doğru düşer. Oralarda emvali metrukeden, yanıcığıma Ermeni dostlarımızdan kalmış hiç tarla yok mu? Onu sormaya geldim, Benim tarlalar gayri bana yetmez oldu da... Biliyorum, Kuşoğlu da oralardan emvali metruke sormuştu da aramıştım. Var olacak efendim. Olacak muhterem Temir Ağa kardeşim.

---

[88] Kemal Y. Demirciler... s 353-354
[89] Kemal Y. Demirciler... s 355
[90] Kemal Y. Demirciler... s 357

Karaçalılığın orasında çok tarla var... Bir hafta sonra gelin siz de bir şey yapalım."[91] Diyerek tapu müdürü kesesinden akçe verir gibi eşrafa 'emval-i metruke'den mal dağıtmaktadır. Bir başka örnekte ise:"Derken Memet Zeki Rüstemoğlu Anavarzanın Hacılar yanına düşen topraklardan bin dönümlük bir Ermeni çiftliğine hiç yoktan kondu tapusunu üstüne çıkarttı".[92] Tapucuyu ayarlayan istediği yerden istediğini alabiliyor.

Her kesin ayrı bir niyeti vardır, imkânlar o kadar geniştir ki herkese yeter, ganimet (!) büyüktür, her kesim pay peşindedir. "(C)esim bir Ermeni konağı Şehzadegana, Sarısu köprüsü civarında kanarya sarısı rengindeki yan yana iki Ermeni evi Talat Bey'le yarı garı Canbulat bey'e, içeride Ermeni mahallesinde muhteşem bir ermeni köşkü Topal İsmail Hakkı'ya, İstasyona yakın, oturmaya salih bütün evler İttihad'ın en mühim ricaline tahsis olunmuş."[93] Bu satırlar savaş sırasında Başkentte kendilerini tehlikede hissedip Eskişehir'de kendilerini emniyete almak isteyen devlet ricalinin sürgüne gönderdikleri vatandaşlarının mülklerini paylaşma düşüncelerini ifade etmektedir. "Artık Eskişehir Ermenileri de çıkarılmıştı. Kıymetdar halıları ve eşyaları kâmilen evlerinde idi. Fakat hükümet bunları muhafazadan acizdi. Sahipsiz kalan evler güya polisler tarafından muhafaza olunuyordu. Hâlbuki geceleyin halılar ve davarlar, kıymetdar eşya kâmilen çalınıyordu. Aynı hal İzmit'in Adapazarı'nın tahliyesi esnasında da vukua gel-

[91] Kemal, Y. Demirciler... s 416-417
[92] Kemal Y, Demirciler... s 168
[93] Refik Ahmet. İki Komite İki katal Kebikeç 1994 s 10

miş, eşyalar çalındıktan sonra izi belli edilmemek için evler ateşe de verilmişti."[94]

Bursa'da İT mensupları Ermeni evlerini kendi adlarına kaydettiler. Tapu memurları, Ermenilerle, mülkleri kendi üzerlerine veya İT adına hiçbir ödeme yapmaksızın alan ittihatçılar arasında sözlü yapılan sözleşmeleri kabul etti[95] "Bursa'daki yerel İT teşkilatı ve bazı mensupları, Ermeni ev ve toprak sahiplerini, zorla tapu dairesine götürdüler. Orada mallarını hiçbir zorlama olmadan sattıklarını ve teklif edilen fiyatın yeterli olduğunu ilan etmek zorunda bırakıldılar. Bu ilan üzerine Ermeni mal sahibine, eline içinde para olan torba verilirdi. Mal sahibi, paranın toplamını saymak ve tam olduğunu ilan etmek, odadan çıktığı zaman ise parayı torbaya geri koymak ve memurlara geri vermek zorundaydı".[96] Osmanlının müttefiki Avusturya-Macaristan Trabzon Konsolosu Kwiatkowski, müsaderenin yerel memurlarla ilgili kısmını soygun olarak nitelemiştir, subaylar, memurlar ve polisler yağmanın içindedirler.

Ege'de ki Rumların göçürülmesinde olduğu gibi Ermenilerin sürgününde de mülkler satın alınıyor(!), satış işlemleri biter bitmez hemen arkasından verilen bedele el konuluyordu. "Ermeni zenginlerinin evleri satın alınmış, takrir verilir verilmez paralar zorla zulüm ile istirdat olunmuştu... Bu fecaatleri duyup da müteessir olmamak kabil değildi... Bu hareket, beşeriyet namına bir cinayetti. Hiçbir hükümet, hiçbir devirde, bu derece gaddarane bir cinayet ika etmemişti."[97] Ahmet Refik (Altınay)[98] Ermeni soykırımını bu sözlerle ifade ediyordu.

---

[94] Refik A. İki Komite... s 34-35
[95] Kaiser H. 1915-16 Ermeni Soykırımı... s 147
[96] Kaiser H. 1915-16 Ermeni soykırımı... s 150
[97] Refik A. İki Komite... s 45

Ahmet Refik'in 'Milli iktisat'a ilişkin yargısı ise: "Hususiyle milli ticaret, adeta milli bir cinayetti. Bu cinayete iştirak için nazırlar, defterdarlar, valiler ve mutasarrıflar memuriyetlerinden istifa ediyorlar, el birliğiyle bedbaht halkı öldürmeye çalışıyorlardı. Fakat bu cinayette en ziyade iştiraki olanlar, ticaretle meşgul mebuslardı. İttihad'ın tacir ve muhtekir mebusları milletin en muhakkir sınıfını teşkil ediyorlardı. İttihad'ın cinayetlerini tasdik için bu zatların ağızlarına Topal İsmail Hakkı çuvallarla şeker atıyor, Talat deste deste imtiyaz beratları tıkıyordu."[99]

Milli İktisat'ın teorisyenlerinden Tekin Alp (Moiz Cohen) *Yeni Mecmua*'nın 18 Nisan 1918 tarihli 50. Sayısında bu dönemde oluşan birikimi kutsayarak biriken servetin yönelimini şöyle açıklamaktadır: "Savaş sırasında servet-i umumiyenin arttığı iddia olunmasa bile nakdi servet nispetsiz bir derecede çoğalmış, Türkiye için Batı Avrupa usulünde kapitalizm devresi başlamıştır. Üretim araçlarını sermaye gücüyle temerküz ettiren büyük şirketler, milyonlarca parayı paraları bir elde toplamayı başaran büyük zenginler gittikçe çoğalıyor... İşte iç borçlanmaya temel olan gene bu kapitalizm tezahürüdür. Halkın elinde nakdi servet bu derece çoğalmasaydı hiçbir vakit iç borçlanmanın yapılmasına imkân kalmazdı... Özetlersek, iç borçlanma ülkemizin siyasi, toplumsal ve ekonomik alanda yeni bir doğrultuya doğru yöneldiğini isbat etmek ve göstermek suretiyle sevinç ve mutlulukla alkışlansa yeridir."[100] Diyerek hükümetin iç borçlanma

---

[98] Ahmet Refik'in Ermeni Soykırımı ile ilgili açıklamalarından dolayı Kemalistler tarafından affedilmemiş, çalışmaları yasaklanmış, üniversitede ki kürsüsünü kaybetmiş, yoksulluğa mahkum edilmiştir. Hastalığında ilaçlarını alamamış, sefalet içinde kimsesiz ölmüştür

[99] Refik A. İki Komite... s 60

[100] Çavdar Tevfik Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960 s 92

başarısını kutlamaktadır. Acaba bu borçlanmanın başarısına; birikimine el konulan, sürgün edilen, yok edilen ve canları alınan kaç milyon gayrimüslimin ne kadar katkısı vardır?

Ankara Hükümetinin de ilk aklına gelen el konulacak değerler yine sürgün edilerek yok edilen bu gayrimüslimlerin değerleri olmuştur. Başkumandanlık yasası çıkıp M. Kemal Başkomutan olarak atandığında, Başkomutan olarak meclisin tüm yetkilerini de almıştı. Zaten ancak bu koşulda görevi kabul etmiştir. İki gün sonra bu yetkilere dayanarak 7- 8 Ağustos 1921 de "*Tekalif-i Milliye*" emirleri yayınlamıştır. *On emir* olarak da adlandırılan emirlerden Altı numaralı emir:"Ülkeyi terk etmiş olanların hazineye geçmiş olan mallarından ordu ihtiyacına yarayacak olanlara el konulacaktır."[101] Hükmünü içeriyordu. El konulan bu değerlerle ordu ihtiyacı karşılanmış, kalan değerler asker ve sivil yöneticilerin maaşına karşılık devredilmiştir. El konulan bu değerlerden Ermeni soykırımını gerçekleştirenlerin mirasçılarına da hizmet maaşı bağlanmada yararlanıldığını da bu arada belirtelim. 1925'te Talat ve B.Şakir'in mirasçılarına bu değerlerden maaş bağlanmıştır.

Der Zor Mutasarrıfı Salih Zeki, Çeçen infazcılara soygunun meşruluğunu açıklarken: "Rüşvete niye ihtiyacınız var? Şayet istediğiniz paraysa, evvela onları öldürün, sonra paralarını alın... İmparatora hizmet ediyorsunuz, bu sebepten, işiniz meşru"[102] diye rüşvet alıp görevini yapmayacak olanlara talan ve soygunun yolunu da göstermektedir. Diyarbakır'da çetelerce katledilen Vartakes ile Zöhrap Efendinin katilleri Çerkez Ahmet ve Nazım'ın cürümlerinden dolayı Cemal Paşa tarafından idam edildi-

[101] Çavdar Tevfik, Türkiye Ekonomisinin. . s 146
[102] Dadrian Türk kaynaklarında Ermeni Soykırımı s 329

ğinde olaya şahit olan Falih Rıfkı Atay: "Çerkes Ahmet ve Nazım'ın eşyaları açıldığı zaman çantalarında kadın yüzüğü, bilezik, küpe ve mücevher buldular... bu iki serserinin bir ideal için fedakarlık değil, zengin olmak için cinayet yapmış oldukları belli idi "[103] diyerek, çetelerin soygun ve talanına da işaret etmektedir. Çerkez Ahmet ve çetesi Vali Dr. Reşit'in Diyarbakır'daki kırımlarını gerçekleştiren çetesidir.

Olayın bir başka şahidi olan Dördüncü Ordu Kurmay Başkanı Ali Fuat (Erden) hatıralarında: "çetecilerin şahsi eşyaları arasında kan lekeli beşibirlik altınlar bulunmuştu",[104] demektedir. İdam kararı ve infazı ile ilgili İttihat Önderi Paşaların yazışmalarında: "Talat beyden Cemal Paşaya 15 Eylül 331 (28 Eylül 1915) tarihli şifre cevabı: 'herhalde ortadan kaldırılması gerekir. Sonradan pek zararlı olacaktır.' Cemal paşa Talat Beye 'bizzat çözülecektir' kaydıyla şifre: 'Çerkez Ahmed'in idamına hükmolundu. Yarın sabah Şam'da gereği yapılacaktır."[105] İdamlar ve infazı hakkında: "Cellatlara ve katillere karşı minnet borcu ağırdır. Onlar kendilerine ihtiyaç duydukları belirtenlere ve kendilerini kullananlara tahakküm etmek isterler. Kirli işlerde kullanılan vasıtalar ihtiyaç ve kullanım zamanında lüzumludurlar; fakat kullanıldıktan sonra baş üstünde taşınmayıp ortadan kaldırılmaları gerekir (tuvalet kâğıtları gibi)"[106] düşüncesindedir.

Çerkez Ahmet'i Ahmet Refik şöyle anlatır: "Çerkez Ahmet, Ermeni fecayii için mühim bir vesika idi. Bu kanlı hadisenin safahatını bizzat failinden dinlemek istedim.

---

[103] Atay Zeytindağı s 83

[104] Erden Ali Fuat Birinci Dünya Harbi'nde Suriye Hatıraları İş Kültür Y. 2003 s 268- 269

[105] Erden Birinci Dünya.... s 269

[106] Erden Birinci Dünya... s 267- 268

Çerkez Ahmet'e Vilayet-i Şarkiyede neler yaptığını sordum. Çizmeli ayaklarını birbirinin üstüne attı, cigarasının dumanlarını karşısına savurdu: 'Bey birader', dedi, 'şu hal namusuma dokunuyor. Ben vatanıma hizmet ettim. Gidin, görün, Van ve havalisini Kâbe toprağına döndürdüm. Bugün orada bir tek Ermeniye tesadüf edemezsiniz. Vatana bu kadar hizmet ettim: sonra o Talat gibi hergeleler İstanbul'da buzlu bira içsinler, beni böyle tahe'l-hıfz getirtsinler, yok bu haysiyetime dokunuyor!'... Çerkez Ahmet'ten daha fazla malumat almak istiyordum: Peki, bu Zöhrab Filan ne oldular? 'duymadınız mı? Hepsini geberttim'. Cigarasının dumanlarını havaya doğru savurdu, sol eliyle bıyıklarını düzelterek sözüne devam etti: 'Halep'ten çıkmışlardı. Yolda rast geldik, derhal arabalarını kuşattım. Gebereceklerini anladılar. Vartakes dedi ki: Peki Ahmet Bey bize bunu yapıyorsunuz, fakat Araplara ne yapacaksınız? Sizden onlar da memnun değiller. O senin bileceğin iş değil kerata dedim, bir mavzer kurşunu ile beynini patlattım. Sonra Zöhrab'ı yakaladım. Ayağımın altına aldım. Koca bir taşla kafasını ezdim, ezdim, geberinceye kadar ezdim'".[107]

Ali Kemal 18 Temmuz 1919 tarihli Alemdar'daki yazısında: "Adalet Nazırımız hapishanelerin kapılarını açtı... Kabahati Ermenilerin üzerine atmayalım; dünyanın aptallarla dolu olduğunu zannetmeyelim. Tehcir ve katlettiğimiz insanların mallarını, mal-mülklerini yağmaladık; hırsızlığı meclis ve senatomuzda tasdik ettik."[108] Sözleri çetelerin niteliği ve politikanın amaçlarını açıklamaktadır. Ali Kemal'in Ankara'nın kesin zaferi sonrası linç edildiğini de belirtelim.

---

[107] Refik Ahmet İki Komite İki Kıtal s 42

[108] Dadrian V. Türk Kaynaklarında Ermeni Soykırımı s 50

Kayseri ve Der Zor Mutasarrıfı "Salih Zeki, Kasım 1916'da İstanbul'a çağrıldığında, beraberinde 'Ermeni kurbanlarından rüşvet aldığı on binlerce altınla dolu sandıklar' bulunduğu söylenir."[109] Salih Zeki "emzik bebelerinden 70-80 yaşındaki ihtiyarlara kadar Ermenileri ifna" etmesiyle övünen, Tasviri Efkar muhabirinin 10,000 Ermeni'yi ortadan kaldırdığının doğru olup olmadığı sorusuna, "Benim namusum var. On bine tenezzül etmem" diye cevap verecek kadar kendinden emindir. Hasan Amca, bir makalede (Alemdar 5 ve 6 Nisan 1919) Diyarbakır Valisi Dr.Reşit'in "görevine yalnızca iki sandıkla gittiğini fakat İstanbul'a Ermeni kurbanlarından alınan mallarla yüklü vagonlarla döndüğünü yazmaktadır... Farcalyan, Reşit Bey'in Costantinople'a gitmek üzere 43 kutu mücevherat ve 2 sandık kıymetli taşla bir trenle Halep'e geldiğini bizzat gördüm diye ekleyerek, bu talanın mücevher ve değerli taşlar, birkaç halı ve çeşitli antikalar içerdiğini aktarmaktadır... Reşit sonuçta 1916'da katliamlardan değil, hazineyi yüz binlerce Türk lirasından mahrum ederek Ermeni sermayesinin zimmete geçirilmesinden dolayı cezalandırılmıştır. Daha sonra son Ermenileri tehcire gönderdiği Ankara vilayetinin valisi olmuştur".[110]

Halide Edip, Ermeni kırımının arkasındaki asıl gerekçenin,"siyasi münakaşalar haricinde Almanlar tarafından manen desteklenen sağlam bir iktisadi sebep vardı. Bu, pazarları Türk ve Almanlar için temizlemek manasına gelen Ermenilerin iktisadi hâkimiyetine son vermekti..."[111] Diyerek, hedefi işaret etmektedir. Türkiye'nin müttefiki Almanya'nın Halep konsolosu Hoffmann da

---

[109] Dadrian V. Türk kay... s 136

[110] Dadrian V. Ermeni Soykırımında Kurumsal Roller s 154-155

[111] "Memoirs of Halide Edip"ten aktaran Dadrian V. Türk kay... s139-287

aynı kanıdadır, 8 Kasım 1915 tarihli raporunda[112] bu düşüncelerini vurgular. Ermeni imhasının esas olarak ekonomik kökenli olduğunu ileri sürer, Ermenileri "iktisaden iyi" diye niteleyerek onların yüz binlercesinin "gayretli becerikli zanaatkârlar ve çalışkan ve müteşebbis çiftçiler" olduklarını belirtir.

1915 Ermeni soykırımında el konulan maddi değerlere ilişkin : *"Ermeni Ulusal Konseyinin 1919 da Paris'te hazırladığı rapora göre bu değer 19 milyar Fransız frankına* (1Os Lirası=22.8 Fransız Frankı[113]) *ulaşmaktadır... Bunların yanında Hükümetin çıkarttığı özel kanunla Ermenilerin Türk bankalarındaki paralarına da el koymuştur. Katliamda ölen Ermenilerin Avrupa bankalarındaki paralarının da ne olduğu, bugüne kadar bilinmemektedir."*[114] İttihatçıların istekleri o kadar ileridir ki, Talat, Ermenilerin Amerikan sigorta şirketlerindeki paralarını dahi Amerikan Büyükelçisinden istemektedir[115]. Morgenthau, Talat'la yaptığı özel görüşmesini aktarırken Talat'ın: "Keşke Amerikan hayat sigortası şirketlerine başvursaydınız da Ermeni poliçe sahiplerinin tam bir listesini bize göndermelerini sağlasaydınız. Nasıl olsa hepsi öldü şimdi, parayı alacak mirasçıları da yok. Tabii ki bunun tümü devlete kalır. Hükümet şimdi yasal olarak mi-

---

[112] Dadrian V. Türk kay... s 137-138

[113] Pamuk Şevket Dipnot 70 okuyucu bu dipnotla karşılaştırmaları yapabileceği düşünülerek Rum vatandaşların kayıpları gibi ayrıntılandırılmamıştır

[114] Keshishian Alexander El Menakişul Arabiye Ve'l Meazinul Ermeniyye (Arap katliamı ve Ermeni Soykırımı) Aleppo 1994 s 248-254

[115] Balakian Peter Kaderin Kara Köpeği çev. Argun Ateş Belge Y. s 166

rasçı durumundadır. Yapar mıydınız bunu?" [116] Diye istekte bulunduğunu belirtir.

Ermeni halkının maddi kayıplarını yanında kültürel kayıpları: "Sultan II. Abdülhamit yönetiminin en kötü dönemlerinden biri olan 1900 yılında güvenlik içinde 1100 okulda 120.000 öğrenci okuyordu. Bu dönemde Doğu ve Batı Ermenistan'daki Ermeni okullarının Türkiye'deki devlet okullarından daha çok olduğu söylenmektedir. Türkiye genelinde ve Osmanlı yönetiminde yaklaşık 1736 Ermeni düşünce ve bilim insanından 600'ü 24 Nisan 1915 günü, geri kalanlar da daha sonra öldürülmüştür. Bunların dağılımı da şöyledir:

196 Edebiyatçı (Şair, Romancı, Tiyatrocu, Besteci)

168 Sanatçı (Ressam, Heykeltıraş)

575 Müzisyen (Şarkıcı, Dansçı, Çalgıcı)

336 Doktor (Tıp Doktoru, Eczacı)

176 Üniversite Öğretim Görevlisi ve Üyesi

160 Hukukçu (Avukat, Hâkim ve Savcı)

62 Mühendis (Mimar ve Şehir Planlamacısı)

64 Oyuncu ve Yapımcı

1910 – 1918 yılları arasındaki dönem boyunca 103 Ermeni gazete ve haftalık dergi yayınlanmıştır. Sadece İstanbul'da 1910 yılında 80 günlük gazete ve 15 dergi yayınlanmaktaydı. Bunların dışında çeşitli hayır kurumları, sosyal, bilimsel ve kültürel kuruluşlar bulunmaktaydı ki, bunların sayısı da yüzleri bulmaktadır.

Tarihçilerin ve antropologların araştırmalarına göre, Türkiye tarafından işgal edilen Ermeni topraklarında Ermeni halkına ait 1639 kilise bulunmaktaydı. Bu kiliselerin çoğunluğu, sahip oldukları zengin kültürel özellikle-

[116] Morgenthau Ambassador dan akt. Dadrian Türk kay. . s 287

rinden dolayı Ermeni dinî mimarisinin özgün belgeleri olarak kabul edilmekteydiler.

Türkiye yönetimi tarafından bu paha biçilmez hazineleri çalındı; geri kalanı da dinamitle yok edildi. Güvenilir istatistiklere göre Türkler binden fazla kiliseyi tamamen yıktılar. Geri kalanlarını da 1915 – 1922 yılları arasında ambar, depo ve tavlaya çevirdiler. Türk hükümeti, o zaman uluslararası üne sahip bazı kiliseleri ise yıkamadığı için, bu abidevi eserleri yabancı turistlere Hıristiyan Türkler tarafından inşa edilmiş Türk mimarisinin örnekleri olarak sunmuştur. Bu tarihi abidelere ilişkin Türk resmi politikası şöyle ifade edilebilir:

Ermeni kelimesi Türkiye'de hiçbir anlam ifade etmemelidir. Bu dünyada Ermenilerin hatırlanmaması, Ermeni mimarisinin, binalarının, hatta onları çağrıştıran hiçbir eserin gündeme gelmemesi ve hepsinin bu dünyada unutulması ve yok edilmesi, Türk kanunlarının ve adetlerinin gereğidir."[117]

Karadeniz Bölgesindeki El Koymalar, Talanlar ve Katliamlar

Bu el koymalardan Karadenizli Rumlarla birlikte bölgedeki Ermeniler de nasiplerini alacaklardır, Dr. Rıza Nur hatıralarında, Doğu Karadeniz'deki etnik temizlikten ve bu 'temizliği' gerçekleştiren Topal Osman'dan bahsederken: [Maliye Bakanı] Ferid, Osman Ağa'yı halkı soyuyorsun diye azarladı. Osman Ağa şu cevabı verdi: 'Beyefendi evet para topluyorum, fakat bir Müslümanın bir habbesini almamışımdır. Aldığım hep gâvur malıdır. Benim başımda binlerce haşarat var. Bunlar kanlı katil, eşkıya. Dağlarda dolaşıp millete zarar vereceklerine toplayıp düşmanla harp ediyorum. *Bun*lar yiyecek, giyecek ve

[117] Keshishian A. Age s 248-254

harçlık istiyor... Bu Rumlar bize neler yaptıyorlar. Paralarını, canlarını almak helaldir... Türküm, Müslümanım. Evet Türküm, dini, gavurlardan kurtarmak için çalışıyorum. 'Mükemmel şey. Sonra bilfiil büyük cesaretle harpler ediyor. Yanıma çağırıp oturttum. Ve kendisine: 'Ağa! Sen Ferid Bey'e bilmem kime bakma! Yaptığın yanlış değil. Tamamiyle doğrudur. Haklısın vatana büyük hizmetler etmişsin. Bildiğin yolda devam et dedim'... 'Ağa Pontusu iyi temizle' dedim 'temizliyorum' dedi. 'Rum köylerinde taş üstünde taş bırakma' dedim. 'Öyle yapıyorum ama, kiliseleri ve iyi binaları lazım olur diye saklıyorum' dedi. 'onları da yık, hatta taşlarını uzaklara yolla, dağıt. Ne olur ne olmaz, bir daha burada kilise vardı diyemesinler' dedim. 'Sahi öyle yapalım. Bu kadar akıl edemedim' dedi."[118]

Katliamların ve el koymaların nasıl ve kimlerle yapıldığını anlatan Topal Osman, Giresun Belediye Başkanı ve Mustafa Kemal'in Muhafiz Kıtası Komutanı, Rıza Nur ise Bakandır. Bakanın talimatı gereği Doğu Karadeniz'de Hıristiyanlara ait bir iki tane kilise dışında bu kültüre ait hiç bir şey kalmamıştır. Aynı tavır Ermeni bölgesinde de söz konusudur.

Sadece Doğu Anadolu'da Mahmut Kamil Paşa'nın sorumlu olduğu bölgede kültürel jenoside ilişkin olarak, Keshishian: "Ermeni topraklarında Ermeni halkına ait 1639 kilise bulunmaktaydı. Bu kiliselerin çoğunluğu, sahip oldukları zengin kültürel özelliklerinden dolayı Ermeni dini mimarisinin özgün belgeleri olarak kabul edilmekteydiler... Bu baha biçilmez hazineleri çalındı, geri kalanı da dinamitle yok edildi. Güvenilir istatistiklere göre Türkler binden fazla kiliseyi tamamen yıktılar. Geri kalanlarını da 1915-1922 yılları arasında ambar, depo ve

[118] Dr Rıza Nur Hayat ve Hatıratım c 3 işaret 1992, s 163-164

tavlaya çevirdiler. Türk hükümeti, o zaman uluslararası üne sahip bazı kiliseleri ise yıkamadığı için, bu abidevi eserleri yabancı turistlere Hıristiyan Türkler tarafından inşa edilmiş Türk mimarisinin örnekleri olarak sunmuştur. Bu tarihi abidelere ilişkin Türk resmi politikası şöyle ifade edilebilir: 'Ermeni kelimesi Türkiye'de hiçbir anlam ifade etmemelidir'. Bu dünyada Ermenilerin hatırlanmaması, Ermeni mimarisinin, binalarının, hatta onları çağrıştıran hiçbir eserin gündeme gelmemesi ve hepsinin bu dünyada unutulması ve yok edilmesi, Türk kanunlarının ve adetlerinin gereğidir."[119]

Asur Soykırımı

Almanların Doğu Politikası çerçevesinde (Cihat "Made in Germany"[120]) Bağdat Demiryolu çevresindeki kadim Hıristiyan toplulukların sürülmesi, katliamları ve mallarına el konulması da ayrıca üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Anadolu'nun homojenleştirilmesi projesinin bir parçası olarak unutulmuş bir soykırım olarak Asur Soykırımından da söz edilmesi gerekir. Almanların istemeyerek suça ortak olduklarını söyleyen Lepsius, 1915' teki Asur Soykırımı ile ilgili raporunda şu bilgileri verir: "Sürülenlerin kitlesel kıyımı, Çerkezler, Kürtler eşkıya çeteleri ve ayrıca nizami birlikler tarafından yerine getirildi. Çeşitli valiler, mutasarrıflar ve muhtarlar sürgünü saklama biçimlerini gereksiz gördüler ve Diyarbakır, Cizre ve Midyat'taki (Tur Abdin) bütün Hıristiyanları bulundukları yerde öldürdüler (...) Midyat Mutasarrıfı, ilçesindeki Hıristiyanları (Süryani, Ortodoks, Yakubiler) katledilmesini reddettiği için Diyarbakır Va-

[119] Keshishian Arap Katlamı s 248-254
[120] Tunçay Mete Cihat ve Tehcir Afa, 1991 s 18

lisi Reşid[121] Bey'in emriyle öldürüldü. Diyarbakır katliamlarının düzenleyicisi Reşid Bey, ... Ankara valiliğine atandı."[122]

15 Eylül 1915 ile 3 Ekim tarihleri arasında Misyon Büyükelçiliği yapan Wolff-Metternich : "Türkleştirme, Türk olmayan herkesi sürmek veya öldürmek, yok etmek ve şiddet uygulayarak mülküne el koymak demektir, özgürlükçü Fransız ilkelerinin söylemi altında, burada Türkiye'nin ünlü yeniden doğuşu oluşuyor" [123] demektedir. Lepsius gayrimüslimlere yönelik politikalara ilişkin şunları söylemektedir: "Dinsel nedenli kovuşturmaları saf bir kültürde hiçbir zaman olmadığı unutulmamalıdır. Roma İmparatorluğu'ndaki Hıristiyan koğuşturmaları devlet çıkarlarına uygun olduğu için gerçekleştirilmişti; ortaçağdaki ve Rusya'nın yeniçağındaki Yahudi koğuşturmalarına mal edinme hırsı neden olmuştu. Muhammed'in bizzat örgütlediği pogromlar, ganimet uğruna yapılan eylemlerdi. Genç Türkler'in belki de geçmiş zamanların en büyüğü olan Hıristiyan koğuşturmaları da aynı nedene dayanıyordu: Devlet çıkarlarına uygunluk ve mülk edinme hırsı".[124]

Gerek Lepius gerekse Metternich Osmanlının savaş sırasındaki müttefiklerinin misyon görevlileridirler. Alman Büyükelçiliğinin Başbakanına gönderdiği 31.7.1915 tarihli raporunda: "Diyarbakır Valisi Reşid Bey, yönetimi altında bulunan bölgedeki Hıristiyan halkın, ırk ve mez-

---

[121] Ermeni Soykırımı'nın bu ünlü siması Vali Dr Reşit Bey'in adı hala Ankara'da MSB ile Saraçoğlu (N.Kemal) Mahallesi arasındaki caddeyi süslemektedir. Bu cadde aynı zamanda eski ve yeni Başbakanlık binalarını da birbirine bağlar

[122] Yonan Gabriele Asur Soykırımı Pencere 1999 s 274

[123] Yonan G. Asur... s275

[124] Yonan G. Asur ... s 275

hep gözetmeksizin, sistematik olarak kökünü kazımaya başladı. Bu eylemde özellikle Mardin ve Tell Ermen'deki Katolik Ermeniler ve Midyat, Cizre ve Nusaybin'deki Keldani Hıristiyanlar ve Süryaniler (Asurlular) zarar gördü."[125] diyerek olayın boyutlarını ve vahametini gözler önüne sermektedir. 1890'lardan 1925'lere kadar 450 bin kadim Hıristiyan topluluklara mensup insan katledilmiştir.[126] Asur soykırımında ne kadar bir değere el konulduğu bilinmemektedir. 'Milli iktisat'a ne kadar katkıda bulundurulduklarına ilişkin bir rakam tespit edemedik.

Asur katliamını inceleyen Gabriele Yonan: "1915 yılının Nisan ve Mayıs aylarında Hıristiyan kıyımları ve sürgün zirveye çıktığı zaman, Osmanlı Hükümeti imparatorluğun güneydoğusundaki Nasturi Asur dağlı aşiretlerin, geride tek kişi kalmamacasına sürgününü sistematik olarak hazırlamıştı... Rayat olan bir Hıristiyan'ın güven içinde benim diyebileceği hiçbir şeyi kalmamıştı; sahip olduğu her şey yerel bir Kürt ağası ya da bir Osmanlı hükümeti memuru tarafından el konularak ya da ortadan kaldırılarak bir şekilde elinden alınmıştı... Kürtler, Türk ordusundan silah ve mühimmat aldılar ve savaş malzemesi Kayzer Almanya'sından bol bol geliyordu. Kürtler... Yağmalar ve Hıristiyan komşularının arazilerine el koyma yoluyla da, paralı asker olarak verdikleri hizmetin karşılığını aldılar. Ama yalnız on yıl sonra, bizzat kendileri de bugüne kadar süren bir Türkleştirme politikasının kurbanı oldular."[127] Nasturilere yönelik kapsamlı bir kı-

[125] Yonan G. Asur... s 278
[126] Keshisian A.Arap katliamı ve Ermeni Soyırımı... s 250
[127] Yonan G. Asur... s 209-213

rımın Hakkari bölgesinde 1924 tarihinde de gerçekleştiğini[128] de belirtelim.

Katliamlardan Almanya'nın sorumluluğuna da değinen Yonan, Türkiye'deki Alman diplomat ve generallerinden tam itaat istendiğini, katliamlardan arta kalanlar için bir şeyler yapmak isteyenlerin geri çağrıldığını ve kamuoyuna "vatan haini olarak tanıtıldığını belirterek; "Adolf Hitler'in 1939 'da Genç Türklerin jenosid politikasına işaret ederek, kendi jenosid planlarını legalleştirmeye çalıştığı bir gerçektir. Öte yandan 20.Yüzyılın ilk halk soykırımının ahlaki bir değerlendirmesinin yapılmasının reddedilmesi, sonuç olarak Hitler'in eline koz vermiştir."[129] Hitler, 22 Ağustos tarihli ünlü konuşmasında, Polonya'ya karşı imha planlarının olumsuz sonuçları konusunda kaygılanmamalarını öğütlemekte ve bu imha olgusunun unutulmaya bırakıldığını vurgulayarak, *"Bugün Ermeni imhasından kim bahsediyor"?*[130] Sözleriyle yandaşlarına moral vermektedir. Halil Menteşe'nin anılarından Berlin'de bu konularda Almanlarla çalıştığını anlıyoruz.[131]

Araplara Yönelik Eylemler

Ermeniler, kitle halinde Anadolu'dan kırıla kırıla Arap çöllerine doğru sürülürken; Suriye'den Anadolu'ya doğru bir başka unsurun, önderleri Cemal Paşa tarafından idam edilen Arapların sürülmesi olayı da İttihat ve Terakki'nin sürgün politikasının bir başka yüzüdür. Üçüncü ordunun arkasında tehlike yaratanları Dördüncü ve Altıncı ordu-

---

[128] Zarakolu Ragıp Bir Kadına Ağıt-Diliculum Odium Belge Y. 2003 s 58

[129] Yonan G. Asur... s 19

[130] Dadrian Vahakn Türk Kaynaklarında Ermeni Soykırımı s 150, 290

[131] Akçam T. İnsan... 263-264

nun arkasına, Dördüncü ordunun arkasında tehlike yarattığı öne sürülenler, Anadolu'nun ortasına sürgün edilmektedirler. Görüldüğü gibi amaç güvenlik değil, sürgün edilenlerin yok edilerek onların ekonomik güçlerine el koymaktır. Hıristiyan Araplar da iktisaden gelişmişlerdir. Böylelikle gayri milli unsurlar ortadan kaldırılarak '*milli iktisat*'a gereken zemin hazırlanmaktadır.

'Milli İktisat'ın Başarısı

Savaş yıllarında savaş şartlarının izole ortamında etnik temizlik gerçekleştirilmiş; imparatorluğun en kalabalık iki unsuru Rum ve Ermeniler tasfiye edilmişlerdi. "Herhangi bir tarih kitabını açın bugün: 'Ermenilere karşı yürütülen zulüm ve katliam'la ilgili birkaç kuru satır bulursunuz o kadar. Bir de belki, soğuk ve cansız birkaç istatistik... Bu istatistiklerin kimisi, kurbanların sayısının bir milyona ulaştığını; kimisi de bir milyonu aştığını söyleyecektir size. Kimisi de belki Rumları da ekleyerek bu sayıyı bir buçuk milyona yükseltecektir... Tek sorumlusu Türkler değildir işin: Anadolu'nun zenginliklerini ellerinde tutan Hıristiyan halkların ortadan kalkması gerekiyordu; önce Almanların daha da sonra Müttefik kapitalistlerin yayılıp gelişmelerine engeldi çünkü bu halklar... Ve ekonomik hâkimiyetlerini emniyet altına almak için en alçakça planları kuran yabancı metropoller, her şeyden önce, Orta Doğu'nun petrol bölgeleriyle Ön Asya'nın masallara layık zengin bölgelerinden geçerek Bağdat'tan İzmir'e ulaşan demiryolu hattını ele geçirmek istiyorlardı."[132] Dido Sotiriyu yapılanları yukarıdaki satırlarda böyle özetliyor. Hangi istatistik bu halkların çektiği acıları ifade edebilir ve açıklayabilir. "Katliamda öldürülen insan sayısına dair farklı rakamlar ileri sürülmekle birlikte, kesin olan ve rivayete mahal olmayan husus, kökleri

[132] Sotiriyu Dido Benden Selam... s 116

çok eskilere dayanan Ermeni halkının Anadolu'dan sökülüp atılmasıdır." Ermeni yazar, Gostan Zaryan, 1922 yılındaki günlüğünde; *"Kayıplarımız öylesine büyük ki bunun hakkında yazmak bile korkunç."*[133] Sözleriyle, olanlar hakkında düştüğü not etnik türdeşliğin gerçekleştirilmesinin gayr-i Türk unsurlara nelere mal olduğunu ifade ediyor.

İkinci Meşrutiyet'e kadar Şirket-i Hayriye ve Ziraat Bankası dışında, yabancı sermayeye başvurmaksızın kurulmuş Osmanlı Anonim Şirketi hemen hemen yok gibiydi. İttihatçılar, Sermayeye yeterli teşvik ve güvenceler verdiklerinde –Tatil-i Eşgal kanunu da bu cümledendir- *"tüccarlarımızın Uruk-u gayretleri (gayret damarları) heyecana gelerek çalışacakları ve bu suretle devlet ve milletimizin siyaseten, ticareten pek âli mevkileri işgal edeceği tabii idi"*.[134]

İkinci Meşrutiyetle birlikte Müslüman –Türk unsur ticarete daha fazla atılmaya başlamış, Ticaret ve san'atın dine ters düşmediği yolunda fetvalar verilmiş, *'fukaralık küfre yakın bir şey dir'*, *'kazanan Allahın sevgilisidir'* gibi hadis-i şeriflerle Müslüman servet edinmeye özendirilmiştir. Bu arada İstanbul'da bir *İslam Ticaret Cemiyeti* de kurdurulmuştur.[135] İttihatçıların güdümündeki *İslam Mecmuası* da 'milli iktisad'ın savunusunu üstlenmektedir. Her tarafta yeni açılmış Müslüman dükkânları, mağazalar görülüyor, yeni yeni Müslüman şirketler doğuyordu. Müslüman halk bu dükkânlardan, bu şirketlerden alışverişe teşvik ediliyor, bunun 'milli himaye' gereği olduğu söyleniyordu. *"Milli Himaye odur ki ahali kendi milletin-*

---

[133] Balakian Peter, Kaderin Kara Köpeği Çev. Argun Ateş Belge y. 2005 s 81

[134] Toprak Z Türkiye'de .... s 43

[135] Toprak Z Türkiye'de... s 52, 53

den olmayanlardan alışveriş etmez, birçok şeylerden mahrum olmaya katlanır; fakat parasını başkalarına verip de milletini fakir düşürmez. Millettaşlarından yalnız birinin bir teşebbüsünü millet işi bilir, ona yardım eder."[136]Bunların yanında yerel İttihatçı örgütlerce gayrimüslimlere karşı boykot kampanyaları da ihmal edilmez.

Meşrutiyetle birlikte Müslüman-Türk unsur ticarette daha fazla yer alması sağlanmış ve teşvik edilmişse de umulan başarı elde edilememiştir, 'milli iktisad'ın politikası savaş yıllarında meyvelerini verecektir. Tanin, 7 Mayıs 1917 tarihli sayısında: *"birkaç sene evveline gelinceye kadar memleketin bütün iktisadi faaliyeti gayr-i milli eller içinde olduğu halde şu bir iki seneden beri doğrudan doğruya milli olan teşebbüsat büyük bir vus'at kesbetmiş bulunuyor... Harbin milli ticaret ve milli tüccarlar nokta-i nazarından icra ettiği bu faideli tesirlerinden dolayı ne kadar memnun olsak azdır."*[137] Sözleri, savaşın nelere kadir olduğunun ifadesidir.

Savaş, İttihatçılara özlemini duydukları Müslüman-Türk iş adamının yaratılması için gerekli ortamı fazlasıyla sağlamıştır. "Savaş yıllarında, bazı iş sahalarının Türk-İslam eşrafın eline geçmesinde siyasal etmenler de rol oynamış, 'ermeni tehciri' ile doğan boşlukları Müslüman-Türk girişimciler doldurmuştu. Öte yandan *Men-i İhtikâr Hey'eti*'nin spekülasyonla mücadele sırasında özellikle gayr-i Müslimlere yönelmesi, Müslüman-Türk tüccara rakiplerini tasfiyede büyük kolaylık sağlamıştı[r]"[138]

Savaş yıllarında anonim şirketlerde olağanüstü bir patlama yaşanmıştır. Meşrutiyetin ilk beş yılında (1908-

[136] Toprak Z Türkiye'de... s 55
[137] Toprak Z Türkiye'de... s 36
[138] Toprak Z Türkiye'de... s 57

1913) kurulan anonim şirketlerde yabancı ve gayrimüslim unsurlarla ortaklığa gidilmiş, şirketlerin çoğunda yabancı sermaye ağırlığını korumuştur. Savaş yıllarında (1914-1918) faaliyete geçen anonim şirketlerin büyük çoğunluğu Müslüman-Türk eşraf tarafından gerçekleştirilmiştir.[139]

Zafer Toprak'ın incelemesinde 1908 ve 1913 arasında ki beş yıllık savaş öncesi dönemde faaliyete geçen anonim şirket sayısı toplam 113'tür. Bu şirketlerin sermaye toplamı 10.596.562 Osmanlı Lirasıdır. Savaş yıllarında ki dört yıllık dönemde (1914-1918) kurulan şirket sayısı 123'e yükselirken sermaye toplamı da 18.545.000 Osmanlı Lirasıyla neredeyse iki katına çıkmaktadır.[140]Şirket sayısı yükselirken Türk sermayeli şirketlerin sermayesi savaş döneminin başındaki yılın bütçesinin yarısını da aşıyordu. 1914 yılının Bütçesi 35.329.950 Osmanlı lirasıdır.

Bu sayılara yine Zafer Toprak'ın 1919 öncesinde kurulmuş ancak yukarıda zikredilen taramaları sırasında AŞ olarak rastlayamadığı ve 1927 yılında faaliyet gösteren (bunların 1918 sonrası anonim şirkete dönüştüğünü düşünmektedir) 15 adet AŞ'nin 2.294.000 liralık sermayesini de[141] eklediğimizde rakamların daha da büyüdüğünü görürüz.

Bu rakamlara İttihatçıların 1918 yılında 19 milyon Osmanlı lirası devlet tahvilini savaşın son yılı olmasına rağmen iç piyasada satabilme başarısını da ekleyelim[142]. Ki Osmanlı ilk kez iç piyasaya tahvil ihraç etmiştir. Bu-

---

[139] Toprak Z Türkiye'de... s 58

[140] Toprak Z Türkiye'de... s 358-365

[141] Toprak Z Türkiye'de... s 365

[142] Bu iç borçlanmaya ilişkin Tekin Alp'ın yukarıda söz ettiğimiz kapitalizm methiyesini hatırlayalım.

rada bu değirmenin suyu acaba nereden gelmiştir? Sorusunu sormadan geçemiyoruz.

Bu rakamları karşılaştırabilmek ve bize bir fikir vermesi açısından, Osmanlı bütçesinin 1913-14 yılında 35.329.950 Osm. lirası, 1914-15 yılında 57.841.339 Osm. lirası, 1916-17 yılı bütçesinin ise 82.980.780 Osm. lirası[143] olduğunu da belirtelim.

Meşrutiyetle savaş öncesi (1908-1913) dönemdeki şirketlerde yabancı sermaye ağırlıkta iken, savaş yıllarındaki şirketlerin kurucularının büyük çoğunluğunun Müslüman-Türk eşrafın oluşturduğunu göz önünde bulundurursak, savaşın nelere kadir olduğunu anlayabiliriz.

Maliye Nazırı Cavit Bey, o günlerin bütçesine ilişkin meclis-i Mebus-an'da şunları söylüyordu: "Bütçemiz efendiler! Hakikaten müthiş ve korkunçtur. Yani umumi borcumuzun yekûnundaki korkunçluk ile bütçemizdeki korkunçluk birbiri ile müsabaka ediyor, dersem hata etmiş olmam... Ne bütçemizin yekûnü, ne borçlarımızın müthiş rakamları emniyet verici şeyler değildir."[144] Buradan savaşın, kimlerin savaşı olduğunu da gözlemlemiş oluruz.

Boratav, bugün 1918 yılında iç piyasaya satılan 19 milyonluk bu satış başarısını ve süreci değerlendirirken, "Osmanlı devletinin son günlerinde yapılmasına rağmen bu uygulamayı da ulusal bir ekonominin oluşması yönünde bir adım sayabiliriz... 1914–1922 yıllarının getirdiği tüm yıkıma rağmen, savaş yıllarının bitiminde Anadolu ekonomisi savaş öncesine kıyasla biraz daha bütünleşmiş,

---

[143] Çavdar Tevfik Türkiye Ekonomisi Tarihi s 124

[144] Hasan Amca Doğmayan Hürriyet, Bir Devrin İçyüzü 1808-1918 Arba 1989 s 192

daha ulusal bir nitelik kazanmış bulunuyordu"[145] yargısına varmaktadır.

Süreç o tarihlerde de aynı yargılarla değerlendiriliyordu. O tarihlerde yayınlanan ve Müslüman-Türk kesimin yayın organı olan *Sanayi Dergisi* (*Memlekette fen ve sınaat ile Türk işçisinin ilerlemesine ve iyiliğine çalışır aylık risaledir*) sahibi İbrahim Pertev'in sanayi kesiminde yaptığı araştırma sonucu: Gerçek kişilere ait işyerlerinin oran olarak %19,6'sının Türk-İslam unsurunun mülkiyetinde, %80,4'ünün ise gayr-i Müslimlerin (anasır-ı gayr-ı Müslime) elinde bulunduğunu saptıyordu. Bu rakamlarda avunulacak bir nokta vardı; o da bu istatistikler 1915 yılına ait olmasıydı. Oysa savaş yıllarında dağılım büyük ölçüde Türk-İslam unsurunun lehine gelişmişti. Pertev'e göre, "bugün (Mart 1918) gözümüzle görüp, mevcudiyetiyle iftihar ettiğimiz bu gibi müesseseler karşısında eminiz ki sanayi'i tahrir edilen yerlerde yeniden bir istatistiğin tanzimine başlansa netice, vaziyet büyükçe bir farkla Türk unsurunun lehine tevecüh edecekti."[146]

Bir başka araştırmaya göre Osmanlı sanayiinde savaş öncesi sermaye ve emek dağılımı şöyle belirtilmiştir: "*Sermaye dağılımı, %15 Türk, %50 Rum, %20 Ermeni, %5 Yahudi, %10 Yabancı. Emek dağılımı ise, %15 Türk, %60 Rum, %15 Ermeni, %10 Yahudi*"[147]dir. Dido Sotiriyu'nun sözlerini anımsarsak bugün bu oranlar sadece bir istatistik olarak bize ne ifade edebilir?

Rakamları üst üste koyduğumuzda; Acaba savaş öncesi ve savaş döneminde Ege'de Trakya'da, Karadeniz'de

---

[145] Boratav Korkut Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002 İmge 2004 s 32

[146] Toprak Z Türkiye'de... s 191-192

[147] Ergil Doğu Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi Turhan 1980 s 60

ve Anadolu'da öldürülerek ya da doğdukları topraklardan korkutularak sürülüp mülklerine, servetlerine el konulan Rum kökenli Osmanlı vatandaşlarının ve Ermeni Soykırımında, Anadolu'dan Sökülen Ermeni kökenli Osmanlı vatandaşlarının kaybettikleri maddi varlıklarının bu kurulan şirketlerdeki sermayede katkısı var mıdır?

Türk sermayeli şirketlerin bu olağan üstü artışı ile gayrimüslimlerin varlıklarına el konularak yok edilmelerinin aynı tarihlere denk gelmesi sadece bir rastlantı mıdır? Ve *'o kadar yıkıma'* rağmen o büyüklükte (bütçenin ¼ ünden de fazla) iç borçlanma başarısında! da el değiştiren (el konulan) varlıkların bir payı olabilir mi? Milli iktisat'a ne kadar katkıda *bulunduruldular* acaba? Sorularını sormadan geçemiyoruz. Geçmememiz de gerekir. Savaşın *zor* ve *sıkıntılı* döneminde bu olağanüstü kaynak nereden gelmiş, nereden yaratılmış olabilir? Bu *sermaye*'ye bu kurbanların kanları ve gözyaşları karışmış mıdır? Ya da ne kadar karışmıştır?

'Cumhuriyet' Rejimi Dönemindeki Tasfiyeler

Osmanlı imparatorluğunun Arap ve Balkan eyaletleri ayrı bir ülkeler halinde bölündükten sonra uluslar arası toplu durum, bir Türk devletinin kuruluşunun şartlarını da olgunlaştırmıştır[148]. Ortada kurtarılacak bir İmparatorluk da kalmadığından, İttihatçıların ardıllarının elleri daha rahattır, Türk olmayan unsurlara karşı davranışlarında sakınacak bir durumları da yoktur.

Nüfus Mübadelesi Yoluyla Tasfiye

Lozan'a gelindiğinde gayrimüslim nüfusun büyük bölümü Anadolu'dan sürülmüş, 1915 soykırımı ile Ermeni nüfus sorunu da çözülmüştür. Milli Mücadele öncesinde

[148] Keyder Çağlar Türkiye Demokrasisinin Ekonomi politiği, Geçiş Sürecinde Türkiye der. Schick-Tonak. s 44

bu unsurların mallarına ve işyerlerine el konulmuş durumdadır. "*Rum ve Ermenilerin ayrılışlarının dolaysız bir sonucu olarak Türk eşrafı, terk edilmiş iş ve topraklara el koyma olanağı buldu... Anadolu taşra burjuvazisini milliyetçi davaya çeken bir etken, Rumlar ve Ermenilerin el konulmuş topraklarına, atölyelerine ve işlerine geri dönme olasılığıydı*".[149] Erzurum Kongresinin ana temalarından biri de bu korkudur. Sivas Kongresi'nde bu tema daha da net vurgulanacaktır. 30 Ocak 1923 tarihine gelindiğinde nüfus mübadelesine konu olacak Rum nüfus da çok azalmış; 1923'te Ermeni nüfus da 100 binin altına indirilmişti. Anadolu nüfusu aşağı yukarı dinsel açıdan homojenleştirilmiştir!. Dinsel homojenliğin yetmediği ise sonraki yıllarda anlaşılacaktır.

Konuya Rum nüfus açısından bakarsak: "Rumların Türkiye'den göçü 1912 Balkan Savaşı ile başlamış ve bu tarihlerden sonra sürekli olarak yaşanmıştır. Göç hareketi, ilk olarak 1914–15 yıllarında Jön Türklerin Ege kıyılarını askeri nedenlerle Türkleştirme politikasının bir sonucu olarak en üst noktasına ulaşmış; daha sonra 1922-23'de, Yunan ordularının Anadolu'da felaketle sonuçlanan yenilgileri sonunda bir kez daha çok büyük boyutlarda yaşanmıştır. Terk ettikleri ülkenin ekonomik yaşamında önemli bir rol oynayan bu Rumların yerlerinden ayrılışları da acele ve telaş içinde olmuştur. Bu Rumlar, mallarının büyük bölümünü geride bırakarak muzaffer bir ordunun önünde kaçmaya çalışan insanlardır."[150]

"1914 yılında Anadolu'da 2 milyon Rum yaşamakta. 1922 yılında Yunanistan'a Anadolu'dan göç eden Rum sayısı 1 milyon kişi, 1914'ten 1922 yılına dek Rum nüfu-

[149] Keyder Ç. Türkiye demokrasisinin... s 43

[150] Belli Mihri Türkiye- Yunanistan Nüfus Mübadelesi Çev. MüfidePekin Belge y.2004 s 23

sunda hiçbir artış olmadığı kabul edersek, 1922 yılında yaşanan göç olayından sonra geride 1 milyon kişilik bir nüfusun kaldığı anlaşılır. Bunların 192.356'sı mübadele antlaşmasıyla 1925 yılının sonuna dek Türkiye'yi terk etmişler; 120 bini ise, mübadele dışı tutulup İstanbul, İmroz ve Bozcaada'da kalmışlardır. Bu rakamlara göre, gidenler ve kalanların sayısı göz önünde bulundurulduğunda 687.644 Hıristiyan Rum Anadolu'yu terk edememiştir... [Ü]lkeyi terk edemeyen nüfusun büyük çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğunu gösteriyor. Bu erkeklere ne olmuştur? Bizce, bir kısmı a- beyaz ölüm yollarında, b- amele taburlarında, c- savaş esnasında ölmüşlerdir. Diğer kısmı, a- çeteler tarafından, b- doğrudan doğruya askerler tarafından katledilmişlerdir. Diğer bir kısmı ise yakınlarıyla birlikte İslamlaşarak Anadolu'da kalmış olmalıdırlar. Bunlar bazı ücra köylerin sakinidirler."[151]

Savaş sonrasında, bu terk edilen veya ettirilen toprakların ve gayrimenkullerin devlet eliyle dağıtılmasının ya da yerel eşraf tarafından el konulmasına göz yumulmasının, yeni rejimin siyasal destek sağlamasında ve kadrolarının oluşturmasında etkili araçlardan birisi olarak değerlendirebiliriz.[152] Keyder, Anadolu'da toprak-emek oranının yüksek olduğu koşullar altında, toprağın adil bölüşümü doğrultusunda fazla baskı gelmemiş olmasını bu el koymaların siyasal ve ekonomik etkilerine bağlanabileceğine işaret etmektedir.[153]

Terk edilen mallara ilişkin bir fikir vermesi bakımından sadece İzmir'de terk malların dökümünü Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey 18 Haziran 1924 günlü Anadolu Gazetesi'yle yaptığı söyleşisinde: "Rumlardan 10.678 ev,

---

[151] Erbil Pervin Anadolu'ya Ağlıyordu Niobe...s 94-95
[152] Arı Kemal Büyük Mübadele Tarih Vakfı Yurt Y. 2003 s 130
[153] Arı K. Büyük Mübadele s 131

2.173 dükkân ve mağaza, 79 fabrika, 2 hamam, 1 hastane; Ermeni ve Musevilerden 1.600 ev, 2.821 dükkân ve mağaza, 89 fabrika, 2 hamam, 1 hastane"[154] kaldığını belirtmiştir. "Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetlerinin hedefi, gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi sonucu oluşan *'Türk Mülklerini'* savunmaktı. Cemiyetin en faal oldukları yerler mülksüzleştirmelerin yaşandığı bölgelerdi... Yeni zenginleşen tabaka ise, hem mülklerini kaybetmemek hem de geri dönecek Ermeni ve Rumların intikamından korktukları için aslanlar gibi savaşmaya hazırdı."[155]

Burada bir örnek olarak *Ermeni zenginleri fırtınası*[156] olayını hatırlatalım 1924 tarihinde bir yolunu bulup Türkiye'ye geri dönen Ermenilere ilişkin 2 Nisan 1924 tarihli gazetelerde 'Türk pasaportuyla giden azınlık mensuplarının dönmesine bile izin verilmezken, yabancı pasaportuyla ülkeden çıkan kimselerin tekrar yurda dönüp mallarına nasıl sahip çıkabilir' şeklinde yazılarla – yayınlar aylarca sürmüştür- başlayıp fırtınaya dönüşen, sonuçta içişleri vekili başta olmak üzere birçok bürokratın başını yiyen 'Ermeni Zenginleri Fırtınası' olayı, nasıl bir kıskançlıkla el konulan malların aslanlar gibi müdafaasının yapıldığının bir örneğidir.

"Türk hükümeti de sürgündekilerin geri gelmesini istemiyor onun için, *'geri gelenlerden isteyen bir ay zarfında geri gidebilir, yoksa başlarına geleceklerden biz sorumlu değiliz'* türünden tehditkâr bir bildiri yayınlıyor."[157]Malların iadesini isteyip mahkemeye başvurarak,

---

[154] Arı K. Büyük mübadele s 12

[155] Uzun Cem Kemalist Sol Değil Antikapitalist Y. 2004 s 118, 119

[156] Yalman Ahmet Emin Gördüklerim Geçirdiklerim s 115-125

[157] Çerkezyan Sarkis Dünya Hepimize Yeter Belge Y. 2003 s 48

mahkemeden mülklerin kendilerine ait olduğuna dair teyit almalarına rağmen, *"İçişleri Bakanlığının bu gibi mülklerin teslim edilmemesi konusunda emri var"*[158] denilerek geri verilmemesi, ısrar edenlerin üzerine kiralık katiller gönderilmesi[159] ve çeşitli baskılar üzerine soykırımdan kurtulanların büyük bölümü öz topraklarından tekrar ayrılarak çeşitli ülkelere dağıldılar. Sarkis Çerkezyan Soykırımdan kurtulan babasının başından geçenleri şöyle anlatıyor: "Avukat, *'aman Çerkez Ağa hiç sesini çıkarma, malını dersen seni de asarlar, sehpa orada'* diyerek, durumu kavramasını ve ona göre davranmasını istiyor babamdan."[160] Canını kurtarmak isteyenler mallarını terk etmek zorunda kalıp başka diyarlarda geleceklerini kurmaya çalışıyorlar.

"Cumhuriyet Devleti, arazi ve teşvikleri kendi güvendiği adamlarına dağıtan ve bu yolla kendini sorgulanamaz konumunu hukukun üstüne yerleştiren klasik patrimonyal Osmanlı Devletinin adeta yeniden dirilen biçimiydi... Devletin, cumhuriyetin kurulmasından önceki savaşlar sırasında edindiği maddi kaynaklar, daha sonra güçlenmesinde de etkili oldu. gayri-Müslim nüfus saf dışı bırakılınca, onlara ait mülkler ve konumlar, yeni devletin – artık halka dağıtılabilecek olan- kaynakları arasında yer aldı. Bu dağıtım, hem yerli bir burjuvazinin yaratılmasını hızlandırdı; hem de bu sınıfı devlete bağımlı kılmayı kolaylaştırdı... Dahası, ortaya çıkan iş fırsatlarını hızla kullanan cumhuriyet dönemi Müslüman işadamları, devlete çok daha fazla bağımlıydı"[161] sözleriyle Keyder, nüfus

---

[158] Çerkezyan S. Dünya... s 44

[159] Çerkezyan S. Dünya... s 44

[160] Çerkezyan S. Dünya... s 59

[161] Keyder Çağlar. Nüfus Mübadelesinin Türkiye Açısından Sonuçları. Egeyi Geçerken Der. Hirschon çev. M.Pekin-E.Altınay İst Bilgi Ün.Y. 2005 s 62-64.

mübadelesinin işlevini ve kimlerin lehine sonuçlandığını belirtmektedir.

Yağmanın boyutlarını anlayabilmek açısından kendilerini *"vatanın asıl evlatları"* olarak gören kişiler ve onların siyasal temsilcilerinin, Anadolu Rumlarından kalan malların talanında nasıl bir yarışma içerisinde olduğunu Lozan Konferansı sırasında İsmet İnönü ile Başbakan Rauf Orbay arasındaki yazışmalardan da anlıyoruz. "2 Aralık 1923 günü Rauf Orbay'ın İsmet Paşa'ya yolladığı telgrafta Batı Anadolu'da evsizler yerleştirildikten sonra 'daha altmış bin hane iskân olunabilir' denilmektedir. Yaklaşık bir buçuk ay sonra İsmet Paşa, Başbakan Rauf Orbay'a yolladığı 20 Ocak 1923 tarihli telgrafta aynı durumun halen geçerli olup olmadığı tekrar sormaktadır. Bu soruya, 23 Ocak 1923 tarihinde, Başbakan Rauf Orbay'ın verdiği cevap anlamlıdır: ... 'bugün oraya ancak yirmi bin hane kolaylıkla kabul olunabilir.'[162] Bir buçuk ay içerisinde, yani göz açıp kapayıncaya kadar Rumlara terk ettirilen hanelerin 2/3'sine el konulmuş ya da peşkeş çekilmiştir.

Terkedilmiş (terk ettirilmiş terimi daha uygun düşer) Rum malları üzerindeki işgallerin dışında bir başka konu da terk edilmiş evlerin içindeki malların yağma edilmesidir. Rumların erken gidişi ve Rumeli Müslümanlarının yaklaşık bir yıl sonra gelmiş olmaları yağmayı kolaylaştırmıştır. "Yağmalar kitlesel boyutlara ulaşmış... Milli Mücadeleden sonra Ege'de sanki bir 'Altına Hücum' dönemi yaşanmıştır. Anılan dönemde Afyon, Uşak, Kütahya, Eskişehir gibi iç Ege şehirlerinden, hatta Konya, Yozgat, Kayseri gibi İç Anadolu şehirlerinden kitleler kalkarak, Rumların terk ettiği mallara el koyup, bunları yağma-

[162] Aktar Ayhan Nüfusun Homojenleştirilmesi ve Ekonominin Türkleştirilmesi Sürecinde bir Aşama, Ege'yi geçerken s 127, 128

lamaktadır. O dönemde yağmacıların sayısının 200.000'e kadar ulaşmış olduğu tahmin edilmektedir."[163]

Yağma ve soygunun yazıya dökülmesi bile korkunçtur: "Honaz'ın o zamanki ağalarından bazıları; bazı zaptiyeler, bazı südübozuklar Rumların evlerini paluçka etti... Yağma, soygun! 'çarpıcı' denen biri evlerdeki dikiş makinalarını paluçka etmiş. 'parpıcı' evlerdeki kap kacağı paluçka etmiş. Kimi yorgan yastık, kazan kaynatma toplamış. Evlerde ne varsa, kiremidine, kapısına, penceresine kadar paluçka edildi. Kimileri bu paluçkayla zengin oldu."[164] Çekilen peşkeşin boyutlarıyla ilgili olarak Türk İli gazetesinin yaptığı incelemede İzmir'in seçkin bir semtinde terkedilmiş mallara yerleşenleri şöyle sınıflandırıp: "Rumlardan kalan terk edilmiş evlerin 44'ünde memurların, 27'sinde harikzadelerin, 14'ünde kendine harikzade süsü veren fırsatçıların, 52'sinde mübadele göçmenlerinin,... En güzellerinden 13 evde de, hükümetten senede 3-4.000 lira 'tahsilat' alan mebusların oturduğunu" [165] okuyucularına duyuruyordu. Ahmet Emin yalman: "Talan hırsının bu kadar umumi olmasının başlıca sebebi, derebeyi tavrı takınan bir takım politikacıların talandan geçinmeleri ve bunların eskiden beri malum olan hareketlerine sırf kendileri ilerde bir politika aleti, bir susturma vasıtası diye kullanmak hesabiyle göz yumulmasıydı"[166] sözleriyle, o günlerin tanıklığını yapıyor. Lozan'da mübadele komisyonlarında yapılan müzakerelerde: *"El konulan malların tazmin edilmesi konusunda getirilen zorunluluk Türkiye'nin yararına işledi. Türkiye'de Rum göçmenlerin mallarına bu tarihten önce*

---

[163] Aktar A. Nüfusun... s 131

[164] Yalçın Kemal Emanet Çeyiz, Mübadele İnsanları Belge Y. 1998s 13

[165] Arı K Büyük Mübadele s 116

[166] Yalman A.E. Gördüklerim... s 126

büyük ölçüde el konulmuştu. Buradan da anlaşılacağı gibi, Türk delegasyonu savaşın galip gelen tarafı olduğunu hatırdan çıkarmamıştı."[167] Bu fiili durum karşısında komisyonlarca yapılacak bir işlem kalmamıştı. Rumların bıraktıkları yerler Rumelili göçmenler gelene kadar el konulduğundan, Yunanistan'dan gelen mübadiller ancak bulabildikleri yerlere yerleştiler.

Nüfus mübadelesiyle de Anadolu'nun homojenleştirilmesinde ve gayri Müslimlerin mülksüzleştirilip 'yerli' burjuvazi yaratılmasında epey mesafe kaydediliyordu. Ancak bütün bu yapılanlar yine de bir miktar önemli gayri Müslim sermayenin ve iş gücünün kalmasını önleyemeyecekti. Bu iş kollarına ve işgücüne yönelik tasfiyeler 'Cumhuriyet' rejiminin neredeyse temel politikalarından biri haline gelecektir dersek, abartıya kaçmış olmayız.

"Nüfusun %20'sini oluşturan Hıristiyanlar da sınıf farklılıklarına sahipti. Nüfusun bu bölümü arasında zenginler de vardı yoksullar da. Zenginler küçük bir azınlıktı. Genel olarak Rumlar Rumları, Ermeniler de Ermenileri sömürüyordu. Rum ve Ermeni mülkleri bütün Türklere değil; zaten zengin ve güç sahibi olan bir kesime dağıtıldı. Toplumun Hıristiyan kesiminde olduğu gibi Türk kesimi de küçük bir zengin azınlık ve büyük bir yoksul çoğunluktan oluşuyordu. Gayrimüslim toplumun terk etmek zorunda kaldığı mülkler de 'ahaliye' değil 'bazı' Türklere dağıtıldı. Açık bir sınıf mücadelesi olarak yaşanmasa da burada ciddi sınıfsal ayrımlar vardı."[168]

Bazı özel nedenlerle mübadele dışı tutulan gayrimüslimler de vardı. Bunlar Milli Mücadele'de hükümete yardımı dokunanlardı. "1921 yılında Söke'de, Yunanlıların kötü muamelelerine karşı Türk halkını koruyan ve Türki-

[167] Belli Mihri Türkiye_Yunanistan... s 38
[168] Uzun Cem Kemalizm... s 118, 119

ye lehine casusluk yaptığı anlaşılan Konstantin Portil oğlu Dimitri'ye, 17 Aralık 1924 tarihli Hükümet kararıyla, Türkiye'de kalma izni verildi. Yine benzer şekilde, yine aynı gerekçelerle, Söke'de Türk halkına birçok yardımı dokunan Doktor Perikli Efendi'ye ve Bodrum'lu İstemat Zihni Efendi'ye de, hükümet kararıyla, mübadele kararları uygulanmadı."[169]

Gayrimüslimlerin Çalışma Yaşamından Tasfiyesi

Kemalist rejimin ilk meclise hiçbir gayrimüslimi davet etmediğini yukarıda belirtmiştik. Bunun yanında gayrimüslimlerin devlet memuriyetine alınması fiili olarak durdurulmuş, "18 mart 1926 tarihli ve 788 sayılı Memurin Kanunu'un 4. maddesi(yle) ... Kamu kesiminde çalışma olanakları sadece *Türklere* veya *Türkleştirilmeye müsait olan*"[170] Müslüman unsurlara tanınmıştır.

Bazı sektörlerde çalışanları iş durumunu zorlaştıran çalışma kamesinin uzatılmaması, ehliyetnamenin vize edilmemesi, azınlık avukatlarının izinlerinin iptal edilmesi gibi uygulamalardan sonra, 4 Haziran 1932 tarihli "Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkındaki Kanun"la gayrimüslimler çalışma yaşamından tamamen dışlanmışlardır. Bu yasayla işsiz kalan İstanbul'lu Rum vatandaşlar ile Lozan hükümlerine göre İstanbul'da ikamet izni olan (etablis) Yunan vatandaşları mecburen, Yunanistan'a göç etmek zorunda kalmışladır.

---

[169] Okutan Çağatay Tek Partı Döneminde Azınlık Politikaları İst Bilgi Ün.Y. 2004 s 230

[170] Aktar Ayhan Varlık Vergisi ve 'Türkleştirme' Politikaları İletişim 2000 s 119

İskân Kanunu ve 1934 Trakya Olaylarıyla Yahudilerin Sürülmesi

22 Mart 1934 tarihinde 2393 sayılı kanunla Trakya'da bir *Umumi Müfettişlik* kurulmasının ardından, 14 Haziran 1934 tarihinde TBMM'de 2510 sayılı *İskan Kanunu* kabul Edilmişti. Kanunun kabulünden "yaklaşık altı ay önce Ermenilere yönelik zorunlu bir göç gerçekleştirildi... Orta Anadolu kırsalında yerleşik bulunan Ermeniler İstanbul'a göç ettirildiler... (Ö)nce uygulama gerçekleştirilmiş ardından da hukuki dayanağı olarak İskan Kanunu gündeme gelmiştir."[171] İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya[172] meclisteki konuşmasında: "Bu kanun tek dille konuşan, bir düşünen, aynı hissi taşıyan bir memleket yapacaktır" diye savunma yapmıştır.

Bu yasa ile hem Anadolu'da dağınık bulunan tüm gayrimüslimlerin bir araya toplanması, hem de asimilasyonda güçlük çıkaran unsurların (Kürtlerin) dağıtılarak Türkleştirilmesi amaçlanıyordu. Kanunu 11. maddesinde "*Anadili Türkçe olmayanların toplu olmak üzere yeniden köy ve mahalle, işçi ve sanatçı kümesi kurulması veya bu gibi kimselerin bir köyü, bir mahalleyi, bir işi veya bir sanatı kendi soydaşlarına inhisar ettirmeleri yasaktır... 13.maddesinin 2. fıkrasına göre 'Türk ırkından olmayanların serpiştirme suretiyle köylere ve ayrı mahalle veya kümesi teşkil edemeyecek şekilde kasaba ve şehirlere iskanı mecburi*"[173] tutulmaktaydı. Çoğunluk kırsal bölgelerden oldukları için önemsenecek ekonomik değerleri kalmayan Ermenileri sessiz sedasız İstanbul'a nakleden

---

[171] Okutan Çağatay Tek Parti... s 250

[172] Şükrü Kaya aynı zamanda İT döneminde Ermeni Tehcirinden sorumlu Muhaceret Umum Müdürüdür.

[173] Okutan Çağatay Tek Parti... s 252

hükümet, bu iş açığa çıkınca kanununu çıkarmış ancak Trakya'da ki Yahudiler ise önemli ekonomik değerleri kontrol ettiklerinden bunların naklini parti milislerine havale etmişti. Ne de olsa Rumların göçürülmesinden deneyimliydiler. 24 Haziran'da başlayan, Yahudilere yönelik baskılarla bölgeyi terk etmeleri sağlandı. Rumlardan, Ermenilerden sonra sıra Yahudilere gelmişti. ¾ temmuz 1934 tarihlerinde "Yahudilerin evleri ve işyerlerine dönük Vandalizm başladı. Saldırılar sonucunda bölgede yaşayan 13 bin Yahudi'den 10 bini İstanbul'a kaçmaya başladı."[174] Yahudi kökenli vatandaşlar korkuyla bölgeyi terk ederek İstanbul'a geldiler, bunların bir kısmı da bu olaylar sonucunda Filistin'e göç ettiler. Hükümetin on gün sonra haberi oldu, müdahale etti! Ama iş işten geçmişti, böylece vatanın bir köşesi daha Türkleştirilmişti.

"Hatay" Sorunu Sırasında Ermenilere Yönelik Baskılar ve Tasfiyeler

1938 tarihinde Antakya'nın adı Hatay[175] olarak değiştirilerek Türk topraklarına katılması Fransız yönetimi sırasında geri dönen Ermenileri için ayrı bir göç sürecini başlatmıştır. 1915 teki ünlü 40 günlük Ermenilerin Musa Dağında *tehcire* karşı direnişi[176] hala hafızalardan silin-

[174] Akar R. Aşkale Yolcuları BelgeY. 2000 s 172

[175] Hatay adı Hatti'lerin HA' sı. Katay Türklerinin TAY'ından M. Kemal tarafından türetilmiştir.

[176] Werfel Franz Musa Dağ'da 40 gün çev. Saliha Nazlı Kaya Belge Y. 2003. Werfel'in kitabı 1933 yılında Avusturya'da yayınlanmasından sonra Türkiye'den çok büyük tepki gördü. 1935 yılında MGM filme almak istediyse de Yapımcı firma aleyhine Gazetelerin günlerce sürekli yazılarıyla yapımcı firmanın boykotla tehdit edilmesi üzerine MGM filme almaktan vazgeçmiştir. Bu olumsuz yayınlardan hem Ermeniler nasiplerini aldıkları gibi yazarın Yahudi kökenli olmasından dolayı da hem de Yahudilere de pay çıkarılma fırsatı çıkmıştır. (Okutan M. Ç.)

memiş ki dönemin gazeteleri Ermeniler aleyhinde sürekli yayınlar yapmaktaydılar. "Hemen hemen bütün gazetelerin ilk sayfalarında verilen bu haberlerde, Hatay'daki Ermeni unsurunun Türklere yönelik 'katliam'larından"[177] bahsediliyordu. Antakya'daki Ermenilere yönelik haberlerden etkilenen Türkiye Ermenileri her şeye rağmen "Hatay'ın Türkiye'ye ilhakı, Türk Ermenilerini son derece sevindirmiştir. Türk Ermenileri bu milli davanın başlangıcından itibaren kendilerine terettüb eden vazifeleri ifa ederek, Hatay Ermenilerini irşadı için tedbirler almışlardır... Anavatanın sıcak ve şefkatli kucağına dönen Hatay Ermenileri bize gönderdikleri telgraflarla Milli Şef İsmet İnönü'ye, Türkiye Cumhuriyetine ve Türk Milletine sonsuz minnettarlık ve bağlılıklarını bildirmektedirler"[178] şeklinde Patrik Norayan'nın ağzından açıklama yaptırıp Antakya'daki Ermenilerin yürekleri ferahlatılmaya çalışıldıysa da, Antakya'daki Ermeni'lerin büyük çoğunluğu bir kez daha yolları artlarında bir yük gibi taşıyarak Antakya'dan ayrılıp Suriye'ye geçmiştir. Bu insanlar geçmişteki acı tecrübeleriyle günlerdir yapılan katliam haberlerini üst, üste koyduklarında, 'Hatay'da ki geleceklerine ilişkin endişelerinde haksız sayılmazlardı. Göçle ilgili Yunus Nadi'nin Cumhuriyet Gazetesinin 20 Temmuz 1939 sayılı nüshasındaki yazısı ilginçtir. "*Neden korkuyorlar? Ne var? Kendilerini yiyeceğimizi mi vehmediyorlar.*"[179] Böylece Anadolu'nun bir köşesi daha yabancı unsurlardan temizlenecektir!

1942 Varlık Vergisi Zoru İle Sermaye Transferi

---

[177] Okutan M. Çağatay Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları İst. Bilgi Ün. Y.2005 s 268

[178] Okutan M. Çağatay Tek Parti... s 269

[179] Okutan M. Çağatay Tek Parti... s 270

Türkleştirme politikalarının önemli bir ayağını da Varlık Vergisi Kanunu teşkil eder. Bu yasayla hala etkinliği bulunan azınlıkların ekonomik gücünü kırmak hedeflenmiştir. Yasanın amacını başbakan Şükrü Saraçoğlu şöyle açıklar: *"Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz."*[180] Barutçu, yasanın bir maddesinin görüşmeleri sırasında "bu kanunun hangi maddeleri hukukla uyuşuyor ki..." dediğinde, komisyon üyelerinin kahkahalar arasında maddeyi kabul ettiğini ifade ederken; mecliste yasa üzerine söz alan Refik Şevket İnce: 'Hukuk toplum yaşamının gereklerini düzenlemektir'[181] sözleri ile yasayı savunuyordu. Biz biliyoruz ki toplum yaşamının gerekleri 'milli burjuvazi yaratmaktır. "Basına göre kanun 'bir vicdan, memleket borcu, sigorta ücretidir. İhtikâr yapanlara devletin ilk ihtarıdır".[182] 11 Kasım 1942 tarihinde kabul edilen bu yasayla tahakkuk eden verginin %70'i İstanbul'daki mükelleflere tahakkuk ettirilmiştir ve bu mükelleflerin %87'si gayrimüslimdir.[183] Müslüman ve gayrimüslime eşitsiz oranda vergi sahmıştır[184]. Hedef İstanbul'daki azınlıklardır ki; İsmet İnönü kendisine tahakkuk ettirilen vergiye çok sinirlenerek ödemiş, Fevzi Çakmak ise, gavur muyum? diye hem hayretini, hem de kızgınlığını dile getirmekten kendini alamamıştır. Vergi

---

[180] Barutçu Faik Ahmet Siyasi Anılar Hürriyet Y.1977 s 263

[181] Barutçu F.A. Siyasi Anılar s 264-265

[182] Akar Rıdvan Aşkale Yolcuları s 163

[183] Aktar Ayhan Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları s 140-154.

[184] Komisyon üyelerinden birinin de ünlü İrtihatçı Kara Kemal'in yardımcısı ünlü Hamallar Kahyası Ferit (Hamal) olmasını eksik kalan bir işin tamamlanması olarak da düşünebiliriz.

sanayiciden seyyar satıcıya kadar her kesimden azınlık mensuplarına uygulanmış ödeyemeyenler Aşkale'ye taş kırmaya gönderilip malları cebr-i icra ile satılmıştır. Bu verginin adaletsizliğiyle ilgili çarpıcı bir örnek vermekle yetineceğiz: 1939 dan beri felçli olup çalışamayan bir doktora da vergi tahakkuk eder ve bunu ödeme gücü olmadığından ödeyemez, icra memurları adamın evine gelir, hasta yatağında yatan adamcağızı yere indirerek yattığı karyolayı haczedip götürürler, daha da hızını alamayan icra memurları kapıdan çıkarken doktorun çocuğunun tahta oyuncağını da çocuğun bakışları altında haczedip götürmeyi ihmal etmezler.[185]

Basın satış haberlerini bir *fetih haberi* gibi okurlarına ulaştırmaktadır. Satın alınalar bir *millileştirme* olarak sunulmaktadır.[186] Varlık Vergisi ile Türkleştirmede önemli bir merhale daha atlatılmıştı. Borcunu ödeyemeyen 1869 mükellef Aşkale'ye zorunlu çalışmaya gönderildi "Aşkale'de zorunlu çalışmaya tabi tutulan mükelleflerden 21'i (kamplarda 10 ay kalan Parseh Gevrekyan'a göre 25'i) yani yüzde 1,5'i kampta hayatını kaybetti. Ölenlerin dini ve etnik kimliği farklı da olsa azınlıklar cenaze törenlerini birlikte yaptılar."[187]

Yirmi Kur'a İhtiyatlar Olayı

1941 yılı Mayıs ayında hükümet gizli bir karar alarak 1894 ile 1913 arasında doğan bütün gayrimüslimleri askere almayı kararlaştırdı. Karar gizliydi ve ilgililer dışında kimseye bildirilmemişti. Bir mayıs sabahı askerler vatandaşlardan kimlik kontrolü ile gayrimüslim olduğu

---

[185] Anlatılan olaydaki çocuk Apoyevmatini Gazetesi Editörü Mihail Vasilidis'dir., 23 Kasım 2005 tarihindeki görüşmemizde olayı hala aynı şaşkınlıkla anlatmıştır

[186] Aktar A. Varlık... s 206

[187] Akar R. Aşkale...s 137

anlaşılanlar hemen o anda askere alınmaya başladılar. Askere alınanlara üniforma verilmedi. 1939 depreminde Yunanistan'dan yardım için gönderilen çöpçü elbiseleri giydirildi. Silah da verilmeyen bu gayrimüslim ordu, sadece amelelik yapacaktı. Bu askerler Zonguldak'ta tünel inşaatlarında, Ankara'da Gençlik Parkının yapımında, Afyon, Karabük, Konya, Kütahya illerinde taş kırma, yol yapma gibi ağır işlerde çalıştıkları gibi, sağlık koşulları da çok kötüydü. Bunlardan daha da kötüsü, refakat eden askerlerin rencide edici hakaret, aşağılama ve işkenceleriyle bu ihtiyat askerlerini terörize etmeleriydi. Çerkezyan 20 kura olayını bugün hatırladığında: "Halk arasında gavur askeri diyorlardı bize. Adına askerlik diyorlardı ama askerlikle zerre kadar alakası yoktu... Yüksek mühendis olan Armenak Kalaycıyan da bizimle beraber kazma-kürek işlerinde çalıştırılırdı... Kimler geçmedi ki oralardan?... Yedikule'deki Ermeni hastanesinde, ayakta gezen deliler vardır, hafif deliler... Bunlardan birini bakkala göndermişler, yolda polis yakalamış, almış getirmişler askere. Adam gerçekten deliydi. Bir gün dedi ki: 'Yahu tımarhane buradan iyiydi be oğlum'... Ama sırf Ermeni olduğu için getirmişlerdi".[188] Dönmeler de bu uygulamadan yakalarını kurtaramamışlardır. "Müslüman olmuşlar ya, buraya neden getirildiklerini bir türlü anlamıyor, şaşırıyorlar. 'Ulan hem müslümanız hem de bu gâvurların içine getirdiler' diye söyleniyorlardı."[189] Hükümet bu karara neden gerek duymuştu sorusuna verilen yanıtlardan biri: Gayrimüslim vatandaşları bir süre işinden uzaklaştırıp, onları ticari olarak onları zayıflatmak ve bu yöntemle Müslüman burjuvaziyi güçlendirmek cevabı önceki

[188] Çerkezyan Sarkis Dünya Hepimize Yeter Belge Y. 2003 s 115-121

[189] Çerkezyan S. Dünya ... s 123

yapılanları göz önüne aldığımızda bize yabancı gelmeyecektir.

6/7 Eylül 1955 Talanı

Yıllar sonra Emekli orgeneral Sabri Yirmibeşoğlu'nun gazeteci Fatih Güllapoğlu'yla yaptığı röportajda, "Ne mükemmel özel harp harekâtıydı. Amacına da ulaştı" dediği Özel Harp Dairesi destekli azınlıklara yönelik kitlesel bir Vandalizm örneği olarak 6/7 Eylül olayı, Türkleştirme tarihinin özel bir kilometre taşlarından biridir.

Devlet tarafından örgütlenen yüzbinlerce kadınlı ve erkekli talan sürüsü, ellerinde muhtarlardan aldıkları adreslerle, İstanbul'daki gayrimüslimlerin evlerini, iş yerlerini, hastanelerini, ibadethanelerini ve okullarını talan etmişlerdir. "Mahkeme zabıtlarına göre, 4.214 ev, 1004 işyeri, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 26 okul ile aralarında fabrika, otel, bar gibi yerlerin bulunduğu 5 bin 317 mekân saldırıya uğramıştır. Hasarı yaklaşık 150 milyon TL'yi bulmaktadır. Bu rakam, o dönemin 54 milyon Amerikan Doları'na eşdeğerdir. DP hükümeti ise zarara uğrayıp tescil ettirenlere 60 milyon TL tazminat öder"[190] ki bu miktar zararı karşılamaktan uzaktır. "Olaylar sırasında ya da aldıkları yaralardan dolayı sonradan 16 Rum öldü. 32 kişi ciddi biçimde sakat kaldı. ABD konsolosluğu raporlarına göre, 50 Rum kadınının ırzına geçildi. Rum kaynaklarına göre ise bu sayı 200'ü bulmaktaydı".[191] Bir papaz da zorla sünnet ediliyor. Kan kaybından komaya giren papaz, Yedikule hastanesine kaldırılıyor.[192] Olaylardan sonra her zamanki gibi sıkıyönetim ilan edilir sorumlu olarak komünistler gösterilerek tutuklamalara

[190] Güven Dilek 6-7 Eylül Olayları Radikal 6. 9. 2005

[191] Zarakolu Ragıp Bir Yerde Bir Gül Ağlar Emine Erdem Belge Y. 2000 s 80

[192] Zarakolu R. Bir Yerde... s 76

girişilir. "Geçmişin 'Tayyare Mühendisi' Zühtü Benneci, uzun hapislik yıllarından sonra bakkallık yapmaktadır, geçim için. Onu da tutuklamaya gelir polisler. Eşi ise, adres olarak mezarlığı gösterir. Birkaç ay önce yüreği, zorlu bir hayatın darbelerine dayanamayıp durduğu için..."[193]

6/7 Eylül olayları, Kıbrıs olayları bahane edilerek patrikhane ve Rumlara yönelik gibi gösterilse de 6/7 Eylül olayları Kıbrıs'la ilişkilendirilerek "Rumlara yapılmış bir misilleme olmadığının bir göstergesi, tahrip edilen işyerlerinin sadece yüzde 59'u Rumlara aitken, kalan yüzde 17'nin Ermenilere, yüzde 12'nin Yahudilere ait olması, hatta dönmelere ve Müslüman olmuş Beyaz Ruslara ait mekânların bile saldırıya uğramasıdır."[194]

Özel Harp Dairesi destekli bu harekâta 200 binin üstünde bir gürühun katıldığı tahmin ediliyor. Olayların 50. yıldönümünde olaylara ilişkin bir fotoğraf sergisine de tahammül edilemeyerek saldırıya uğradığında, editör Mihail Vasilidis'in: "Olaylar iki tarafa da zarar verdi. Bizler (Rumlar) 180 binlerden 1800'lere düştük. Ancak olayları yaşatan saldırganlar da 50 yılda eridi. 100 binlerden (6.9.2005'te) 7-8 kişiye düştü. Açılış günü sergiye saldıranlar bu kadardı"[195]. Sözleri olayların mizahi açıklamasından öteye bir şey ifade etmelidir.

Bu olaylar sonucunda devletin istediği göç başlar ve birkaç ay içinde büyük işyerlerinin önemli kısmını Müslümanlar devralır. Yıllarca hiçbir şey bulunmaz oluyor; bulunanlar da artık rekabet olmadığı için pahalı, kalitesiz ve estetikten uzaktır. Artık gayrimüslimler için Türkiye'de yatırım risklidir. Homojenleştirmede bir merhale

---

[193] Zarakolu R. Bir Yerde... s 77-78
[194] Güven D. 6/7 Eylül. . Radikal 6. 9. 2005
[195] www karsi.com

daha atlanmıştır. İstanbul'un fethinin 500. Yıldönümünde İstanbul'da bir tek Rum bırakmama kararlılığını başka fırsatlara bırakacaklardır.

1964 ve 1974 Kıbrıs Olayları

1964 yılında Kıbrıs'ta yaşananlara misilleme olarak İsmet İnönü Hükümeti İstanbul'daki *etablis* Rumların (Lozan'la bu hakkı elde eden İstanbul doğumlu Yunan vatandaşları) oturma izinleri iptal edildi. On yıl sonra acılı göç yine başlamıştı. Yaşlılar, hastalar gözyaşlarına bakılmadan ülkeden gönderildiler. Terörize ortamdan dolayı büyük bir göç daha başladı. "1964'te Rumların Yunanistan'a gönderilmeleri sırasında yıkma, yağma, öldürme gibi olaylar olmadı benim bildiğim kadarıyla; ama herkesi emniyete çağırdılar, 'kendi rızamla gidiyorum' diye imza aldılar. Formalite tabii, tehditle aldılar bu imzaları. İnsanların çoğu ağlayarak gitti. 'Potansiyel düşmanlar'! sedyeyle bir kadın gidiyor; yürümeye gücü yok. O da 'alternatif düşman' sayılıyor. Sınır dışı ediliyor; kadın sedyeyle gidiyor 'potansiyel düşman'!"[196]

1974'ten sonra ortam Rum vatandaşlar açısından daha da zorlaştırılmıştır; artık doğdukları topraklarda yaşama imkânlarının kalmadığını anlamışlardır. Tek parti diktatörlüğünün CHP'sinin azınlıklardan sorumlu 9. Dairesinin Rumlara ilişkin *İstanbul'un 500. Fetih Yıldönümünde, tek Rumsuz İstanbul* kararı, fethin 500. yılına yetişememişti ancak bugün İstanbul'da Rumlar artık yok denecek kadar azalmışlardı.

Sonuç Yerine

Süreç sonunda, Kemalist rejimin İktisat vekili Mahmut Esat Bozkurt'un 30 Aralık 1922 tarihinde yaptığı konuşmasında belirttiği gibi: "*Memleketin hukuken, tarihen,*

[196] Çerkezyan S. Dünya... s 195

siyaseten sahibi Türkler olduğu gibi, İktisaden de bu memleketin hakiki sahibi olduklarını göstermişlerdir." Ancak bu sahipliğin, 450 bin Asuri, Keldani, Nasturi ve Arap Hıristiyanlarının, 700 bin Rum ve 1,5 Milyon Ermeni'nin canına mal olmasının pek ehemmiyeti yoktur. İttihatçıların ünlü hariciye nazırı ve Meclis-i Mebusan reisi, cumhuriyetin ünlü simalarından Halil Menteşe milli devletin kuruluşunun bu temizlikler sayesinde mümkün olduğunu[197] ifade etmektedir.

Bugüne geldiğimizde artık gayrimüslim unsurlar ekonomik yaşamda çok fazla bir yer işgal etmiyorlar; ancak onları komprador olarak niteleyip zorla, hileyle ve katliamlarla tasfiye ederek yerine geçenlerin ne kadar "milli" olduğunu biliyoruz. *Memleketin hakiki sahipleri*'nin durumu apaçık gözler önündedir.

Burada ifade edilmek istenen bugün gelinen noktada ülkede yaşanan sıkıntıların kökeninde gayrimüslim sermayenin Türkleştirmesinin olduğu anlaşılmasın, Sermayenin milliyetinin, dininin fark etmediğini biliyoruz. Ziya Gökalp'de sermayenin Türkleştirilmesinin ideolojik savunusunda, Müslüman-Türk burjuvazinin Avrupa sermayesiyle işbirliğini şart koşarken ne söylediğinin farkındaydı. Bu yazıda, bu halkların acılarını kuru ve soğuk istatistiğe çevirmemek için mümkün olduğunca istatistiklere yer vermeyerek "öz topraklarında yabancı, azınlık durumuna düşürülmüş insanların trajik yazgılarını",[198] Anadolu'dan sökülen halkların kırılmalarını, tüketilmelerini dile getirmek, Anadolu'nun renklerinin soldurulmasına, onlara yapılan insanlık dışı muamelelere ve insanlığa karşı işlenen suçlara dikkat çekmek istedik. Yoksa sermayenin tabiatı hangi milletten ve dinden olsa değiş-

---

[197] Akçam T. İnsan... s 185

[198] Erdem Emine Bir Yerde Bir Gül Ağlar Belge Y. 2000 s 23

mez. İzlenen ekonomik politikalar çerçevesinde davranan kapitalistler, dini, milliyeti ne olursa olsun bir örnek hareket edeceklerdir. Müslüman-Türk kapitalist dayanıksız beyaz eşya üretirken, Yahudı kapitalist daha dayanıklı bir mal üretmeyecek o da azami kar için aynı tavrı sürdürecektir, sürdürmüştür de. Gümrük vergilerinin arkasına saklanarak ne kadar dayanıklı! Mallar ürettiklerini biliyoruz. İnsanlığı sömürmeden yaşayamayan sermaye dini ve milliyeti fark etmeden daima haksızlığın temel kaynağıdır, daima insanlığın sırtında bir asalaktır.

Bir "Resmi Tarih Mevlüd'ü": Şu Çılgın Türkler Üzerine Bir Değerlendirme

Mete K. KAYNAR

Giriş: Neden?

Turgut Özakman'ın kaleme aldığı "Şu Çılgın Türkler" kitabı, yayınlandığı günden bu yana hem satış listelerinin, hem de popüler tartışma konularının en başında geliyor. Korsan baskıları hariç 160'ın üzerinde baskı yaptığı belirtilen kitap, deyim yerindeyse, toplumu ve aydınları ikiye bölmüş durumda: Bir yanda, Yalçın Küçük gibi, kitabın ancak anaokullarına uygun olduğunu ya da Ayşe Hür gibi kitabın sosyopsikolojik bir vaka olduğunu iddia edenler, diğer tarafta ise kitabı gözyaşları içinde okuyanlar, 80 yıldır böylesi bir kitap beklediklerini söyleyenler ve Altemur Kılıç gibi, kitabın eleştirilmesini dahi yanlış bulup, eleştirenleri *"kerametleri kendilerinden menkul dişili-erkekli aydınlar"* olmakla itham edenler. Kitabın yarattığı etki gazete köşelerindeki entelektüel tartışmalarla da sınırlı değil. Medyaya yansıyan haberlere göre,

Özakman'ın romanının okunması için tavsiye emri yayınlayan Genel Kurmay Başkanlığı'ndan tutunda, Lozan anlaşmasının 82. yılında kitabı ücretsiz olarak dağıtan Çankaya Belediyesi'ne, kitabın kimi bölümlerini yazarken gözyaşlarını tutamadığını belirten Turgut Özakman'ın kendisine, söz konusu kitabın okullarda zorunlu ders kitabı olarak okutulmasını tavsiye eden farklı siyasi geleneklerdeki siyasilere, hatta kendi adını taşıyan sanat merkezinde kitabı zorunlu okuma listesine dahil ettiğini övünerek açıklayan Müjdat Gezen'e kadar bir çok kesim bu tartışmaya dahil oldu.

Bu yazıya neden sorusu ile başlamamıza yol açanda kitaba gösterilen bu popüler ilgi ve kitabın yarattığı duygu selidir. Evet, Turgut Özakman'ın yazdığı "Şu Çılgın Türkler" isimli roman, neden çılgınlık düzeyine ulaşan bir ilgi ve övgüye mahzar olmuştur? Kitap, bu konuda yazılmış ilk kitap mıdır, yoksa en kapsamlı, iyi, ayrıntılı, doğru, yetkin... kitap mıdır? Cevap, elbette ki hiçbirisidir.

Yazar, kitabını "*...elbette bir tarih kitabı değildir*" şeklinde tanımlarken kitabın "*...belgelere dayalı, gerçek olgu ve olayların romanı*" olduğunun da altını çizmektedir. Kitabın yazılış amacı ise Özakman'ın kelimeleriyle şöyledir: *Milli Mücadele'nin emperyalizme karşı verilmiş ve kazanılmış ilk kurtuluş savaşı olduğu anlatılmadığı için gençlerimiz başkalarının kurtuluş mücadelelerine imrendiler. Kendi tarihlerine, kendi kahramanlarına yabancılaştılar*". Özakman'ın, kendi sözlerinden alınan bu ifadeleri şu şekilde özetlemek mümkündür: Şu Çılgın Türkler, bir tarih araştırması olmamakla birlikte, o dönemle ilgili tarihsel belge ve olaylardan yola çıkarak, Türk gençliğinin imreneceği "Made in Turkey Kahramanlar" yaratma amacını taşıyan, Milli Mücadele'nin en ahlaklı, en kutsal savaş olduğunu anlatan bir kitaptır.

Kitap, incelediği dönemle ilgili, bugüne değin gün ışığına çıkmamış, ya da araştırmacıların ilgisini çekmemiş herhangi bir belge ya da bilgiye dayanmayıp, bu konuyla ilgilenen herhangi bir araştırmacının –aslında, hem de Özakman gibi 50 sene uğraşmasına da gerek kalmadan- bulabileceği anı, araştırma ve belgelere dayanılarak kaleme alınmıştır. Yazarın yararlandığı temel kaynaklara baktığımızda da, kitabın bugüne kadar Kurtuluş Savaşı ile ilgili bilmediğimiz herhangi bir şey söylemediğini görmek zor değildir: Nitekim yazarın yararlandığı temel kaynaklarından biri olan *Nutuk* ilk kez, Atatürk'ün TBMM'deki konuşmasının hemen akabinde, 1927 yılında, Arap harfleriyle basılmış, 1934 yılında ise baskı Latin harfleriyle 3 cilt olarak yenilenmiştir. Özakman'ın romanını yazarken yararlandığı baskı da bu, 1934 yılı baskısıdır. Yine, İş Bankası yayınlarından çıkan *Gizli Meclis Zabıtları*'nın 1999 yılı baskısını da kitapçılardan rahatlıkla temin etmek mümkündür. Konuyu fazla uzatmamak adına sadece belirtmekle yetinelim ki yazarın diğer temel kaynaklarını da – *Söylev ve Demeçler* ve *Milli Mücadele Dönemine Ait 1000 Belge*- kütüphane ve kitapçılardan rahatlıkla temin etmek mümkündür. Aynı durum kitabın ekinde verilen ayrıntı kaynakçanın neredeyse tamamı için de geçerlidir. Her ne kadar kitabın arka kapağında "*80 yıldır beklenen kitap*" olduğu yazsa da, önsözünde, bu konuda yazılmış en yetkin kaynak kitap veya bilimsel bir araştırma olma iddiası taşımadığı da belirtilmektedir. Yazılış amacı, kitabın arka kapağında da dile getirilir ve kitap okuyucuya "*dünyadaki en meşru, en ahlaklı, en kutsal savaşlardan birinin, emperyalizme karşı verilmiş ve kazanılmış ilk kurtuluş savaşının, bir millileşme ihtilalinin romanı, şaşırtıcı bir yakın tarih destanı...*" olarak tanıtılır. Buradan hareket ederek, Özakman'ın kitabı kaleme almaktaki temel amacının, bir tarih araştırması

yapmak değil; tıpkı Süleyman Çelebi'nin 1400'lü yıllarda kaleme aldığı ve Peygamber'in doğumunu, hayatını ve o süreçte yaşanan mucizeleri konu alan *Vesiletun-Necât*, ya da daha bilinen adıyla Mevlûd kasidesine benzer, konusu tarih olan, tarihsel olaylardan beslenmiş bir mitoloji, bir kahramanlık destanı yazmak, o dönemi ve o dönemde yaşamış kimi kişileri "medh ve senâ" eden bir kitap ortaya çıkarmak olduğunu söyleyebiliriz. Bu amaca ulaşabilmek için de yazar, tarih bilimine değil, günümüz Türk toplumunun sosyo-psikolojik ihtiyaçlarına ve siyasal duygularına seslenmeyi tercih eder. Bu açıdan kitabın popülerliğinin arkasında yatan nedenleri, incelediği tarihle ilgili yetkinlik, derinlik ve titizliğinde değil, dil ve kurgusunda aramak gerekmektedir. Bu roman/senaryoya ancak bu şekilde baktığımızda, Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne, Şu Çılgın Türkler kitabından kat be kat daha içerikli ve daha bilimsel birçok kitap yayınlanmış olmasına karşın, neden onun 80 senedir beklenmekte olan bir kitap olarak takdim edildiğini, neden gözyaşları içinde okunduğunu, neden Lozan anlaşmasının yıldönümü gibi özel günlerde parasız dağıtıldığını anlayabiliriz.

İşte bu özellikleri nedeniyle, yani incelediği tarihsel kesiti senaryolaştırıp, senaryolaştırdığı, yeniden ürettiği bu kurgu-tarihe dipnot, harita, kaynakça ve referanslarla yeniden "tarihsel araştırma" özelliği vermesi, vermeye çalışmasıdır ki kitabı "en kutsal savaşı kazanan çılgın kahramanların belgelere dayalı tarihi" halıne getirmektedir. Yine bu niteliği sebebiyledir ki Şu Çılgın Türkler kitabı, yayınlandığı ilk günden itibaren, 80 yıldır yazılması için beklenen bir "Godot", gözyaşları arasına okunan -Kurtuluş adlı dizi de bu kitaptan yola çıkılarak hazırlandığına göre- seyredilen bir "Selvi Boylum Al Yazmalım" haline getirmiştir? Özakman ne yapmıştır da Şu Çılgın Türkler romanı, bir resmi tarih Mevlûd'ü muamelesi

görmektedir? Bu konuyu biraz daha yakından incelemek gerekiyor.

Tarihin Dramaturjisi ve Şu Çılgın Dramaturglar

Dramatik bir yapıtı oluşturacak ana ögeleri bulma ve bunları düzenleme tekniği anlamına gelen bir tiyatro terimi dramaturji. Dramaturji sanat eserinin, oyunun, dramanın, iç yasalarını, ana kurallarını, yapısını ve ilkelerini ortaya koyma sanatı, tekniği ve kuramı olarak da tanımlanabilir. Aynı zamanda bir drama yapıtı üretme, oyun yazma, drama yapıtı oluşturma ile ilgili ilkeleri tanımlamak için de bu kavramı kullanmak mümkündür. Bir başka tanımla dramaturji, sahnelenecek oyunun ideolojisinin, söyleminin ve anlam örgüsünün belirlemesidir; çünkü dramaturji yaşamdaki olayların estetik değerlendirilmesi ile ilgili kategorileri, bu kategorilerin sanatsal somutlaştırılmasındaki ölçütleri ve ilkeleri de oluşturur. Bu yolla bir edebi metin, sahnelenecek bir eser haline gelir. Fakat dramaturg, basitçe, bir tiyatro oyunundaki rol dağıtımı için önerilerde bulunma, yeni metinler arama ve metinlerdeki gereksiz bölümleri çıkarma işiyle ilgilenmez; elindeki edebi metnin sahnelenmesi ile ilgili bu ve buna benzer teknik çalışmaların yanı sıra –uygulamalı dramaturji- dramaturg, eserin siyasal ve toplumsal duruşunu da belirleyip, metni, eseri sahne sanatları için kurar –kuramsal dramaturji.

Modern dönem dramaturjisinin temelleri Lessing'in 1767'de yazdığı *Hamburgische Dramaturgie* (Hamburg Dramaturgisi) ile atılır ve Lessing burada, sahne sanatlarının halka daha da yakınlaştırılması gerektiğini vurgular. Modern dönem dramaturjisinin bir diğer önemli ismi olan Brecht için dramaturji, dünyayı anlamak yerine onu değiştirmeye çalışmanın bir aracıdır; bu haliyle de dramaturji, Brecht'e göre, dünya ile sahnenin, ideoloji ile

estetiğin kesiştiği nokta da yerini alır. Brecht için epik dramaturgi, gösterilmek istenen toplumsal gerçekliği daha iyi betimleyebilmek ve onun değişmesine katkıda bulunmak için bir tiyatro, bir sahne sanatı, bir senaryo biçimidir. Bu durumda dramaturgi, Brecht'ten de yararlanırsak, aynı zamanda özgün metin ve onu sahneye koymak için kullanılan sahnesel araçların toplamıdır.

Bu yazının dramaturji gibi bir kavramla ilgilenmesinin temel nedeni ise, Şu Çılgın Türkler isimli kitaba gösterilen "duygusal" ilgiyi açıklayabilmek, onu resmî tarihin bir Mevlûd'ü haline getiren nedenleri tartışabilmek, Özakman'ın tarih ile sahneyi, ideoloji ile kahramanlık mitosunu harmanlayarak oluşturduğu "*en ahlaklı, en meşru savaşın, şaşırtıcı bir yakın tarih zamanı destanı*"nı analiz edebilmektir. Çünkü Kurtuluş Savaşı tarihinin, dramaturjisi Turgut Özakman tarafından yapılmış bir senaryo haline getirmesidir ki, bu kitabı sosyopsikolojik bir vaka, resmî tarihin bir methiyesi, Mevlûd'ü, 80 yıldır beklenen ve gözyaşları eşliğinde okunan ve içerisinde Türk gençliğinin imreneceği, örnek alacağı mitolojik kahramanlardan bahsedilen bir tarih-kurgu romanı/senaryosu haline getirmiştir.

Şu Çılgın Türkler kitabının, dramaturjik yöntemler ile "tarih"i (28 Haziran 1914'den 27 Ekim 1922'ye kadar olan tarih kesitini), yani çağdaş dramaturjinin "dünya"sını, ideolojik perspektiften yeniden ürettiği yargısı basitçe bir suçlama olarak değerlendirilmemelidir; okuyanların da rahatlıkla tespit edebileceği gibi kitap, asla bir tarih kitabı formatı taşımadığı gibi, teknik olarak da romandan daha çok senaryoya yakındır. Bu tespitin, Duvarların Ötesi (1964), Keloğlan (1971), Keloğlanla Can Kız (1972), Keloğlan İş Peşinde (1975), Kurtuluş (1994) ve Cumhuriyet (1998) gibi filmlerin senaristi Turgut Özakman'a bir eleştiri olmaktan çok, kitabı gelmiş geç-

miş en iyi belgesel, tarih kitabı, orta öğrenim ders materyali vb. olarak tanımlayanlara yönelik bir eleştiri olduğunun da altını çizmeden geçmemek yerinde olacaktır. Nitekim Özakman, amaçladığı hedefe başarıyla ulaşmış, destansı bir tarih-kurgu senaryosu yazmış, gençlerin imrenebileceği yerli kahramanlar yaratmıştır. Kitabın "tarih kitabı olma", "belgelere dayanma" yüzü ise sadece, bu kahramanların sahiciliğini artıran bir makyaj ve dramaturjik bir teknik olarak göze çarpmaktadır.

Yine de, tarih ile sanatçı arasındaki ilişkinin oldukça tartışmalı olduğunu vurgulamak gerekiyor: Sanatçı, ele aldığı dönemin tarihsel gerçeklerini olduğu gibi yansıtmalı mıdır? yoksa her sanat eserinde olduğu gibi düş ve kurgu gücünden istediği gibi yararlanabilmeli midir? Londra'da düzenlenen bir toplantıda böylesi bir soruyu sorduğum, kendisi de *Güven* gibi bir tarihsel romana imza atmış olan Vedat Türkali'nin bu soruya verdiği cevap ise, tarihsel olayları konu alan sanat eserleri sahiplerinin, tarihçi olmaktan çok sanatçı oldukları şeklindeydi. Türkali'nin tespitinden yola çıkarsak, yazdıklarının tarihsel gerçekliğinin değil de onun sadece bir roman/sanat eseri olduğunun altını çizmesi kaydıyla, Özakman'ı tarihi değiştirdiği, onu kendi düşgücü ile yorumladığı, tarihi kurguladığı, tarihe –Şu Çılgın Türkler'in Nesrin'i Yüzbaşı Faruk'u Dr. Hasan'ı gibi- gerçekte yaşamamış kişileri eklediği için kızamayız. Tıpkı, Kemal Tahir'e Devlet Ana için, Ahmet Altan'a İsyan Günlerinde Aşk için ya da, bize devrim öncesi Rus sosyolojisini sunan Gorki'ye *Ana* ya da *Benim Üniversitelerim* romanları için kızamayacağımız, onları eleştiremeyeceğimiz gibi. Doğrudan doğruya Milli Mücadele ve/veya Mustafa Kemal ile ilgilenmedikleri için Kemal Tahir, Ahmet Altan, Gorki ve diğerleri bir yana bırakılsa bile, Mustafa Kemal ile ilgili ilk destansı anlatımlar ve kurguların da Turgut Özakman ile

başlamadığını belirtmek yerinde olacaktır. Fakat Özakman'ın çalışması Orhan Şaik Gökyay'ın bir *Ağıt-Destan*'ı, Behçet Kemal Çağlar'ın *Asırlarca*'sı, - Faruk Nafız Çamlıbel'in *Atatürk*'ü ya da Sabahattin Kudret Aksal'ın bir *Atatürk Anadolu*'da'sından da farklı bir zemine oturur. Tüm bu edebi metinler, edebiyatın düş ve kurgu gücü içinde kalarak Atatürk'ü destanlaştırmışlar, şiirlerini kaleme alınmışlardır ve bu nedenle hiç kimse, örneğin Atatürk'ü sarışın bir kurda benzettiği için, Nazım Hikmet'i eleştirmeyi aklına bile getirmemiş; Atatürk'ün aslında "sarışın bir kurta benzemediği" ile ilgili bir makale yazma saçmalığı kimsenin aklına gelmemiştir. Mustafa Kemal'i masallaştıran, kahramanlaştıran tüm bu edebiyatçıların aksine, Özakman'ın kahramanlaştırılan, destanlaştırılan Milli Mücadele anlatımının, hem yoğun bir popüler ilgiye, hem de eleştiriye maruz kalmasının temel nedeni, Şu Çılgın Türkler'in edebiyatın sınırları içinde kalma niyeti taşımamasıdır. Daha doğrusu Özakman'a gösterilen popüler ilgi ve eleştirinin her ikisinin de temel kaynağı, kitabını bir yandan senaryoya daha yakın, halkın daha rahat anlayabileceği bir roman üslubu ile yazılarak edebiyatın alanına girmesi, hem de edebiyatın dili kurguladığı kurgu-gerçekliği gerçek tarihin kendisiymiş gibi sunma çabasıdır. Bir başka şekilde dile getirmek gerekirse Özakman, kitabında, bir yandan Atatürk'ü sarışın bir kurda benzetmeye çalışmış, fakat burada –yani edebiyatın alanında- durmayarak, diğer yandan da Atatürk'ün gerçekten sarışın bir kurt olduğuna dair tarihsel kanıtlar sunmaya çalışmış, bizim onun bir kurt olduğuna inanmamız için elinden geleni yapmıştır. İşte dramaturjik tekniklerin devreye girdiği nokta da burasıdır.

Yukarıda da vurgulanmaya çalışıldığı gibi, dramaturg Turgut Özakman'ın –ki kendisi Köln Tiyatro Bilimleri Enstitüsü'nde eğitimini tamamlamış ve yurda döndükten

sonra, 1956 yılında, Devlet Tiyatrosu'nda dramaturg olarak çalışmıştır -bir senarist/romancı ve tarihçi(!) olarak tarihle kurduğu ilişki, çoğu zaman bu, yukarıda tartışılan, masum sınırı aşmaktadır. Kitaptaki haritalar, tarihler, isimler, ancak bir yüksek lisans/doktora tezinde bulunabilecek miktardaki dipnotlar, kitabın sonuna eklenen geniş kaynakça ve yazarın kitabın önsözünde belirttiği "*şimdiki orta yaşlılara Milli Mücadele dönemini anlatmak*", "*yeni devletin kuruluş felsefesine ışık tutmak*", "*gençlerin tarihe ve kendi kahramanlarına yabancılaşmasının*" önüne geçmek, "*Milli Mücadelenin emperyalizme ve saltanata karşı bir ihtilal olduğunun altını çizmek*" gibi bir roman/senaryonun amacının da ötesine taşınan hedefler, bir yazarın, romancının, edebiyatçının tarihle kurduğu/kurması gerektiği masumane ilişkinin sınırlarını çoğu zaman zorlamakta, eseri "tarihle ilgili bir roman", bir "edebi eser" olarak tartışmayı imkansız kılmaktadır. Nitekim kitapta tarihler, haritalar, kaynaklar, dipnotlar ve referans verilen anılar, romanda yaratılan karakterlerin "çılgın kahramanlıklarının tarihsel kanıtları" olarak sunulurken, roman ile senaryo arasında, fakat senaryoya daha yakın yazın üslubu ise yazarın, incelediği dönemi bir tarihçi titizliği ile ele alma, farklı görüşleri analiz ederek bilimsel sonuçlara ulaşmaya çalışma, tarihi kendi sosyolojik ve siyasal dinamikleri ile analiz etme sorumluluğundan sıyrılmasına yardımcı olmakta, onun, olayları rahatlıkla eğip bükebileceği, tarihi yeniden kurgulayabileceği, onu dramaturjik tekniklerle yeniden üretebileceği bir edebi alan yaratabilmesine zemin hazırlamaktadır: Bir başka deyişle, bir roman, bir senaryo olduğu için incelediği dönemle ilgili belge ve bilgileri bir araya getirme, analiz etme ve tarihi kendi dinamikleri ile anlamaya çalışma sorumluluğu yoktur artık Şu Çılgın Türkler'in; çünkü o bir romandır ve edebiyat eseri olma kimliği, tarih

üzerinde spekülasyon yapabilmesine, onu kendi düş gücü ile yeniden üretebilmesine meşru bir zemin hazırlamaktadır. Bahsettiği tarihsel dönemde yaşayan gerçek kişiler artık sadece onun romanının kahramanlarıdır; eğer bu nokta da kalsaydı, yukarıda da vurgulandığı gibi, hiç kimsenin kitabı eleştirmeye hakkı olmazdı. Fakat yazarın edebiyatın düş ve kurgu gücü içinde kalmaya pek tahammülü yoktur; çünkü aynı zamanda Milli Mücadele yoluyla Cumhuriyet'in temel felsefesini ortaya koyma, onun antiemperyalist ve ihtilalci yönünü vurgulama, yerli kahramanları gençliğe tanıtma gibi amaçları da vardır: Bu nedenledir ki, bir yandan tarih dramaturjik tekniklerle senaryolaştırılıp yeniden üretilir ve o tarihte yaşayan kişiler kahramanlaştırılırken, diğer yandan da romanlaştırılarak yeniden yazılan bu tarihe ve kahramanlaştırılan bu roman kişilerine, dipnotlar, haritalar vb yardımıyla yeniden tarihsel kanıtlar aranmaya çalışılır. Özetlemek gerekirse, Özakman önce tarihten edebi bir metin çıkarmış, ardından da kendi yazdığı bu senaryoya tarihsel bir gerçeklik kazandırmak için bilimsel araştırmaların tekniğini kullanmıştır. Dramaturji ise bu ikisi arasındaki köprüyü kurmuştur. Fakat ortaya çıkan ise bir resmi tarih Mevlüd'ünden farklı bir şey olmamıştır. Farklı kelimelerle tekrar vurgulamak gerekirse, Özakman, önce edebi bir yolla, tarihsel bir kişilik olarak Mustafa Kemal Atatürk'ten, Rutkay Aziz'in canlandırdığı bir roman/sinema kahramanı yaratmış (ki bu sadece Mustafa Kemal karakteri için değil, romanda ele alınan tüm tarihsel kişilikler ve olaylar için söylenebilir), ardından da Rutkay Aziz'in canlandırdığı bu roman kahramanını tekrar tarihsel bir gerçekliğe bürümeye, kendi roman kahramanını tarihte yaşayan/yaşamış Mustafa Kemal Atatürk haline getirmeye çalışmış, Rutkay Aziz'in canlandırdığı karakterin ve bu karakterin rolünü oynadığı Milli Mücadele döneminin

sahiciliğine inanmamız için de bir sürü referans, kaynak ve harita sunmuştur.

Senaryolaştırarak oluşturduğu kurgu-tarihe, yeniden tarihsel kanıtlar arama arayışına girdiğinde ise Özakman, eklektik bir yol izler; tarihte gerçekten yaşanmış olaylardan, kendi kurgusuna, amacına, senaryosuna en uygun olanları seçme yoluna gider. Bir başka deyişle ya tarihte olmuş olaylardan kendi kurgusuna uygun olan yorumu tercih eder ya da senaryo dili ile bir roman yazıyor olmanın verdiği ustalıkla olayları anlatırken, kendi kurgusuna uygun bir dil ve anlatım ile olayları yorumlar, dramatize eder. Şu Çılgın Türkler ile ilgili olarak söylenmek istenen, romanı bir vaka haline getiren temel özellik de burada gizlidir: Özakman tarihte olmayan olayları anlatmaz, yani "yalan söylemez" ama doğruyu da ifade etmez; anlattıkları tarihle ilgili olaylardır; fakat o bir tarih kitabı yazmadığı için, tarihsel olayları kendi dinamikleri çerçevesinde analiz etme sorumluluğu da taşımaz; o dönemde yaşanmış tüm olaylardan canının istediklerini canının istediği üslupta ele alır: Tarihi senaryolaştıran, onu bir "çılgın Türk kurgu-tarihi" bir resmi tarih Mevlûd'ü haline getiren de budur. Şu Çılgın Türkler kitabında, Özakman'ın, nasıl eklektik bir yolla kendi senaryosuna temel oluşturacak bir tarih metodu izlediği ile ilgili birçok örnek bulmak mümkündür ki bu çalışmada sadece belli başlı birkaç örnek üzerinde durulacaktır. Gerek Özakman'ın tarihi nasıl kendi senaryosunun malzemesi olarak kullandığını ve ardından da kendisinin ürettiği bu senaryoya tarihsel bir elbise giydirmeye çalıştığını göstermesi açısından, gerekse de romanda bahsedilen kimi tarihsel olaylar ile ilgili farklı perspektifleri tartışabilmek için, kitapta bahsedilen bazı konulara daha yakından bakmak ve tartışmak yerinde olacaktır.

Son Osmanlı Meclisi Üzerine

Özakman'ın iddiasına göre Son Osmanlı Mebusan Meclisi, Ankara'nın ısrarı üzerine toplanmış, İstanbul hükümeti ise İngilizlerin izin vermesinin ardından seçimlerin yapılmasını kabul etmiştir (Özakman 2005:21): Herhangi bir tarih kitabına değil, sadece Nutuk'a bakıldığında bile, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin 12 Ocak 1920'de toplanması sürecinin tam da Özakman'ın bahsettiği gibi olmadığı rahatlıkla görülebilir; fakat tarihin kendisinden tarihi bir senaryo üretmek, kurgu-tarih yapmakla eleştirilen nokta da tam olarak bu ayrıntıda gizlidir: Özakman'ın, Meclisi Mebusan'ın toplanması ile ilgili siyasal ve sosyolojik analizler ortaya koyma amacı yoktur; amacı, İstanbul hükümetinin nasıl İngilizlerin elinde bir oyuncak, Ankara'nın ise ne kadar hâkimiyeti milliyetçi olduğunun altını satır aralarında çizilebilmektir; bunun için de, Özakman'ın söz konusu meclisin açılışı ile ilgili tarihsel süreci yeniden üretmesi gerekmektedir. Olayları bir de Nutuk'tan izlemek bu iddiayı ispatlamaya yetecektir.

1919 yılı sonlarına gelindiğinde, Kanuni Esasi hükümlerine (1908 Anayasası'na) göre, seçimlerin yapılması gereken süre çoktan geçmiştir ve yeni bir seçimin yapılması, seçimlerin nasıl yapılacağı ve özellikle yeni meclisin nerede toplanmasının daha iyi olacağı sadece Ankara'nın değil, İstanbul'un da tartıştığı siyasal konular arasındadır. Mustafa Kemal'in, 13 Eylül 1919 tarihinde ordu komutanlıklarına çektiği telgrafta da bunu görmek mümkündür. Nitekim Mustafa Kemal, İstanbul hükümetini seçime gitmemekle değil, aldığı seçim kararını uygulayamamakla eleştirir. Mustafa Kemal'in seçimlerle ilgili yorumu şöyledir: "*Hükümeti merkeziye milleti iğfal ile meb'usan intihabatını aylarca icra etmemiş olduğu gibi son zamanda verdiği intihap emrini de türlü esbap ile*

tavik ve tehir etmektedir" (Vesika 86). Mustafa Kemal'in temel endişesi seçimlerin yapılmaması değil, İstanbul hükümetinin seçimlerden önce bir barış anlaşması imzalaması ihtimalidir. Aynı belgede bu durum şu kelimelerle dile getirilir: *"...Meclisi Millinin in'ikadından evvel sulhnameyi imza ile milleti bir emrivaki karşısında bulundurmak niyetinde olduğu memul bulunmuş olduğundan..."* Tüm bu nedenlerle Mustafa Kemal, Ferit Paşa ve hükümetine güvenmemekte, hükümetten çekilmesi için her yolu denemektedir: Nitekim Ferit Paşa'ya 11/12 Eylül 1919'da çektiği telgrafta bu güvensizliğini açıkça dile getirir ve hükümeti, yurdu, ulusun haklarını ve kutsal her şeyi ayaklar altına almakla ve Padişah hazretlerinin yüksek şeref ve onurlarını kırmakla suçlar: "*Vatan ve milletin hukuk ve mukaddesatını payimal ve zâtı hazreti padişahinin şeref ve haysiyeti mülûkânelerini ihlâl ile teşebbüsat ve harekâtı gafilâneniz tahakkuk eylemiştir. Milletin padişahımızdan başka hiçbirinize emniyeti kalmamıştır*" (Atatürk, 1971:139). Mustafa Kemal, Ferit Paşa hükümetine güvensizliğini Padişah'a gönderdiği telgrafta da dile getirir ve "*Zâtı akdesi cenâbı hilâfetpenahiler ile saltanatı seniyelerine bir ubudiyeti müebbede ile merbut olan millet namına ve lâyezel olan sadakati ebediyemize istinaden maruzatı âtiyemizin ref'ine cür'etyap oluyoruz*"(Vesika 97) ya da günümüz Türkçesi ile "*Halife olan siz kutsal kişiye ve yüce saltanatınıza sonsuz bir kulluk duygusuyla bağlı olan millet adına ve hiç sönmeyecek sonsuza dek sürecek olan sadıklığımıza dayanarak aşağıdaki dileklerimizi sunma cesaretini buluyoruz*" şeklindeki bir girişin ardından, Ferit Paşa'yı Padişah'a şikayet ederek, Kanuni Esasi hükümlerine göre seçimlerin yapılarak yeni bir hükümetin kurulmasının saltanat ve milletin selametine olduğunun altını çizmektedir. Yine Nutuk'dan öğrendiğimize göre, Padişah Vahdettin de 20 Eylül'de

yayınladığı bildiri de, Kanuni Esasi'nin gereği olarak seçimlerin yapılacağını dile getirir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, Ankara'nın seçim için ısrar etmesine karşın İstanbul'un seçim yapmaması gibi bir durum yoktur. Mustafa Kemal, seçimlerin düzenlenmesi ile ilgili olarak bir sonraki hükümet başkanı Ali Rıza Paşa ve özellikle Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile irtibata geçmiş, hatta Mustafa Kemal, hükümetin yenilenmesi ve takip edilen yolda isabet ve muvaffakiyet olduğunu belirterek (Atatürk, 1971,219) Padişah'a teşekkürlerini sunan bir telgraf çekerek "*Sadayı milleti boğmak suretile memleketin her tarafından yükselen feryadı umuminin hakipayi şahanelerine vusulünü menederek hem milletini, hem padişahını iğfal etmekten çekinmemiş olan sabık kabinenin müracaat ve şikâyeti milliye üzerine iskatile yerine metalibimilliye dairesinde temşiyeti umur edecek bir heyeti vükelâ ikame buyurulması, milletin süddei seniyelerine karşı olan ubudiyet ve sadakati mevrusesini teyit etmiş olmakla şükranı umumiyi bütün milleti mutiaları namına atabei felekmertebei şehriyarilerine ref'e cür'etyap oluruz. Katıbei ahvalde emrü ferman şevketlü, kudretlü, mehabetlü hilâfelpenah Efendimiz haz-retlerinindir*" (Vesika 138) demiştir. Ali Rıza Paşa ise, Padişah'ın, Heyeti Temsiliye'nin bu mesajından duyduğu memnuniyeti Mustafa Kemal'e de iletmiştir (Vesika 139). Belirtmek gerekiyor ki seçimler ile ilgili olarak Ankara ile İstanbul arasındaki temel sorun, seçimlerin yapılıp yapılmamasından çok, seçimlerden sonra meclisin nerede toplanması gerektiği konusunda yaşanmıştır.

Disiplinsiz Çerkes Ethem Çetesi

Özakman'a göre Doğu Cephesi komutanı Kazım Karabekir, TBMM'nin kararı üzerine harekete geçerek Er-

menileri yenmiş, Doğu sınırını güven altına almıştır. Fakat bu kez de Batı cephesinde sorun çıkmıştır; disiplinsiz çetelerin ordu çatısı altına alınması için çalışılırken, "Kuvayı Seyyare" adı verilen en kalabalık çetenin komutanı Ethem ve kardeşleri orduya bağlanmak istemez ve isyan ederler.

Burada da Özakman'ın, yine, resmin tamamını görmeye çalışmak yerine kitabı yazmaktaki temel amacı üzerine odaklandığı görülmektedir: Yerli kahramanlar onlara anlatılmadığı için yabancı kahramanlara imrenen Türk gençliğinin bu konudaki susuzluğunu gidermek, şaşırtıcı bir resmi tarih destanı yazmak. Bu yüzden de Özakman, kitabında, Çerkes Ethem ve Mustafa Kemal arasında cereyan eden olayları, her ikisi de Milli Mücadele'yi kendi çevresinde, kendi önderliğinde örgütlemeye çalışan iki kişi arasındaki bir güç mücadelesi olarak ele almaz. Özakman'ın kurguladığı tarih senaryosunda Mustafa Kemal ve beraberindekilere çılgın/kahraman rolü verildiği için, onunla hem fikir olmayan ve onunla güç mücadelesine giren herkes de hain ve çete reisi rolünü oynamak zorundadır. Çünkü Özakman'ın tarih kurgusunda tarihin akışı ve oluşumu, siyaset bilimi ve sosyolojinin dinamikleri ile değil, kahramanlık-hainlik dizgesinde belirebilmektedir.

Bu konu ile ilgili olarak vurgulanması gereken birkaç nokta daha vardır: İlk olarak, savaşı yürütecek ordunun seyyar güçlerden mi oluşturulması gerektiği, yoksa düzenli ordu birliklerinin mi daha etkili olacağı, o dönemde, sadece Çerkes Ethem'in değil, ordunun tüm üst kademesinin ilgilendiği bir konu olmuştur. Ordunun komuta kademesi, her iki teknikle ilgili farklı görüşler belirtmiş, hem düzenli ordu kurmanın zorlukları, hem de milis güçlerine dayanarak savaşı örgütlemenin sakıncaları masaya yatırılmıştır. İkinci olarak ise, Kutay (1973)'ın da vurgu-

ladığı gibi, seyyar birliklerle savaşın sürdürülmesinin daha doğru bir taktik olacağı düşüncesi de sadece Çerkes Ethem'e ait değildir. Örneğin Fuat Paşa'da Çerkez Ethem'le benzer görüşleri taşımaktadır: Mustafa Kemal, 8 Ekim 1920'de Ankara Garı'nda trenden inen Garp Cephesi Komutanı Fuat Paşa'yı omzunda filinta ve Kuvayı Milliye kıyafetleri içerisinde gördüğünde, Ethem'in temsil ettiği görüşlerin ordu içerisinde ne kadar da yaygınlaşmış olduğu kanaatine vardığını belirtir (Atatürk, 1971: 504). Benzer şeklide Mustafa Kemal (1971:495), yine Nutuk'ta, mecliste, ordudan yarar olmadığı, dağılması gerektiği ve Kuvayı Milliye tarzında bir örgütlenme ile savaşa devam edilmesi gerektiği düşüncelerin oldukça güçlü bir şekilde savunulduğunu belirtmektedir. Nitekim daha sonra Fuat Paşa, Çerkes Ethem ile yakınlığından dolayı ve Gebze yenilgisinden sorumlu tutularak, cephe görevinden alınacak ve Moskova'ya büyükelçi olarak tayin edilecektir[1].

Henüz düzenli ordunun tam anlamıyla kurulamadığı ve Osmanlı'dan kalan askeri birliklerin de –Mustafa Kemal'in Nutuk'taki ifadesi ile Osmanlı'nın kalıntısı sayılabilecek yorgun ve bitkin(Atatürk, 1971:467) askerlerin de- yeni bir savaşı sürdürebilecek güçte olmadığının anlaşıldığı bir ortamda, Ethem'in başını çektiği milis güçleri, direnişin sürdürülebilmesinde hayli etkili olmuşlar, Çerkes Ethem bu askeri gücü siyasi güce tahvil etmeye çalışarak, yine Atatürk'ün ifadesi ile "Ankara'yı etkilemeye" çalışmıştır. Mustafa Kemal ise askeri alanda seyyar birlikleri muntazam birliklere bağlamaya ve onları düzenli ordu içinde eritmeye çalışarak, siyasi alanda ise Yeşilordu ve Halk Şuralar Fırkası gibi siyasi oluşumların

[1] Bu konu ile ilgili değerlendirmelerle ilgili olarak ayrıca Bkz (Aydemir, 1973b: 149-154).

üzerine giderek Çerkes Ethem'in siyasi ve askeri gücünü bertaraf etmeye çalışmış; nitekim başarılı da olmuştur. Bir başka ifade ile ordunun seyyar birlikler etrafında örgütlenmesi, Kuvayı Seyyarelerin güçlendirilmesi Çerkes Ethem'e, ordunun muntazam birlikler halinde örgütlenmesi ise Mustafa Kemal'e ciddi bir siyasal güç sağlayacak ve böylece Mustafa Kemal ordudaki gücüne dayanarak Ankara üzerinde etkili olmaya çalışan/çalışacak tüm alternatif güç odaklarını bertaraf edebilecek yeni, potansiyel alternatif siyasal güçlerin ise ortaya çıkmasını engelleyebilecekti. İşte bu nedenle de gerek ordu, gerekse de Ankara üzerinde siyasal güç sahibi olmayı hedefleyen her iki önder de orduyu, Milli Mücadele içerisinde kendi siyasal güçlerini maksimize edecek tarzda örgütlemeye çalışıyorlardı. Özetle, siyasal ve sosyolojik olarak olayı analiz ettiğimizde, Milli Mücadele'nin askeri ve siyasal örgütlenmesi konusunda fikir ayrılığında olan ve bu anlamda birbiriyle çatışan iki gücün olduğunu ve bu çekişme ve çatışmadan Mustafa Kemal'in galip çıktığını söylemek mümkündür: Seyyar birliklerin güçlendirilmesi ya da düzenli orduya bağlanması gerektiği tartışmaları ise sadece bu güç mücadelesinin bir konusu, bu güç mücadelesinin yansıdığı bir alan olarak ele alınmalıdır. Ne Mustafa Kemal'in Çerkes Ethem'e ihanet ettiğinden, ne de, Özakman gibi, Çerkes Ethem'in Mustafa Kemal'e ihanet ettiğinden bahsetmek mümkündür.

Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir

Özakman'a göre "*fidan halindeki ordu, canını dişine takarak Yunanlıları püskürtür, sonra da orduyla çatışmaya yeltenen asi Ethem'in kuvvetini ezip dağıtır... Yoktan var edilmiş ordunun hıyanete ve düşmana karşı kazandığı bu ikiz başarının iç ve dış tesiri büyük olur... Halkın orduya ve Meclis'e desteği artar. Milli iktidar daha da güçlenir. Ankara'da aylardır... devam eden tartışmalar son*

bulur ve Meclis anayasa tasarısını kabul eder. Tasarıdaki bir hüküm, doğrudan rejimle ilgilidir, saltanatçıları ve halifecileri telaşlandırır ama her vakti gelmiş düşünce gibi onu da durdurmak artık mümkün değildir, anayasada yerini alır: "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" Bu hüküm milleti, Allah'ın gölgesi olarak nitelenen padişahın kulu olmaktan çıkarıp devletin sahibi ve yurttaş yapıyor, laikliğin temelini atıyordu" (Özakman, 2005:25).

Özakman, bu ifadesine bir de dipnot eklemiştir. 27 numaralı dipnotta Özakman, (egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu hükmünün), "*...saltanatçılarla birlikte Kazım Karabekir Paşa'yı da rahatsız*" ettiğini belirtmekte, Kazım Karabekir içinse "*Cumhuriyetten sakınılmasını tavsiye edecektir*" iddiasında bulunmaktadır; Özakman bu iddiasına delil olarak Nutuk'u gösterir; Nutuk'un ilgili bölümlerine referans verir.

Özakman'dan yapılan yukarıdaki alıntıya göre, 85 Numaralı Kanun ile 20 Ocak 1337 (1921) tarihinde kabul edilen Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 1. maddesi olan "*Hakimiyet bila kaydüşart milletindir. İdare usulü halkın mukedderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir*" hükmü ile TBMM, hilafetçi ve saltanatçı birkaç üyesinin ve Kazım Karabekir'in telaşlanmasına ve kararı eleştirmesine karşın, ülke sınırları içerisinde yaşamakta olan bireyleri, Allah'ın gölgesi olarak nitelenen Padişah'ın kulu olmaktan çıkarıp, devletin sahibi ve yurttaşı haline getirmek istemiş ve meclis bu hüküm yoluyla laikliğin temelini atmıştır.

Oysa Nutuk'ta da belirtildiği üzere mecliste geçen olaylar ve tartışmalar tam da bu şekilde olmamıştır. Mustafa Kemal olayların gelişimini şu şeklide özetler: Meclis 23 Nisan 1920'de açılmış, meclisin açılışını takip eden günlerdeki konuşmasında belirttiği genel ilkeler hükümet

tarafından pratikte uygulamaya sokulmuştur. Yine bu tarihlerde Hukuki Esasiye Encümeni kurulmuş ve yeni bir anayasanın yazılması çalışmalarına başlanmıştır. 1921 Anayasası'nın kabulü ile meclisin açılışı arasındaki bu yaklaşık dokuz aylık fark ise Hukuki Esasiye Encümeni'nin çalışmaları ile geçmiş ve encümen, çalışmalarını, aynı yılın Ağustos ayı içerisinde bitirerek hazırladığı yasa tasarılarını "Büyük Millet Meclisi'nin Şekil ve Mahiyetine Dair Mevvadı Kanuniye" başlığı altında, TBMM'ye getirmiştir. Encümenin kararları ivedilikle mecliste görüşülmeye başlanmıştır.

Encümenin görevi TBMM'nin şekil ve niteliğine ilişkin temel kanunları hazırlamaktır. Atatürk ise gerek encümenin kararlarından, gerekse de encümenin kararları ile ilgili mecliste yürütülen tartışmaların aldığı şekilden pek de memnun değildir; fakat gerek bu kararlar ve gerekse de bu konu ile ilgili olarak mecliste geçen tartışmalar, I. TBMM'nin hem "egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olması" hükmünden ne anladığını, hem de milletvekillerinin meclisi nasıl tanımladığını göstermesi açısından hayli önem taşımaktadır. Encümen Tutanakları'na göre TBMM'nin kalıcı bir kurum olması dahi henüz düşünülmemekte, bu konuda net bir tavır ortaya konmamaktadır; çünkü Padişah ve Halife esir durumdadır. Encümen, Atatürk'ün Nutuk'ta da alıntı yaptığı sözleri ile *"Halife ve padişahın esareti ve hadisatı saireninde telâhukundan tahassul eden zaruretin sevku ilcasile teşekkül eden Meclisimizin, ebediyen bugünkü şekilde istimrarını kabul etmek, hâd ve istisnaî vaziyetlere şekli tabii"* vermenin mümkün olamayacağı düşüncesindedir. TBMM üyelerinden oluşan bu encümenin kararlarına göre, meclisin doğal şekli bu olağanüstü durum ortadan kalkınca (yani Padişah ve Halife esaretten kurtulunca) şekillenecektir.

Encümen kararları doğrultusunda meclisteki yapılan tartışmalar da encümen kararlarından çok da farklı bir noktada değildir. Hatta meclisteki yürütülen tartışmalarda vekiller, encümen kararlarını o kadar doğal karşılarlar ki tartışmalar, encümenin sunduğu kanun teklifinin birinci maddesinin başına "*hilâfet ve saltanatın ve istiklâli vatan ve milletin istihlâsına kadar*" sözünün eklenmesi gerektiği ve meclis ancak o esaretten kurtulunca doğal ve nihai şekline kavuşacak kişi/kurumun hukukun diliyle tanımlanması noktasına gelir. İşte Özakman'ın "bazı hilafetçileri ve saltanatçıları telaşlandırdı" dediği tartışmalar da bu olsa gerektir. Fakat tartışmalar Özakman'ın kurguladığı gibi hilafetçi/saltanatçı ve cumhuriyetçiler arasında geçmez; ağırlıklı olarak, halife ve padişah kelimelerinin ikisi birden mi hukuk metninde geçsin düşüncesinde olanlar ile halife sözcüğü yeterli, zaten o padişah sözcüğünü de kapsamaktadır düşüncesinde olanlar arasında geçer.

Yukarıda belirtildiği gibi Mustafa Kemal de gerek encümenin kanun teklîflerinden, gerekse de meclisteki tartışmalardan hoşnut değildir. Meclisin büyük bir çoğunluğu da Atatürk'le benzer görüşte olup, saltanatın ve padişahlığın tarihsel fonksiyonlarını tamamladığı görüşünü paylaşmamaktadır. Atatürk (1971:565–566) bu düşüncelerini Nutuk'ta şu kelimelerle dile getirir: *Bu münakaşalar günler ve günlerce devam etti. Muarazada bulunan fikirlerden biri sarih idi: "Halife ve padişah vardır ve var olacaktır. O mevcut olunca bugünkü vaziyet, şekil, salâhiyet muvakkattır, makamı hilâfet ve saltanat, icrayi faaliyete fırsat bulunca, teşkilâtı siyasiye ve esasiyenin ne olduğu muayyendir, malûmdur. O noktai nazardan yeni bir şey tasavvur etmek mevzuubahs değildir. Makamı hilâfet ve saltanatın icrayi faaliyetini temin edinciye kadar, Ankaraya toplanmış olan birtakım insanlar, muvakkat tedbirlerle çalışacaklardır."Buna muarız olan fikirde*

vuzuh yoktu. "Saltanat, millete intikal etmiştir; saltanat kalmamıştır; hilâfet de, saltanat demektir; binaenaleyh onun da hikmeti mevcudiyeti yoktur" tarzında açık ve sarih konuşulamıyordu. Otuz yedi gün sonra, 25 Eylülde bir celsei hafiyede Meclise bazı izahatta bulunmayı faydalı addettim. Cari efkâr ve hissiyatı tatminden sonra, başlıca şu mütaleatı serdetmiştim"

Nutuk'ta padişahlık ve halifeliğin artık millete intikal ettiği düşüncesini açıkça belirtmesine karşın Mustafa Kemal, TBMM'nin 25 Eylül'deki gizli oturumunda yaptığı konuşmada, padişahlık ve halifelik sorununu ileriki bir zamana ertelemeyi salık vermiş, bugün böylesi bir sorun çözülmeye çalışılırsa işin içinden çıkılmasının zor olacağını belirtmekle yetinmiştir. Bir başka ifade ile Mustafa Kemal'in kendisi dahi, meclisteki o tartışmaların ardından, padişahlığın ve halifeliğin gereksizliği konusunda gerçek düşüncelerini tüm açıklığı ile söylemeyi siyaseten doğru bulmamıştır. Mustafa Kemal'in meclis oturumundaki konuşması şu şekildedir: "*Türk milletinin ve onun yegâne mümessili bulunan Meclisi Alinin, vatan ve milletin istiklâlini, hayatını temin için çalışırken; hilâfet ve saltanatla, halife ve sultanla bu kadar çok meşgul olması mahzurludur. şimdilik, bunlardan hiç bahsetmemek menafii âliye iktızasındandır. Eğer maksat, bugünkü halife ve padişaha muhafazai merbutiyet ve sadakat edildiğini ifade ve teyit etmekse, bu zâthaindir. Düşmanların, vatan ve millet aleyhinde vasıtasıdır. Buna halife ve padişah deyince millet, onun emirlerine mutavaat ederek düşman amalini yerine getirmek mecburiyetinde kalır. Hain veyahut makamının kudretü salâhiyetini kullanmaktan memnu olan zat, zaten padişah ve halife olamaz. O halde, onu haledip yerine derhal diğerini intihap ederiz. Demek istiyorsanız, buna da, bugünün vaziyet ve şeraiti müsait değildir. Çünkü hal'i lâzım gelen zat, milletin nez-*

dinde değil, düşmanların elindedir. Onun vücudunu keenlem yekûn addederek diğer birine biat edilmek tasavvur olunuyorsa, bugünkü halife ve sultan hukukundan feragat etmiyerek İstanbuldaki kabinesile, bugün olduğu gibi muhafazai makam ve idamei faaliyete devam edebileceğine nazaran, millet ve Meclisi Ali, asıl maksadını unutup halifeler davasile mi uğraşacak? Ali ile Muaviye, devrini mi yaşıyacağız? Hulâsa, bu mesele vâsi, nazik ve mühimdir. Halli, bugünün işlerinden değildir. Meseleyi esasından halle girişecek olursak, bugün içinden çıkamayız. Bunun da zamanı gelecektir. Bugün vazedeceğimiz esasatı kanuniye, mevcudiyet ve istiklâlimizi kurtaracak olan Millet Meclisini ve millî hükûmeti takviyeye matuf mana ve salâhiyeti zamin ve natık olmalıdır"

Özetle mecliste geçen tartışmalara ve Atatürk'ün bu tartışmalardan yola çıkarak Nutuk'ta söylediklerine göz atıldığında, ne yeni Anayasa'nın, ne de bu Anayasa'nın egemenliğin kayıtsız şartsız millette olduğu hükmünün, o dönemde toplanan meclis üyeleri için laiklik ve padişahlığın kulu olmama anlamına geldiği görülmektedir. Aksine, yine Atatürk (1971:565)'ün de tespit ettiği gibi, Ağustos 1920'de (yani yeni Anayasa'nın hazırlık çalışmalarının yapıldığı, anayasanın kabulünden yaklaşık 5 ay önceki dönemde) TBMM, hala kendinin kalıcı bir kurum olup olmadığı tartışılmakta ve nihai şeklini Padişah ve/veya Halife'nin esaretten kurtulmasının ardından alması gerektiğini ileri sürmektedir. Fakat *Nutuk*'u ve *Gizli Celse Zabıtları*'nı kitabının temel kaynakları bölümünde zikreden Özakman için bu tarihsel gerçeklerin pek bir önemi yoktur. Tarihteki gerçekler farklı olabilir; olsun, önemli olan tarihsel gerçekler değildir zaten. Özakman için önemli olan kendi yarattığı kurgu-tarihteki kurgu-TBMM'nin üyelerinin/kahramanlarının, 1921 Anayasası ile Padi-

şah'ın kulu olmaktan çıkmayı arzuladıkları ve laikliğin temelini attıkları kurgu-gerçeğidir.

Özakman'ın bu konuyla ilgili dipnotu da ayrıca önem taşımaktadır ve bizlere Şu Çılgın Türkler isimli kitapta dipnotların ne işe yaradığını göstermektedir: Yazar, daha önce de belirtildiği gibi, Kazım Karabekir Paşa'nın da egemenliğin kayıtsız şartsız millete olması ilkesinden rahatsızlık duyduğunu ve cumhuriyetten sakınılması gerektiğini tavsiye ettiğini belirttikten sonra, bu konuyla ilgili iddiasını kanıtlamak için Nutuk'un bu konudaki bölümlerine referans vermektedir. Oysa bu olay da tam olarak Özakman'ın belirttiği şekilde gerçekleşmemiştir. Nutuk'un, Özakman'ın referans gösterdiği ve Mustafa Kemal'in Kazım Karabekir ile olan yazışmalarını açıkladığı sayfalarından da anlaşılmaktadır ki, Kazım Karabekir, Mustafa Kemal'e cumhuriyet yönetimine geçilmemesini değil, eğer hükümet şeklinin değiştirilmesi savunuluyorsa, bu kararın şimdilik bir parti programı şeklinde kalmasının daha doğru olacağını ve hükümet şekli ile ilgili asıl kararın, Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti merkezlerinin ve asker ve sivil ileri gelenlerin görüşleri alındıktan sonra verilmesi gerektiğini belirtmektedir (Atatürk, 1971:597–598). Nutuk'un, Özakman'ın alıntı yaptığı sayfaları arasında kalarak belirtmek gerekirse, cumhuriyet yönetiminin zararlarından bahseden Kazım Karabekir değil, Anadolu ve Rumeli Mudafaai Hukuk Cemiyeti, Erzurum Heyeti Merkeziyesi'nden Hoca Raif Efendi'dir. Hoca Raif Efendi, Kazım Karabekir'in karargahına giderek, "*büyük millet meclisinde teşekkül eden Müdafaai Hukuk Grubu maksadının hilafet ve saltanat şeklinin cumhuriyete inkılabını istihdaf eylediği mahsustur*" diyerek böyle bir karara karşı olduğunu belirtmiştir. Kazım Karabekir ise, yine Atatürk (1971: 597)'ün de belirttiği gibi, 11 Temmuz 1921 tarihindeki şifreli telgra-

fıyla Hoca Raif Efendi ile arasında geçen görüşmenin içeriğini Mustafa Kemal'e bildirmiştir. Özakman, Atatürk'ün Kazım Karabekir'e yönelik eleştirilerinden esinlenerek (kesinlikle yola çıkarak değil), Kazım Karabekir'in o dönemde saltanatçılarla beraber egemenliğin millete ait olmasından rahatsızlık duyduğunu çıkarıyorsa Özakman yine yanılmaktadır. Çünkü Atatürk'ün bu konudaki eleştirisi, Kazım Karabekir'in Cumhuriyet kurulduktan sonra da Cumhuriyet'in ilanının kendi görüşleri alınmadan karara bağlandığı noktasındadır; asla egemenliğin millete ait olması tartışmaları ile alakalı değildir.

Özakman'ın dipnotlarıyla ilgili olarak, yukarıda ve daha ileride yapılacak açıklamalar da altını çizmektedir ki, Özakman'ın dipnotları, konu ile ilgili ilave açıklamalar yapmak ve okuyucuyu bilimsel araştırma ve kanıtlara yönlendirerek kendi analizlerine dayanaklar sunmaktan çok, kendi kurgu-tarihine bilimsellik makyajı yapmak ve ardından da oluşturduğu bu kurgu tarih senaryosunun kahramanlarına tekrar sahici tarihsel kişilikler süsü vermek amacı taşımamakta; Özakman dipnotlarını bu amaca yönelik bir dramaturjik teknik olarak kullanmayı tercih etmektedir. Aksini düşünmek mümkün dahi değildir; çünkü aksini düşünmek demek, Turgut Özakman'ın Nutuk'tan okuduğu iki sayfayı bile anlayamadığını iddia etmek demektir ki, bu da doğru bir analiz olmayacaktır. Özakman'ın dipnotlarının gerçek işlevini göstermesi açısından başka bir örnek de Ali İhsan Paşa'nın 1. Ordu Komutanlığı'ndan alınmasından -ki daha sonra Nurettin Paşa[2] bu göreve atandı- sonra Kazım Paşa'nın Refet Paşa

[2] Nurettin Paşa'nın *milli* mücadele içersindeki rol ve işlevi hayli tartışmalıdır. Meclis Paşa'nın icraatları tartışılmış, bu konuda soru önergeleri dahi verilmiştir. Atatürk'ün bu konu ile ilgili meclis konuşması için ayrıca Bkz: (Öztürk, 1992:717-721)

ile ilgili konuşması ile ilgili olarak verilen referanslardan yola çıkılarak verilebilir. Özakman, Refet Paşa'nın Yunanlıların güçlendiğinden hareketle İngilizlerle bir an önce anlaşma yapılması gerektiği için 1. Ordu Komutanlığı'nı reddettiğini belirtmekte ve bu konu ile ilgili olarak bir dipnot ile okuyucuyu kaynaklara göndermektedir. Muhtemeldir ki, Özakman sıradan okuyucuların bu dipnotları inceleyeceğini, inceleseler de konu ilgili olarak referans verdiği birçok kaynakta bu konu ile ilgili olarak nelerden bahsedildiğini karşılaştırmayacaklarını düşünmektedir: Peki neden vermektedir bu dipnotları? Bu konuda tek bir nedenden bahsedilebilir: Özakman'ın kendi yarattığı destanın kahraman ve hainlerine gerçek tarihsel dayanaklar verdiği imajı uyandırmak. Nitekim bu konuşmaya referans verilen Büyük Taarruza Hazırlık Notları'nın 84. dipnotuna bakıldığında, adı geçen birçok kaynağın konu ile ilgili olmadığı ya da kaynaklardaki bilgilerin konuyla alakalı olmadıkları, saptırıldıkları görülmektedir. İlgili dipnot açıldığında Refet Paşa'nın İngiliz Binbaşı'sı J.D. Henry ile İnebolu'daki görüşmesi ile ilgili olarak bakmamız tavsiye edilen bir çok kaynak sıralanmaktadır. Metinden ve metne iliştirilen dipnottan anlaşılan, verilen kaynakların Refet Paşa'nın Yunanlıların güçlenmesi karşısında İngilizlerle bir an önce anlaşma yapılmasını tavsiye ettiği ve bu nedenle 1. Ordu Komutanlığı'nı kabul etmediği şeklindedir. Oysa referans verilen Nutuk'un -Özakman 1934 baskısını kullanmıştır- ikinci cildinin ilgili sayfalarında, Mustafa Kemal (1971:642–644) şu açıklamalarda bulunmaktadır: "*1337 senesi zarfında, muhtelif devletlerle resmi ve gayri resmi birtakım temaslar vuku buluyordu. Türk-Rus temas ve münasebatı müsbet bir istikamette inkişaf ediyordu. Fransızlardan maada, İtalyanlar ve İngilizlerle de temaslar olmuştur. 1337 senesi Haziranında suitefehhümü mucipolmuş bulu-*

nan bir meseleyi zikredeceğim. 13 Haziran 1337 de Kuvayi İtilafiye Başkumandanı General Harringtonun mukarribininden olduğunu ifade eden Binbaşı Henry ve Shturton namında iki zabit motörle İneboluya geldiler. Bu zabitler; General Harrington tarafından şu tebligatta bulundular. Ben, bir torpido ile İneboludan İstanbulda Boğaziçinde Harringtonun yalısına gideyim.Orada General ile sulh esasatı üzerinde anlaşayım. İngilterenin istiklâli tammmızı kabul ettiğini ve Yunanlıların topraklarımızdan çıkarılacaklarını ve mesaili saire üzerinde münakaşanın mümkün olduğunu söylemişler. Bu zabitlere verilen cevapta, benim İstanbula gitmiyeceğim ve General Harringtonun İneboluya gelip o sırada orada bulunan Refet Paşa ile görüşmesinin münasip olacağı bildirilmişti."

Mustafa Kemal'in sözlerinden de anlaşıldığı gibi, Nutuk'un ilgili sayfalarında Refet Paşa'nın 1. Ordu Komutanlığı'nı reddetmesi ile ilgili hiçbir bilgiye olmadığı gibi, bu bilgilerden yola çıkarak Refet Paşa'nın İngilizlerle barış yapılmasını tavsiye ettiğini de çıkarmak mümkün değildir.

Aynı konu ile ilgili olarak Özakman bizi, Sabahattin Selek'in *Anadolu İhtilali* adlı çalışmasına da göndermektedir. Kitabın ilgili sayfalarına (Selek, 1973:147) göz atıldığında Selek'in de bu konu ile ilgili hiçbir bilgi vermediği göze çarpmaktadır: Selek, kitabının Özakman'ın referans verdiği 147. sayfasına Refet Bey başlığını atmıştır ve bu sayfada Refet Bey'in Amasya tamimine nasıl istekssizce imza koyduğu; Paşa'nın böylece Kuvayı Milliye'nin önemli Paşaları arasında yer alabildiği; Refet Paşa'nın Mustafa Kemal'e aslında pek de fazla güvenmediği; Milli Mücadele'ye zorlanarak itilmiş olduğu; Refet Paşa'nın kurnaz olduğu; kendini akıllı sandığı vb. ile ilgili bir çok bilgi vermiştir. Fakat kitapta, Refet Paşa'nın ne

1. Ordu Komutanlığı'nı kabul etmemesinin nedenlerinden ne de İngilizler ile bir barış anlaşması yapılması gerektiğini düşündüğünden bahsedilmemektedir. Peki, soruyu tekrar soralım, o zaman Özakman bizi bu kaynaklara neden göndermektedir?

2 Ağustos 1337 (1921) Salı ve 4 Ağustos 1337 Perşembe Günlerinde Toplanan Meclis Gizli Oturumları

"*Belgelere dayalı gerçek olgu ve olayların*" (Özakman, 2005:9) romanını yazdığını iddia eden ve "*hiçbir şeyi abartmadım, küçültmedim de*" diyerek olayları olduğu gibi aktardığını iddia eden Özakman'ın, 2 Ağustos 1921 tarihinde toplanan meclis gizli oturumu ile ilgili yazdığı senaryo, kurgu-tarih, Özakman'ın tarih ve belgelerden nasıl senaryo ve kurgular yarattığını, meclis gizli oturumunu senaryosuna taşırken, satır aralarında nasıl kahramanlar (ve tabiî ki o kahramanların kahramanlıklarını anlamayan hainler) yaratmaya çalıştığına dair güzel bir örnektir. O günkü meclis toplantısını önce Özakman'ın satırlarından özetleyerek seyredelim:

Gizli oturum başladı. Tarih 2 Ağustos 1921'i gösteriyordu.

Rıza Nur elini kaldırdı.

"Buyurun"

Rıza Nur Kürsüye geldi:

"Efendim! Açık oturumda konuşan arkadaşların arz ettikleri gibi cephede bütün birlikleri gezdik....Ordu sayıca yetersizdir ama elde kalan çekirdek...Savaşa hazırdır...bir çok noksanlık ve eksiklik vardır...şimdi onları arz edeceğim..."

Meclis derin bir sessizlik içinde dinliyordu. Rıza Nur ordunun yoksulluğunu anlatmaya başladı:

"...Askerin ayağında çarığı yok... yüzde yirmisinin süngüsü yok... Fevzi Paşa Hazretlerini... tanırım... yurtsever... bir insandır. Ama kanaatimce... görevini hakkiyle yapmamıştır".

Fevzi Paşa'nın yüzü soldu.

"...Şu anda üç görevi var. Bakanlar Kurulu'na başkanlık ediyor. Genel Kurmay Başkanı İsmet Paşa cephede olduğu için ona vekalet ediyor ve Milli Savunma Bakanı! Bu üç önemli görev neden bir kişide toplanmış bu ne hırs?"

Fevzi Paşa Yanında oturan Adalet Bakanı Refik Şevket İnce'ye "bu görevleri ben mi istedim.." diye yakındı, "..Meclis verdi."

Rıza Nur Bey'in sesi sertleşiyordu:

"..Bakanlar Kurulu da çok ağır davranmış, o da bu konuda adaletsizlik göstermiştir.."

Yer yer alkışlar duyuluyordu

"..Taşıt araçları yetersiz...on-on beş gün içinde orduyu Sakarya'da tutunacak hale getirmezsek...kaybederiz. İsmet Paşa Hazretlerini... seven... insanım. Meziyet ve faziletleri de yüksektir. Fakat olağanüstü hallerde olağanüstü önlemler gerekir. Ordunun başına.."

Mersin Milletvekili Emekli Albay Selahattin Köseoğlu acele etti oturduğu yerden "M. Kemal Paşa geçsin" diye bağırdı.

Meclis dalgalandı. Köseoğlu başlangıçta M. Kemal'in çevresinde toplanan komutanlar arasında yer almıştı. Ama bir takım adamı değildi... Meclisteki tutuculara katılmıştı.

Beklenmeyen bir öneriydi bu...M. Kemal dikkat kesildi

Rıza Nur Bey eliyle M. Kemal Paşa'yı gösterdi::

"...evet, bizim reisimiz tam bu işin adamıdır..."

Özellikle birkaç muhalif bu sözleri şiddetle alkışladı...Trabzon Milletvekili Hüsnü Gerede kaşkulandı...bu öneriyi muhaliflerin desteklemeleri kuşkusunu artırdı.

Neydi bunların amacı?

Fevzi Paşa konuşmasını bitirip de kürsüden inen Rıza Nur Bey'e, "Sana yazıklar olsun.." diye bağırdı, sinirden bıyıkları dikilmişti...

Dr. Rıza Nur cevap vermeden yerine geçip oturdu

"Söz Vehbi Bey'in. Buyurun"

"Ben de yanlışlık ve noksanlıklardan bahsedeceğim.."

"Bravooo!"

"..Birincisi aylık sorunu..."

Birinin bunun sebebi ne, sorumlusu kim diye sorması Fevzi Paşa'yı çok sinirlendirdi...

"Hazinede para olmadığını...bilmiyor musun?"

Meclis daha da dalgalanıp gerildi...

"Devam edin Vehbi Bey"

"Ediyorum Efendim...

Uğultu ve tepkiler gittikçe çoğalıyordu...Ankara Milletvekili Şemsettin Bayramoğlu Efendi'nin gözleri dolmuştu. "Aman yarabbi.." diye sızlandı, ordu ne haldeymiş.

"..Ama biz inanıyoruz ki..M. Kemal Paşa...başkomutanlığı kabul ederse ordu canlanır.

Mustafa Kemal Paşa susuyordu. (Özakman, 2005:231–234)

Şimdi de İş Bankası tarafından yayınlanan Gizli Celse Zabıtları (1999:131–144)'nın 2. Cildi'nden yararlanarak o günkü TBMM gizli oturumuna daha yakından bakalım: Meclis Mustafa Kemal tarafından saat 3:15'de açılmış ve Rıza Nur Bey kürsüye gelerek meclise, cephe ile ilgili

olarak hazırladıkları raporları hakkında izahat vermeye başlamıştır. Tutanaklardan anlaşıldığı kadarıyla Rıza Nur Bey'in konuşması uzun bir süre kesilmemiş, tüm oturum boyunca sadece iki kişi araya girmiştir. Bunlardan birincisi Çorum Milletvekili Haşim Beydir ve sadece "*müsteşarı da hesaba kat*" diyerek Rıza Nur Bey'e, kürsüye seslenmiştir. Rıza Nur'un konuşmasını kesen ikinci ses ise "*teneffüs için celse tatil oldu*" diyen reis Mustafa Kemal Paşa'nın sesidir.

Teneffüsten sonra, Reis Mustafa Kemal Paşa Hazretleri üçüncü celseyi açmış ve aynı raporla ilgili olarak Karesi Milletvekili Vehbi Bey'e söz vermiştir. Vehbi Bey'in konuşmasına yönelik sataşmalar, Rıza Nur'inkinden daha fazla olmuştur. Çorum Mebusu Haşim Bey yine araya girerek maaş alamayanların efrad mı zabitan mı olduğunu sormuştur. Vehbi Bey'in ikinci kere de Erzurum Mebusu Mustafa Durak Bey tarafından sözü kesilerek "*Bendeniz zannediyordum ki Meclis ile zatıaliniz arasında farkımız yoktur. Meclise zatıaliniz bu hususta biraz fedakarlık gösteriniz ve göstermelisiniz*" denmiştir. Hemen ardından da, daha sonra Mustafa Kemal'e verdiği cevaptan ötürü Şeref Bey olduğu tutanaklara işlenen Mebus "*Paşa hazretleri, yani Meclis-i Alinin tevdi buyurduğu vazifeyi, Meclis-i Alinin tasavvur buyurduğu (şekilde ifa edebilmesi için, kendilerine) hakikaten bir çok selahiyet verilmelidir*" diyerek söze karışmıştır. Mustafa Kemal de daha sonra Şeref Bey olduğu anlaşılan ve tutanaklara bu şekilde giren Mebusa, salahiyet verdikten sonra sabahtan akşama kadar münakaşaların devam etmeyeceğinden nasıl emin olacağını sorarak karşılık vermiştir. Mustafa Kemal'in müdahalesine Şeref Bey uzun sayılabilecek bir yanıt vermiş, Mustafa Kemal, Şeref Bey'e tekrar cevap vermiştir. Konuşmalara Kangırı Milletvekili Tevfik Efendi, Sinop Milletvekili Hakkı Hami Bey ve Sinop

Millietvekili Rıza Nur Bey'de müdahil olmuşlardır. Son olarak da, cepheye giderek rapor hazırlayan bir diğer Milletvekili, İzmir Mebusu Mahmut Esad Bey söz alarak görüşlerini aktarmıştır.

Meclis Tutanakları'ndan yapılan özette göstermektedir ki Özakman'ın kurgu-meclisi ile gerçek TBMM'de aynı gün geçen tartışmaların kişileri birbirinden farklı içeriklerde konuşmaktadırlar. Bir kere Fevzi Paşa konuşmalara hiç müdahale etmemiştir. İkinci ve üçüncüsü, ne Mersin Milletvekili Selahattin Köseoğlu "*M Kemal geçsin*" diyerek bağırmış, ne de mecliste uğultular yükselmiştir (Nitekim Melis Tutanakları'nda alkışlar ve uğultu, gürültüler yükseldiği zaman tutanaklarda bunlar da parantez içerisinde yazılarak belirtilmektedir). Özakman'ın anlattığı şekilde değil, fakat buna benzer içerikte konuşan kişi ise Meclis Tutanakları'na göre Selahattin Köseoğlu değil, Şeref Beydir. Özakman temel kaynakları arasında yazmasına karşın, Meclis Tutanakları'nı iyi okumamış, sadece Atatürk'ün Nutuk (1971:609)'da belirttiği "*En sonunda Mersin Meb'usu Salâhattin Bey, kürsüden benim adımı söyleyerek ordunun başına geçsin dedi*" sözünden hareket ederek böyle bir senaryo üretmeyi tercih etmiştir. Oysa Özakman'ın bu sözün aslını ve kayıtlara kimin sözü olarak geçirildiğini – 50 yıldır bu konu ile ilgili belgeler topladığını kitabında ısrarla belirttiğine göre- iyi bilmesi gerekirdi. Oturum katibi Kütahya Milletvekili Ragıp Bey ve onun aldığı notlara ilaveler yapan M. Ünver'e göre konuşan kişi Atatürk'ün Nutuk'ta bahsettiği kişi değil, Şeref Bey'dir. Dördüncü olarak belirtmek lazım ki Fevzi Paşa, kürsüden inmesi sırasında Rıza Nur'a "*yazıklar olsun*" diye bağırmamış (eğer Özakman'ın iddia ettiği gibi bağırdıysa bile bunu sadece Özakman duymuş (!), fakat katipler not almayı unutmuşlardır!). Beşinci olarak Fevzi Paşa da Vehbi Bey'in sözünü hiç kesmemiş; altıncı

olarak ise Vehbi Bey'in konuşmasında uğultu veya gürültü olmamış, yedinci olarak Ankara Milletvekili Şemsettin Bayramoğlu'nun da gözleri dolarak "*aman yarabbi, ordu ne halde*" dediği işitilememiştir.

Özetle, bir meclis oturumundaki diyalogları konu alan bölümde belge, olay ve olgulara dayalı olarak romanını yazan Özakman, konuşmayan kişileri konuşturmuş, konuşanları konuşturmamış, konuşmaların içeriğini değiştirmiş; tabiri caizse Mecliste konuşanların ağızlarına laf tıkmıştır.

4 Ağustos 1921 Perşembe günkü TBMM gizli oturumu ise İkinci Reis vekili Adnan Beyefendi başkanlığında ve Kütahya Milletvekili Ragıp Bey'in katılığında toplanmıştır (Gizli Celse Zabıtları, 1999: 155-162). Özakman toplantıyı şöyle anlatmaktadır:

M. Kemal Paşa, son Milletvekili de konuşmasını bitirince, elini kaldırıp söz istedi. Üç gündür susan Paşa Sonunda konuşacaktı.

Keskin bir sessizlik oldu.

Ne karar verdiğini kimse bilmiyordu... İki gündür kimseyi çağırmamış Çankaya'ya yalnız çıkmıştı

Dr. Adnan Heyecanla "Buyurun" dedi. Bu anın milletin yüzlerce yıldır yaşadığı en önemli anlardan biri olduğunun farkındaydı... M. Kemal telaş etmeden yürüyüp kürsüye çıktı...

"Efendiler"

Başkomutanlık sorunu dolayısı ile hakkında gösterilen teveccühe teşekkür ederim

Başkomutanlığı kabul ediyorum.

Küçük salona sıkışmış iki yüze yakın Milletvekilinin derin bir nefes aldığı duyuldu

"...Ama bundan beklenen yararları hızla elde edebilmek... için... Meclis'in... yetkilerini üç ay süre ile kullanmak istiyorum...

Rıza Nur "olmaz böyle şey!" diye bağırdı

"heyecanlanmanıza gerek yok Beyefendi. Bu görevi ben istemedim, siz önerdiniz... Başkomutanlığından beklenen yarar bugünkü çalışma usulleri ile sağlanamaz... Öyleyse alınacak önlem ihtiyaca uygun olmalı... Önerim gerçekten düşünmeye değer...

İnip yerine oturdu (Özakman 2005, 238-239)

Şimdi de yine, o günkü TBMM oturumunda gerçekte olanlara bakalım. Birinci olarak Mustafa Kemal 4 Ağustos 1921 Perşembe günü toplanan gizli celsede hiç konuşmamış, kürsüdeki hatibe dahi müdahale etmemiştir. O gün sadece Başkomutanlığın kendisine verilmesinin koşulları ile ilgili olarak, Meclis Başkanlığı'na bir takrir sunmakla yetinmiştir. Özakman o günlerdeki meclis toplantıları ile ilgili sadece bir konuda doğru tespitte bulunmaktadır ki o da M. Kemal'in 2 Ağustos'taki TBMM toplantısının ardından ilk kez 3 gün sonra resmi anlamda konuşmak için kürsüye gittiğidir. Fakat 2 Ağustos'tan sonraki üçüncü günün 5 Ağustos'a denk geldiği Özakman'ın dikkatinden kaçmıştır. Nitekim Meclis Tutanakları'ndan da takip edilebileceği gibi, Atatürk 4 Ağustostaki konuşmaları dinlemekle yetinmiş ve ilk kez kürsüye 5 Ağustos'ta çıkmıştır (Gizli Celse Zabıtları 1999: 163-185).

Yarım asırdır bu konularda bilgi ve belge toplayan Özakman bu hatayı nasıl yapmıştır? Muhtemelen sadece Nutuk'a baktığı, Meclis Tutanakları'nı dikkatle okumadığı için. Nitekim Turgut Özakman'ın Atatürk'ün meclisteki konuşması sandığı şey -ki kitabında Atatürk'ü bu şekilde konuşturuyor, Atatürk'ün bu şekilde konuştuğunu

sanıyor- onun 4 Ağustos 1921 tarihinde meclise sunduğunu Nutuk (1971:611)'ta belirttiği takrirdir ki, Meclis Başkanlığı'na sunulan bu takrir de mecliste, yine Özakman'ın sandığı gibi 4 Ağustos'ta değil 5 Ağustos'taki oturumda okunmuş ve "*teşekkür ederiz sadaları*" arasında kabul olunmuştur. Belirtmeden geçmemek gerekir ki Rıza Nur'da ne 4 Ağustos'taki, ne de 5 Ağustos'taki oturumda "*olmaz böyle şey!*" diyerek bağırmıştır.

İstiklal Mahkemeleri, Hainler ve Namuslular

Özakman'ın istiklal mahkemeleri ile ilgili analizlerine baktığımızda da, bu konunun hainler ve kahramanlar dizgesi çerçevesinde ele alındığını görmekteyiz. Özakman (2005:256)'a göre (istiklal) "*...mahkeme*(leri)*nin üyeleri TBMM'ce milletvekilleri arasından seçiliyor. Bir jandarma mangası ile yola çıkılıyor, bölgesindeki illerin hangisinde gerekiyorsa orada mahkemeyi kuruyor, sanıkları hızla yargılıyor ve kararlarını veriyordu. Kararları kesindi. Halk iki yüzyıldır Osmanlı yönetiminin kararsızlığından bıkmış, vurdumduymazlığından, ilgisizliğinden, yavaşlığından o kadar çekmişti ki bu olağanüstü mahkemeleri memnunlukla karşıladı. Hızlı, kararlı ve cesurdu; yerel sorunlarla ilgileniyor, gaddar yöneticileri hizaya getiriyor, etki altında kalmıyor, suçlu kim olursa olsun duraksamadan cezasını veriyordu. İstiklal mahkemeleri bu nitelikleri ile namuslu, yurtsever halk için bir güvence, halkçı tutumuyla gelecek için bir ümitti. Buna karşın bozguncular, casuslar, hainler, bölücüler, işbirlikçiler, isyancılar, gericiler, din tüccarları ve aktörleri içinse elbette ciddi bir tehlikeydi. Bu safta olanların düşüncelerini paylaşanlar, uzun yıllar sonra da bu istiklal mahkemelerinin aleyhinde konuşacak, haklı çıkabilmek hırsıyla yalan söylemekten çekinmeyeceklerdi*".

Özakman'ın İstiklal Mahkemeleri ile ilgili söylemek istediklerine bir de yakından bakalım: Bir kere istiklal mahkemeleri, Özakman'ın senaryosuna göre, Osmanlı'nın iki yüzyıldır süren aymazlığından bıkmış namuslu yurtsever halkta bir memnuniyet yaratmış, din tüccarları, bölücüler ve hainlere... ise korku salmış bir tür olağanüstü mahkemeydi; bugünse, o günkü bozguncular, casuslar, hainler, bölücüler, işbirlikçiler, isyancılar, gericiler, din tüccarları ve aktörlerinin düşüncelerini devam ettirenler (yani bugünün hainleri... aktörleri) bu mahkemeleri eleştirmekte, haklı çıkabilmek için yalan söyleyerek İstiklal Mahkemeleri'ni karalamaktadırlar. Bir başka açıdan, "belgelere dayalı olguların" "80 yıldır beklenen" ve "hiçbir şeyin abartılıp küçümsenmeden anlatıldığı" Şu Çılgın Türkler'e göre, İstiklal Mahkemeleri'nin o dönemki uygulamalarını eleştirmek demek, o dönemde İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanıp asılanların, cezalandırılanların düşüncelerini devam ettirmek anlamına gelmektedir.

İstiklal Mahkemelerinin kuruldukları dönemlerdeki gerçek rol ve işlevlerini analiz edebilmek için, milli mücadele dönemine (hatta Cumhuriyetin ilk dönemlerini de buna dahil etmek mümkündür) gerçek rengini veren, birbirinden farklı fakat birbirlerini de derinden etkilemiş ve beslemiş üç güç mücadelesinden bahsetmek gerekmektedir. Çünkü gerek savaş, gerekse de Cumhuriyet Dönemi İstiklal Mahkemeleri dönemin Anadolu'sunda yaşanan tüm güç mücadelelerinin kesişim noktasında yer almıştır. Üç farklı düzlemde ortaya çıkan bu güç mücadelelerini şöyle özetlemek mümkündür. Bu güç mücadelesinin birinci ve en somutu itilaf devletleri ve Anadolu'daki meşru iktidar arasındaki güç mücadelesi düzlemidir. İkinci güç mücadelesi düzlemi ise Anadolu'da kimin meşru iktidar olduğu konusunda yaşanır. İstanbul hükümeti, Ankara hükümeti ve bu iki belirgin güçten kısmen veya tamamen

özerk veya bu güçlerle ilişki içerisindeki tüm küçüklü büyüklü alternatif siyasal odakları ve paramiliter oluşumlar bu güç mücadelesinin birer aktörüdürler. Fakat Anadolu'daki meşru otoritenin kim olduğu konusundaki güç mücadelesinin iki temel ve en güçlü aktörü, hiç kuşkusuz, Ankara ve İstanbul hükümetleridir. Nitekim Milli Mücadelenin başlangıcında Anadolu'da kimin meşru otorite olduğunu gösteren ibre İstanbul hükümeti tarafındayken, Milli Mücadelenin sonuna doğru bu ibre Ankara hükümetine doğru kaymış, Anadolu'daki meşru otoriteyi Ankara temsil etmiştir. Milli Mücadeleyi çerçeveleyen üçüncü güç mücadelesi düzlemi ise Ankara'nın kendi içerisinde ortaya çıkar. Bu mücadele düzleminin en belirgin aktörü ve tarafı da Mustafa Kemal'dir ve mücadele etmesi gereken rakipleri zaman içerisinde sürekli değişmiştir. Her biri, bir diğeri ile etkileşim içerisinde ortaya çıkan bu girift güç mücadeleleri Milli Mücadele denilen döneme asıl rengini vermiştir.

İtilaf devletleri tarafından Anadolu'nun işgal edilmesi ve bu devletlerin her biri ile Anadolu'daki meşru otoriteyi temsil etme iddiasındaki bütün güçler arasındaki ilişki ve çekişmeler bu güç mücadelesine örnek olarak verilebilir. Anadolu'nun işgal edilmesi bu güç mücadelesinin en açık örnekleriyken, aynı şekilde, Fransız ve İtalyanlarla yapılan anlaşmalar, bu ülkelerle karşılıklı olarak verilen informal sözler ve Yunan/İngiliz güçleriyle yapılmasına teşebbüs edilen fakat gerçekleştirilmeyen anlaşmalar da bu kapsam içinde değerlendirilebilir.

Anadolu'da kimin meşru otorite olduğuna dair güç mücadelesinin temel aktörleri ise yukarıda da belirtildiği gibi Ankara ve İstanbul'daki meclisler ve siyasi otoritelerdir. İstanbul Hükümeti'ne bağlı Divan-ı Harb'in 11 Mayıs 1920'de Mustafa Kemal, 24 Mayıs'da Fevzi Çakmak, 6 Haziran'da ise İsmet İnönü, Bekir Sami Kunduz,

Celalettin Arif, Dr. Rıza Nur, Yusuf Kemal Tengirşenk, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Rıfat Börekçi ve Fahrettin Altay'a idam cezası vermesi; buna karşın, 19 Mayıs 1920 Damat Ferit'in TBMM'ce yurttaşlıktan çıkarılması, Şeyhülislâm Dürrizâde Abdullah'ın Padişah ve halife kuvvetleri dışındaki tüm askeri örgütlenmelerin katlinin vacip olduğuna dair fetva yayınlamasına karşılık 5 Mayıs 1920'de Ankara Müftüsü Rıfat (Börekçi) ve 251 din adamının Kuvayi Milliyeciler lehine bir fetva vermesi; 19 Ağustos 1920'de Sevr Anlaşması'nı imzalayan heyetin vatan haini ilan edilmesi kadar Amasya ve Bilecik'te her iki otoritenin temsilcilerince yapılan görüşme ve işgal güçlerine karşı yapılan kısmi ittifaklar da bu güç mücadelesinin somut tezahürleri olarak değerlendirilebilir. Bu güç mücadelesine Ankara hükümetinin bastırmak zorunda olduğu farklı isyanları da eklemek mümkündür.

Üçüncü düzlemdeki güç mücadelesi ise TBMM'nin kendi içerisindeki, Çerkes Ethem olaylarında olduğu gibi kimi zaman silahlı çatışmalar halini bile alabilen, ama çoğunlukla (Halk zümresi ve Yeşilordu girişimleri, Gizli Türkiye Komünist Partisi'ne karşı Resmi bir Komünist Partisi Kurulması gibi) siyasi manevra ve mücadeleler çerçevesinde kalan, meclis içindeki ve dışındaki tüm siyasi gruplaşmaları, kişisel çekişmeleri ve ittifakları kapsamaktadır.

İstiklal Mahkemeleri, her biri bir diğeriyle yakından ilişkili ve birbiri içine geçmiş bu girift güç ilişkileri/mücadeleleri ağının kesişim noktasında durur ve – doğru ya da yanlış- Ankara'nın, Ankara içerisinde de Mustafa Kemal ve yakın çevresinin her düzlemdeki güç mücadelesinden başarıyla çıkmasının bir aracı olarak kullanılır.

İstiklal Mahkemelerinin kurulmasına Eylül 1920'de karar verilmiştir. Dikkat edilirse bu tarih 7-8- Ağustos 1920'de çıkarılan Tekâlif-i Milliye yasasından çok kısa bir süre sonraya denk gelmektedir ki bu işleviyle İstiklal Mahkemeleri, Yunanlılarla savaşacak ordunun ihtiyaçlarının hızla giderilmesinde önemli bir rol oynamış, İtilaf Devletleri ve İtilaf devletleri ile barış/pazarlık masasına oturacak siyasi ve askeri otorite arasındaki ilişkilerin bir fonksiyonunu oluşturmuştur. Burada belirtmek lazımdır ki, gerek Ankara, gerekse de İstanbul hükümeti sürekli olarak Anadolu'nun meşru temsilcisi olarak bir barış anlaşmasının imzalanması yönünde siyaset gütmüşlerdir. İstanbul hükümeti Sevr anlaşmasını imzalayarak –ki bu anlaşma imzalanmıştır- işgal güçlerinin kendisine bıraktığı yerlerde siyasi otoritesini devam ettirmek yönünde çalışırken, Ankara hükümeti önce savaşarak tüm Anadolu'yu işgal güçlerinden temizlemeyi, ardından da bir barış anlaşması imzalamayı –ki bu anlaşma da Lozan'da imzalanmıştır- temel politik strateji olarak benimsemiştir.

Yukarıdaki işlevinden daha ağırlıklı olarak İstiklal Mahkemeleri, Anadolu'da kimin meşru otorite olacağı ve TBMM'nin kendi içindeki güç mücadelelerinin sonlandırılması konusunda önemli rol oynamış, Mustafa Kemal ve çevresinin gerek TBMM'de, gerekse de Anadolu'da tek ve meşru addedilen otorite olarak kabullenilmesinin önemli bir aracı olmuştur. Yeşilordu'nun 1920 Mayıs'ında kurulduğu, aynı dönemlerde meclisteki Halk Zümresi'nin etkinliğini artırdığı, hatta Tokat Mebusu Nazım Bey'in İçişleri Bakanlığı'ndan 4 Eylül 1920'de alındığı, yine 1920 sonlarında hem TBMM içinde hem de Anadolu genelinde sosyalist hareketlerin ivme kazanmaya başladığı, Şefik Hüsnü Değmer'in Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın, Ankara'daki Halk Şuralar Fırkası'nın ve Bakü'de Mustafa Suphi'nin Türkiye Komünist

Fırkasının aynı tarihlerde Anadolu'ya geçmeye ve güçlerinin birleştirerek Anadolu'daki siyasal ve sosyal gelişmeler üzerinde söz sahibi olmak için örgütlenmeye çalıştıkları, hatta Mustafa Kemal'in bu girişimlerin önünü alabilmek için 18 Ekim 1920'de Resmi Komünist Partisi'ni kurduğu ve yine aynı dönemlerde Çerkes Ethem'in seyyar kuvvetleri ile ilgili sorunların baş gösterdiği ve TBMM'ne karşı örgütlenen ayaklanmaların önemli bölümünün yine bu dönemlerde ortaya çıktığı hatırlanırsa, Ergun Aybars'ın daha sonra kitap olarak da basılan doktora tezinde de belirttiği gibi, sadece 1920–1922 arasındaki iki yıllık dönemde 59 bin 164 sanığı yargılayarak, 41 bin 768 sanığı çeşitli hapis cezalarına çarptıran ve 1054 idam kararı veren (savaş dönemi) İstiklal Mahkemeleri'nin gerçek işlev ve rolleri daha iyi analiz edilmiş olacaktır.

Özakman ise İstiklal Mahkemeleri'ne de tarihin dili ile değil, bugünden düne *–ex post facto-* bakarak ve dünü bugünün perspektifinden ele alarak senaryosunu yazmayı, İstiklal Mahkemeleri'ni dönemin güç mücadelelerinden kazanarak çıkanların gözü ile ele almayı tercih etmektedir. Elbette ki böyle bir tercih yaptığı için hiç kimse Özakman'ı eleştiremez; fakat kendi tercihlerini yazdığı kitaba tarafsız, olgu ve belgelerin romanı süsü vermesine de kimse müsaade edemez.

Atatürk ve İçki

Özakman, Şu Çılgın Türkler'deki kimi "sahnelerde" Mustafa Kemal'i sofra başında göstermeyi tercih etmiştir. Fakat dikkat çekici olan, Özakman'ın roman kahramanı Mustafa Kemal'in sofraya oturduğu zamanlarda, kendisine sunulan içki tekliflerini sürekli olarak reddetmesi ve Özakman'ın sürekli olarak Atatürk'ün Kurtuluş savaşı boyunca içki içmediği yargısını satır aralarına serpiştir-

mesidir. Atatürk ve içki mevzuunun buraya taşınmasının nedeni Özakman'ın Atatürk'ün Milli Mücadele boyunca içki içmediğini söylemesine karşılık, Mustafa Kemal'in bir ayyaş olduğunu, savaşları elinde içki kadehiyle idare ettiğini vb. iddia etmek kesinlikle değildir. Bu konunun altının çizilmesine gerek duyulmasının nedeni, Cumhuriyet resmî tarihinin bu konudaki psikolojik saplantılarının bu romanda tekrarlanmış, satır aralarına sokuşturulmuş olmasıdır: Uzun bir süre Mustafa Kemal'in bir "insan" olduğunu unutan/unutturmaya çalışan resmî tarih, Mustafa Kemal'in de, diğer tüm yaşayan/yaşamış somut insanlar gibi yapmaktan hoşlandığı şeyleri olan, kızan, sevinen, seven, zaafları, eksiklikleri, sevapları, günahları olan bir canlı olduğunu görmezden gelmiş, onu, tüm masal kahramanları gibi yemeyen, içmeyen, sevmeyen, uyumayan, acıkmayan bir "kurgu-kahraman" bir "transandantal varlık" bir "robohero" olarak tanımlamaya çalışmıştır. Atatürk'ün sofra zevki ise Türkiye Cumhuriyet'i tarihi boyunca resmî tarihin masal kahramanı Atatürk'ü ile insan olan Mustafa Kemal arasındaki kırılma noktasını oluşturmuştur. Oysa Şevket Süreyya Aydemir (1973a:556–557)'in de vurguladığı gibi Mustafa Kemal bir sofra adamıdır. Aydemir, Mustafa Kemal'in hayatı ile ilgili artık klasik sayılan eserinde, Herbert Melzin'in özel bir sohbet sırasında Mustafa Kemal ile ilgili olarak aktardığı ve kendisinin de katıldığını belirttiği, bir tespitine yer verir: Melzing'in, Aydemir'in de katıldığı tespiti şöyledir: "*Kendini Sofra başında ve içtiği zaman daha iyi buluyor. Asıl şahsiyeti ve iç âlemi o zaman beliriyor. İçmeden önce sakin, iddiasız, hatta mahcup olan insan*(dır). *Gerçi aralarında başka benzetme noktaları yoktur ama, bu noktada Edward VIII'de böyledir (Eski İngiliz Kralı). Sofrada oturup içkisini almadan önce Edward VIII, hatta hiç yaşamaz gibidir. Ama ondan sonra başka bir insan mey-*

dana çıkar. Böyle şahsiyetler ancak kendi alışkanlıkları içinde kendilerini bulurlar ve bu alışkanlıklar içinde yaşarlar..."

Özakman'ın kitabında ise kötü karakterler içki içmekte, Mustafa Kemal ise kendisine sunulan içkileri geri çevirmektedir. Söz konusu senaryo/tarihte bu konudaki diyaloglara göz atarak, bu iddiayı kanıtlamak zor değildir: Özakman'ın Kuvayi Milliye'ci Hüsnü Bey'in İstanbul'daki İngiliz büyük ambarından cephane çaldığını anlattığı diyaloglarda (119-121), İngilizler, ambarın yanındaki binada, komutanın odasının yanında hazırlanmış olan zengince sofrada içmektedirler. Hüsnü Bey ve arkadaşları malzemeleri çalarak beş mavna dolusu malzemeyi Odesa'ya taşırlar. Sabah olunca Hüsnü Bey gümrük işlemlerini başlatır. İngiliz, Fransız ve İtalyan subaylarından oluşan üç kişilik kurul gemiyi denetlemeye gelir . Sonya, kurul üyelerini içki içmeye davet eder ve hep birlikte içki içecekleri salona geçerler. Sonra, kucağında balalayka, içki tezgahının üzerine oturmuştur; Sonya'nın cazibesiyle kendilerinden geçen subaylar o kadar sarhoştur ki ambarları denetlemeden kağıtları imzalarlar ve içi cephane dolu gemi harekete geçer.

Yunanlıların Anadolu içlerine doğru ilerlemelerinden hayli memnun olan Ali Kemal de, Cerle d'Orient'deki masasına oturmuş, bir yandan yarın yayınlanacak yazısını kaleme almakta diğer yandan da garsona bir Yunan konyağı olan Metexa siparişi vermektedir (Özakman 2005:202)

İzmir'de Yunan idaresinin başlamasını kutlayan Yunanlılar da içki içmektedirler (Özakman 2005:287). Kordon boyundaki Aloti konağında toplanan "hainler" bir yandan şampanya içmekte, diğer yandan da haşmetli kralın başarılarını kutlamaktadırlar.

Tüm Anadolu, Yunan güçlerinin Ankara'ya doğru yürüyüşlerini kaygı ile izlerken, Şu Çılgın Türkler roman/senaryosunun bir diğer hainі olan İngilizci, Damat Feritçi Refik Halit Karay'da bir yandan "patlıcan meselesi"ni konu alan bir makale yazmakta, diğer yandan da boğazı seyrederek lakerda yemekte ve rakısını içmektedir. Özakman Refik Halit Karay'ın yemek listesini saydıktan hemen sonra 174. Alay komutanı ve yakın taburların komutanlarının akşam yemeği menüsünü de bizlere hatırlatır: Komutanlar, Özakman (2005:349)'a göre, o gün akşam bulgur pilavı ve yoğurt yemişlerdir.

Aynı tarihlerde Yunan karargâhındaki komutanlar da, bir yandan Yunan ordusunun ilerleyişi üzerine konuşmakta, diğer yandan da kadeh tokuşturmaktadırlar (Özakman 2005:356) Yunan cephesinde kadehler kalkarken, Polatlı İstasyon Komutanı olan Binbaşı konuklarına etli bulgur pilavı, iki baş soğan ve bir parça ekmek ile (Özakman 2005:364) "ziyafet" vermektedir.

İstanbul'daki Rumlar, yani romanın yerli hainleri de, Yunanlıların Anadolu'daki ilerleyişinden hayli memnundurlar. Aksaray'a giden tramvaya binen iki sarhoş genç, tramvayda olay çıkarır ve tramvayda yolculuk yapmakta olan bir Türk tarafından öldürülürler (Özakman 2005:410) Yunanlılar bu taşkınlıkları yaparken, biz, Özakman'ın ağzından, Çal'ın Batı eteğindeki 190. Alay komutanlığı'nın üst düzey subayların, peynir ekmek ve kavun yiyerek (Özakman 2005:426) karınlarını doyurmakta olduklarını öğreniriz.

Özakman'ın kitabında Türkler de çeşitli kutlamalar yaparlar, eğlenirler. Örneğin Mustafa Kemali Fevzi Paşa, İsmet Paşa, Kazım İnanç, Fethi Okyar, Asım Gündüz ve Arif Bey akşam yemeğinde toplanmışlardır (Özakman 2005:486). Grup hayli neşelidir. Akşam kuru fasulye,

pilav ve kuru üzüm hoşafı yenir. Özakman bu diyaloga şu tespitini eklemeyi de ihmal etmez: "*Bir Türk için bundan daha güzel bir zafer yemeği olamazdı*"

Kitapta geçen diyaloglardan birinde de muhalif milletvekillerinden Kara Vasıf Bey'in Başkomutanlık yasası'nın düşmesi nedeniyle arkadaşlarına verdiği ziyafet de konu edilir: Mustafa Kemal'e düşman her hain gibi Kara Vasıf da içki içmektedir; Arkadaşları ile Anadolu Lokantası'nda toplanmışlar ve Mustafa Kemal'in başarısızlığını kutlamaktadırlar (Özakman 2005:557)

Şu Çılgın Türkler senaryosunun diğer "kötü adam"ları, Sait Molla ve Rıza Tevfik'de üniversite öğrencilerinin Cenap Şahabettin ve Ali Kemal'in evinin önünde toplandıklarını duyduklarında kederlenirler ve konyak içerek dertleşmeye başlarlar (Özakman 2005:664). Sarhoş ve hain Sait Molla inleyerek sorar: *"...yoksul Türk bunu nasıl başardı"*

Mustafa Kemal ise kendisine sunulan içkileri reddetmektedir: Ihlamur ve iğde kokan bir Çankaya Akşamında sofra kurulmuştur: Mustafa Kemal garsona içki sipariş eder; fakat kendisi içmeyince sofradaki diğer konuklarda kadehlerine dokunmazlar (Özakman 2005:240); çünkü, Özakman'a göre, Mazhar Müfit'inde bildiği gibi, Atatürk böylesi zamanlarda içki içmemektedir. Özakman kitaptaki bir diğer diyalogda ise Mustafa Kemal'in içki içtiğini sadece ima eder. Fikriye 16 Eylül 1921'de, yani Mustafa Kemal'in Ankara'ya döndüğü günün akşamı güzel bir sofra hazırlar ve piyanonun başına geçer. Özakman, Atatürk'ün içki içtiğini ima yoluyla şu şekilde belirtir: "*...sofra da Fikriye de bir kadeh içti*" Özakman'ın anlatımından Fikriye ile beraber içki içenin o gece orada ola Abdürrahim mi, yoksa Mustafa Kemal mi olduğu bile anlamak mümkün değildir.

Savaş kazanılmış, ordular İzmir'e girmişlerdir: Sofra hazırlanmıştır, tepsilerle yemek taşınır ve içki servisi yapılır; Atatürk teşekkür eder ve içkiyi hemen geri göndertir (Özakman, 2005:662). Çünkü, Özakman'a göre, henüz içki içmek için doğru zaman değildir.

Yukarıdaki örnekler de göstermektedir ki, içki içmek ağırlıkla, Şu Çılgın Türkler'in kötü adamlarına has bir özelliktir: Türkler ise sadece bulgur pilavı, hoşaf, peynir gibi şeylerle karın doyurmakta, kutlama yapma ihtiyacı hissettiklerinde bulgur pilavına et katmakta; böylece ziyafet sofraları kurmaktadırlar.

Oysa gerçek tam da böyle değildir: Hiç kuşkusuz Türk birliklerinin her gün kutlamalar yaptıklarını, birbirinden güzel yemekler yediklerini, Türk komutanların birer gurme olduklarını, içkinin sel olup aktığını ve Atatürk'ün ayık gezmediğini iddia etmek doğru değildir fakat, yemeyen, içmeyen, eğlenmeyen sadece savaşan bir Mustafa Kemal ve komuta heyeti tasviri de bir o kadar yanlıştır.

Örneğin Vahdettin Ulusoy (1998)'dan öğrendiğimize göre, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları 23 Aralık 1919 günü Mucur Kaymakam Vekili Nihat Bey'i de yanına alarak Hacıbektaş'a gelir; Cemalettin Çelebi'ye misafir olur. Akşam yemeğinde Mustafa Kemal bölgede özel olarak yapılan şarabı merak ederek tadar.

Benzer şekilde, son dönemde yazılan popüler Atatürk biyografilerinden, Latife hanımla ilk tanışmaları esnasında, odada çalışmakta olan Mustafa Kemal'in içki içmekte olduğunu; Sabiha Gökçen'in anılarından sofranın Atatürk'ün karar ve düşüncelerinin bir nevi mihrak noktası, müdavimlerinin ise adeta feyz kaynağı olduğunu; Halide Edip Adıvar'ın anılarından, Atatürk 'ün 18 Eylül 1922 akşamı, Atatürk'ün İzmir'in kurtuluşunu kutlamak ama-

cıyla, Latife Hanım'ın da bulunduğu bir toplantıda şampanya içtikleri de bilinmektedir.

Atatürk'ün hangi tarihlerde ne kadar içki içtiği ile ilgili bilgiler referanslar vermek, içki içmenin iyi ya da kötü bir alışkanlık vb. olduğu bu yazının konusu dışındadır: Tarihsel bir gerçek vardır ki o da Atatürk'ün sofra sohbetlerinden eğlenceden ve içki içmekten hoşlanmakta, zevk almaktadır. Mustafa Kemal'in tarihte oynadığı rol üzerinde dururken, bunun altını çizmek de mümkündür; üzerinde durmadan geçmek, Atatürk'ün bu zevkini ele almadan dönemin tarihini anlatmak da. Fakat bu mevzuu illaki açılacaksa, aksini tarihsel bir gerçek olarak sunmaya çalışmak mümkün değildir.

Ankara Silah Tamirhanesi'ndeki 1 Mayıs 1920 Töreni

Özakman (2005:551–552)'ın iddiasına göre, 1920'de Ankara Silah Tamirhanesi'nde İmlat-ı Harbiye ve Demiryolu işçileri tarafından düzenlenen 1 Mayıs kutlamalarına TBMM üyelerinin yanı sıra Rus elçilik görevlileri de katılmış, törende işgal ve emperyalizm kınanmıştır. Buna karşın, İstanbul'daki işçiler ve sosyalist örgütler ise 1 Mayıs'ı sadece bahar eğlencesi olarak kutlamışlar, sol gruplar işgalcilerle değil, birbirleri ile çatışmışlardır. Özakman'a göre dönemin İstanbul sosyalistlerinin gündeminde emperyalizmin ve işgale karşı direniş yoktur[3]. Deve ve doğruluk arasındaki misali hatırlatan fakat "neresi doğru ki!" deyip geçilemeyecek kadar önemli bu iddiaya da yakından bakmak ve TBMM/Mustafa Kemal ve dönemin sosyalist örgütleri arasındaki ilişkiye ve dönemin solunun gündemine yakından bakmak yararlı olacaktır.

---

[3] Dönemin işçi hareketleri ile ilgili olarak Bkz: (Makal 1997), (Dimitry 1978).

Milli Mücadele döneminin sosyalist örgütlerinden birisi Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF)'dır. Parti Almanya'daki Spartakist hareketten ve Karl Liebknecht, Roza Lüxenburg, Franz Mehring ve Clara Zetkin'in gibi yazarlardan etkilenmiştir. Almanya'da bulunan bu grup yurda döndükten sonra, Tunaya (1952:438-439)'nın belirttiğine göre, 22. Eylül 1919'da Ahmed Akif, Ethem Nejat Bey ve Dr. Şefik Hüsnü tarafından İstanbul'da kurulmuştur.

Parti kuruluşunu takiben iki kısma ayrılmıştır. İşçilerin en çok İstanbul ve çevresinde yaşamakta olduğunu, bu nedenle işgale karşı en etkili direnişin İstanbul'daki işçiler arasında örgütlenmek ve grev ve mitingler ile işgalcilere cevap vermek olduğunu düşünen bir grup İstanbul'da kalmayı tercih ederken, partideki diğer grup, Anadolu'ya geçmeyi ve ulusal direnişe katılmayı tercih etmiştir. Partinin önderlerinden Şefik Hüsnü (Değmer), bir grubun Anadolu'ya geçilmesi gerektiği kararına karşı, direnişe İstanbul'da devam edilmesinin daha doğru olduğu ile ilgili şu değerlendirmeleri yapmaktadır: "*Proletaryanın yoğun olarak bulunduğu tek merkez İstanbul'du Biz, 'nerede proletarya orada biz' diye düşündük. Önümüzde Sovyet devrimi örneği vardı. Rusya'da devrim şehirlerde başlamıştı, köylere sonra yayılmıştı ve Rus devriminde de tek temel güç işçi sınıfıydı. Bu düşüncelerle İstanbul'da kaldık. Biz o zamanlar böyle düşünüyorduk. Ama ben kendi hesabıma şimdi başka türlü düşünüyorum. Ankara'ya gitmemiz doğru bir davranış olacaktı. Mustafa Kemal ile, hiç değilse ilk yıllarda, daha geniş bir güç birliği sağlanabilirdi. Üstelik kendisiyle hemşehriydik. Birçok müşterek dostlarımız vardı. Bizde bu gibi kişisel bağlar,*

kısa vadede de olsa etkili olabilir" (Aktaran Belli ,1992:58)[4].

Kendisi ilk başta Anadolu'ya geçmek yerine İstanbul'da örgütlenilmesini doğru bulmasına karşın Şefik Hüsnü, yukarıda da bahsedildiği gibi, Anadolu'daki Milli Kurtuluş hareketine aktif destek vermiş, kendisi bizzat Anadolu'ya geçmeden önce bir çok komünistin Anadolu'ya geçmesi ve Milli Mücadeleye katılmasına aracılık etmiş (Kerim Soyka, "Modelci Kerim" bu isimlerden en bilinenidir), kendisi de İstanbul'da işgalcilere ve Padişah'a karşı bir gizli örgüt kurmaya çalışmıştır. Anadolu'ya geçildikten sonra da TİÇSF ve Kemalist kadrolar arasındaki yakın ilişki devam etmiş, Şefik Hüsnü meclise gönderdiği bir telgrafla meclisin açılışını kutlamış, benzer içerikte bir telgrafla meclisten cevap gelmiştir. Şefik Hüsnü'nün meclise gönderdiği telgraf şöyleydi: *"İstanbul'un şuurlu işçileri, Türk işçi ve köylü ordularının, bütün cihan proletaryasının müzaheretile, cihan emperyalizmine karşı kazandıkları zaferi kalblerinden alkışlamışlardı. Zaferi müteakip tufeyliler ve zalimler saltanatı yerine millet saltanatını ikame suretile yapılan siyasi inkılap onları daha derinden sevindirdi. Bu münasebetle İstanbul münevverleri arasında müşahede edilen irticaî vaziyeti nefretle takbih; terakki yolunda yapılacak mücadelede tekmil emekçi sınıfının inkılapçılarla sonuna kadar beraber olacağını temin ve yakın bir âtide işçi ve çiftçilerimizi hakiki kurtuluşa mahzar edecek yegâne çare olan müşterek istihsal ve mülkiyete müstenid içtimaî inkilabin husul bulacağını kaviyyen ümid ettiğimizi arz ile*

---

[4] Şefik Hüsnü Değmer ve Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası ile ilgili olarak Bkz: (Akdere-Keredeniz 1994), (Kurdakul, 1995:61), (Dimitry, 1978).

Milletvekillerini tebrik ederiz" (Kurdakul 1995:61; Tunaya 1952:439)

Büyük Millet Meclisi'nden TİÇSF'na gönderilen ve TBMM Reisi Sanisi Adnan imzası taşıyan telgraf metni ise şöyleydi: "*Saltanatı şahsiyenin ilgasiyle hukuku hükümdarinin uhdesi millete istikrarı ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde tecellisini tespit eden kararın ilânı vesilesi ile mevrud telgrafnameniz heyeti umumiyeye arzedildi. Milletin rahı terakkide hiç bir maniaya tesadüf etmeksizin yürümesini istidaf eden ve bunu kâfil bulunan Hakimiyeti Milliyenin tebrikinden dolayı teşekkür olunur Efendim*" (Kurdakul 1995.61; Tunaya 1952:439)

O dönemde kurulan bir diğer sol parti ise Bakü'de Mustafa Suphi önderliğinde kurulan Türkiye Komünist Partisi'dir[5]. 12 Temmuz 1919'da kurulduktan sonra TKP, Milli Mücadelede aktif rol alabilmek için bu savaşı örgütlemekte olan TBMM ile irtibata geçmiş, Mustafa Suphi, TKP Merkez Komite Üyesi ve Siyasi ve Askeri Komiseri Süleyman Sami Bey eliyle, 15 Haziran 1920 tarihli özel bir mektubu Atatürk'e de göndererek, partinin Milli Mücadele'ye aktif olarak katılma isteğini iletmiştir. Süleyman Sami, TKP'nin Türkiye'ye yardımda bulunmak isteyen Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında aracılık yapmak istediğini, bu amaçla bir miktar silah ve cephaneyi de şimdiden hazırladığını bildirerek meclisin Bolşevikler konusundaki düşüncelerini öğrenmek istemiştir (Akdere-Karadeniz 1994:120)

Mustafa Suphi, daha sonra, 17 Kasım 1919'da Kazım Karabekir'e bir mektup göndermiş, Salih Zeki Bey'i de Nahcivan üzerinden Erzurum'a göndererek Ankara ile kişisel bir ilişki kurmaya çalışmıştır. Faaliyetlerini Ana-

---

[5] Mustafa Suphi'nin kişisel ve Türkiye Komünist Partisi ile ilgili olarak ayrıca Bkz (Erdem 2005), (Belh 1992), (Aslan 1997).

dolu'ya taşıma ve ulusal savaşı destekleme kararı alan TKP'nin bu kararı Ankara Hükümeti tarafından sıcak karşılanmış; TKP bizzat Ankara Hükümeti tarafından Anadolu'ya davet edilmiştir. Hatta Mustafa Suphi, TKP'nin Türkiye'ye nakledilme kararının alındığı ve Türk Kızıl Alayı'nın Türkiye'ye gönderilmek üzere teçhiz edildiği hususlarında Kazım Karabekir'e bilgi de vermiştir (Aslan 1997:294). Ve yine o dönemde TKP'nin Anadolu'ya geçme kararını tartışan Hükümet çevreleri, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının o dönemlerde kurulan Resmi TKP içerisinde çalışması, Türk Kızıl Alayı'nın da Batı Cephesine sevk edilmesinin iyi olacağını da ifade etmeye başlamışlardır (Aslan 1997:298–300). Nitekim Bakü'den gelen TKP heyeti Kars'ta Kazım Karabekir tarafından merasimle karşılanmış ve Kazım Karabekir Paşa, TKP heyeti şerefine yemek dahi düzenlemiştir. Nitekim bu bilgiyi aktaran Aslan (1997:301)'da bu bilginin Ali Yazıcı'nın Mustafa Suphi'nin *Terceme-i Hali* kitabından alındığı notu eklemiştir.

Suphi ve arkadaşlarının Erzurum'a gelişi ise olaylı olur. 18 Ocak 1921'de başlayan ziyaret öncesinde Erzurum Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nden bir grup cemiyetteki görevlerinden çekildiklerini valiliğe bildirirler. Bu protestonun nedeni ise Suphi'nin Bolşevik olması ve Ankara hükümetinin Suphi ve partisine arka çıktığını düşünerek bunu protesto etmeleridir (Aslan, 1997:312). Cemiyetin diğer bir grubu ise Suphi'yi hararetle destekler. Mustafa Suphi'nin Kars'tan başlayan gezisi devam ederken -hatta Suphi daha Anadolu'ya ayak basmadan önce de- Bolşevikler tarafından desteklenen TKP ve onun liderinin Anadolu'ya gelmesinin doğurabileceği sakıncalar ve komünizmin ülke gerçeklerine uymayan, ülke için zararlı bir faaliyet olduğu tartışmaları da rejimin içerisindeki aktörlerden bir kısmı tarafından dile getirilmeye başlamıştır.

Komünist faaliyetlerin başıboş (!) bir şekilde Anadolu'ya yayılmasının önüne geçmek için Ankara hükümetinin bulduğu ilk pratik çözüm ve önlem, Mustafa Suphi'nin faaliyetlerinin resmi TKP ile sınırlı tutulması ve emrindeki Türk Kızıl Alayı'nın onun denetiminden alınarak Batı Cephesi'nin emrine verilmesidir. Fakat, Mustafa Suphi'nin nasıl pasifize edildiğinden daha önemlisi, bir yandan Mustafa Suphi ile yakın ilişkiler devam ederken diğer yandan da komünizm kavramı ve TKP'nin siyasi faaliyetleri ile ilgili olarak sürdürülen tartışmalardır. İbrahim Tali Bey'in Moskova'dan yazdığı bilgilendirme mektubu bunlardan biridir. İbrahim Tali Bey 19 Aralık 1920 tarihinde 15. Kolordu Komutanlığı'na iletilen mektubunda "*...komünizmin şeait-i hazırasıyla memleketimizde kabil-i tatbik olmadığı*"nı belirtmekle ve mektubuna şu şekilde devam etmektedir: "*Moskova'daki vaziyet bizim için o kadar müsait değildir. Esasen kendileri tahmin ettiğimiz kadar kavi değildir... Eğer bir sene daha İngilizlerden ve komünistlerden memleketi masum tutabilirsek halas muhakkaktır. Komünizm bizim için mutlak felaket olur... Mustafa Suphi gibi serserilerin propagandalarına memlekette tedbir yapılacağına ve herhalde müteyakkız bulunacağına eminim*" (Aslan 1997:297). Sonuçta İbrahim Tali Bey'in tavsiyesine uyularak "müteyakkız" olunmuş; bir başka deyişle, Mustafa Suphi, 28-29 Ocak 1921'de 14 arkadaşı ile birlikte, Trabzon açıklarında öldürülmüştür.

Dönemin üçüncü sosyalist partisi ise, Atatürk'ün dolaylı olarak Nutuk'da da bahsettiği, TBMM'nin içerisinde Halk Zümresi adı altında örgütlenmeye çalışan Halk Şuralar Fırkası'dır. Tunçay (1972: 18)'dan öğrendiğimize göre, Yeşilordu 1920 sonbaharında TBMM'de Halk Zümresi adı ile mecliste grup kurmuştur. Bu grup geniş oranda ittihatçılardan oluşmaktaydı ve Enver Paşa'nın yurt dışındaki faaliyetleriyle yakından ilgilenmekteydiler.

Enver Paşa ise Rusya'da İttihatçılardan bir grubu örgütlemek istemiş, Türkiye'deki ittihatçıları da bu örgüte katmayı amaçlamıştır. işte Enver Paşa'nın bu grubu bir ara Halk Şuralar Fırkası adı ile anılmıştır. Mustafa Kemal ise hem Halk Zümresi ve onun bağlantılarını dağıtmak hem de meclis grubunu kontrol altına alabilmek için, bir yandan Resmi Türkiye Komünist Partisi'ni kurmuş diğer yandan da meclise Halkçılık Programı'nı sunmuştur.

Ankara'da İstanbul'da ve Bakü'de kurulan sosyalist partiler, 1920 başlarında faaliyetlerini birleştirerek işgale karşı direnme kararı almışlar ve bu birleşme kongresinin yapılabilmesi için Ankara'da bir kongre düzenlemeyi de planlamışlardır. Fakat buna izin verilmemiş, Ankara ve özellikle de Mustafa Kemal buna engel olmuştur.

Özakman'ın Ankara Silah Tamirhanesi'nde kutlandığını belirttiği 1 Mayıs'ın, içinde bulunulan tarihsel kesitte de önemli bir rolü vardır. Bu tarihte Ankara'da milletvekilleri, işçiler ve Rus elçilik görevlileri ile birlikte gerçekten bir "1 Mayıs" kutlanmıştır fakat, dikkat edilirse bu tarih, Sosyalist partilerin Ankara'da toplanmasına izin verilmemesinden sonra, 23 Eylül'de ilk parti Sovyet yardımın gelmesinden ise önceki bir tarihtir. Özetle Ankara'nın Sovyetler Birliği'ne mesaj verme ihtiyacında olduğu bir dönemde gerçekleştirilmiş bir anma törenidir[6].

Sonuç: Bir Resmi Tarih Mevlûd'ü: Şu Çılgın Türkler

Doğum, doğum zamanı, doğum yeri gibi anlamlara gelmektedir mevlid. Peygamber'in doğumu ile ilgili törenlere de mevlid töreni adı verilmektedir. Mevlûd kelimesi de benzer bir kökten türer; mevlid ile aynı anlamdadır, fakat aynı zamanda Peygamber'in doğumu ve hayatından bahseden bir yazın türünü ifade etmek için de kul-

[6] Dönemin Türkiye- Sovyet Rusya ilişkileri ile ilgili olarak ayrıca Bkz (Gürün 1995)

lanılır. Mevlûd'lerin en bilinen örneği ise Süleyman Çelebi tarafından yazılan, asıl adı *Vesiletun-Necât* olan, fakat daha çok *Mevlûd* olarak bilinen eserdir. Mevlûd adı verilen, Peygamber'i överek onun doğumu ve hayatındaki mucizeler üzerine odaklanan bu eserlere Arap ve Türk edebiyatında yaygın olarak yer verilmesine karşın, Fars edebiyatında pek itibar edilmemiştir. Türk ve Arap edebiyatındaki bu rolüyle Mevlûd, Peygamber'in doğumu ile ilgili seremonilerde bu konuda yazılan şiirlerin makamla okunması ile yerine getirilmiştir.

Din alimlerinin Mevlûd'ün herhangi bir dinsel özellik taşımadığını belirtmesine, Peygamber'in doğumu ve hayatını konu alan herhangi bir şiir olduğunu vurgulamalarına karşın, Mevlûd'ün Türk sosyolojisinde önemli bir yeri vardır. Bir dinsel kaynak olmasa da, aslında dini ibadetlerle alakasız herhangi bir manzum eser olsa da, Türk İslam pratiğinde Mevlûd, mezarlıklarda ölülerin başında, kutsal gecelerde evlerde ve camilerde, ya da bir kişinin ölümünün 40. veya 52. gecesinde okunmakta, folk İslam'da bir ibadet olarak kabul edilmektedir..

Süleyman Çelebi'nin Mevlûd'ü, nasıl İslam teolojisi içinde herhangi bir ibadet, dini bir kaynak kabul edilmemesine karşın, Türk İslam pratiğinde dini bir ibadet olarak okunmakta ve ölülerin ruhlarına hediye edilmekteyse, Turgut Özakman'ın Şu Çılgın Türkler'i de benzer şekilde, siyasal tarih bilimi açısından hiçbir şey ifade etmemesine karşın, Türk siyasal pratiğinde –medyanın da sayesinde- bir kahramanlık destanı olarak kabul edilmeye ve gözyaşları içinde okunmaya başlamıştır. Bir başka ifade ile hiçbir dinsel bir özelliği ve kutsallığa sahip olmamasına karşın, nasıl Mevlûd dinsel anma törenlerinin sosyolojik bir parçası haline gelmişse, Özakman'ın Şu Çılgın Türkler'i de o şekilde, hiçbir edebi özelliği ve bilimsel niteliği olmamasına karşın, resmi günlerdeki anma tören-

lerinin popüler parçası yapılmaya çalışılmaktadır. Din bilginleri Mevlûd okumanın bir ibadet olamayacağını ısrarla belirtmelerine rağmen, Peygamber'in doğumu ve hayatından bahseden bir şiir olarak Mevlûd'ün yaşanan İslami pratikte halk nazarındaki rolü neyse, birçok kişinin tarihle alakasının olmadığını belirtmesine rağmen, Şu Çılgın Türkler'in, yaşanan siyasal pratikte, özellikle medya nazarındaki rolü de o dur.

Mevlûd ile Şu Çılgın Türkler kitapları arasındaki, hedefledikleri kitleler üzerinde yarattıkları sosyolojik etkiler arasındaki benzerliklerdir ki Şu Çılgın Türkleri resmi tarihin bir Mevlûd'ü olarak ele almayı kolaylaştırmaktadır.

Tıpkı Süleyman Çelebi'nin Peygamber'in hayatını şiir formunda yazması ve bunun özel günlerde şarkı formatında okunması gibi, okuma alışkanlığı oldukça düşük Türk toplumuna 748 sayfalık bir kitabı okutabilmenin yolu olarak Özakman da, kitabında senaryoya daha yakın, tarihsel bilgi ve siyasal mesajların kahramanları arasındaki diyaloglar arasına serpiştirildiği bir edebi eser ortaya koymuş ve dramaturjik teknikler yoluyla, kitabını geniş kitlelerin sıkılmadan okuyabilmesini ve kitabın mesajlarını alabilmesini kolaylaştırmıştır. Kitabın temel mesajı ise, Kurtuluş Savaşı'nın dünyadaki en ahlaklı en kutsal savaşı olduğudur. Bu mesaj, PKK ile çarpışmaların devam ettiği ve her gün birçok insanın öldüğü, ülke içindeki tüm azınlıklara sosyal ve siyasal haklarının verilmesi gerektiğinin AB tarafından sıkça dile getirtildiği ve bu taleplerin sıradan yurttaş tarafından Avrupa'ya verilen bir taviz olarak algılandığı, ekonomik krizler sonrasında bir yandan top yekün fakirleşmenin yaşandığı, diğer yandan da ülke ekonomisinin yönetiminin IMF'ye teslim edildiği bir sosyoekonomik ortamda, çılgın kahramanların, Avrupa'ya, emperyalistlere karşı verdikleri en onurlu, ahlaklı

ulusal savaş teması yla ortaya çıkan kitap, tam da ortalama Türk vatandaşının ihtiyaç duyduğu psikolojik motivasyonu ona sağlamıştır. İşin ilginç yanı bu kitaba bir Mevlüd muamelesi yaparak onu resmi ritüellerin sosyolojik bir parçası haline getiren, kitabı ortalama yurttaşın son on yıllardır yaşadığı sosyolojik travmanın merhemi olarak sunanlarla, ülkenin bu duruma düşmesine yol açanların aşağı yukarı aynı kişiler olduğudur.

KAYNAKÇA

AKDERE İ-KARADENIZ, Z. (1994), ***Türkiye'de Solun Eleştirel Tarihi-1 1908-1980***, Evrensel Basım Yayım., İstanbul.

ASLAN, Yavuz. (1997), ***Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi Türkiye Komünistlerinin Rusya'da Teşkilatlanması (1918-1921)***, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara.

ATATÜRK, Mustafa Kemal. (1971), ***Nutuk***, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

AYDEMİR, Şevket Süreyya. (1972), ***Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, C. III***, Remzi Kitapevi, İstanbul.

AYDEMİR, Şevket Süreyya. (1973a), ***Tek Adam***, C.3, Remzi Kitapevi, 4.Baskı, İstanbul.

AYDEMİR, Şevket Süreyya. (1973b), ***İkinci Adam*** C.1, Remzi Kitapevi, İstanbul.

BELLİ, Mihri. (1992), "Büyük Proleter Devrimci Dr. Şefik Hüsnü Değmer" ***Mustafa Suphi, Yaşamı, Yazıları Yoldaşları-2*** Der: Hasan Basri Gürses, Sosyalist yayınları, İstanbul.

ERDEM, Halit. (2005), ***Mustafa Suphi, Bir Yaşam-Bir Ölüm***. Sel yayınları, İstanbul.

GÖKÇEN, Sabiha. (1994) ***Atatürkle Bir Ömür***, Altın Kitaplar, İstanbul.

GÖKÇEN, Sabiha. (1994) ***Atatürkle Bir Ömür***, Altın Kitaplar, İstanbul.

GÜRÜN, Kamuran. (1995), Türk-Sovyet İlişkileri, TTK yayınları, Ankara.

KURDAKUL, Şükran. (1995), "Dr. Şefik Hüsnü'yü Anarken", ***Teori***, Nisan, 61.

KUTAY, Cemal. (1973), ***Çerkez Ethem Dosyası*** 1, Boğaziçi yayınları,İstanbul.

MAKAL, Ahmet. (1997), ***Osmanlı İmparatorluğunda Çalışma İlişkileri: 1850-1920*** Türkiye Çalışma İlişkileri Tarihi, İmge yayınları, Ankara.

ÖZTÜRK, Kazım. (1992) ***Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Konuşmaları II***, Kültür Bakanlığı yaymları, Ankara.

SADİ, Kerim (A. Cerrahlar). (1994), ***Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Bir Katkı***, (Der: Mete Tunçay)İletişim yayınları, 2. Baskı, İstanbul..

ŞİŞMANOV Dimitry. (1978), ***Türkiye'de işçi ve Sosyalist Hareketler***, Belge yayınları, İstanbul.

TBMM Gizli Celse Zabıtları. (1999), Türkiye İş Bankası yayınları, C I, II, III, IV, İstanbul.

TUNAYA, Tarık Zafer. (1952), ***Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952***, Arba yayınları, İstanbul.

TUNÇAY, Mete(Der). (1972), ***"Mesai" Halk Şuralar Fırkası Programı 1920 Ek: Halk Zümresi Siyasi Programı,*** Sevinç Matbaası, Ankara.

ULUSOY, Vahdettin. (1998), ***Alevilerin Sesi*** sayı 22.

Özakman'ın Kitabı ve "Çılgın" Bir Cümlenin Perde Arkası

Emrah CİLASUN

Gün Zileli'nin "tarih yapıcılar" deyişini tanımlayan harikulade tarifi ile başlamak istiyorum. Şöyle diyor Zileli: "'Tarihin seyrini değiştiren büyük adamlara' atfen icad edilmiş bu deyişi ne zaman duysam, gözümün önüne, heykellerinden yakından bildiğimiz 'büyük kahraman'lar değil de, nedense, bir masanın çevresine oturmuş, orta yaşlı, saçları dökülmüş, hafif göbekli, gözlüklü, ciddi yüzlü bir takımadamlar gelir. Masaya oturmuş, 'tarihi yapmakta'dırlar. Bu, o kadar da gerçek dışı bir şey değildir. Genellikle tarihi, galiplerin hizmetindeki bu 'tarih yapıcılar'dan öğrenmemiş miyizdir?"[1] Zileli'nin, "tarih yapıcılar" olarak adlandırdığı "tarihçileri", "tarih çarpıtıcılar" olarak adlandırmak da mümkündür.

Bizim coğrafyamız, "tarih yapıcılar" üretmekte bir hayli verimlidir. Adına "resmi tarih" dediğimiz bu "ilahi kaide", "tarih yapıcılar"ın eseri değil midir? Şöyle geriye

---

[1] Emrah Cilasun, *"Baki İlk Selam" -yabancı arşiv belgelerinden ve kendi kaleminden- Çerkes Ethem*'e Önsöz Belge Yayınları, Mart 2004, s. 13.

dönüp baktığımızda kâh Mustafa Kemal'in *Nutuk*'unda, kâh Falih Rıfkı Atay'ın *Çankaya*'sında, kâh Şapolyo'nun *Milli Mücadele Tarihi*'nde, kâh Aydemir'in *Tek Adam*'ında "ilahi kaide"nin nasıl oluşturulduğunu görmek mümkündür.[2] Türkiye toplumundaki "tarih bilinci" bu "ilahi kaide"nin eseridir. Zaten "tarih bilinci" ile "ilahi kaide"ye biad etmek eşanlamlıdır. İşte bakın 2000'lerin ortasına geldik. Resmi tarih, dün olduğu gibi bugün de bütün toplumu manüplasyon dişlilerinden geçirip öğütmektedir.

Günümüzde, rejimin, "tarih yapma" işini, "ilahi kaide"nin eski/"yeni" kalemlerinden Turgut Özakman adında, meslekten tiyatro yönetmeni olan bir "tarih yapıcı"ya nasıl havale ettiğine tanık olmaktayız. Özakman'ın, devlet tarafından sipariş edilip, medya tarafından meşhurlaştırılan[3] *Şu Çılgın Türkler*[4] kitabı etrafında, bir kaşık suda kopartılan fırtına, "tarih bilinci" adı altında, insan öğesinde ne gibi derin tahribatlara yol açılabileceğinin ilginç

---

[2] Hiç kuşkusuz bu sayılan kitaplar arasında fark vardır. Ancak bu, nüansa ilişkindir. Ve bunları irdelemek bu makalenin konusu değildir.

[3] Böylesi bir iddianın önemli kanıtlarından birini, 9 Ocak 2006 tarihli *Hürriyet* gazetesinde buluyoruz.

"Turgut Özakman'ın 'Şu Çılgın Türkler' adlı kitabı İzmit'teki lise öğrencilerine kaynak kitap olarak dağıtıldı. Kocaeli Valiliği ve İzmitliler Derneği'nce başlatılan kampanyada, çeşitli kurum ve kuruluşların katkısıyla alınan bin kitabın okullardaki dağıtımına başlandı. Kitap okulların yanısıra cezaevi kütüphanesine de konacak. Milli Eğitim Bakanlığı da Turgut Özakman'ın kaleme aldığı 'Şu Çılgın Türkler'i, Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü yayın organı olan 'Ankara' dergisinde tanıttı. Kitap için dergide, 'Şu Çılgın Türkler belgelere dayalı, gerçek olgu ve olayların romanıdır. Belgeler, mektuplar, anılar, makaleler, bilgiler, raporlar, haberler gerçeğe bağlı kalınarak haberleştirilmiştir' denildi."

[4] Turgut Özakman, *Şu Çılgın Türkler*, Bilgi Yayınevi, Ekim 2005.

örneklerini sunmaktadır.[5] O nedenle, Özakman'ın kitabının serinkanlıca ele alınıp, irdelenmesi gerekmektedir. Aslına bakılırsa, Özakman'ın kitabının tümünün irdelenmesi, deliye pösteki saydırmak gibi bir şeydir. Sırf böylesi bir çalışma için oturulup bir önsöz yazılması gerekir. Çünkü kitaptaki her tarihi olayın öyle değil de böyle olduğu, bahsedilen kişilerin seceresinden tutun da nasıl öldükleri ya da öldürüldüklerinin tek tek tüm ayrıntıları ile anlatılması gerekir. Böylesi bir çabanın, bu makalenin kapsamını aşacağı aşikardır. O nedenle bu makalede, Özakman'ın kitabının tümünü irdelemek mümkün olmayacaktır. Fakat bu makalede, 748 sayfalık kitaptan sadece bir cümleyi ele alıp irdelemek mümkündür. Sadece bir cümle bir makale konusu olabiliyor ise kitabın geriye

---

[5] Özakman'ın yarattığı tahribatlara ilişkin oldukça çok örnek var. Ben bir tanesini buraya almakla yetineceğim.

"Ata'm! Geçen hafta Cumhuriyetimizin 82. yılını kutladık. Gençler olarak seni bol bol düşündük, yaptıklarının imkansızı başarmak olduğunu bir kez daha anladık. Bu yıl en büyük sevincim, Turgut ÖZAKMAN'ın 'Şu Çılgın Türkler' adlı eserinin yayımlanması ve senin Cumhuriyet'i emanet ettiğin gençlerce okunma oranının yüksek oluşu. Biz bu eserle Kurtuluş Savaşı'nın o yokluk günlerinde Sen'in ve Türk Ulusu'nun nice mucizeler yarattığını bir kez daha anladık ve yaptıklarınızla gururlandık. Son zamanlarda sözlü ve yazılı basından izlediğimiz kadarıyla üniversite çağındaki gençler bazı zorluklar ve güçlükler karşısında kendilerini yurtdışına atmak istediklerini dile getiriyorlardı. Geçenlerde, Turgut ÖZAKMAN bir kanalda yaptığı söyleşide 'Şu Çılgın Türkler'i okuyan gençlerin bu yılgınlıktan kurtulduklarını söyledi. Bu beni umutlandırdı Ata'm!" Münci Tunç Kalaycıoğlu 8/A – 82 Bkz. http://www.tevfikfikret-ank.k12.tr/ogrenci/ata_mektup.asp

Bu ve buna benzer abartılar karşısında medyanın kimi yazarları kendilerini tutamayıp Özakman'ın kitabını alay konusu yapmışlardır. "Fakat siz ciddi olunuz, Atatürk'ü yeniden Samsun'a çıkaran yazarlarını romanlarını alıp satır satır ezberleyiniz, üstüne su da içerseniz siyatiğe, saçkırana, sıtmaya, mayasıla, kanlıbasura ve belgevşekliğine iyi gelir." (Engin Ardıç, *Akşam* gazetesi, 18.09.2005)

kalan kısımının kaç adet makaleye vesile olabileceğini okuyucu takdir edecektir.

Makalemizin konusu olan o meşhur cümleye geçmeden evvel, kitabın ana vurgusuna ilişkin görüşlerimi de söylemeden edemeyeceğim.

Kim Anti Emperyalist?

"Bugün Türk gençliği biri ötekine benzemeyen iki tarihe inanıyor: Biri bu romanın esas aldığı, *sağlıklı ve dürüst* belgelere dayalı, hepimize gurur veren gerçek tarih... Öteki Cumhuriyet'i yıkmak için çabalayanların uydurdukları, yalanlarla dolanlarla dolu, sahte tarih."[6] (abç)

Yukarıda Türk gençliğine "hitabe"sini okuduğumuz Turgut Özakman, romanında, "tarih yapma"ya 1 Nisan 1921'den itibaren başlamaktadır. Bunun bilinçli bir tercih olduğu kanısındayım. Şimdi "sağlıklı ve dürüst" belgelere dayanarak, Özakman'ın söz konusu tercihinin nedenlerine ya da daha doğrusu kitabın ana vurgusunun nasıl çürük bir zemin üzerine inşa edildiğine bakalım.

---

[6] Turgut Özakman, age. s. 687-688. İlginçtir. Bu denli iddialı satırları yazan yazar, tam üç sayfa geride (s. 684), her türlü titizlikten uzak davranabilmektedir. Örneğin Özakman, "Topal Osman Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'i 27. 3. 1922 günü Ankara'da öldürdü, kendi de öldü" diye rahatça kalem oynatabilmektedir. İnsan, Özakman'a sormadan edemiyor. Bu verilen tarihin kaynağı nedir? Topal Osman nasıl ölmüştür? Eceli ile mi? Kaza sonucu mu? Yoksa öldürülmüş müdür? Topal Osman, Mustafa Kemal'e Meclis'te, İkinci Gurubun üyesi olarak muhalefet eden Trabzon milletvekiki Ali Şükrü'yü (27. 03. 1922'de değil) 26-27 Mart 1923'de öldürmüştür. Ali Şükrü'nün "iki gündür" ortadan kaybolduğunu, Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Bey, 28 Mart 1923 tarihli meclis oturumunda dile getirmiştir. Topal Osman ise, jandarmalarla, Ayrancı Bağları'nda girdiği çatışmada ele geçmiş ve Meclis kararı ile cesedi Meclis kapısına 2 Nisan 1923'de asılmıştır. Bkz. Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1997, s. 839.

Özakman, bütün bir roman boyunca bol miktarda emperyalizmden bahsetmekte, Mustafa Kemal'i tutarlı bir anti-emperyalist olarak göstermektedir. Velhasıl Özakman, romanını, "antiemperyalizm" söylemi üzerine inşa etmektedir.[7]

Türkiye'de 80 senedir, 1919-1923 arası Anadolu'da yaşananların anti-emperyalist bir savaş olup olmadığı tartışılmaktadır. Özakman'ın da burada taraf olup, 1919-1923 arası yaşananları anti-emperyalizm olarak telakki etmesi doğaldır. Fakat bunu okuyucuya "ala ve vala" ile sunması ise tarih araştırmacılığı ile değil, olsa olsa "müsamere" kültürü ile alâkalı olabilir. Çünkü yazarımız, arzu edip biraz gerilere gittiğinde, örneğin, 17 Kasım 1918 tarihinde, Mustafa Kemal'in *Mimber* gazetesinde yayımlanan röportajında sarf ettiği sözlerini kitabına almış olsa, 748 sayfalık kurgusunun tamamen çökeceğini pekâlâ bilmektedir. Zira o röpörtajda Mustafa Kemal şöyle demektedir:

"İngilizlerin Osmanlı milletinin hürriyetine ve devletimizin istiklaline riayette gösterdikleri hürmet ve insanlık karşısında yalnız benim değil bütün Osmanlı milletinin İngilizlerden daha iyiliksever bir dost olamayacağı kanaatiyle duygulanmaları pek tabiidir."[8]

---

[7] Özakman, romanın başında şunları yazıyor: "Milli Mücadele'nin emperyalizme karşı verilmiş ve kazanılmış ilk kurtuluş savaşı olduğu anlatılmadığı için *gençlerimiz* başkalarının kurtuluş mücadelelerine imrendiler." (abç) (Age, s. 9.) Yazarın, herhalde burada kastettiği *gençler*, emperyalizme karşı kararlı bir şekilde durdukları için, anti emperyalist savaş verdiği iddia edilen Türk Silahlı Kuvvetlerince öldürülen veya darağacında asılan Deniz Gezmiş, Sinan Cemgil, Mahir Çayan ve arkadaşları gibi *gençler* olmalı.

[8] Murat Bardakçı, *Şahbaba*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 99.

Mustafa Kemal'in sözlerinin anti-emperyalizmi içermediği son derece açıktır. Ve bütün bir süreç gözönünde bulundurulduğunda Mustafa Kemal'in, emperyalistlere ilişkin bu çizgisini kararlıca sürdürdüğü görülebilir. Keza Mustafa Kemal'in, Padişah tarafından Samsun'a müfettiş olarak gönderilmesine ilişkin, Damat Ferid'in, "Mustafa Kemal Paşa'yı da müfettişliğe tayin edişimiz İngilizlerin tavsiyesi üzerine oldu"[9] sözlerinin bilinmesinde fayda vardır. Daha da önemlisi Mustafa Kemal, 1919'da Samsun'a çıktıktan sonra da, "Padişah ve İtilaf devletleri ile düşmanlık durumuna girilmeyeceğini"[10] çok açık ifade etmiştir. Hatta, "İngilizlerin temel çıkarlarına dokunmadıkça, Anadolu'da bir direnme hareketine girişilebileceğini"[11] de belirtmiştir.

Tüm bu örnekler, Özakman'ın "anti-emperyalizm" kurgusu üzerine bina ettiği kitabının ne denli çürük bir zemin üzerine kurgulandığını göstermektedir. Öte yandan, sıraladığımız örnekler, sanılanın tersine, Mustafa Kemal'in anti-emperyalist olduğunu ya da tersinden, İngiliz ajanı[12] olduğunu değil -çünkü böylesi bir iddia,

---

Ayrıca metnin tümü için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c. 2, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s.290-291.

[9] Murat Bardakçı, age, s. 179.

[10] Kemal Atatürk, *Nutuk*, c. I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1961, s.11.

[11] Mustafa Kemal'den aktaran Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, c. I, İstanbul Matbaası, 1974, s. 201.

[12] 1919-1923 arası iç savaşın bugünlere kadar çözemediği antagonizmalardan biri de İslamı harekettir. Bu siyasal ve toplumsal hareketin temsilcilerinin iktidar pastasından görece pay alamamış olmaları, onlarda, güçlü bir anti-Kemalistliği de beraberinde getirmiştir. Ne var ki, bu kesimin kalemşörleri, Mustafa Kemal'e karşı belden aşağı vurmayı tarihçilik sanmışlardır. O nedenle İslamı kesimde, Mustafa Kemal'i, "İngiliz ajanı" olmakla suçlayan veya "anası babası belli değil" gibi iddialar ile geri duygulara hitap eden

Mustafa Kemal'in oynadığı tarihsel rolü küçültür- bilakis, "reel politik" davranan, emperyalist sermaye ve siyasetin çekim merkezinin dışına çıkmamayı taahhüt eden bir üçüncü dünya politikacısı olduğunu kanıtlamaktadır. Zaten bu yüzden "İtilaf devletleri", İbrahim Kaypakkaya'nın da belirttiği gibi, Mustafa Kemal'e ve Ankara Hükümeti'ne "karşı hayırhah bir tutum takınmış, bir Kemalist iktidara rıza göstermeye başlamıştır."[13] Kaypakkaya'nın 1972 senesinde yaptığı tespiti, bizzat muharebenin içersinde yer almış olan Yunan subayı Christos D. Karassos da, anılarında bir başka açıdan doğrulamaktadır.

"İngiliz Generali Milne'nin çektiği hattın öte tarafında, Türkler, istedikleri gibi ordularını ve devletlerini yeniden yapılandırmaktaydılar.

"Yunan ordusu, Kemal'in güçlerine karşı ilerleme özgürlüğüne sahip değildi. Ordumuz, cephe hattı boyunca Türk saldırılarına karşı pasif direniş gösteriyor ve bu hattı muhafaza etmeye çalışıyordu.

"27 Ağustos'da Yunan Genel Kurmayı'nın İngiliz Genel Kurmayı nezdinde yaptığı itirazlar üzerine, general Milne, cephe hattımızın bir ilâ bir buçuk km. genişlemesine izin verdi. 16 Ekim 1919'da ise, hem bulunduğumuz bölgelerde operasyon yapılması için, hem de, saldırı olduğu takdirde geri püskürtebilmek için 3 km. ilerlememize müsaade edildi."[14]

---

kitaplar bulmak mümkündür. Ve ne ilginçtir ki, tersinden bakıldığında, İslami yazarların kullandıkları üslup ve metodun aynısını, başta Turgut Özakman olmak üzere "resmi tarih"in bütün kalemşörlerinde görmek mümkündür.

[13] İbrahim Kaypakkaya, *Seçme Yazılar*, Ocak Yayınları, İstanbul, 1979, s. 140.

[14] Christos D. Karassos, *Küçük Asya'daki Savaş Mart 1921'deki askeri operasyonlar*, c.1, Atina 1968, s.47'den aktaran Emrah Çılasun, age, s.206.

Karassos'dan yaptığımız alıntı, -Mustafa Kemal'in, *"temel çıkarlarına dokunmamayı"* taahhüt ettiği İngilizlerin, duruma göre her iki tarafı da çıkarları gereği nasıl çatıştırdıklarını veya durdurduklarını göstermesi bakımından oldukça ilginçtir. Fakat bu alıntının, bizi ilgilendiren bir başka boyutu daha vardır. O boyut da, irdelemek istediğimiz meşhur cümle ile yakından ilgilidir.

"Çılgın" Bir Cümlenin Perde Arkası

Özakman, romanında, okuyucuya, 1919-1920 yıllarının sadece kısa bir özetini vermekle (yoksa by-pass ederek mi demeli) yetiniyor. Ancak, özenle girmemeye çalıştığı 1919-1920 yıllarını anlattığı "Başlangıç" bölümünde dahi, bariz bir şekilde tarihi çarpıtmadan da edemiyor.

Çerkes Ethem meselesine yarım ağızla[15] değinip geçtiği yerde, yazar, "resmi tarihin", "İnönü Meydan Muharebesi" veya "Birinci İnönü Savaşı" (6-11 Ocak 1921) diye adlandırdığı olayın gelişim seyrini akıllara durgunluk veren "tarihi" bir yorumla şöyle anlatmaktadır:

"Bu sırada Yunan ordusu, *üç tümene* yakın bir kuvvet ile yeni Türk ordusunun durumunu *keşfetmek* için Bursa'dan Eskişehir'e doğru *taarruza* geçecektir."[16](abç)

Yukarıda verdiğim bu bir cümlelik alıntının üç noktada değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira, bu bir cümle, yazarın, tarihi çarpıtırken ne denli çelişkilere düştüğünü gösteren öğretici öğeler ihtiva etmektedir.

---

[15] Özakman, Çerkes Ethem meselesini, "Disiplinsiz çetelerin ordu çatısı altına alınması için çalışılırken, Kuva-yı Seyyare adı verilen en kalabalık çetenin komutanı Ethem ve kardeşleri orduya bağlanmak istemez ve isyan ederler" diye anlatarak geçiştiriyor (Age, s. 25) Ethem Bey ile Ankara hükümeti arasındaki karmaşık ilişkileri ve çelişkileri detaylı şekilde irdelediğim için burada bir kez daha bu konuya girmek istemiyorum. Bkz. Emrah Cilasun, age.

[16] Turgut Özakman, age, s. 25.

1- Özakman, dikkat edilirse Yunan ordusunun "üç tümen"inden bahsetmektedir. "Üç tümen" bilgisinin hangi kaynağa dayandığı meçhuldür. Çünkü kaynak verilmemiştir.[17] Fakat, "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bağrından çıkan", Emekli Tümgeneral Celâl Erikan'ın bu konuda verdiği "sağlıklı ve dürüst" bilgilerin, Özakman ile çeliştiği açıktır. Erikan, olayın gelişim seyrini rakamlar vererek şöyle anlatmaktadır: "Batı cephesinin 11. Tümeni İnönü mevziine doğru kaydırılmış, Polatlı'dan Er İkmal Alayının Savaşma Taburu, Ankara'dan 4. Tümen de aynı mevzie yöneltilmiş idi. Bunların, 24. Tümenle birlikte kuvveti: 12.368 insan (6060 tüfekli), 50 ağır makineli tüfek, 28 top idi... Yunanlıların ise bu meydan savaşmasına kattıkları kuvvet (*1,5 tümen ve 1 Süvari Alayı*) 18-20 bin insan (12.500 tüfekli), 140 ağır makineli tüfek ve 72 top idi"[18](abç)

Erikan'ın verdiği bilgiden şunu öğreniyoruz: Yunan kuvvetlerinin gücü, -Özakman'ın iddia ettiği gibi, "üç tümen" değil-, *1,5 tümen* ve *1 süvari alayından* müteşekkil toplam, *18-20 bin* insanmış.[19]

2- Özakman'dan yaptığım alıntının bir ucundaki "keşif" ve diğer bir ucundaki "taarruz" kelimelerinin altını çizmek zorunda kaldım. Çünkü, harp literatüründe *"keşif*

---

[17] Aslına bakılırsa, Özakman'ın işi zordur. Zira, yazdığı kitap ne romandır, ne de tarih araştırmasıdır. İkisinin ortası bir kitap ise, nev-i şahsına münhasır bir vakıadır. Hal böyle olunca, yazar, kitapta gelişigüzel dipnot ve kaynak vermiştir.

[18] Celal Erikan, *100 Soruda Kurtuluş savaşımızın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1971, s. 105. Erikan'da "resmi tarih"in, "meydan savaşması" kavramını kullanmakla birlikte, ileride de göreceğimiz gibi "Birinci İnönü Savaşı"nı tümüyle sorgulamaktadır.

[19] Özakman'ın, "üç tümen" iddiası doğru olmuş olsaydı, Erikan'ın, Yunan kuvvetlerinin sayısını takriben "60.000 insan" olarak vermesi gerekirdi.

taarruzu" diye bir kavram yoktur. "Keşif operasyonu" olur© ama ya "keşif taaruzu"?

Özakman, farkında olmadan Türk "resmi tarih"inde bir "ilk"e imza atmaktadır. Bugüne kadar hiçbir kaynak, İnönü önlerinde, 6-11 Ocak 1921 tarihleri arasında vuku bulan ve adına "İnönü Meydan Muharebesi" denilen (aslında tarafların, son derece küçük çaplı zaiyatlarla[20] atlattıkları) bu çatışmanın sebebinin, bir Yunan "keşif taarruzu" olduğunu ileri sürmemişti. "Resmi tarih"in kalemşörleri açısından bu her zaman bir "Yunan taarruz"u idi ve bu "taarruz"a karşı bir "meydan muharebesi" verilmişti.[21]

O nedenle, Özakman'ın karar vermesi zaruridir. 6-11 Ocak 1921 tarihinde, İnönü önlerinde Yunanlılar, ya bir "keşif operasyonu" yaptılar ya da "taarruz"a geçtiler. İkisinin ortası olabilecek bir "keşif taarruzu" ise, tiyatro rejisi açısından belki "çılgın" bir buluş olabilir ama, ne tarih bilimciliği, ne de harp litaratürü böyle bir kavramı pek kabul eder.

Peki, hakikaten ne olmuştur? Her iki tarafın toplam ölü sayısının 178, toplam yaralı sayısının ise 251 olduğu, beş güne yayılan, tarafların birbirlerini yokladıkları bir çatışma yaşanmıştır. Şayet bu bir "meydan muharebesi" olsaydı her iki tarafın da zaiyatları, yüzlere ya da binlere varırdı. Herhalde o yüzdendir ki, Şevket Süreyya Aydemir, Özakman'a nazaran daha temkinli davranarak bu

---

[20] Celal Erikan'a göre Türk tarafının zaiyatı 121 ölü, 97 yaralıdır. Yunan tarafının ise 57 ölü ve 154 yaralıdır. Age. s, 113 .

[21] Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1966, s. 165-170. Ayrıca bkz. Rahmi Apak, *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara 1990

durumu, "pek büyük ölçüde kuvvetler muharebesi olmamış" diye değerlendirmektedir.[22]

Özakman'ın, bir cümle içerisinde "keşif" kelimesini kullanması, aslına bakılırsa bir itiraftır. O nedenle bu itirafın perde arkasının yakından irdelenmesi gerekir.

3- İlginçtir. 6-11 Ocak 1921'de İnönü önlerinde yaşananları, "keşif" kelimesini de kullanarak, "operasyon" olarak nitelendiren taraf, esasen Yunan tarafıdır. O tarihlerde Yunan ordusunda teğmen olarak görev yapmakta olan Christos D. Karassos, yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır:

"24 Aralık'ta Yunan kuvvetleri, Kavalca üzerine harekete geçtiler. Diğer bir kol da, Banaz/Çivril üzerine yürüdü. Bütün bu operasyon, Genel Komutanlık tarafından emredilmiş bir *keşif operasyonu* mahiyeti taşımaktaydı. Böylece Türk birliklerinin büyük bir bölümü bu Yunan operasyonuna karşı konuşlandırıldılar. Türk birliklerinin büyük bir bölümünü oluşturan 11. tümen İnönü önlerine geri çekildi. 61. Tümen'den ve topçu kuvvetlerinden oluşan iki küçük Türk birliği, Ethem kuvvetlerinin takibine devam etti."[23](abç)

Karassos'un alıntısı dikkatle okunduğunda, bütün münakaşanın kritik noktasının Çerkes Ethem meselesi olduğu görülür. Zira, Ethem Bey ve onun kumandasındaki, takriben 1900 kişiye varan Kuva-yı Seyyare[24], 29-30 Aralık 1920'de, "Batı Cephesi"nin kuzeyinden sorumlu Mi-

---

[22] Şevket Süreyya Aydemir, age, s. 169.

[23] Christos D. Karassos, age. s. 116'dan aktaran Emrah Cilasun, age, s. 207.

[24] Çerkes Ethem'in, Ankara güçleri ile çarpışmaya girdiği Aralık 1920 ila Ocak 1921 arasındaki dönemde, kumandasındaki Kuva-yı Seyyare'nin gücü, Kurmay Miralay Baki Vandemir'e göre, "1800"dür. Yunan subayı Karassos'a göre ise, "400 piyade, 1500 süvari"dir. Aktaran Emrah Cilasun, age, s. 113.

ralay İsmet ve güneyinden sorumlu Miralay Refet kumandasındaki güçleri tarafındanö Mustafa Kemal'in emri ile, bir hilal şeklinde sıkıştırılarak, gittikce Yunan ateş hattına doğru itiliyordu. Ethem Bey, emrindeki kuvvetlerle ateş hattı boyunca hem geri çekiliyor, hem de "geçiş hakkı"nı elde etmek için Yunan tarafı ile müzakere yollarını arıyordu.[25] Ethem Bey'in 3 Ocak 1921'de Yunan tarafı ile kurduğu irtibatı, Yunan tarafı şüphe ile karşıladı.[26] Yunan tarafı, 6 Ocak'ta iki koldan bir *keşif operasyonu* başlattı. Ethem Bey, bu durumdan faydalanarak, ateş hattı güzergâhında geri çekilen kuvvetleri ile dönüp, kuzeyden ve güneyden üzerine doğru gelen "Batı Cephesi"nin güçlerine saldırdı.[27] Yunan kuvvetleri, karşı tarafın bu ikiye bölünmüş güçlerini hem yerinde tetkik etmek, hem de ortaya çıkabilecek imkânları değerlendirmek için iki koldan Eskişehir hattını takip ederek İnönü önlerine kadar ilerlediler. İlkin, 10 Ocak'ta Ankara kuvvetleri geri çekildiler![28] 11 Ocak'ta ise, Özakman'ın ve "resmi tarih"in iddia ettiği gibi, olmayan bir "Yunan taarruzu" püskürtülmedi.[29] Bilakis, Yunan kuvvetleri "aniden geri çekildi" (acaba geri çekilmeleri İngilizler tarafından mı emredildi?) ve Ankara kuvvetleri bu durumu "teşadüfen köylülerden öğrenmiş" oldu![30] Genel Kurmay Başkanlığı Harp Dairesi'nin yetkili uzmanları da, bu durumdan

---

[25] Karassos'tan aktaran Emrah Cilasun, age. s. 208.

[26] Stylianos Gonatas, Anılar 1897-1957, Atina 1958, s. 156'dan aktaran Emrah Cilasun, age. s. 205.

[27] Christos D. Karassos, age. s. 116'dan aktaran Emrah Cilasun, age. s. 207.

[28] Celâl Erikan, age. s. 109.

[29] Özakman, bu konuda o denli emindir ki, kitabında şu abartılı sözleri sarfetmektedir: "Fidan halindeki ordu, canını dişine takarak, Yunanlıları püskürtür (6-11 Ocak 1921, Birinci İnönü Savaşı) ..." Özakman, age. s. 25.

[30] Celal Erikan, age. s. 111.

memnun olmadıkları içindir ki, *Türk İstiklâl Harbi* adlı kitapta, "İyi bir keşif yapılamaması ve temasın devam ettirilememesi yüzünden Yunanlıların çekildiği zamanında anlaşılamamış, bu yüzden 11 Ocak günü Yunanlılar, takibe uğramadan kolayca muharebeyi keserek İnönü mevziinden geri çekilmişlerdi" şeklinde bir durum tespiti yapmaktadırlar.[31] Yine de resmi tarih, tüm bu tesadüflere ve çelişkilere rağmen yaşananları bir "meydan muharebesi" ve zafer olarak adlandırmaktan geri kalmamıştır.[32]

---

[31] *Türk İstiklâl Harbi*, cilt II, 3. kısım, s. 220'den aktaran Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1979, s. 649.

[32] Yunan işgalinin başladığı Mayıs 1919'dan Ocak 1921'e kadar, Ankara hükmetinin tek bir askeri başarısı olmamıştır. Bilakis yegane başarı(lar) Ethem Bey komutasındaki kuvvetlerin hanesinde kayıtlıdır. (Bu konuda başlıca sıralanabilecek örnekler şunlardır: İstanbul hükümeti tarafından yönlendirilen Anzavur isyanlarının -25 Ekim 1919 ve 16 Şubat 1920- ve 14 Haziran 1920'de Yozgat isyanının bastırılması, 8 Temmuz 1920'de Yunan kuvvetlerinin Bursa'yı ele geçirmeleri üzerine, aynısını Sinav, Kütahya ve Eskişehir önlerinde denemeye kalkışmaları, 30 Temmuz ve 18 Ağustos 1920'de keza Ethem Bey kumandasındaki güçler tarafından engellenmiştir.) O nedenle, Aralık 1920 ilâ Ocak 1921 tarihleri arasında, Ethem Bey'in tasfiyesi ile meşgulken, aynı anda Yunan kuvvetleri ile karşı karşıya gelmekten çekinen Ankara hükümeti için acilen bir "zafer" gereklidir. İşte bu "zafer"in adı "Birinci İnönü Zaferi"dir. Türkiye'de bu konuyu kısmen detaylı yazmış olmakla birlikte, ilk defa, bunun bir "zafer" olmadığını belirten Yalçın Küçük değil (*Türkiye Üzerine Tezler*, Birinci Baskı: 1979), Emekli Tümgeneral Celâl Erikan (*100 Soruda Kurtuluş savaşımızın Tarihi*, Birinci Baskı: 1971) olmuştur. Erikan bu iddiasını harp bilgisine, rakkamlara ve belgelere dayanarak ortaya atmıştır. Hatta bu iddiasına Mustafa Kemal'i adeta şahit göstermektedir. Erikan'ın, Mustafa Kemal'i şahit göstermesi bir talihsizliktir. Her ne kadar Erikan, Mustafa Kemal'in başlangıçta bir "başarı"dan, daha sonra, *Nutuk*'ta da bir "zafer"den bahsettiğini iddia etse de (age, s. 112.), Mustafa Kemal'in, 11 Ocak 1921 tarihli ve "Erkânıharbiyei Umumiye Reisi ve Batı Cephesi Kumandanı İsmet Beyfendi'ye" başlığını taşıyan

Milne hattından Lozan'a

Aktardığımız bilgilerin ardından daire tamamlanmaktadır. Karassos'un, Milne hattına ilişkin, İngilizlerin duruma göre, çıkarları gereği, Yunan ve Ankara kuvvetlerini nasıl birbirleriyle kapıştırdığını ima eden alıntısı ile, "Birinci İnönü Muharebesi" denen çatışma arasındaki kaçınılmaz ilişki kendisini ele vermektedir.

Şevket Süreyya Aydemir'in sözleri de bu durumu bir başka açıdan doğrulamaktadır. Aydemir'in, "Birinci İnönü harbinin dışarıdaki akislerine ve bilhassa İtilaf devletleri cephesinde Yunanlıların Anadolu harbini muaffakiyetle sona erdirebilecekleri hakkında uyanan şüpheye temas etmeliyiz. Bu hava değişmesinin neticesi olacaktır ki, Birinci İnönü muharebesinden sonra Ankara, gerçi İstanbul hükümeti ile beraber olsa da Londra konferansına çağrıldı..."[33] şeklindeki tespiti, Mustafa Kemal'in, *"temel çıkarlarına dokunmamayı"* taahhüt ettiği İngilizlerin çektiği meşhur Milne hattının başka nelere "kadir" olduğunu göstermesi bakımından da ilginçtir. Çünkü, bu gelişmelerin ardından, savaş, tam bir sene sekiz ay (Eylül 1922'e kadar) sürecek, zaman uzadıkça taraflar yıpranacak, Ankara hükümeti özellikle, milli burjuva[34] (Çerkes

---

telgrafı çok açık bir dille, "İnönü Meydan Muharebesi"nden ve hatta "Batı Cephesi kıtalarının uğurlu ve kahredici kumandanız altında hazırladıkları katî galebeden..." bahsetmekte ve Erikan'ı yalanlamaktadır. Bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c. 10, s. 277.

[33] Şevket Süreyya Aydemir, age, s. 170.

[34] Köylü yığınlarının başında bulunan Çerkes Ethem'in **temsil ettiği siyasi ve ideolojik hat**, **milli burjuva** bir çizgiye tekabül etmekteydi. Kimi dostlarım, "Ethem'in fabrikası mı vardı ki, milli burjuva olsun" diye beni eleştirmektedirler. Hayır yoktu. Komprador Burjuvazi'nin siyasi ve ideolojik temsilcisi olması için Mustafa Kemal'in fabrikasının mı olması gerekirdi? Veya, Mustafa Suphi'nin,

Ethem gibi) ve komünist (Suphi TKP'si ve THİF gibi) muhalefeti tasfiye ederek, gücünü hem görece muhafaza edecek, hem de pekiştirecek, böylece İtilaf devletleri şahsında güven kazanacak, karşı tarafta ise, İtilaf devletleri tarafından, Yunan iç politikasındaki karışıklıklar sonucu Yunanistan'a verilen askeri ve siyasi destek düşecek; İstanbul hükümeti ve Saray artık tamamen devre dışı kalacak ve hatta müttefiklerin kendi aralarında çıkar çatışması başlayacaktır. (Örneğin, müttefiklerden biri olan Fransa elini çabuk tutup Ankara hükümeti ile daha Eylül 1921'de, "Ankara İtilafnamesi"ni imzalayacaktır.) Yunanistan'ın, İngiltere'nin emri ile 1919 Mayıs'ında başlayan "Küçük Asya Macerası", 11 Ekim 1922'de, Yunan tarafının İtilaf devletleri temsilcilerinin "zorlaması" sonucu "Mudanya Mütarekesi"ni imzalaması ile noktalanacaktır."Resmi tarih" için, geriye, bitap düşmüş Yunan kuvvetleri üzerinde sağlanan bir zafer ve büyük taahhütlerle elde edilmiş bir "Lozan Antlaşması" kalacaktır. Tabii "tarih yapıcılar"ın icad ettikleri "ilahi kaide" tüm bunları sözkonusu dahi etmiyecektir.

17.01.2006

---

işçi sınıfının siyasi ve ideolojik temsilcisi olması için, İstanbul tersanelerinde yıllarca çalışıp, işçi mi olması gerekirdi?

Resmi Tarihin İzinde: Bir İsim, Bir Kanun

Tolga ERSOY

"Her yıl Lozan Sulhu için, Darülfünun'da büyük merasim yapıyorlar. Hep İsmet... O dahi yapmış... Bizim esamimiz bile okunmuyor. Zikretmek isteyen olsa dahi tabii edemez. Sonra İsmet adamı ne yapar!? Bu münasebetle 21 Temmuz 1928 tarihli Milliyet'te bir makale var. Bunda İsmet'in makale sahibine Lozan'dan avdetimizde İstanbul'da şunu dediği yazılı: 'Bu şefimin eseridir. O yapmıştır. O yaptırmıştır. Şimdi ilk işim Ankara'ya gidip eserini ayaklarına koymaktır" [1]

Resmi tarihin tabu isimlerinden Rıza Nur, içindeki hakaret unsurları dayanak yapılarak uzunca yıllar yasaklı kalmış ve hala "hukuken yasak" olan, ancak farklı yayınevleri tarafından basılıp kimi resmi vakıfların kitapevlerinde satışa çıkarılarak bu yasağın fiilen kırılmasına özen gösterilen ve Rıza Nur ile özdeşleşmiş ve belki de özdeşleşmesine özen gösterilmiş "Hayat ve Hatıratım" başlıklı

[1] Rıza Nur, Hayat Ve Hatıratım, Altındağ Yay., 4. cilt, s.1453

kitabının bir bölümünde bu sözleri dile getiriyor. Tüm kitabına hâkim olan hastalıklı dünyasının ve paranoyak kişiliğinin izlerini kitabının neredeyse tüm sayfalarında görmek olası...

ANCAK

Evet, kısa bir Rıza Nur incelemesinin dahi büyük harflerle yazılması ve öyle düşünülmesi, tartışılması gereken bir "ancak"ı mutlaka barındırması gerekiyor. Bu "ancak" zorunluluğu, onun resmi tarih için bir tabu olan özelliğinin, kişiliğinin tartışılmasına başlangıç yapmak için gerekli. Popülerleşmiş bir söylem haline gelmiş bir grafitide de dile getirildiği gibi "paranoyak olmak takip edilmediğin anlamına gelmiyor" ve yine bir ancak; Rıza Nur ve benzeri konuların ele alınması, resmi tarih karşıtı imiş gibi duran, gözüken resmi tarih karşıtı resmi tarih yazımının kendisini üretmesine ve eskisinin yerine ikame edilmesine aracılık yapıyor. Ve bu durum "yeni tarih yazımımızda" ciddi bir sorun olarak ortaya çıkıyor. Bu yöntemin görebildiğimiz kadarıyla temel yazım üsluplarından birisini "tarih yazımında dogma yanıtlarla ilerlemek" oluşturuyor.

Belki de yalnızca soruları formüle ederek bu "tehlikeden" uzak durabiliriz!

"Resmi tarih Rıza Nur'a nasıl bakıyor?" şeklindeki bir sorudan önce "Rıza Nur kimdir? Sorusunun yanıtlanması gerekiyor. Bu türden bir sorunun yanıtının aranacağı birtakım kaynaklara sahibiz; ilk sırayı değilse bile ilk sıraları ansiklopediler ya da biyografiler alıyor, diğer taraftan otobiyografisi de dahil olmak üzere bu özel konu hakkında gerçek anlamda "ilk sırayı" oluşturan bir kaynağın mevcut olmadığını rahatlıkla söyleyebiliyoruz. Öyle ki, daha sonradan kütüphaneye çevrilen Sinop'taki evinin – bu ev "mübadele" sonucu mallarına el konularak "uzak-

laştırılan" Rumlara aittir- rutubetli bodrumlarında yok olmaya bırakılmış metinler bile ilk sırayı hak etme niteliğinden oldukça uzaklarda duruyor. Bu nedenle bu alt bölümde amatör araştırmacıların klasik yöntemiyle işe koyulmak belki de en doğrusu. Resmi tarih okumalarını sorgulama, fazlalıkları ve özellikle de eksik bırakılan kişi ve olayları nedensellik ilişkileri içinde neden-niçin gibi temel soruları sorarak sorgulamanın bile bu türden yazımla sınırlı kalan okumalarda bile yeterince açıklayıcı ve yol gösterici olduğunu/olacağını biliyoruz.

Kimdir Rıza Nur ?

Birkaç ansiklopedinin danışmanlığında ve genel okumalarımın yol göstericiliğinde bu soruyu kısaca yanıtlamaya çalışalım. 1878'de Sinop'ta doğan ve 8 Eylül 1942'de İstanbul'da ölen hekim ve siyaset adamı. Larousse'a göre ise ölüm tarihi 1943. Hekim. İttihat ve Terakki listesinden 1908'de meclise giriyor, daha sonra muhalefete geçip Hürriyet ve İtilaf partisine giriyor, Halaskar Zabitan oluşumunda adına rastlanılıyor. 1913'de Mahmut Şevket Paşa suikastını takiben yüzlerce aydınla birlikte "ancak" biraz daha farklı bir şekilde sürgüne gönderiliyor. (İttihatçı yanlısı bir asker olan ve İttihat ve Terakki tarafından "başbakanlığa" getirilen Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi İttihat ve Terakki ve aynı zamanda Türkiye tarihi açısından önemli bir dönemin başlamasını sağlıyor. Tümüyle gizli bir örgüt olan İttihat ve Terakki bu suikasttan sonra açık bir şekilde iktidarı almayı uygun görüyor. Bu suikastı muhalefete karşı bir yıldırma operasyonu başlatmak için bir fırsat olarak değerlendiriyor. Tarihimizin "kapalı" alanlarından biri olarak gördüğüm bu suikastı partinin siyasi bir komplosu saymamak için neden bulmak oldukça zor görülüyor.) Suikasttan sonra aralarında adi suçlardan hüküm giymiş kişilerinde bulunduğu 200-400 kişilik "ağır" bir kafile Si-

nop'a sürülürken iki kişi bu sürgünün dışında tutulur: Rıza Nur ve Ali Kemal... İttihat Terakki tarafından "harice" sürülen Rıza Nur bu sürgünlükteki tavrıyla da örnek bir tipolojinin oluşmasına ve bir geleneğin sürmesine aracılık ediyor. Anılarında da görülebileceği gibi Rıza Nur "maaşlı bir sürgünlük" ya da "memuriyetli bir sürgünlük" talebinde bulunuyor, talebi karşılanıyor ve hatta kimi zamanlarda İttihatçıların maaşını yollamadığından yakınıyor. Geleneksel bir "devletlü muhalif" olarak Rıza Nur'un bu "sürgünlükte" fazla zorlanmadığını söyleyebiliriz!

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra dönerek 1920-1927 tarihleri arasında Birinci Meclis ve TBMM'nde Sinop vekili olarak görev alıyor. Aldığı görevler dikkate alındığında, yaşanan süreçte Rıza Nur'un yönetim tarafından –yönetimin bir parçası olarak- *önemli bir adam* olarak değerlendirildiği yorumu yapılabilir; Birinci Meclis'in sağlık bakanı, eğitim bakanı ve dışişleri bakanı; Moskova ve Lozan anlaşmalarına katılan heyetlerde *birinci ya da ikinci* isim, saltanatın kaldırılması ve cumhuriyet ilanı ile ilgili kanunların hazırlayıcısı; ciddi bir biçimde göze çarpan ve ele alınması gereken konular; gerçekten ciddi bir *önemlilik* durumu söz konusu...

Ansiklopedilerin soğuk anlatımına katkılarla devam ediyoruz; 1924'de siyasi hayattan çekilerek yurt dışına, Paris'e gider/kaçar. (Burada bir diğer değerli tarihçimiz aklımıza geliyor; 90'lı yıllarda *muhaliflikte* Paris'e kaçıp ülkeye Lenin gibi döneceğini düşünüp düşleyip/düşündürüp düşlettirirken (!) aynen Rıza Nur gibi dönüp aynen Rıza Nur gibi Türkçülüğün yeni versiyonlarını üreten tarihçimiz...) Rıza Nur, Atatürk'ün ölümünden sonra 1939'da Türkiye'ye döner ve başta özetlediğimiz gibi 1942 ya da 1943'de –kaynaklarda tarih konusunda anlaşmazlık var!- ölür. Geride çok sayıda kitapla

birlikte ölümünden 25 yıl sonra yayımlanmak üzere "Hayat ve Hatıratım" başlıklı *sorunlu* otobiyografisini bırakıyor.[2,3] Katkılarımız olmasa, geride Larousse Ansiklopedisi'nin soğuk maddeleri kalacaktı; burada Rıza Nur'la yeni tanışan okuyucuya ilginç gelebilecek bir "ansiklopedik" bilgiyle onu tanımaya devam edelim: "ikinci Paris sürgünlüğü" döneminde Larousse Rıza Nur'a başvurarak ondan Türkiye maddelerini yazmasını ister. Rıza Nur'da beklenebileceği gibi, her benzeri yazımda doğal olarak karşılaşılabileceği gibi öznel ayıklamalarla istenileni yazar. Birçok isme yer vermez ve sonrada eleştirileceği gibi "kendisine 27 satır ve Mustafa Kemal'e 33" satır ayırır, şimdi yorumsuz bir şekilde Larousse'dan Rıza Nur tarafından yazılan Rıza Nur maddesini alıntılayarak yaşamını bir kez daha gözden geçirelim: *"Sinop'ta 1879'da doğmuş Türk gazetecisi, tarihçisi ve siyaset adamıdır. Evvela İstanbul Tıp Fakültesinde çocuk cerrahi profesörlüğü yapmıştır ve Türkiye'ye 1908 kanunu esasini bahşeden inkılap hareketine gayet faal şekilde iştirak etmiştir. Sinop mebusu seçildikten sonra, İttihat ve Terakki'den ayrılmış, mecliste bir muhalefet fırkası kurmuştur. Muhtelif seferler hapis ve sonra nefyetildi. Faaliyetine Arnavutluk'ta devam etti. Bu ülkenin padişaha karşı isyanına iştirak eyledi. 1914-1918 cihan harbinden sonra Sinop mebusu seçildi ve Ankara Cumhuriyet hükümetinin teşekkülüne iştirak etti. Maarif Vekilliğinde bulundu. Seri halinde birçok hars müesseseleri kurdu. Türk dilinin saflaştırılmasına dair emirnameler çıkardı. Zaman zaman Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekili Ve Hariciye Vekili oldu.*

---

[2] Meydan Larousse, "Rıza Nur" maddesi, 10. cilt, s. 575, 1972

[3] Ana Britannica, "Nur, Rıza" maddesi, Hürriyet Yay., 24.cilt, ss. 89-90, 1994

1921'de Moskova'da Türk-Rus muahedesini ve 1922'de Harkof'da Türk-Ukrayna muahedesini akdetti. Türkiye'de kilise ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasına girişti. Türkiye'de hükümdarlığın ilgasını temin eden fayihayı kaleme aldı ki, bu ittifakla kabul edilmiş; 23 Teşrinievvel 1923 inkılabı meydana gelmiştir. Sonra siyasi hayattan ayrılarak Paris'e çekildi. Tarihle ve edebiyatla uğraştı. Elli iki eserin müellifidir. Bunlardan biri Türk tarihidir ve on dört ciltliktir." [4]

Ansiklopedilerin soğukluğunu bir yana bırakalım ve araştırılmayı hak eden ancak yerinin burası olmadığını bildiğimiz "onlarla" ilgili bir soru soralım: "Ansiklopediler resmi ideolojinin/resmi tarihin neresinde dururlar ya da onların yeniden üretimlerinde nasıl bir yol izlerler, üslupları nasıldır?"

Bu sorunun yanıtını vermek üzere ilgilendiğimiz/sorguladığımız konu bağlamında yapılacak bir araştırma, karşımıza resmi ideoloji/resmi tarihe "mesafeli" durduğunu düşündüğümüz diğer ansiklopedik yayınlara bizi yöneltebilir; ancak bu türden yayınların da resmi ideolojinin yeniden üretilmesine aracılık yaptığını unutmayalım: *"İzmir Suikast olayından (1926) sonra hayatını tehlikede görerek yeniden yurt dışına çıktı. 1924'de siyasi hayattan ayrılarak yeniden yurt dışına çıktı."* [5] Ardarda gelen bu iki cümle ele aldığımız yayının ciddiliği hakkında bizi düşündürmekle birlikte en azından bu kaynakta onun yurda dönüşünün ardından Turancı faaliyetlere katıldığını ve Türk Tarihi başta olmak üzere birçok eserinin

---

[4] Karay, Refik Halid, Bir Ömür Boyunca, Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı: 21, Eylül 1985, ss. 9-11

[5] Işık İhsan, Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi, "Rıza Nur", Elvan Yayınları, III.cilt, 3.baskı, s.1524, 2004

de bulunduğunu öğrenebiliyoruz! Bunlar "büyük" ansiklopedilerde yer almayan bilgiler olarak karşımıza çıkıyor. Yayınlandığı zamanda, artık folklorik birer öğe olmaktan başka bir şey ifade etmeyen kimi sol çevrelerin temel başvuru ansiklopedisi olan aslında birçok maddesi Meydan Larousse'dan birebir kopyalanarak hazırlanan Sosyalist Kültür Ansiklopedisinde ise ek olarak Mustafa Kemal'in ölümünden sonra Türkiye'ye dönerek ırkçı-Turancı dergilerde yazı yazdığı ve Nihal Atsız'ı evlat edindiği bilgisi yer alıyor. Ansiklopedi ya da madde yazarı ise son paragrafta ansiklopedilerden beklenen nesnel üsluptan uzaklaşarak *görevini* ifa ediyor: "*Bu kitabında kendisinin ve ailesinin ahlak düşkünlüğünü gösteren olguları da sergileyerek 'açık kalpli' olduğunu kanıtlamaya çalışan Rıza Nur, Mustafa Kemal'e, çevresindekilere ve gerçekleştirilen reformlara ağır bir dille saldırdığı gibi 'Atatürk'ün bir İngiliz casusu, 30 Ağustos Meydan Muharebesinin bir İngiliz oyunu' olduğunu öne sürecek denli çelişkilere düşmektedir.*" Yazar *çelişki* derken taraf olarak resmi tarihi kastettiğini yazmıyor![6] Birçok yayında ırkçı-Turancılarla olan ilişkisinin bu denli yoğun yaşanmasının göz ardı edilmiş olmasının nedeni sorgulanmalıdır. Bu da onun yaşamının yok sayılması gereken süreçlerinden biri olarak görülüyor, örnek olsun, tıpkı Lozan sürecindeki pozisyonu gibi. Bu sorunun birkaç kez daha sorulması gerekiyor. Kimi çalışmalarda sürpriz bir şekilde karşımıza çıkan tamamlayıcı bilgiler ise resmi tarihe yönelik sorularımızın "nedenini" daha güçlü kılıyor.

İlerici ve ilkeli bir cumhuriyet savcısı olarak tanıdığımız Berin Taşan'ın anı yazımının Sinop bölümünden

---

[6] Kabacalı, Alpay, Nur Rıza, Sosyalist Kültür Ansiklopedisi, May Yay., 1. Baskı, 1980, 7. Cilt, s. 840

Rıza Nur yazımıyla ilgili bu eksikliği doldurma fırsatına kavuşmuş oluyoruz. Rıza Nur 1939'da İstanbul'a dönüşünün ardından 17 Mayıs 1940 tarihinde Boğaziçi Edebiyat öğretmeni Hüseyin Nihal Atsız'ı evlat edinir, kendisine bırakacağı servetin Türkçülük yolunda harcanması ve yayınlanmamış eserlerinin basılmasını bu evlat edinme durumunun şartı olarak ileri sürer ve Nihal Atsız'da bu "şartı" bir belge ile kabullenir. Rıza Nur'un 8 Eylül 1942'de ölümünden sonra –Taşan bu konuda kesin bir tarih veriyor ancak ölümüyle ilgili olarak nerede nasıl ne şartlarda türünden sorulara yanıt veren herhangi bir kaynağa ulaşmam mümkün olmadı- Nihal Atsız, Rıza Nur'un vakfettiği malları üzerinde hak iddiasında bulunup dava açıyor ancak davayı kaybediyor, tarih 18 Eylül 1950.[7] Bu tarihin ardından *bir süreliğine* Rıza Nur ismi unutuluyor.

Geriye kalan kaynağımızı ise daha sonra ele alacağımız ve tartışmalarda değineceğimiz *sorunlu* otobiyografisi oluşturuyor. Sorunlu olma durumu Hayat ve Hatıratım adını taşıyan otobiyografinin neredeyse her sayfasına sinmiş olan "sağlıksızlıkla" ilgili [Hasta-hekim ilişkisi çerçevesinde "tanının gizliliği" etik ilkesini bir anlamda bu yaklaşımımla çiğniyor olabilirim!]. Bu "sorun" anıların bir tarih yazımına kaynak olması için ciddi bir engel oluşturabilecek nitelikte ve ancak karşılaştırmalı okumalarla aşılabilecek özelliğe sahip. Ancak bu durumun kitaptan yola çıkarak ya da doğrudan Rıza Nur hakkında sorular sormamıza engel oluşturmadığının da belirtilmesi gerekiyor. Belki de Rıza Nur okumalarının irdelenmesi gereken en önemli –tek!- yanı bu.

---

[7] Taşan, Berin, Bir Tanığın Kalsın, Ümit Yay., 1. Baskı, 2005, ss. 188-193

Resmi Tarih ve Rıza Nur

Resmi tarihin Rıza Nur'a bakışı, çoğu zaman onun hakkında sorulacak soruların yanıtlarına ulaşmamız için önemli ipuçlarını içerse de bu soruların yanıtlarının ancak onların yazmadıklarını -ya da yazamadıklarını- irdeleyerek verilebileceğini düşünebiliriz. İşin kolay olmayacağını ve bu zorluğun araştırıcıyı ön yargılarının da etkisiyle nesnellikten uzaklaştırabileceğini bir ara not olarak belirtelim. Son elli yıllık süreçte Rıza Nur'la ilgili çeşitli çevrelerden yazılar yayınlanmıştır. Bu yazılarda Tütengil'den Dilipak'a, Karay'dan Özakman'a dek birçok farklı imzaya rastlanmaktadır, ancak bu "farklılıkları" nitelendirmek ve onları ana başlıklar altında toplamak da oldukça kolaydır. Burada iddiamız, "Rıza Nur değerlendirmelerinde ezici bir çoğunlukla *genel* resmi tarih söylemine sadık kalındığı" şeklinde olacaktır. Yaklaşımları örneklemek amacıyla birkaç ana eksenli paragrafla tartışmaya devam edeceğim.

Rıza Nur'a sahip çıkanların ya da sahip çıkıyormuş gibi görünenlerin oluşturduğu ilk başlıkla fazla ilgilenmeyi gerekli görmüyorum. Bu grup Rıza Nur'un bir tabu haline getirilmesinin sağlayacağı anlık çıkarların peşinde koşarken, kimlikleri ve onu ele alış tarzlarıyla isteyerek ya da istemeden -birinci olasılık çok daha güçlü- resmi tarihin Rıza Nur söylemine yardımcı olmaktan, hizmet etmekten başka bir şey yapmıyorlar. Bu kesimi, kendisini resmi ideolojinin dışında imiş gibi göstermeye azami özen gösteren ancak hiçbir şekilde ondan bağımsızlaşamayan kimi İslamcı ve Türkçü isim ve kadroların oluşturduğunu söyleyebiliriz. Seksen yılı aşkın *Cumhuriyet* tarihi boyunca kimi zamanlarda resmi ideolojinin asli unsurlarını oluşturmuş, onu desteklemiş ve her zaman stepne görevini hakkıyla yerine getirmiş İslamcı, ırkçı ve faşist birçok irili ufaklı örgütlenmenin ondan esinlendiğini, zavallı bir

komiklik ve saçmalık ürünü olan Rıza Nur'un hazırladığı "Türkçü" parti programına benzer metinlerle toplumun karşısına çıktığını söyleyebiliriz. Konu dışı bir soru "toplumun bu türden metinleri, çalışmaları ya da "programları" değerlendirebilecek nitelikte olup olmadığı" şeklinde kurgulanabilir. Rıza Nur okurken bizi şaşkınlığa düşüren unsurlardan birisini de kimi "islamcı" kesimlerin böyle bir kişilik ve bu kişinin yazdıkları üzerinden propaganda yapıp siyaset üretmeleri oluşturmaktadır. Bu türden siyasetlerin alıcılarının olması ise siyasi kültürümüzün-entelektüel kapasitesinin bir göstergesidir. Eserleri bir bütün olarak gözden geçirildiğinde, din konusundaki görüşlerinin ve laiklik vurgusunun onu savunan kesimleri *mutlu* etmeyeceği açıktır. Kendisini dinsiz ya da dinle ilgili olmayan olarak tanımladığı çok zamanlar vardır ki bu durumlar ancak kişiliğinin analizi ile birlikte irdelenmelidir. Fundementalistleri çeken yanı hiç kuşku yok ki onun 1926'dan sonra başlayan Mustafa Kemal karşıtlığıdır. Aynı unsur kendisine *saygı ile yaklaşan* kimi ırkçı-Turancı kesimler için ise fazla bir geçerlilik taşımaz. Nedeni bir soru olarak gündeme getirilebilir!?

İkinci grubu doğrudan resmi tarih söylemine, yaklaşımına bağımlı kalarak Rıza Nur'u ele alanlar oluşturur. Bu başlık altında örnek bir çerçeve oluşturduğu ve "konuya" *kapsamlı* bir şekilde yaklaştığı için öncelikle Turgut Özakman'ın "Dr. Rıza Nur Dosyası" başlıklı kitabını ele alacağız. Bu çalışmanın "resmi tarih" algılamamızı dile getirdiğimiz bağlamlarda kolaylaştıracağını düşünüyorum!

1930 doğumlu Turgut Özakman birçok ansiklopedik biyografide oyun yazarı olarak tanımlanıyor. Hukuk fakültesini bitirdikten sonra kısa bir süre avukatlık yapıyor, ardından bir dizi "önemli" görevde bulunuyor: Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü ve TRT Genel Müdür Yar-

dımcılığı, DTCF'nde akademisyenlik... bu görevlerden hemen göze çarpanları. Yeşilçam'a senaryolarla birlikte birçok tiyatro oyunu yazıyor, oyunları *resmi* ve özel tiyatrolarda oynanıyor, ödüller alıyor. Özakman 1995 yılından itibaren resmi tarihin temel argümanlarıyla ilgilenmeye başlıyor; önce Rıza Nur'u, ardından *hain* Vahdettin'i yazarak bu dönemde başlayan tartışmalara doğrudan taraf olarak katılıyor, bu tarafgirliğin son durağını ise *zor yoluyla* popülerleşen ve *best seller* olan Şu Çılgın Türkler başlıklı çalışması oluşturuyor.

Rıza Nur'un "Hayat ve Hatıratım" başlıklı kitabının 1967'de yayımlanıp yasaklanıp toplatılmasıyla başlayan tartışmalar *hukuk yoluyla* susturulmuştu. Aradan geçen yıllar boyunca bu yasaklamanın etkisiyle kitap tabulaştırıldı ve "kimi çevrelerce" bu tabulaştırıcı zorun etkisiyle de bir fetişe dönüştürüldü. Primitifliğe bir şekilde değer verilmiş oldu. Özakman'ın Nisan 1995'de yayımlanan "Dr. Rıza Nur Dosyası" başlıklı çalışması resmi ideolojinin bu tartışmalara zor yolunun dışındaki ilk müdahalesi olarak ele alınabilir.[8]

Özakman'ın bu kitabının yayınlanmasından tam iki yıl önce Rıza Nur'la ilgili bir makale yayımlamıştım. "Öyküsü" bu makalenin alt başlıklarından birini oluşturan "Bir Sağlık Bakanı Portresi ya da Gecikmiş Bir Olgu Sunusu: Doktor Rıza Nur" başlıklı çalışmamda "Hayat Ve Hatıratım" başlıklı kitabından yola çıkarak Rıza Nur'un *patolojik* kişiliği hakkında kısa bir analiz yapmıştım.[9] Özakman'ın kitabının benim çalışmamda dile getirdiğim

[8] Özakman, Turgut, Dr. Rıza Nur Dosyası, Bilgi Yay., 1. Baskı, 1995

[9] Ersoy, Tolga, Bir Sağlık Bakanı Portresi ya da Gecikmiş Bir olgu Sunusu: Doktor Rıza Nur, Toplum ve Hekim, Mayıs 1993, Sayı:54, ss. 72-76

kimi sorulara yanıt vermesini ya da sorularımı resmi tarihin argümanlarıyla yanıtlamaya çalışmasını bir *rastlantı* olarak kabul edip Özakman'ın kitabını gözden geçirelim.

Özakman da benim kısa çalışmamda başvurduğum yöntemle çalışıp Rıza Nur'u, kitabından yola çıkarak değerlendirmiş, kitaptaki kimi çelişkileri irdelerken kişiliğine de bolca "gönderme" yapmayı ihmal etmemiş. Yöntem konusunda bir sorun yok, ancak kitap üzerinden yapılan analitik çalışmada resmi tarihin temel *ilkelerine* sadık kalınmaya azami özen gösterildiği için -Rıza Nur'la ilgili bir kişi olarak (!) aradığım- birçok sorunun yanıtı eksik kalmış. Çalışmanın zamanlaması konusundaki şaşkınlığının böylece hayal kırıklığına dönüştüğünü de not etmem gerekiyor. Hemen baştan yanıtsız kalan sorularımı dile getireyim. Tüm sorularımı "Neden Rıza Nur?" diye özetlemek olanaklı. Lozan'da çok önemli bir görevi var, Moskova Anlaşması'nda da, meclisin sağlık bakanı ve dışişleri bakanı, milli eğitim bakanlığı da yapıyor, birçok önemli "devrim kanununun" hazırlanmasında önemli rolü var. Hepsinde var! Tıpkı Rıza Nur maddesini yazdığındaki gibi... Ne var ki yazılan-yazdırılan tarih kitabında/tarih kitaplarında yok. O halde "O zamanlar neden vardı" ve -veya değil- "Sonrasında neden yok" sorularının ayrı ayrı ve birlikte sorulması ve yanıtlarının da benzer yöntemle verilmesi gerekiyor. Hiç kuşkusuz bir resmi tarih okuması için fazlaca iyi niyetliyiz, çünkü doğal olarak Özakman bu soruları ne soruyor ne de tüm diğer resmi tarih yazımının yaptığı gibi sorulmasını sağlayacak bir açılımda bulunuyor ve doğal olarak yanıtlarını arama zahmetine hiç girmiyor. Yazar benzeri tüm "resmi tarih doğrulama" çabalarında olduğu gibi Nutuk'un yalnızca ilgili bölümlerini ayrıntılandırıyor.

Rıza Nur'un çalışmasını karşı Nutuk yazımı olarak değerlendirebiliriz. Tıpkı Karabekir'in ya da İhsan Sabis'in

yazdığı anılar gibi. Ve tüm bu türden yazıların da baskı altında tutulduğunu unutmayalım. Tarihi yazmak egemenlerin ve kazananların hakkı olmuştur ve bu şekilde yazılan tarih yazıldığı andan itibaren bir dogmaya dönüşmeye mahkumdur. Ne var ki diğer birçok karşı Nutuk yazımının aksine Rıza Nur anılarını baskı altında tutmanın *haklı* nedenleri de olabilir. Saptamamızı bir kez daha yinelememiz gerekiyor: bu yazım hastalıklı ve baştan aşağı hakaret dolu; böylesine bir "kendine özgülüğü" var! Ancak az önce özetlediğim gibi sorulmayan sordurulmayan sorular ve aranmayan yanıtlarla birlikte tarihten silme müdahalesinin nedensellik ilişkileri içinde sorgulanması "bir bilim olarak" tarih için zorunluluktur.

Özakman yapmıyor; yapmasını da beklemiyoruz. Özakman ya da resmi tarih ne mi yapıyor? Örneğin Rıza Nur yazımının üslup tartışmasından yola çıkarak Rıza Nur'un kişiliğindeki tutarsızlıkları büyük bir tutarlılık ve dengeli bir şekilde sergiliyor, sorumuzu somutlaştıralım: bu kadar tutarsız bir kişinin resmi ideolojinin temel argümanlarına kaynaklık eden Lozan'da ne işi var? Yanıt yok! Kaldı ki Lozan'ın ne olup olmadığı da ayrı bir tartışma konusu, dileyen Lozan öykümü okuyabilir.[10]

Turgut Özakman'ın çalışması daha sonra karşılaştırmalı anı okumasına dönüşüyor. Bunun tüm resmi tarih okumaları için temel bir yöntem olduğu düşünülebilir; *diğerinin* tartışılmaz doğruluğu –dogmatik!- eleştirel yazıların yanlışlığının kanıtıdır; temel önerme/postulat "resmi tarihe uygun olan doğrudur" şeklindedir.

Resmi tarih yazımı bir dogma yazımıdır.

---

[10] Ersoy, Tolga, Lozan: Bir Antiemperyalizm Masalı Nasıl Yazıldı?, Sorun Yay., 2.Baskı, 2004

Özakman da *doğrularını* "resmi tarihin temel kaynaklarına" başvurarak destekliyor. Pek azında kaynakça var. Resmi tarihin doğrusu kaynakça gerektirmiyor! Sıklaşan tekrarımızı yapalım: Rıza Nur yazımı bir tarih anlatımı olarak tutarsızlıklar, çelişkilerle dolu; bir anı yazımı için bile had safhada öznel! Özakman bir taraftan Rıza Nur'u yalanlamak-eleştirmek için onları değişmez doğrular kabul ederek resmi ideolojinin-resmi tarihin temel kaynaklarına başvururken diğer taraftan da Rıza Nur yazımının/üslubunun kolaylaştırıcı özelliğinden yararlanıp "resmi ideolojinin öznelliğine" sırtını dayıyor. Bu türden bir sırt dayamanın resmi tarih yazıcıları için bir gelenek olduğunu söyleyebiliriz. Kolay ve sorunsuz; her şey hazır göründüğüne göre fazla bir çaba da gerektirmiyor. Gerçekten bir çaba gerekmiyor, çünkü nesnellikten uzak resmi tarihin izinde alabildiğine bir öznellik bu yazımın temelini oluşturuyor. Turgut Özakman da bu yolu izliyor, diğer taraftan tüm sorunlu öznelliği ile kendi kişisel resmi tarihini yazan Rıza Nur'da; ne var ki biri kaybeden tarafta.

Rıza Nur'un *özel hayatı* ve bunu dile getirişindeki anlatım sorunları Özakman yazımının çıkış noktasını oluşturmakta: "Böyle bir kişinin dedikleri ne kadar sağlıklı ve doğru olabilir?". Özakman'ın görece haklı dayanağı, tüm Rıza Nur eleştirisinin çıkış noktasını oluşturuyor. Kuşkusuz çıkış noktası biraz fazla *ileriden* olduğu için geride kalan soruların da gündemden düşmesine neden oluyor. Diğer taraftan bu tarzda da bir ileri gidiş söz konusu – Rıza Nur'un haklarını savunacak bir yakını ortalıkta görünmediğine göre!-, örnek olsun tütün, alkol gibi bağımlılık yapmamış alışkanlıkları onun "hastalığının" kanıtı olarak ayrı bir başlıkta verilebiliyor.[11] En azından bir tıb-

[11] Özakman: age, ss. 62-72

bi danışmanlık hizmeti alınabilirdi! Ancak resmi ideolojiresmi tarih yazarlarının böyle bir gereksinimi olamaz, çünkü onlar her şeyi bilirler, her şeye kadirdirler.

Bilginin verdiği bu güçle (!) yazılarında diğer olası gerçeklikleri sorgulama gereği duymayabilirler; örneğin Rıza Nur anılarında uzun uzun Lozan görüşmeleri sürecini ve bu süreçteki konuşmalarını anlatır. Bu konuşmalar ağır ithamlarla doludur ve yine Rıza Nur'a göre kayıtlara geçmez.[12] Özakman için, kayıtlara geçmeyen, geçmediği söylenen bu sözler Rıza Nur'u eleştirmenin birer aracı olmaktadır.[13] Halbuki AB görüşme sürecinde de yakından gördüğümüz gibi (!) emperyalistler arası ilişkilerde, uluslararası görüşmelerde bu türden *sözler* zabıtlarda kendilerine pek yer bulamamaktadır. En azından dışişleri *uzmanlarına* bir sorulmalı!

Bilginin verdiği bu güçle (!) bir yargıya varmakta daha rahat davranabilirler, örneğin bir anı metni anı yazarının değil anıyı inceleyenin öznel yorumuyla yönlendirilebilir: *"Bu* olay *fırzına* geçilmesi veya buna teşebbüs edilmesi*l bana büyük bir ders oldu. Bana insanlara dost demenin, onları saf ve pak bir hisle sevmenin büyük bir hata olduğu fikrini verdi."* [14] Altı çizili kısım/yorum Özakman'a ait bir metin müdahalesi... Özakman'ın hızını alamadığı birçok yer var; Rıza Nur kitabında, yazdıklarının zamanından önce başka ellere geçtiği taktirde yok olacağını düşünüyor, bunda paranoyak hezeyanlarının etkisi de olabilir, bu nedenle yazdıklarını "emin bir yerde", "gizli yerlerde" saklamayı ya da "Paris Ulusal Kütüphanesi'ne vakfetme-

---

[12] Dr. Rıza Nur'un Lozan Hatıraları, Boğaziçi Yay. 4.Baskı, 1999

[13] Özakman, age, ss. 32-34

[14] Age. s. 78

yi" düşünüyor. Turgut Özakman, onun bu düşüncelerini kendi "yorumlu" başlığı altında vermeyi uygun görüyor: "*Hatıralarını Kedi Pisliğini Saklar Gibi Saklıyor*"[15] Özakman, bu türden incelemelerde olmaması gereken öznellikte giderek Rıza Nur gibi yazmaya başlıyor!

Özakman, Rıza Nur'un Mustafa Kemal hakkında yazdıklarını ele aldığı bölümde yazarın farklı kitaplarını karşılaştırma yoluna gidiyor. Anıları ile Türk Tarihi kitabı arasındaki farklar gerçekten ilgi çekici ve bu farkların, onun kişilik özelliğine ve "ruh sağlığı sorununa" bağlı olduğunu söyleyebiliriz; bu bakışla farklılıklar doğallaşabilir. Diğer taraftan, yıllar sonra farklı bir sosyal ve *psişik* statüde yazılan, sağlıklı bir kafanın ürünü olmayan *Hayat ve Hatıratım* kitabındaki birkaç günlük tarih yanılmalarından yola çıkarak onun hakkında mahkumiyet kararına varmakta bilimsel bir araştırmaya fazla yakışmıyor.[16]

Ne var ki yazar karara varmış gözükmekle birlikte bilimsel davranmak adına Rıza Nur'un kitabını "Ruh ve Sinir Hastalıkları Uzmanı Dr. Hasan Behçet Tokol'a" incelemesi ve Rıza Nur hakkında bir karara varması için verir. Doktorun Özakman'a yanıtı "*bu adamda galiba bir koğuş hastaya yetecek kadar hastalık var. Bir vaka ki gelecek kuşak meslektaşlarıma bile yetecek kadar malzeme yüklü*" şeklindedir.[17] Daha sonra doktorun tanı analizine yer verilir. Bu benim yaptığımın hemen hemen benzeridir. Ve tekrardan bir özeleştiri ve eleştiri: bir tıbbi etik sorunu tartışması...

Ve tekrar zorunluluktur, onunla ilgili sorduğumuz sorulara onun hakkında resmi tarihin yaptığı bu en çaplı

---

[15] Age, s. 123
[16] Age, ss. 133-142
[17] Age, s. 154

analizde yanıt verilmemektedir. Rıza Nur ülkenin kurtuluşunun ve cumhuriyetin ve diğerlerinin, her şeyin hazırlayıcısı olarak kendisini göstermekte ve *başarıyı* tek başına sahiplenmektedir, tıpkı resmi tarihin yaptığı gibi, tıpkı resmi tarihi yazanların yaptığı gibi. Resmi tarih itinayla onu ve resmi tarihte yer almaması gerektiğine karar verilenleri yok sayma, yok etme çabasındadır. Örneğin, Birinci Meclis ve hükümetlerindeki birçok önemli kadroya resmi tarihte yer verilmemektedir, bir kısmı da ancak biat ettikten sonra yeniden eklemlenmiştir. Bu savımıza örnek olarak da Kazım Karabekir verilebilir.

İnsan ister istemez Cumhuriyet kurucularının ciddi bir kadro sorunu yaşadığını düşünüyor. Yaşamışlar ve "kadro" yaratmışlardır. "Kadrosuzluğun" temel nedenlerinden birisini İstanbul "ekibinin" uzun bir süre Birinci Meclis'e uzak durması ve çoğu zamanlarda muhalif tavır alması oluşturur. Oluşan kadrosuzluk sorunu, muhalefetin şu ya da bu şekilde massedilmesiyle giderilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ele alacağımız –kısaca- ikinci örneği böyle bir olgunun Rıza Nur yazını oluşturacaktır: Refik Halid Karay. Öykü ve romanlarıyla da tanınan bir gazeteci olan Karay İttihatçı karşıtlığından ötürü 1913'de Sinop'a sürülür, mütareke döneminde İstanbul'a dönüp gazeteciliğe devam eder ve Hürriyet ve İtilaf partisine katılır, Posta-Telgraf Genel Müdürü olur. Başından beri Ankara karşıtıdır. İktidar Ankara'ya geçince 150'likler listesine alınarak 1922'de sürgüne gönderilir. On beş yıl sonra biat ederek yurda dönecektir. (*Yüzellilikler*, Lozan sürecinde Ankara karşıtlığına devam eden ve saltanat-hilafete memurluğa devam eden ve bu nedenlerle sürgüne gönderilen kişilere verilen addır ve resmi tarih-resmi ideoloji ilişkileri açısından incelenmeye değer bir albüm oluşturmaktadır.)

Karay anı yazımında Rıza Nur'a da yer verir. Karay'ın anılarında Rıza Nur'a resmi tarih söylemine uygun olarak yer verilir, belirleyici olan ise Karay ile Rıza Nur arasındaki kişisel çekişmelerdir. Karay'a göre –anladığımız kadarıyla!- 150'likler listesinin hazırlanmasında Rıza Nur oldukça etkili olmuştur: *"Anadolu'ya geçti; aradığı yüzü orada buldu, astarını da istedi. Lozan Konferansı'na katıldı, eski arkadaşlarının canlarını yakmak yolunu tutarak 150 kişinin af dışı bırakılması için canla başla çalıştı; affın umumi olması tezini kayıran Venizelos ile çarpıştı bile!"*[18] Bu bilginin doğruluğunu kabul ettiğimiz taktirde birçok yazarın Rıza Nur hakkında nesnel bilgi vereceğini kabul etmekte zorlanacağımız açık; kaldı ki 150'lik diye adlandırılan grubun ve bu kişilerle yakın ilişkide olanların muhalefetten biat ettiklerini bilmemiz verdikleri-verecekleri bilginin daha da fazla sorgulanarak alınmasına aracılık edecek bir unsurdur. Dolayısıyla bu anılar, bu türden anılar ancak Rıza Nur'un anıları kadar nesnel ve gerçek olabilmektedir. Hiç kuşku yok ki toplumsal tarihle ilgili olmak üzere anlatılan birçok şeyin yalan olduğunu öğrendikten sonra bu tarihe yaranma-yamanma çabasından öteye pek de geçemeyen bireysel tarihin ondan farklı olmayacağı, olamayacağı açıktır. İşte Karay'dan Rıza Nur'la ilgili birkaç satır daha: *"Bununla beraber İttihatçılar kadar ileri gitmemiş, kurtuluş hareketinin önderini ortadan kaldıracak bir suikasta karışmamıştır. Zavallı politikacının gücü ancak büyük adamın ismini bir kitapta küçültmek, kendininkini büyütmek ve sevmediklerini sütunlarından silmek teşebbüsünden ibaret kalmıştır...,... bu*

[18] Karay, agy, s. 11

derece bencilliğe kapılacak ve fırsattan yararlanma küçüklüğünü gösterecek olanı yoktur..." [19]

Bu metin içi bölümde üçüncü ve son olarak da resmi tarihin bir diğer versiyonunun Rıza Nur'a bakışını kısaca irdelemek gerekiyor. Önce uzun bir alıntı: *"Nur Tarihinin yanında Procopius'un 'Bizans'ın Gizli Tarihi' son derece utangaç kalmaktadır. Rıza Nur'a inanacak olursak, en çok cinsel açlık duyuyorlardı ve nereye giderlerse gitsinler, 'kadın... kadın...' diye inliyorlardı. Rıza Nur'un bu anekdotunda, Rusya 'sahne almaktadır.' Rıza, her yerde, önce araştırma yapmaktadır ve bir yerde de, 'Ben eskiden kalma burjuva ameleler ve aileler ile temas yaptım' demektedir, muhtemelen de, burada, 'burjuvazi' sözcüğünü kentli anlamında kullanmaktadır. 'Temaslarım bana gösterdi ki, Ruslar Yahudileri hiç sevmemektedir'; araştırmalarının sonucu budur. Öyle görünüyor, Rıza da Yahudileri sevmiyor; ancak bundan da çok emin olamıyoruz, çünkü hep iç içe yaşıyordu."* [20] Yalçın Küçük, her zamanki aceleciliği ve artık kanıksanmışlığının da ötesine geçen "ben bilirim ben bulurum ve ben yazarım" tavrıyla resmi tarihin restorasyonuna soyunduğu çok sayıdaki son dönem çalışmasından birinde, her resmi tarih metninde rastlanılan düşünce-duygu akışındaki bozukluğa örnek oluşturuyor. Bu kargaşa içinde asıl derdini ön plana çıkarmak için okunulabilirlilikten ödün verme yolunu seçtiğini düşünerek yazarın metnine iyimser bir şekilde yaklaşma yolunu denemek istiyoruz! Ne var ki bu "iyimserliğimize" yanıt olarak karşımıza, "son dönem" çalışmalarının tümüyle birlikte, onlar hakkındaki vargımızı doğrulayan bir "son dakika" röportajı çıkıyor. Bu metinler sa-

---

[19] Agy, ss. 10-12

[20] Küçük, Yalçın; İsyan 2, İthaki Yay., 1. Baskı, s. 151

dece Türkçe yazım ve anlatım sorunlarıyla değil, asıl önemlisi resmi ideoloji-resmi tarih karşısındaki duruş sorunuyla dikkati çekiyor. Resmi tarih yazınının son dönem yıldızı Turgut Özakman da son röportajda ele alınıyor ve Küçük, Orhan Pamuk-Turgut Özakman polemiğinde "kimi eleştirileriyle" birlikte Özakman'dan yana tavır koyuyor ve *"önemli olan Kemalizmi dondurmak değil yükseltmektir"* diyor ve kendi üslubunca ekliyor: *"bizim Özakman ile tartışmamız bir iç tartışmadır."* [21] Bu yaklaşım, resmi tarihin Rıza Nur'a bakışını değerlendirirken uğradığımız bu üçüncü durağa anlam kazandırıyor. Çünkü, Yalçın Küçük, Rıza Nur'u değerlendirirken resmi tarihin genel yargılarının "ışığında", onun, niteliği her türden tartışmaya açık olmakla birlikte on binlerce sayfalık "eserinden" nerdeyse cımbızla çekerek –kuşkusuz epeyce zorlanarak- "Yahudi karşıtlığı" sorununu ön plana çıkarıyor. Rıza Nur tarihi için bu çabanın anlamsızlığı kanımca ciddi bir sorun ve bu sorunun da ciddiliğinin çok sayıdaki kanıtından birisi de yazarın alıntıladığım paragrafındaki düşünce akışının bozukluğu.

Az önceki alıntıladığım paragrafı da içeren "İsyan 2" başlıklı kitabında Küçük, "Nur Tarihi" adlı bölümde Rıza Nur'u, onun yazdıklarından yola çıkarak ancak resmi tarihin perspektifinde incelerken bildiğimiz biyografiyi Nur'un otobiyografisiyle zenginleştirme yolunu seçmiş görünüyor. Kuşkusuz amacın çok önceden belirlendiği bir çalışma/analiz için de daha fazlasına gerek yok. Bu anlamda, son zamanlarda resmi tarihin restoratörlüğüne soyunduğunu gördüğümüz Yalçın Küçük'ün, arkası yarın/tefrika mantığı ile "İsyan 1" de hazırladığı okuyucuyu

---

[21] Gürkan Hacır ile Yalçın Küçük Röportajı, Yeni Harman Dergisi, 1 Kasım 2005, Sayı: 88

da bekleyen bir hayal kırıklığı oluyor. Çünkü daha önce de söz ettiğim gibi temel vurgu onun ulaşılabilir çalışmalarında hacimce "ihmal edilebilir" bir yer kaplayan "Yahudi Sorunu" Yalçın Küçük'ün tarih yazımında baş köşeye oturuyor. Ancak bu başrolün arka planının yeterince dolu olmadığı ortada. Ve bu türden bir rol için uygun bir kişilik geliştirilemediği için, cilalı ancak Hollywood senaryolarındakine benzer bir şekilde, arta kalan sayfalar Rıza Nur'un kitabından özellikle cinselliğin-cinselliğinin irdelendiği alıntılar alınarak "boşluk" doldurulmaya çalışılıyor. Kitapta "Nur Tarihi" adı altında yer alan metin kırk iki sayfadan oluşurken bunun beş sayfasını bildiğimiz biyografi, altı sayfasını fotoğraflar, sekiz sayfasını ise "cinselliği ile ilgili" alıntılar oluşturuyor. Kalan yirmi sayfa bir kısmı Rıza Nur'un kendi üslubunca yaptığı "kişi analizlerinden" oluşuyor ve kıssadan hisse bölümünde kişi analizlerinde Yahudilik vurgusu karşımıza çıkıyor.[22] Bilgiler ve yorum Rıza Nur'u okuyanlar için bir şey ifade etmiyor. O halde deneyimli tarihçilerimizden Yalçın Küçük'ün bu hacimli çalışmasında bu bölümün ne aradığını bir kez daha sorgulamamız gerekiyor. Anlatılan yıllardan bu yana oldukça hacimli bir şekilde anlatılan ve anlatılmaya çalışılana hiçbir katkı sağlamıyor. Tekrarlıyorum, Rıza Nur'un adı çalışmanın birinci cildinde heyecanla telaffuz edilirken ikinci ciltte bizi bekleyen bir hayal kırıklığı. Üstelik sayfa kullanımına/kağıt israfına da baktığımızda Yalçın Küçük hocanın yıllar önce haklı olarak bir kitabında söz ettiği bu türden bir durumla da karşı karşıya olduğumuzu görüyoruz. "O halde neden... Rıza Nur'un burada ne işi var?" diye bir kez daha sorup yanı-

[22] Küçük, age, ss. 141-185

tını okuyucuya bırakıyoruz.[23] Ancak bir vargımızı paragraf sonu not olarak vermeden geçemiyoruz; yıllar sonra Rıza Nur, resmi tarihin yeniden üretilmesine aracılık ediyor. Yaşasaydı kuşkusuz çok mutlu olurdu!

Rıza Nur Tarihinin Özelliği!

Bu başlık altında Rıza Nur'un resmi tarih/resmi ideoloji için sorun oluşturan "Hayat ve Hatıratım" başlıklı anı yazımının temel özellikleri kısaca özetlenecektir, tümünün değerlendirilmesi ve bu değerlendirme ışığında yapılacak analizler ve varılacak sonuçlar daha geniş kapsamlı çalışmaların konusu olabilir. Son seksen yıllık tarihimizde sık rastlanılmayan türden bir yazımla karşı karşıya olduğumuzu söylemeliyiz. Bu saptamamın haklı gerekçeleri olduğunu düşünüyorum. İlk gerekçeyi ise doğrudan Rıza Nur'un kişiliği oluşturmaktadır. Önceki sayfalarda birkaç kez dile getirdiğimiz gibi bu kişilik özelliği ile bazı tarihler üst üste çakışmakta ve hep yanıtsız kalan "neden" sorusu araştırmaları, okumaları kışkırtmaktadır. Rıza Nur "Hayat ve Hatıratım" adını verdiği anılarını Türkiye'den Paris'e gittiği/kaçtığı (!) dönemde 1926-1935 yılları arasında yazar. Kitabın takdiminde yazım yılı olarak 1929 verilmektedir. Ancak kitabın tamamlanması 1935'i bulacaktır.[24] Kitabın tamamlanmasından sonra 4 Haziran 1935 tarihinde Sir George Hill'e bir mektup yazarak eserini belirlediği şartlar dahilinde British Museum'a sunar. Şartları şunlardır: mirasçıları da dahil olmak üzere hiç kimse bu eseri para ile dahi geriye satın alamayacak, müze bu paketi Rıza Nur'un mührü ile bozulmadan saklayacak, bu eser 1960 yılına dek açılmayacak ve okuyucuya

[23] Küçük, Yalçın: Küfür Romanları, TekinYay., 1.Baskı, 1986

[24] Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, Altındağ Yay., 1.Baskı, İstanbul 1969 ss. 7-8

sunulmayacaktır. Eser müzenin "Doğu Yazmaları Kataloğu'na" Mayıs 1961'de geçirilir.[25] Bu "şart" dahilinde altmışlı yıllarda okuyucuya sunulan çalışma tercüme edilerek 1967 yılında künyesini verdiğimiz kitap halinde Türkiye'de yayınlanır ve Rıza Nur "olayı" meydana gelir. Burada ancak birkaç sayfada yapacağım kısa sorgulama onun bu 1967 yılında *yeniden* basılan 2003 sayfalık kitabı temel alınarak yapılmıştır. Kitap "alışık olmadığımız bir biçimde" *"Boyum 1m69cm, kitaplarımın boyu 1m37cm, kitaplarımın ağırlığı 35kg, 350gr."* olarak başlamaktadır.[26] Bu tüm yazına hakim olan kişiliğinin bir yanını özetleyen bir başlangıçtır: megalomani. Günümüzdeki kimi tarihçiler kişiliklerinin bu yanını daha sofistike bir biçimde dile getirseler de Rıza Nur'u onlardan ayıran özelliği onun "açık ve net" tarzıdır. Bu tarz birçok çelişkinin de nedenini oluşturur. Tatmin edilmeyen megalomani kendi statü ve konumunu sürekli sorgular ve bu irili ufaklı, uzunlu kısalı sorgulama süreçleri sonunda verdiği yanıtlar, kişiliğinin de katkısıyla "haklı olarak" bir diğer uca savrulmayı ortaya çıkarır: paranoya. Aradan geçen bunca yıla rağmen, nesnel okur, onun kitabını okurken benzer sorgulamaları gerek yazarın adına gerekse kendi adına yaptığında ve nedensellik ilişkileri içinde durumu değerlendirdiğinde farklı savrulmaları yaşama olasılığı ile karşı karşıyadır. Ancak megalomani ile birleşen paranoya, kitabın algılanmasını ve anlatılanın kabulünü zorlaştıran bir unsur olarak nerdeyse tüm iki bin sayfaya sinmiş durumdadır. Bu sinmişlik durumunun temel özelliğini –dışavurumunu- hakaret unsuru oluşturmaktadır. "Olması gerekirken olamadığı" her şey, her

---

[25] Karay, Refik Halid, Bir Ömür Boyunca, Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı: 22, Ekim 1985, s. 9

[26] Age, s. 47

durum veya her statüden bir başkası sorumludur. Kitapta bu türden sorumluluklar Rıza Nur'un öznelliğinde dile getirilir ve gecikmiş hesap sorma *işi* hakaretlerle giderilmeye çalışılır. Üslup gelgitlerle doludur, alay, aşağılama ve hakaretlerin nerede başlayıp nerede bittiği belli değildir, olay anlatımında tarih sırasına dikkat edildiği gözlense de kişisel hesaplaşmalar yazılan tarihin anımsattığı diğer tarihlerde dikkate alınarak atlamalı bir şekilde yapılmıştır. Kuşkusuz oldukça içten bir yazım söz konusudur! Ancak bu "içten" yazımın bir "gizli tarih" yazımının dışında bir içtenlik olduğunu belirtmeliyiz.

Rıza Nur'un kitabı Yalçın Küçük'ün belirttiği gibi bir gizli tarih yazımının dışında unsurlar içermektedir ve bu unsurlarda eğer bir gizli tarih söylemine ait izler aranacaksa, bu izler ancak Rıza Nur'un kendisiyle ilgili yaptığı açıklamalarda ya da kişiliğini algılamamızı kolaylaştıracak olay anlatımlarında aranmalıdır. Tanrıya inanıp inanmamayı bir yana bırakarak evrenin oluşumu hakkında kitap yazmaya heves edecek kadar megalomanik kişiliğini içselleştirmiş yazar, doyurulamayan süper egosunun hesabını çevresinden sorma yoluna gider.[27] Bu çevre onun bildiği her yeri ve her şeyi kapsayacak kadar geniştir. İşte bu "geniş çevre" unsuru ile birleşen kişilik Türkiye tarihini yazmaya başlar. Tarih yazımı bu nedenle çevrenin özgül betimlemesini oluşturur.

Diyebiliriz ki Rıza Nur anıları, birçok kere karşılaştığımız gibi resmi tarihin tamamlayıcı, destekleyici unsuru ya da resmi tarihin kişiselleştirilmiş versiyonu değildir; ancak onu bir resmi tarih karşıtlığı ya da resmi tarih eleştirisi saymak da oldukça zordur, çünkü metin bir bütün olarak analiz edildiğinde ve bu analiz onun özgünlüğü ile

[27] Age, s. 95

birleştirildiğinde bir "kişisel *resmi* tarih" olgusu ile karşı karşıya olduğumuz görülecektir. Erkten yoksun olduğu için italik kalmış ve resmi'leşememiştir!

Hiperegoizm-gurur, susceptibilite-kuşku ve yargı bozukluğu, mefiance-güvensizlik söz ettiğimiz "kişisel resmi tarihin" üslubunu belirleyen ana unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu saptama, onun sosyal durumunun da algılanmasını kolaylaştıracaktır. Metin içinde birçok çelişkiler barındırmakla birlikte sonuç olarak olumlu bir dille söz ettiği kimseyi bulamayız. Ve daha öncede söylediğimiz gibi bu söz ediş üslubunun ucu açıktır, hakaret temel tarzı oluşturmaktadır. Anlaşılan "hesap sormakta" gecikmiş Rıza Nur hızını alamamaktadır.

Yaşamının büyük bir bölümüne hakim olan ve yazdığı metinde bunun tartışma götürmez izlerini bulacağımız kuşku/paranoya olgusu da anlatımın gerçekliğinin izlenmesini zorlaştıran bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. 1920'de başlayıp 1926'da sona eren iktidar mücadelesinde Rıza Nur iktidarın ortaklarından biri olmasına rağmen 1926'dan sonra bu döneme ait korku-kuşkularını kendisi dışında tanımlamaya kalkması yazdığı "tarihi" çelişkili kılan unsurlardan birisidir. Mustafa Suphi'lerin öldürülmesi, Çerkez Ethem'in saf dışı edilmesi, Dr.Nazım, Ali Şükrü, Topal Osman Olayı, İzmir Suikastı, Terakkiperver Parti Sorunu, Şeyh Sait İsyanı ve ardından Takrir-i Sükun Yasası; oldukça kısa bir tarih sürecinde yaşanan ve aklımıza gelen birkaç olay, tümü de Rıza Nur'daki korkuyu ve kuşkuyu daha da derinleştirmiştir. Yazdığı tarihte tüm bu olaylara değinir, "ortadan kalkanlara" sevinir, Rıza Nur'a yaptıklarının karşılığını bulmuşlardır, onlardan hakaretini esirgemez, geride kalanlara ise kin ve korkuyla bakmaya devam eder.

Tüm bu dalgalanmalı ve çelişkili yazım içinde sağlı, sollu resmi tarih yazımında aradığımız yanıtları bulmak olanaklı; tabii ki yanıtları onun kişiliğinden arındırabildiğimiz ölçüde! "*Devlete Türkiye denmesi teklifini yapan benim*" der ve olayı uzun uzun anlatır.[28] Resmi tarih bu iddiayı yalanlamaz, ancak Rıza Nur resmi tarihi gerçekliğin niteliğini sorgulamamız için çok sayıda veri ile doludur. Bir diğer sorumuz, anımsanırsa, Lozan ile ilgiliydi. Rıza Nur'un Lozan anlatımı haklı olarak oldukça uzun bir yer tutar.[29] Öyle ki bu bölüm kimi yayıncılar tarafından Lozan'a "sağdan" eleştiri amacının aracı olarak ayrıca basılmıştır.[30] Anı yazımında oldukça geniş bir yer tutan Lozan bölümü, resmi bildiriler dışında Lozan'la ilgili ayrıntılı bilgi sahibi olacağımız başlıca tarih anlatımını oluşturmaktadır. Lozan'ın tarihi daha sonra resmi tarihçiler tarafından *gereken özen gösterilerek* yeniden yazılmıştır. Diğer taraftan Lozan'la ilgili okumalarda Rıza Nur'u yalanlayacak bir bilgiye de rastlamak oldukça zordur. İşte bu nedenle Lozan'da Rıza Nur'u yok sayan resmi tarih yazımını anlamak zorlaşmaktadır. Rıza Nur "kendi üslubunca" niçin Lozan'da olduğunun yanıtını vermektedir: "Rıza Nur olmasaydı Lozan zaferi kazanılmayacaktı." Hiç kuşku yok ki Nur'un bu yanıtının "bizim" için bir anlamı yoktur. Resmi tarihin kurgulanmamış ya da sorulmamış bir soruya verdiği yanıt ise, "Lozan'da Rıza Nur zaten yoktur" şeklindedir. Bu yanıt "bizim" için oldukça anlamlıdır, en azından resmi tarih yazımının üslubu için ilginç olabilecek ipuçları içermektedir.

---

[28] Age, ss. 596, 613
[29] Age, ss. 959- 1260
[30] Dr. Rıza Nur'un Lozan Hatıraları, Boğaziçi Yay.

İki tür resmi tarih yazımı karşısındayız, ancak sorgulamalı bir okumayla ikisinin de analizi sanıldığından kolay olmaktadır. Rıza Nur'daki tuzak, bilim yönteminin dışına çıkılıp nesnel bakıştan uzaklaşılmaya başlandığında işlemeye başlar. "Resmi tarih karşıtlığı" söyleminin fetiş haline dönüştürülüp bu "karşıtlığın" yeni –ve alabildiğine öznel- bir resmi tarihin başlangıcını oluşturması ya da yeni resmi tarih yazımının egemenlik ilişkisini yeniden oluşturması bu türden okumalarda/çalışmalarda karşımıza çıkan en önemli sorunlardan birisidir.

"*Dr. Rıza Nur yazımına bir son söz eklemek gereksiz. Anlaşılası belki de en zor olan nokta Rıza Nur'un bir tabu haline getirilmesi ve ona uygulanan anlamsız yasaklar... Bindokuzyüzlü tarihimizin en zigzaglı kişiliklerinden birisi ve anlaması en kolay olanı...*" [31] Yıllar önce söz ettiğim Rıza Nur yazısını bu şekilde sonlandırmıştım. Yazı onun "kişiliği" ve "hastalığı" ile ilgiliydi. Hastalığı ve kişiliği hakkındaki görüşümü değiştiren yeni bir metne rastlamadım. Bu arada geçen sürede resmi tarih-Rıza Nur ilişkisini açıklayan ve sorduğum sorulara yanıt veren bir resmi tarih yazımına da rastlamadığımı da tekrar belirtmem gerekiyor.

...ve 5816

Rıza Nur hakkında yazdığım bir "vaka analizinin", Türk Tabipleri Birliği tarafından çıkarılan Toplum ve Hekim dergisinin Mayıs 1993 sayısında yayımlanmasının ardından, Adnan Adıvar ve Refik Saydam'ı *anımsatan* iki kısa makalem aynı derginin izleyen sayılarında yayınlandı. Ne var ki bu yazılar "beklenmedik tepkilerle" karşılaşır. Tepkilerin bir bölümünü birkaç "ulusalcının" –ya da nasyonal sosyalistin!- provokasyon ve daha ilginci, ih-

[31] Ersoy, Toplum ve... age s. 76

bar/ispiyon kokan "eleştirel" karalamaları/sözleri oluşturmaktaydı. Onlara verdiğim ve bu yazının konusunun dışında kalan yanıtlarım oldukça ağır olmalı, özellikle de YÖK'nün "hocam! hocam!" nidalarıyla öğrencilerinin önlerinde secde etmesine alışmış kimi saygıdeğer profesörleri için! Birkaç dergi sayfası ile TTB kulesinin koridorlarına sıkışıp kalan tartışma *doğal olarak* kısa sürede duruldu.

1998, "Rıza Nur" başlıklı yazımın yayınlanmasının üzerinden beş, tartışmanın *sonlanmasının* üzerinden bir sene geçer. Az buz zaman değil! Toplum ve Hekim Dergisi başta olmak üzere çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan yazılarım küçük hacimli bir kitaba dönüştürülerek Ocak 1998'de (suç tarihi!) Sorun Yayınları tarafından yayınlandı.[32] Kitabın yayınlanmasından üç hafta sonra kitap Rıza Nur başlıklı yazı esas alınarak yasaklanır ve toplatılır (hızlı okuma!) ve hakkımda 5816 sayılı kanuna muhalefetten dava açılır. Yasaklı yazarlar listesine adım eklenecektir, ancak uygun ve doğru bir madde değildir. Şubat 1998'de dava süreci başladı ve Rıza Nur'un "yasaklı" kitabından alıntı yaptığım için Atatürk'e hakaretle suçlandım, Rıza Nur'un hakaretleri nedeniyle suçlanırız. Oysa kitabı diyanet vakfına ait bir kitabevinden almış olup "yargılandığım" Sultanahmet adliyesinin çevresindeki birçok kitabevinde de bu "yasaklı" kitap satışa hazır-toplatılmamış bir halde okunma sırasını beklemekteydi! Doğal olarak, "o halde resmi ideoloji nerde sorun gördü" sorusu da yanıtlanmayı beklemektedir! Ve bu soruya o gün de bugün de farklı ve hepsi de doğru olabilecek yanıtlar vermek olanaklıdır.

---

[32] Ersoy, Tolga. Türkiye Tıp Tarihi İçin Materyalist Notlar, Sorun Yay., 1.Baskı, 1998

Sorun Yayınları sahibi Sırrı Öztürk'le birlikte yaptığımız savunma birkaç ana başlık altında özetlenebilir. "Rıza Nur başlıklı yazımızda Atatürk'e hakaret yoktur, Rıza Nur'un kişiliğini analiz eden bir yazıdır ve bu analizi desteklemek amacıyla "yasaklı" satırlar "yasaklı" olan ancak özel ve "kamusal" kitabevlerinde serbestçe satılan ya da satılmasına göz yumulan kitaptan "yasaklı olduğu bilinmeden" alınmıştır. Diğer taraftan bu yazı nedeniyle "aktif" İslamcı kimi çevrelerin de eleştiri ve tehditlerine maruz kalmıştık. Dolayısıyla bu şekilde "bir başka *resmi* tarih alanına" girmiş oluyorduk; henüz kaydıyla bir erke sahip olmayan bir resmi tarih! Ayrıca savunmada üzerinde önemle durduğum bir konuyu da "bir sosyalistin üslubunda hakaret olgusunun yerinin olmadığı, eleştiri ile hakaretin hiçbir şekilde üst üste çakışan unsurlar olamayacağı" oluşturuyordu. Alıntılamakta kasıt olmadığı, yazının bilimsel yaklaşımının kastı dışlayan bir unsur olduğu ve bu nedenle bir bahanenin arkasına saklanılmadığı dile getiriliyordu. Bunun dışında, yazının daha önce de yayımlanmış olmasına rağmen kavuşturmaya uğramamış olduğunu dile getirmemiz, "gözden kaçmıştır" diye yanıtlanırken, kimi resmi tarihçilerin de bu kitaptan alıntı yapmaları nedeniyle kovuşturmaya uğramamalarındaki çelişki saptaması da mahkemeye sunulmuştu. Üç celse süren yargılanma süreci, aynı yıl içinde, 10 Kasım 1998'de beraat ile sonuçlanır. [Bir ara not: her zaman saygıdeğer bir korporasyon olmaya and içmiş TTB ise bu süreçte tümüyle sessizdir.]

...

Bugün tüm resmi tarih eleştirilerinin, bu türden çalışmaların karşısında duran bir yasa maddesidir 5816. Özellikle Mustafa Kemal Atatürk ya da cumhuriyet tarihi eksenli yapılacak bir eleştiri çalışmasının, düşünce-ifade özgürlüğünü kısıtlayan kimi kanun maddelerinde olduğu

gibi, her türlü öznel yoruma açık *özel* bir kanun maddesi olarak 5816 sayılı madde ile tehdit edilme olasılığı vardır. Bu madde de, kabzasının bir ucundan resmi tarih yazarlarının da tuttuğu "demokles kılıcı" işlevi görmektedir. Bu durumu, bu kanun maddesini Mustafa Kemal Atatürk eksenli yaratılan *kişi kültü* olgusundan ve tabulaştırmadan ayrı düşünmek olanaksızdır. Bu bağlamda ele alındığında yeryüzünün nadir kişiye özel kanun maddelerinden biri olduğunu düşündüğüm bu kanunun bizatihi kendisi kişi kültü oluşturulmasına aracılık etmesi açısından bir hakaret unsuru olarak ele alınabilir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün sağlığında ilk izlerini gördüğümüz ancak ölümünden sonra daha yoğun bir şekilde oluşturulmaya çalışılan bu kült olgusu, yinelenen ritüellerin de –bilinçli- katkısıyla alanını sosyolojik bir olgu olacak biçimde genişletmiş ve bir dışavurum öznesi olma durumunu kat be kat aşarak ülkenin sosyokültürel yaşantısının temel belirleyenlerinden birisine dönüşmüştür. Bu "olgunun" analizi ve değerlendirilmesi bu makalenin konusu dışındadır. "Ulu Önder" söylemi ile başlayan ve Atatürk'ün ölümünün ardından "Milli Şef" İsmet İnönü ile sürecin birinci bölümü tamamlanmış, 1950'li yıllarda bir muvazaa hareketiyle başlayan "çok partili demokrasicilik" oyunu ile de bu süreç evrim geçirmiştir. İktidarda yeni bir kuşağın olması fark olarak değerlendirilse bile, bize göre bu durum retorikten başka bir şey ifade etmez. Diğer taraftan yasayı çıkartan iktidardaki DP'nin, bu yasa ile muhalefetteki en büyük hasmı İnönü'nün muhalefet etkinliğinin "uhrevi" kısmını törpülemeye çalıştığı gibi bir yaklaşım da kanımca tutarlı değildir. Mustafa Kemal Atatürk ile İsmet İnönü arasında bir ayrıma gidilmiş olmasının da devlet erkinin niteliği açısından fazla önemli olmadığını düşünüyorum. Kanımca bu yasanın temel amacı Atatürk şahsından hareketle resmi ideolojinin en

önemli dayanağını oluşturan resmi tarih olgusunun/resmi ideolojinin korunmaya çalışılmasıdır.

Kanun 29 Mart 1951'de DP hükümeti tarafından "Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında kanun tasarısı" başlığı altında meclise sunulur. Gerekçede, ilgili kanun maddeleri olmasına rağmen burada belirlenen cezaların "Atatürk'ün manevi varlığına tecavüz edenler hakkında vicdani ammeyi tatmin edecek yeterlilikte bulunmadığı" ileri sürülerek özel bir kanun maddesinin gerekli olduğu ileri sürülmektedir. Böylece "milletçe hissedilen büyük bir ihtiyacın tatmin edilmiş" olacağı ileri sürülmektedir. Tasarı mecliste tartışılır, tartışmanın ana eksenini yasal ayrımcılık oluşturur, ancak doğal olarak Atatürk ile Cumhuriyet özdeşleştirilir ve Atatürk'e yapılan bu türden saldırılar Cumhuriyet'e -devlete- yapılmış sayılacağı ilkesi ile tasarı yasalaşır.[33] Tasarının hazırlanmasından önce ülkenin çeşitli yerlerindeki Atatürk büstlerine kişisel saldırılar yapılmış olması, geleneklerimiz dikkate alındığında yasalaşma süreci ile ilgili ilginç bir ayrıntı olarak dikkat çekmektedir.

25 Temmuz 1951'de TBMM'nde kabul edilen 5816 sayılı kanun maddesi 31 Temmuz 1951'de resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girer. Beş maddelik kanunda Atatürk'ün hatırasına hakaret edenlerin, sövenlerin cezalandırılması, Atatürk'ü temsil eden büst ve heykelleri ve kabrini tahrip edenlerin cezalandırılması öngörülmektedir. Suç iki ya da daha fazla kişi tarafından işlenmişse, basın yoluyla işlenmişse, zor kullanılarak işlenmişse cezalar çeşitli oranlarda arttırılmaktadır.[34]

---

[33] TBMM Anayasa Komisyonu Raporu ve ilgili tarihlerdeki TBMM genel kurul tutanakları

[34] TBMM genel kurul tutanakları

Burada Rıza Nur ile beni buluşturan özel bir durumu (!) anımsatmak amacıyla 5816 sayılı yasa ile ilgili kısa bir giriş yaptık. Bu yasanın ve öncesi ve sonrasıyla ilgili sürecin incelenmesi ise Özgür Üniversite çalışmaları kapsamında planlanan başka bir çalışmanın konusunu oluşturacaktır.

Türk Resmi Tarih Tezinin Tezahürü Olarak Kürt Tarih Yazıcılığı

Ç. Ceyhan SÜVARİ

Böyle doğdu her çeşit insanın karışımından
O İngiliz denen katışık şey: Boyalı bir
Breton'la bir İskoç arasındaki Şiddetli
şehvetten, heveskâr tecavüzlerden doğdu:
Kızlı erkekli dölü hızla öğrendi boyun eğmeyi
Düvelerini Romalı'nın boyunduruğuna
vermeyi: Oradan da melez, katışıklı bir ırk
geldi, Ne bir adı, ulusu, ne dili, ne de sanı
olan: Sıcak damarlarında onun da karışım
akan Ki ateşlenmişti bir Sakson'la
Danimarkalı'dan: Ana babasına adil
davranan kızları Ulusları ayrımsız bir
şehvetle içlerine aldı. İşte bu iç bulandırıcı
soydu İngilizler'in, İyi damıtılmış kanını
barındıran...

Daniel Defoe (akt. Anderson 1995)

Geçmişin Yorumlanma Biçim(ler)i: Tarih

Tarih, insan ve toplumların kendini ve ötekini tanımlarken kullandığı en önemli referanslardan biridir. Birey olarak herhangi biri, köklü bir ailenin üyesi olmakla kendisinin diğer insanlardan ayrıcalıklı bir konumda olduğunu düşünebilmektedir. Toplum olarak da kendi grubunun (aşiret, etnik grup, ulus vb.) kadimliği vurgusu, diğer

gruplar karşısında bir üstünlük olarak algılanabilmektedir[1]. Kadim olmak toplumsal ve bireysel bir paye iken, aynı zamanda ötekini aşağılamanın hatta öteki üzerinde tahakküm kurmanın en önemli dayanaklarından bir tanesidir. Zira 19 yy. antropologlarının "ilkel" olarak adlandırdıkları toplulukları "tarihsiz" olarak tanımlamaları, "kadim" ve "uygar" Batı'nın söz konusu "ilkel" topluluklar üzerindeki sömürgeci faaliyetlerini meşrulaştırıcı akademik bir destek olmuştur. Dolayısıyla burada geçmişte yaşananlardan çok geçmişin tarihçi tarafından yorumlanması gerçeği ile karşıkarşıyayız. Jenksin (1997: 16) tam da bu nedenden dolayı "geçmiş" ve "tarih" kavramlarını birbirinden ayırmakta ve tarihi geçmişin yorumlanması olarak tanımlamaktadır. Jenksin'e (1997: 18) göre:

> Dünyanın, tarihin (görünürdeki) soruşturma nesnesini oluşturan bölümü, geçmiştir. Şu halde bir söylem olarak tarih, nesnesinden farklı bir kategori oluşturur; geçmiş ile tarih, farklı şeylerdir. Bunun yanında geçmiş ile tarih, geçmişin sadece tek bir tarihsel okunuşunu kaçınılmaz kılacak biçimde birbirine dikilmiş de değildir. Geçmiş ile tarihin seyri birbirlerinden bağımsızdır; birbirlerinden dağlar kadar uzaktırlar. Bu yüzden aynı soruşturma nesnesi, farklı söylemsel pratikler tarafından farklı biçimlerde okunabilir (bir manzara, coğrafyacılar, sosyologlar, tarihçiler, sanatçılar, iktisatçılar vs. tarafından farklı biçimlerde okunabilir/yorumlanabilir); bu arada her biri kendi içinde, zaman ve mekân dışı farklı yorumsal okumalar vardır; tarih söz konusu olduğunda, tarihyazıcılığı buna tanıktır.

Jenksin'in bu görüşünü destekleyen örneklerden birini Türkiye'de yaşanan Ermeni Sorunu ve onun etrafında

[1] Hatta futulan takımların dahi eskiliği taraftarlar arasında bir ayrıcalık olarak kullanılabilmekredir. Söz gelimi Türkiye'nin önemli üç spor kulübünden olan Beşiktaş (1903), Galatasaray (1905) ve Fenerbahçe (1907) takımlarının ikişer yıl arayla kurulmuş olması, zaman zaman bu iki yıllık kısa sürenin dahi birbirlerine ve diğerlerine karşı "Türkiye'nin en köklü takımı/takımları" söylemi bir üstünlük olarak vurgulanmaktadır.

dönen tartışmalarda görebilmekteyiz. Görece yakın bir zaman önce yaşanmış (1915-1918) olaylar hakkında dahi nasıl farklı yorumların yapıldığını ve tarihçilerin kendi görüşlerini desteklemek için tarihi doküman ve belgeleri nasıl yorumladıklarına bizzat tanık olmaktayız. Öyleyse tarih; çoğu zaman, kimi çevrelerin özellikle resmi olanın çıkarına geçmişin yorumlanmasıdır. Dolayısıyla söz konusu çevreler bu işi yapacak kurumlara ve tarihçilere ihtiyaç duyarlar. Türkiye'de bu amaç için görevlendirilmiş kuruluşun Türk Tarih Kurumu olduğu çok iyi bilinmektedir. Zira Türk Tarih Kurumu'nun tarih yazmakla görevli memurlarının hemen hemen her açıklamasının "ulusal çıkar" söylemiyle başlaması tesadüf değildir. Jenkins (1997: 29-30), bu görevlendirmeleri şöyle açıklamaktadır:

> ...özgül toplumsal oluşumların, özgül konularda söylev vermek üzere kendi tarihçilerine gereksinim duyduklarını söylemek akla uygun gelmektedir. Yine kendilerine üstünlük tanınmış görüşlerin toplumsal oluşumlarda var olan güçlü egemen bloğun çıkarına olduğunu; bu tür görüşlere otomatik olarak bir kerede ve sonsuza dek geçerli olmak üzere ulaşılmadığını; "bu, budur; işte o kadar" denerek, meydan okumadan uzak ya da güvenlikte olmadıklarını söylemek de akla uygun görünmektedir. Öyleyse bu noktada 'tarih nedir' sorusuna gerçekçi biçimlerde yanıt aramanın yolunun 'ne' yerine 'kim' sözcüğünü eklemekten geçtiğini görebiliriz. Dolayısıyla soru, 'tarih nedir?' değil, 'kim için tarih?' olmaktadır.

Öte yandan, bir toplumun/kültürün bireyi olan tarih yazıcıları, bir takım değer yargıları ve ideolojik bakış açılarıyla zaten donatılmıştır. Bu donanıma ek olarak pozitivist bilim anlayışının gereği, geçmişi modern kavramlarla açıklamaktadırlar. Söz gelimi Orhun Yazıtları'nı yorumlayan Türk tarihçileri yahut Ahmedi Xani'nin Mem u Zin'ini inceleyen Kürt tarihçileri, her iki eserde geçen kimi kelimeleri modern bakış açısına göre yorumlayabilmekte ve ilkinde Türk, ikincisinde Kürt "ulus" bilincinin

izlerini hatta tam anlamıyla ideolojisini bulduklarını iddia edebilmektedirler.

Tarihin bireysel ve toplumsal çıkar sağlamak ve resmi ideolojileri desteklemek amacıyla kullanılması elbette yeni değildir. Nitekim yönetici sınıfların eski çağlardan beri, egemenliklerini meşrulaştırmak için tarihe başvurdukları bilinmektedir. En basitinden en karmaşığına kadar tüm toplumsal örgütlenme biçimlerinde, yönetici sınıfın "şanlı" şeceresini gösteren yazılı bir belge ya da sözlü bir anlatı mevcuttur. Destanlar daima; klan şeflerinin, aşiret reislerinin, kralların, hanların vb. halkını korumak için düşman gruplarla ya da doğaüstü yaratıklarla yaptıkları kahramanca savaşlardan bahseder. Yazımın konusu olan Kürtlerde de *dengbej* olarak adlandırılan halk ozanları, klanlarında aşiretler arası savaşlarda kahramanlık gösteren aşiret reislerinin ve mirlerin hikâyelerini anlatırlar. Ancak 19. yy.'dan itibaren ortaya çıkan ulus kavramı ve ulus devleti ideolojisi geçmişte görülmemiş bir şekilde tarihle oynamış ve yeni tarih senaryoları yazmıştır. Ulus devlet öncesi tarih yazıcılarının ve anlatıcılarının romantik ve abartılı geçmiş okumaları bu aşamadan itibaren yerini çoğunlukla ulusal amaca hizmet eden ve ulusun bütün bireylerinin dahil edildiği tarih senaryolarına bırakmıştır. Söz konusu senaryonun ana teması ise "ulusun ezeli bir geçmişten kaynaklandığına ve daha da önemlisi sınırsız bir geleceğe doğru kesintisizce ilerlediği" (Anderson 1995: 25) inancı üzerine kurulmuştur.

Uluslaşma Sürecinin Türk Ve Kürt Tarihçileri Üzerindeki Etkisi

18. yy.'da ortaya çıkan ve 19. yy.'da da Batı Avrupa'dan dünyaya yayılan ulus devlet anlayışı, doğal olarak ilkin yakın çevresini etkilemeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren imparatorlukların parçalanması ve imparator-

luk ideolojisi olan evrensel dini söylemlerin millileştirilmesi, devrimci bir çıkış olarak yorumlanmaktadır. Dolayısıyla Batı Avrupa'da 18. yy. yalnızca milliyetçiliğin doğum çağı değil; aynı zamanda dinsel düşünce tarzlarının da günbatımıdır (Anderson 1995: 25). Artık Papa'nın dini önderliğinde bir arada duran Katolik dünyası yerine Anglikan İngiltere, Protestan Almanya ya da Rus Ortodoks Kilisesi ve Yunan Ortodoks Kilisesi gibi milli dinler revaçtaydı. Bu süreç kaçınılmaz olarak çok dinli ve çok etnili Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkilemiştir. Önce Hıristiyan grupların ayrılmasıyla başlayan parçalanma sürecine, çok geçmeden Halifelik kurumuna rağmen Müslüman topluluklar da dahil olmuşlardır. Evrensel İslam ideolojisi yerine Arap Vahabiliği, Türk İslamı ve Kürt Nakşiliği gibi daha yerel ve "milli" öğelerle süslü İslam yorumları ortaya çıkmıştır.

Osmanlı'ya Türkçü ideolojiyi getirenler Balkanlar'dan ve Kırım'dan gelen aydınlar ve askerler olmuştur (bkz. Aydın 1993 ve1999). Bunlar, geldikleri bölgelerdeki milliyetçi ideolojilerin etkisiyle, parçalanmakta olan imparatorluğu Türkçülük ideolojisiyle ayakta tutmayı amaçlıyorlardı. Siyasal anlamda Türk kimliğini ilk vurgulayan da Yusuf Akçura'dır (Aydın 1993: 165). Türkçülük akımı bu anlamda İttihat ve Terakkicileri de etkilemiştir. İttihatçıların imparatorluğu yaşatma pahasına giriştikleri etkinlikler (başta malum Ermeni sorunu) günümüzde hâlâ tartışılmaya devam etmektedir. Ancak yine de siyasal anlamda Türk kimliği, Osmanlı Devleti'nin yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ile egemen bir kimlik haline gelebilmiştir.

Özellikle 1930'larda başta Almanya olmak üzere Avrupa'da yükselişe geçen ırkçılık akımları, Türk siyasetini de etkisi altına almıştır. Üniversitelerde geliştirilen Güneş Dil Teorisi gibi Türkçülük tezlerini devlet de desteklemiş,

hatta çoğu zaman bunlar bizzat devlet tarafından yönlendirilmiştir. Söz konusu süreçte Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelişleri çok daha eskilere götürülmüş, Hitit (Eti) ve Sümer gibi devletler Türk devleti olarak ilan edilmiştir. Dolayısıyla böylelikle Türklerin Anadolu ve Mezopotamya'daki kadimliği de bir şekilde tescil edilmiş oluyordu.

Öte yandan antropolojik anlamda Türk tipini tespit etmek amacıyla binlerce Ermeni ve Rum mezarı açılmış, buralardan çıkarılan kafatasları, yaşayan Türklerin kafataslarıyla karşılaştırılmıştır. 1945'te II. Dünya Savaşı'nın bitmesine müteakip Avrupa'da sönen ırkçı siyaset, paralel olarak Türkiye'de de alaşağı edilmiş, hatta savunucularına birtakım yaptırımlar da uygulanmıştır. Akademik anlamda ırkçı politikanın en önemli destekçisi pozisyonundaki biyolojik antropoloji de gözden düşmüştür[2].

Uzun bir süre rafa kaldırılan Türkçü tarih tezleri, Aydın'ın (2004) ifadesiyle, "Anadolu'da proto- Türklerin yeniden keşfi" projesi ile 1980'lerden itibaren, özellikle arkeoloji camiasınca tekrar gündeme taşınmıştır. Üstelik, şimdi 1930'larda savunulan kıdem sorunu Türkler lehine çok daha eski tarihlere taşınmıştır. Aynı şekilde evvelce dışlanan ve düşmanlaştırılan Pontus, Ermeni ve Süryani gibi gayri Müslim ve gayri Türk halkların da aslında köken itibariyle Türk oldukları iddia edilmeye başlanmıştır (Aydın 2004).

Türk tarih yazıcılığının bu serüveni, pek tabi kendi içinden yetiştirdiği Kürt tarih yazıcılarını da etkilemiştir. Kürt tarih yazıcılarına genel olarak bakıldığında ilk dönem yazarlarının bir kısmının bizzat İttihat ve Terakki kadroları arasından ya da İstanbul'a gelmiş/sürülmüş aris-

[2] Türk kimliğinin siyasal anlamda egemen ideoloji haline getirilmesi hakkın da bkz. Aydın 1995, 1999 ve 2004.

tokrat Kürtlerin yine Türk aydınlanmacılarının etkisi altında çıktıklarını görmekteyiz. Bunlar arasında Askeri Rüştiye Mezunu Süleymaniyeli M. Emin Zeki ve Bothan Emiri Bedirhan Bey'i sayabiliriz. İkinci dönem yazarlarının ise Ankara ve İstanbul'daki üniversitelerde öğrenim görmüş, hatta bazıları öğrencilik yıllarında sol hareketler içinde yer almış kişilerden çıktığını görmekteyiz. Her iki dönem yazarlarının ortak noktası, Türk metropollerinde yaşamış/bulunmuş olmaları ve Türk tarih tezlerinin etkisiyle, ki çoğunlukla söz konusu tezleri tersten okuyup Kürtlere mal etmişlerdir, Kürt tarih tezleri üretmişlerdir. Özellikle son dönem Kürt tarih yazıcılarının eserlerinin kaynakçası incelendiğinde en önemli referanslarının II. Dünya Savaşı öncesi yazılmış, başta Alman olmak üzere Batı kökenli yazarlar olduğu dikkat çekmektedir. Bunlar arsında Eduard Meyer (Eski Dünya Tarihi, 1928 Berlin), Ernst Korman (Akdeniz Ülkeleri Eski Tarihi, 1948 Münih) ve Fritz Taeger (Eski Dünya, 1940 Stuttgart) gibi "Ari ırkı"nın üstünlüğünü savunan yazarlar bulunmaktadır.

Kürt tarihçiler, Kürtlerin şu anda yaşadığı coğrafyadaki bütün eski halkları, tıpkı resmi Türk tarih tezcilerinin eski Anadolu halklarını Türk saydığı gibi, Kürtlerin ataları olarak ilan etmektedirler. Bu halklar arasında en sık telaffuz edilenler Guttiler, Lulular, Marlar, Kasitler, Elamlar, Hurri-Mittaniler, Urartular ve Medlerdir.

Günümüzde, adeta ırkçı Türk ve Kürt tarihçilerin, Anadolu'nun en kadim halkı kendi halkları olduğu yolundaki iddiaları çarpışmaktadır. Bu yarış o derece ileri götürülmüştür ki, bazıları kimi mezolitik ve erken neolitik kaya resimlerinin de kendi atalarınca yapıldığını ileri sürecek kadar kendilerini işlerine kaptırmışlardır. Her biri kendi teorisini ispatlamak için adeta arkeoloji ve tarihle oyun oynamaktadır. Bu oyunda yer adları, şahıs

isimleri ve devlet adları üzerinden etimolojik yorumlar en güçlü kanıt olarak sunulmaktadır.

Oysa Anadolu'da I. Dünya savaşı öncesi başlayan ve günümüzde de süren homojenleştirme ya da daha açık bir ifadeyle etnik temizliğe kadar çok etnili bir yapının hakim olduğunu biliyoruz. Üstelik bu coğrafyada önemli olan ortak dil ve kurgusal bir tarih anlayışının sınırlarını çizdiği dar bir etnik kimlik dayatmasının yerine, dinsel geleneğin etkili olduğu; ancak ekonomik uğraş ve karşılıklı bağımlılık ilkesine dayanan ve çok kimlikliliğe tahammül edebilen esnek bir kimlik algısının hakim olduğu da bilinmektedir. Zira yakın bir döneme kadar özellikle Ortadoğu'da etnisiteden çok daha etkin ve önemli bir siyasal ve toplumsal örgütlenme biçiminin "aşiret" tipi örgütlenme olduğu kaydedilmektedir. Bölgede ilk siyasi birliği kuran Hurrilerden başlayarak Urartu, Med, Pers, Sasani vd. nin aslında birer aşiret konfederasyonu olduğunu arkeolojik bulgular ortaya koymaktadır. Yazının konusu olan Kürtler arasında da yakın bir zamana kadar, hatta günümüzde de, aşiret kimliğinin ne kadar önemli olduğu bu coğrafyada yaşayanlar tarafından çok iyi bilinmektedir. Bu durumda, aşiret kimliğini önemli kılan ve onu biçimlendirip siyasal bir örgütlenme olarak karşımıza çıkaran etkenler nelerdir? Ve daha önemlisi aşiret kimliğini etnisiteden ayıran temel kriterler nasıl belirlenebilir?

Aşiret Kavramı ve Önasya Toplumlarındaki Yeri

Aşiret kavramı, göçebe-çoban toplumların örgütlenme biçimi olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, özellikle Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Avrasya'daki göçebe ve yarı göçebe toplumların siyasal örgütlenmesi için önerilen bu kavram, içinde farklı etnik grupları hatta farklı göç biçimlerini barındırmaktadır. Söz gelimi, deve çobanlığı yapan ve göç alanları oldukça geniş bir alanı kapsayan Kuzey

Afrika çobanları; yine geniş Asya steplerinde yaşayan ve çoğunlukla küçükbaş hayvancılık yapan Asya çobanları ve son olarak Önasya'da yaşayan ve göç alanları diğer iki bölgeden farklı olarak, dikine ve çok daha kısa bir mesafeyi gerektiren ve çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu toplumların hepsinin örgütlenme biçimi, aşiret kavramı içinde tanımlanmaktadır.

Arapça kökenden gelen 'aşiret' ve 'kabile' sözcükleri, göçebe-çoban toplumlarının siyasi ve ekonomik birlikteliğini vurgulayan ve Latince 'tribu', İngilizce 'tribe' sözcükleriyle eş anlamlı kullanılan kavramlardır (Aydın 2003: 78). Ancak birbirlerinin yerine kullanılan bu kavramların farklı toplumsal örgütlenmelere gönderme yaptığını, bu nedenle oldukça sorunlu bir kavramsallaştırma olduğunu söyleyebiliriz. Aydın'ın (2003:79) da vurguladığı üzere, derinlemesine incelendiğinde kabile/tribu örgütlenmesinde kandaşlık ilkesi daha baskındır; oysa aşiret örgütlenmesinde, aşiretin alt birimleri olan hane ve kabile yapıları dışında, kandaşlık çoğunlukla kurgusal bir anlam taşımaktadır. Dolayısıyla, kabile örgütlenmesinin temeli konik klan modeline bağlıyken, aşiret örgütlenmesinde dallanan (segmanter) soy sistemi görülmektedir (Aydın 2003: 79).

Sorunlu kavramsallaştırmaya rağmen genel olarak bakıldığında, Avrasya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da gelişen aşiret tipi örgütlenme, kendi aralarında ayrı diller ya da ağızlar kullanıyor olsalar da, aralarındaki iletişimi tek bir ortak dille sağlayan, aynı ya da benzer kültür özellikleri gösteren, büyük ölçüde aynı kökten geldiklerine inanan, daha doğru bir deyişle birlik(telik)lerini kan bağı ile açıklayan, iki veya daha çok sayıda kabilenin oluşturduğu birliklerdir (Aydın 2003:77-78). *Ağa, Şeyh, Devlet* başlıklı çalışmasında Kürt aşiretlerine değinen Bruinessen (2003: 82) de aşireti, "gerçek ya da gerçek olduğu varsa-

yılan ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, genellikle toprak bütünlüğü de olan (dolayısıyla ekonomik) kendine özgü bir içyapıya sahip sosyopolitik bir birim" olarak tanımlar. Bruinessen (2003:82) aşiretin oluşumunda akrabalığın önemini vurguladıktan sonra alttan üste doğru dikey bir sınıflama girişiminde bulunur. Buna göre aşiret örgütlenmesinin en alt düzeyini haneler oluşturur. Reisleri aynı atadan gelmelerine karşın her hane kendini diğer hanelerden farklı görürler. Ortak ata etrafında birleşen haneler bazı durumlarda birlikte hareket ederler. Antropoloji literatüründe bu tür gruplar *sülale* olarak adlandırılır. Sülale ilişkileri, ortak ataya olan yakınlığa bağlı olarak değişiklik gösterir. Kürtlerdeki soy bağları diğer aşiret gruplarından farklı olarak, daha çok kurguya dayanır ve soy ağacının akılda tutulması pek önemsenmez. Böylece antropolojide klan (aynı atadan geldiğine inanılan) ile sülale (aynı atadan geldikleri tespit edilen) arasında yapılan ayırım, Kürt topluluklarında oldukça yapay kalır. Ancak buna rağmen, sülaleye gösterilen sadakat, gerçek akrabalık kadar önemlidir. Bruinessen (2003: 83), *klan* kavramını aşiretin bir alt dalı olarak kabul eder ve klanı, ana aşiretten ayrı bir adı olan ve kendi haklarına sahip politik bir birimi oluşturan gruplar için kullanır. Sülaleyi ise klandan aşağı bir düzeyde yer alan ve daha küçük olan, ortak ataları konusunda ise iddialı olan grupları tanımladığını belirtir.

Buraya kadar aşiret yapısının kavramsal tarafına değindim. Şimdi aşiret tipi örgütlenmenin Önasya toplumlarındaki yeri ve tarihsel uzantısına kısaca göz atıp, ardından aşiret sınırları ve etnik kimlik ile çakışan özelliklerine bakalım.

Önasya'da kışların uzun ve soğuk olması nedeniyle, ovalarda dahi kısa süren yaz aylarında sınırlı olarak (hem ürün hem zaman olarak) tarım yapılabilmektedir. Bu da

bölge insanını geçmişten günümüze kadar hayvancılık (özellikle küçükbaş hayvancılık) yapmaya mecbur bırakmıştır. Coğrafi özellikler ve ekonomik uğraşlar toplumsal örgütlenmeleri de etkilemiş ve aşiret tarzı örgütlenmeyi en geçerli sosyal ve siyasal birim olarak yaşatmıştır. Öyle ki bölgede kurulan devletler dahi aşiret federasyonlarının birleşmesi sonucu devletleşebilmiştir. Bu birleşmeler ise tarih içinde çok nadir gerçekleştirilmiş; onun dışında bölge daha çok aşiretler arası çatışmalara sahne olmuştur (Erzen 1978-1984, Çilingiroğlu 2000, Uluçam 2000, Uçankuş 2000).

M.Ö. 4000'den 1000'e kadar bölgede Hurilerin varlığından söz edilmektedir. Göçebe çoban olan Hurri aşiretleri M.Ö. 9. yüzyılda, özellikle güneyden gelen Asur saldırılarına karşı birleşerek Urartu Devleti'ni kurmuşlardır (Erzen 1984:24-25). M.Ö. 3. yüzyıla gelindiğinde Urartu Devleti yine kendisi gibi aşiretler konfederasyonu olan Medler tarafından yıkılmıştır. Bu tarihten itibaren yöre, çevresindeki büyük devletlerin[3] egemenliği altında sürekli el değiştirerek günümüze kadar gelmiştir. Bölgede zaman zaman küçük prenslikler kuran, aynı zamanda Urartulardan sonra tarıma en fazla önem veren ve yerleşik hayat sürdüren en önemli halk olarak Ermenileri görmekteyiz.

Urartular dışında bölgede, Cumhuriyet dönemine kadar geçen süreçte neredeyse hiçbir devletin tam olarak denetim sağlayamadığı bilinmektedir. Söz konusu süreçte bölgenin adeta aşiret ve aşiret konfederasyonlarının mücadele alanı olarak özerk bir yapı sergilediğini söyleyebiliriz.

---

[3] Sırasıyla Medler, Persler, Sasaniler, Roma ve Bizans, Selçuklular, Safeviler, Osmanlılar.

Cumhuriyet dönemine kadar Kürtler, Türkler ve Ermeniler dışında bölgenin diğer halkları şunlardır: Süryaniler, Keldaniler, Nasturiler, Yezidiler ve Şiilerin yanı sıra az sayıda Musevi (Uluçam 2000) bulunmaktaydı. Bunlar arasından Ermeniler, Şiiler, Süryaniler, Museviler ve Türklerle aşiret bağları çözülmüş; Kürtler merkez ve merkeze yakın yerlerde ikâmet etmekteyken, Kürtlerin önemli bir kısmı ile diğer gruplar uzak köylerde ya da göçebe olarak yaşamlarını sürdürmekteydiler. Günümüzde ise Kürtler ve Türkler dışında neredeyse hiçbir etnik grup kalmamış, göçebelik ise yerini yaylacılığa bırakmıştır.

Aşiret Kimliğinin Sınırları

Her şeyden önce, belki de birçok geleneksel kimlik algısının aksine, aşiretin dışlayıcı değil kapsayıcı bir varlık olarak, aşirete mensubiyetin ortak çıkarlar etrafında biçimlenip tanımlandığı siyasal bir organizma olduğunun altı çizilmelidir. Dolayısıyla Bruinessen'in (2003: 94-95) vurguladığı gibi, aşiretin sınırları pek belirgin değildir. Aşiretin merkezinde hanelerin oluşturduğu sülaleler bulunmaktadır ve eğer aşiret, mensuplarına düzenli bir şekilde mera kullanımı sağlayıp rakip aşiretler karşısında güvenliğini sağlayabiliyorsa, daha da güçlenmesi kaçınılmazdır. Ancak yetenekli liderlerden yoksun olan ve rakipleri karşısında tutunamayan aşiretlerin de güç kaybettiğini ve mensuplarını daha güçlü aşiretlere kaptırdığını görmekteyiz (bkz. Lindner 2000, Bruinessen 2003, Yalçın-Heckmann 2002).

Öte yandan aşireti oluşturan birimler babasoylu bir hattı izleyerek bir birliktelik oluştururlar. Söz konusu birlikteliğin odağında babasoyundan yakın akrabalar bulunmakta ve bu ilişki ağında merkezden uzaklaştıkça potansiyel rakipler ortaya çıkmaktadır. Yani Yalçın-

Heckmann'ın (2002: 147) belirttiği gibi, erkek kardeşler, baba ve oğullar amca ve amca oğullarına karşı; hepsi babasoylu daha uzak kuzenlere karşı; bunları tümü de başka aşiretlere karşı bir olurlar. En küçük birim olan haneden başlayarak aşirete ve zaman zaman da aşiret konfederasyonuna kadar giden bu dayanışma veya çatışmanın arkasında mera kullanımına dayanan kaynak paylaşımı yatmaktadır. Kaynak paylaşımı sorunu nedeniyle zorunlu olarak ortaya çıkan dayanışma ve çatışma çoğu kez aynı dili konuşan ve aynı dine mensup grupları dahi karşı karşıya getirmiş, hatta ötekilerle kendi dindaşlarına karşı ittifak dahi yaptırmıştır. Bu duruma, Lindner'in (2000) bahsettiği Osmanlı Aşireti ile ittifak yapan Rumların, dindaşları Bizans'a karşı yürüttüğü mücadele iyi bir örnek oluşturmaktadır. Aynı şekilde Bazı Nasturi aşiretlerinin Kürt aşiretleri ile ittifak yaparak diğer Nasturi aşiretlerine saldırdıkları bilinmektedir (bzk. Bruinessen 2003, 2004 ve Yalçın-Heckmann 2002).

Böylesi ittifak ve konfederasyon örnekleri, aşiret sınırlarının ne kadar esnek bir özellik taşıdığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Benzer şekilde aşiret üyelerinin farklı dinlere mensup olduğu pek çok örnek bulunmaktadır. Söz gelimi Mardin bölgesinde yaşayan Sahlikan Aşiretinin önemli bir kısmı Müslümanken, diğer bir kısmının da Yezidi olduğuna tarafımca şahit olunmuştur (Suvari 2002). Aynı şekilde Ermeni aşireti olan Varto Aşireti'nde egemen dil Kürtçe'ydi. Karakeçili Aşireti'nin Kürt bölgesinde yaşayan uzantıları tam anlamıyla Kürtleşmişken, batıda yaşayanlar Türkmen sıfatıyla bilinmektedir. Son olarak Kürt İbrahim Paşa önderliğinde Kürt, Arap ve Türkmen aşiretlerinin bir araya gelerek oluşturduğu Milli Konfederasyonu, aşiret kimliğinin ne kadar esnek ve kapsayıcı olduğunu örneklemesi açısından önemlidir.

Ancak aşiret kimliğine emik olarak bakıldığında, üyelerinin kendi kimlik algıları, diğerlerini kesin olarak dışlayan hatta düşman olarak gören ve sınırları oldukça net bir görünüm arz etmektedir. Öyle ki, her bir aşiret kendi grubunu "en köklü", "asil", "kahraman" ve "dindar" olarak görmekte ve mensuplarını bu fikirlerle bir arada tutmaktadır. Kendi dışındaki aşiretleri ise "pis", "namusuz", "güvenilmez" olarak değerlendirip aşiret kimliklerinin sınırlarını ötekilere karşı korumaya çalışmaktadırlar. Bu konuyla ilgili olarak Yıldırım'ın (2004) "*İki Aşiret Arasında Kültürel Rekabet ve Çatışma*" başlıklı yayınlanmamış yüksek lisans tezinde, Kürt kimliği içerisinde tanımlanan Reşvan ve Şıhbızın aşiretleri arasındaki ötekileştirme ve rekabeti somutlayan pek çok örnek olay anlatılmaktadır. Bunlar arasında, Şeyhbızınların kendilerini Peygamber soyuyla ilişkilendirip dinsel bir payeyle Reşvanlara üstünlük sağlamaya çalışması, Reşvanların ise Şeybızınları "pis" ve "yobaz" olarak görüp kendilerini onlardan soyutlamaya çalışması ilginç örneklerdir.

Aşiret Kimliğinin Tutkalı: Rekabet ve Çatışma

Altuntek'in de (1993) Van ve çevresindeki Kürt ve Küresinli gruplar üzerinde gözlemlediği gibi, Van dışında da bölgenin tamamında toplumun her kesiminde; hane içinde başlayıp aşiretler konfederasyonuna kadar tırmanan çatışmalar ve gerilimler adeta hayatın bir parçası haline gelmiştir. Kürt toplumu içinde yaşanan söz konusu çatışmalara Leach (2001: 92-96)'de dikkat çekmektedir. Leach, geleneksel Kürt toplumsal örgütlenme biçimlerinin, tarihsel olarak, baskınlar, karşı baskınlar, yağmalar ve kan davasından oluşan bir ideolojiyle özdeşleştiğini ifade etmektedir. Bu nedenle ağaların kendilerini sadece toprak ağası olarak değil, aynı zamanda askeri lider olarak da gördüklerini söylemektedir. Kürt tarihi irdelendiğinde Leach'i ve Leach gibi düşünenleri haklı çıkartacak

pek çok örnek olayla karşılaşmak mümkündür. Ağaların kendilerini askeri lider olarak gördüklerini doğrulayan en önemli iki kanıt Hamidiye Alayları ve Köy Koruculuğu sistemidir. Bilindiği üzere Osmanlı döneminde doğuda "huzursuzluk çıkaran" aşiretlere ve gayri-müslim gruplara karşı askeri güç olarak kurulan Hamidiye Alayları; başlarında, askeri rütbeler verilen kendi reislerinin bulunduğu aşiret savaşçılarından oluşturulmuştu (bkz. Aydın:2001:265-272). Benzer bir amaçla, 1984'ten sonra kurulan ve başta Geçici Köy Koruculuğu şeklinde tanımlanan ancak kalıcılaşan silahlı grupların başına da yine, korucu başı olarak aşiret reisleri getirilmiştir. Her iki sürecin de, aşiret örgütlenmesini gerekli kılan göçebe-çoban yaşam tarzının neredeyse yok olmasına rağmen, aşiret tipi yapıları yeniden ürettiği kanısındayım.

Geçmişte yoğun olarak görülen aşiretler arası çatışmalar Kürt folklorunu da derinden etkilemiştir. Dengbejlerin söylediği, aşiretler arası savaşları ve bu savaşlardaki, özellikle aşiret reislerinin göstermiş olduğu yiğitlikleri anlatan pek çok kılam[4] örneği bulunmaktadır. Aşağıda konuyla ilgili bir kılam verilmektedir:

Xelef im[5]

Aşiretler arasında ağalık kavgaları çoktu; aralarında husumet vardı. Ellerini birbirine kavuşturacak [onları barıştıracak] dostları da yoktu. Bizim hikayemiz de Xelefê Şûvî ile Botan Miri Êzdinşêr hakkındadır :

-Hey Êzdinşêr, Miré Botan(Botan Miri)! Bakalım kim sırtını Türklere dayamış. Sen Xelef savaş meydanından korkuyor diyorsun. Gel de bugün sözlerimizi birbirine vuralım. Kimin koç kimin kuzu olduğunu görelim. Haydi öne çık!

---

[4] Kılam, dengbejlerin söylediği türkü ve halk hikâyeleridir.

[5] Şiwan Perwer, Roj u Heyv kasetinden, Türkçe çeviri Serdar Şengül

Hey lo, aşiretlerimiz karşı karşıya gelmiş savaşıyorlar görüyorsunuz.
-Hey Êzdinşêr çık meydana kavga bizim kavgamızdır
Ben Xelef'im Xelef'im
Havar mir havardır [6]
Ben Xelef'im Xelef'im
Êzdinşêr Botan miridir.
Sedeften kılıcın sahibiyim
Havar mir havardır
Kılıcım sedeftendir
Êzdinşêr Botan miridir

Aşiretler arasında şanım var
Havar mir havardır
Aşiretler bundan korkuyorlar
Êzdinşêr Botan miridir.

Leach (2001: 92-93) aşiretler arasındaki çatışmaları, toplumsal kenetleşmeyi sağlayan ve başka gruplara karşı beslediklerı ortak düşmanlık duyguları sayesinde aralarındaki cemaat birlikteliklerini güçlendiren bir tutunum aracı olarak değerlendirmektedir. Aşiret kimliğinin biçimlenmesinde etkili olan çatışmaların ekonomik sebepleri arasında ise, su kaynaklarının ve otlakların kullanım hakkının doğru düzgün tanımlanmamış olması gösterilmekte, özellikle kıtlık zamanlarında ortaya çıkan sürtüşmelerin daha büyük çatışmalara yol açtığı ifade edilmektedir (Leach 2001: 93). Barth (2001: 135-154) da, Pahtan kimliğinin oluşması konusuna değinirken, grupların kaynak bölüşümü sürecinde giriştikleri rekabetin önemine dikkat çekmektedir.

Bölgede çatışmaları tetikliyen diğer bir unsur da din olmuştur. Bölgenin tarihi anlatılırken, Cumhuriyet

[6] "Kork benden" anlamında bir ünlem

Türkiyesi'ne kadar buraların çok dinli bir yapı arz ettiğini söylemiştim. Farklı dinlere mensup gruplar arasında görülen çatışmalar yukarıda bahsi geçen aşiret savaşlarından daha kanlı olmuş, hatta katliam boyutuna kadar gitmiştir. Nitekim bölgede, belli merkezler hariç, gayri-müslim grupların artık yaşamaması bu çatışmalarla ilişkilidir (bkz. Aydın 2001, Suvari 2002). Her ne kadar dinsel çatışmaların altında iktisadi nedenler yatsa da[7], farklı dinden olma bilinci çatışmaları hem körüklemiş hem de resmi otoriteler nezdinde meşru bir zemin hazırlamıştır. Elbette tüm bunların altında bölgedeki kaynakların çok sınırlı olması yatmaktadır. Coğrafyanın çok engebeli olması, kullanılabilecek tarım alanlarını ve meralıkları çok değerli kılmaktadır. Dolayısıyla hem dinsel hem aşiret hem de hane içi çatışmaların temel amacı sınırlı kaynaklardan en büyük parçayı kapmaktır. En büyük ve en verimli arazilere sahip aşiret yahut aileler, askeri olarak da güçlerine güç katmışlardır. Ancak güçlerine paralel olarak da düşmanları artmış ve yoğun çatışmaların yaşandığı birimler haline gelmişlerdir.

Rekabete dayalı yaşam biçimi bölgede o derece içselleştirilmiştir ki, rakibini alt etmek için neredeyse her yol mubah sayılmıştır. Köy içinde ekonomik olarak güçlenen ailelerin önleri derhal kesilmektedir. Bölgede rakip ailelere yönelik olarak sıkça ekinlerin yakılması, hayvanların çalınması ya da öldürülmesi olağan vakalardır. Bu eylemlerin altında, ekonomik olarak güçlenen hane ya da aşiretlerin daha çok kaynağa sahip olacağı, dolayısıyla kendi yaşamları önünde engel teşkil edeceği endişesinin yattığı düşünülmektedir. Tarih boyunca resmi otoriteler bu çeliş-

[7] Zira gayri-müslimlerin sahip oldukları toprak ve mallar özellikle göçebe aşiretleri cezp etmiştir. Yerleri elinden alınan ve göç ettirilen grupların toprakları göçebe aşiretler arasında pay edilmiştir.

kiyi çok iyi görmüşler ve bölgede otoriteye karşı yapılan ayaklanmalarda askeri güç olarak yine rakip aşiretler; kullanılmışlardır. Öte yandan bu çelişkinin tetiklediği köklü bir "ihbarcı" (Kürtçe eşek anlamında "cahş") geleneği bulunmaktadır. Toplum içinde daha fazla paye ya da mal alabilmek için, en küçük otoriteden (hane reisi) en güçlü otoriteye (aşiret reisi ve devlet) kadar uzanan gizli bir ihbarcı şebekesi oluşmuştur[8]. Rekabet, çatışma ve ihbar geleneği bölgede güvensiz ve gerilimli bir ortam yaratmaktadır.

Etnisite

Etniklik, bir çok farklı ölçüt kriter alınarak tanımlanan esnek bir kavramdır. Ulus-devlet öncesinde, kabile ve klanlarla özdeş olan kavram, ulus-devletlerle birlikte farklı görüngülerin temelini oluşturmuş ve kavrama bir siyasallık atfedilmiştir. Kavramın ulus, millet, ırk, etnik azınlık gibi terimlerle eş anlamlı kullanılması ve etnik kimlikleşme benzeri kavramların anlamdaşı haline getirilerek siyasallaştırılması ise farklı tiplerde anlaşmazlıklara ve çatışmalara yol açma potansiyeli taşımasına neden olmuştur (Eriksen 2004: 15-16). Ancak etimolojik olarak, *etnik* sıfatı ve *ethnie* kökünden türetilen *etniklik*, *etnisite* gibi kavramlar, Yunanca, halk anlamında, *ethnos* sözcüğünden gelmekte ve orijinal kullanımıyla siyasallıktan çok belirli bir beşeri birlik biçimini ifade etmektedir (Aydın 1998: 53). Bu tanımlama da Yunanlıların dışındaki grupları işaret etmek için 'kafir', 'pagan' anlamında kullanılmıştır (Eriksen 2004:15).

Aydın'a (1998: 55-6) göre bir etnik grubu ayırt eden, tek başına yeterli olmamakla birlikte, kesin ölçütlerin başında o grubun içindeki içevlilik yahut içalma gelene-

[8] Ünlü Kürt halk destanı Mem u Zin'de de Beko Awan tiplemesi, işbirlikçi geleneğin bir yansıması niteliğindedir.

ğinin tavizsiz biçimde uygulanması ya da bu törenin dışına çıkanların gruptan dışlanması gelmektedir. Bu töre, etnik grup içinde başlıca tutunum kaynağı olan aynı soydan olma/kandaşlık duygusunu pekiştirir. Tapper ve Hann'a (akt. Aydın 1998: 116) göre etniklik, 'nesnel' bir olgu değildir. Bireyin ya da grubun kendisi yahut 'öteki' için ayırıcı olduğunu düşündüğü noktada başlayan 'öznel' bir durumdur. Bu öznel durumu, kimi zaman din, kimi zaman bir beye, aileye ya da hanedana bağlılık, kimi zaman yaşam tarzı, kimi zaman yaşamlan yer, kimi zaman gelinen yer, kimi zaman da dil belirlemektedir.

Sosyal antropolojik açıdan da son zamanlarda kabul gören etnik kimlik tanımı, tarihsel sürekliliği olan tözsel bir kavram olarak değil, tarih içinde insanların değer bölüşümü ve karşılıklı etkileşimi sürecinde, grupların birbirlerini dışlaması ve ötekileştirmesi ya da dahil etmesi gibi sosyal süreçlerin şekillendirdiği toplumsal bir kategoridir. Barth'a (2001: 18) göre, etnik grubun aidiyetini belirleyen unsurlar, objektif olarak nitelenen farklılıklar değil, toplumsal süreçte oluşan farklılıklardır. Barth, insanların davranışları açısından ne denli farklı olurlarsa olsunlar, eğer kendilerini akraba bir topluluk olan B grubuna değil de A grubuna ait hissediyorsa, bu tanımlamayı kimsenin engelleyemeyeceğini belirtmektedir (Barth 2001: 18). Ayrıca etnik gruplar arasındaki sınırların oluşumunun iletişim eksikliğine bağlı olmadığını, bu sınırların "dışlama" ve "dahil" etme gibi sosyal süreçlerin bir sonucu olduğunu ileri süren Barth (2001: 13) etnikliği, "kişilerin içinde yaşadıkları gruplara ilişkin yaptıkları tanımlamalar sonucunda oluşan toplumsal kategoriler" olarak değerlendirmekte; etnik aidiyetin ise verili, değişmez, sabit bir kimlik olmaktansa esnek ve değişmeye dayalı bir oluşum olduğunu vurgulamaktadır.

Eriksen'e (2004: 15-16), göre de etnisite kavramı, kendilerini kültürel açıdan farklı tanımlayan ve başkalarınca da bu şekilde tanınan gruplar arasındaki ilişkileri ifade etmektedir. Eriksen (2004: 27), etnisitenin ortaya çıkması için, toplulukların birbirleriyle asgari bir temasının olması gerektiğini ve birbirlerinin fikirlerini, kültürel açıdan diğerlerinden farklı olarak algılamalarının zorunlu olduğunu ifade etmektedir. Yani, etnisite karşılıklı ilişkiler sonucu şekillenmekte; dolayısıyla bunun için en az iki grubun birbirleriyle temas halinde olması gerekmektedir.

Yine Eriksen (2004: 27-45) etnisitenin ortaya çıkmasında kalıp yargıların (stereotiplerin), dışlamanın ve çatışmanın etkili olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak her zaman çatışmanın görülmediği, hatta zaman zaman uzlaşmanın da olabileceği ifade edilmektedir (Eriksen 2004: 49). Özellikle ticaret ilişkilerinde ve grupların birbirlerine duydukları mesleki ihtiyaçlarda çatışmanın üstünün örtüldüğünü görmekteyiz. Nitekim tarafımca incelenen Yezidilerin ticaret ve iş hayatında bölgelerinde egemen olmaya başlamaları, komşuları ile ilişkilerini dengelemektedir. Çünkü işveren pozisyonundaki Yezidiler, Müslüman komşularına iş imkânı sunmakta, bu da grupları birbirine bağımlı kılmaktadır (Suvari 2003).

Ancak, homojen bir üst kimliğe vurgu yapan ulus kimliği etnisiteleri tehdit etmektedir. Çünkü, ulus kimliği, tüm bölgesel ve etnik farklılığı bir potada eritmek iddiasındadır. Söz konusu süreçte, elbette uluslaşma ideolojisinin dinsel kimliği arka plana itip, sekülер bir ideolojiyle, daha önce egemen dinler tarafından dışlanan gruplara kucak açması önemli olmaktadır[9]. Zira, ulus-devlet önce-

[9] Bu durumu destekleyen örnek olay olarak, Alevilerin Cumhuriyet Türkiye'sine sahip çıkması ve onun kurucusu olan Mustafa Ke-

si toplumlarda birleştirici rol oynayan din, uluslaşma süreciyle birlikte yerini milliyetçiliğe bırakmaktadır. Milliyetçilik ise genellikle ortak tarih, kan birliği ve ortak dil üzerine temellendirilmektedir. Artık insanlar dinin yerine (ya da daha evvel değindiğim gibi ulusallaştırılan din ile birlikte) ulus aidiyetlerini ön plana çıkarmaktadırlar. Din kutsallığını milliyete devretmiş ve ikincisi uğruna da ölümler mubâhlaştırılıp kutsanmıştır.

Bu nedenle, en azından günümüzde, etnik grup olarak tanımlananlar farklı dilleri konuşan grupların yanı sıra aynı dili konuşsalar da, daha çok farklı dinlere mensup grupları ifade etmek için kullanılmaktadır. Söz gelimi Katolik ve Protestan İrlandalılar, Sünni ve Alevi Türkler/Kürtler, Yezidi ve Müslüman Kürtler, Nasturiler içinden Katolikleşen Keldaniler, Ortodoks Ruslardan kopan Molokanlar, Müslüman; Hıristiyan ve Nusayri Araplar gibi pek çok örnek verilebilir. Üstelik bu grupların tarihleri incelendiğinde kendisiyle aynı dili konuştukları halde, farklı inançlara mensup oldukları için yoğun bir şekilde çatışma yaşadıkları da bilinmektedir. Nitekim, Anadolu tarihinde Osmanlı Safevi savaşlarına kadar giden Alevi- Sünni çatışması neticesinde Alevi Türkmen gruplar Şah İsmail'in safında yer almışlardır. Öte yandan İttihat ve Terakkicilerin Pantürkizm düşünceleri doğrultusunda yanaşmaya çalıştıkları Azeriler, bu yakınlaşma girişimlerine yanıt vermedikleri gibi, İran'da egemen Fars dili ve kültürüne rağmen dindaşlarının yanında yer almışlardır (Atabaki 2005:33-42). Benzer şekilde İran'da, Irak'ta ve Türkiye'de ayaklanan Kürtlerin, tüm çabasına karşılık çoğu zaman Kürtçe konuşan Şii/Alevi/Yezidiler onlarla birlikte hareket etmeye yanaşmamışlardır. Hatta bu grup-

---

mal'i, Halife Ali'yle özdeşleştirip kutsaması gösterilebilir (bkz. Okan 2004)

lardan bazıları devletin yanında ayaklanmacılara karşı savaşmışlardır[10]. Son olarak İrlanda'da Protestan İrlandalıların İngiltere yanında yer aldıkları, hatta Katolik İrlandalılara karşı şiddet eylemlerinde bulundukları haberlerde sık sık dile getirilmektedir.

Verdiğim örneklerden yola çıkarak; kaynak paylaşımının tetiklediği çatışma gerçeği eğer dini farklılıklarla da besleniyorsa, bu durumun etnik kimliğin sınırlarını daha da netleştirdiğini söyleyebiliriz. Aksi halde aynı nedenle sürekli çatışma halinde olan aşiretlerin her birinin bir etnisite ortaya çıkartması beklenirdi.

Aşiret ve Etnisitenin Tanımlanmasında Başvurulan Kriterler:

Her iki kavramın tanımlanmasında referans olarak alınan kriterlerin büyük oranda benzer olması dikkat çekicidir. Dolayısıyla, mevcut kriterler dikkate alınarak etik bir bakış açısıyla grup dışından olan bir insan için aşiret kimliği bir etnik kimlik olarak, ya da etnik kimlik bir aşiret kimliği şeklinde algılanabilir. Her iki kimlik algısında ortak kriterler olmakla beraber, bazı kriterlerin aşiret ya da etnisite algısında daha fazla ön plana çıktığını düşünmekteyim.

Aşağıda aşiret ve etnik kimlik tanımlaması için önerilen kriterler arasında ortak kriterler ve ayırt edici kriterler olarak bir sınıflandırma yaptım[11].

Ortak kriterler:

1. Kurgusal olsa da ortak bir ata ve soy vurgusu.

---

[10] Nitekim Şeyh Said ayaklanmasında Alevi Kürtler, Seyit Rıza isyanında da Sünni Kürtler devletin yanında yer almışlardır (bkz. Bruinessen 2004)

[11] Her iki kimlik algısını belirleyen ayrıntılar metin içinde anlatılan örnekler dikkate alınarak yapılmıştır.

2. *Aşiret kimliğinde daha esnek olmakla beraber soyiçi/grupiçi evlilik.*
3. *Kaynak paylaşımı nedeniyle ortaya çıkan rekabet ve çatışma.*
4. *Her iki kimlik algısı da öz tanımlamada olumlu sıfatları referans alırken, ötekiler için aşağılama amaçlı kalıp yargılar ön plana çıkmaktadır.*

Ayırt edici kriterler:

1. Her iki algı da tanımlamayla ilişkilidir. Yani kişi ya da grup kendini bir aşiretin ya da bir etnisitenin yahut aynı anda her ikisinin birden üyesi olarak görebilir.
2. Etnisite, içerisinde aşiretleri barındırır.
3. *Aşiret, etnisiteye göre daha kapsayıcıdır. İçine farklı dil ve dinden bireyleri kabul edebilir. Oysa etnisite en azından görünüşte kapsayıcı değil, dışlayıcıdır. Bu nedenle aşiret, üyelerinin kültürel kimliklerine müdahale etmezken, etnisite diğer kimlik algılarını özümseme eğilimindedir.*
4. *Etnisite ideolojisi için din çok önemli bir birliktelik ya da ötekileştirme aracıdır.*
5. Dünyanın en modern ulus devletlerinde dahi bireylerin ait olduğu bir etnik kimlikten bahsedilebilirken; aşiret yalnızca göçebe-çoban toplumlara has bir örgütlenme biçimi ve kimlik algısıdır.

Sonuç olarak; geçmişte, aşiret örgütlenmesinin geçerli olduğu coğrafyalarda kurulan devletler ve yaratılan kültürlerin varlığı, tek bir etnik kimliğin egemenliğine bağlı olmayıp, içinde pek çok kimliği barındırabilen aşiret kimliklerinin ittifakının ve bunların hem kendileri hem de komşu topluluklarla olan kültürel alışverişinin ürünü olduklarını söyleyebiliriz.

Kürt Tarih Yazıcılığından Örnekler

Özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru gelişen 'gecikmiş Kürt uluslaşma bilinci', diğer tüm ulus hareketlerinde olduğu üzere, kadim bir geçmişe ihtiyaç duymuştur. Kürtleri ortak duygularda birleştirmek ve halkın moral değerlerini yükseltmek için kahramanlıklarla ve icatlarla dolu

bir tarih anlayışı yaratılmaya çalışılmıştır. Kürt tarih yazıcılarında Ari ırkı söylemi başattır. Tezlerini ispatlamak için en sık başvurdukları araç ise etimolojik verilerdir. Söz gelimi Urartu ismi, Kürtlerin Ağrı Dağı'na Ararat demesiyle ilişkilendirilmiş ve aralarındaki ses benzerliği dikkate alınarak Urartu'nun Bir Kürt adlandırması olduğu ifade edilmiştir (Xemgin 1997: 123). Oysa Urartu adı Asurlular tarafından coğrafi özellikler göz önüne alınarak verilmiştir. Asurca yüksek ülke anlamına gelen Uri-adri kelimelerinin birleşmesiyle oluşturulmuş ve o coğrafyada yaşayan tüm etnik grupları içeren bir adlandırma olarak kullanılmıştır (bkz. Erzen 1984, Çilingiroğlu 2000).

Bilhassa Cemşit Bender'in öncülüğünde gerçekleştirilen bu tarz tarih yazıcılığında; Kürt halkı, benzersiz ve dünyanın kadim halklarından birisi, ilk ulusal bilince varmış ve medeniyet kurucu bir topluluk olarak kurgulanmıştır. Benzer şekilde Xemgin de (1997: 33), Mısır belgelerinde "açık alınlı, kartal burunlu ve yırtıcı bir kuşa" benzetilerek resmedilen insanların Kürtler olduğunu ifade etmektedir. Hatta Xemgin (1997: 36), Kürtlerin Sümer şehir devletleri kurulmadan önce Mezopotamya'da yaşadıklarına inanmaktadır.

Bir başka örnek olarak, Musa Şanak, Kürt ulusal bilinçlenmesini 6-7. yüzyıllarda gerçekleştirilen Arap istilalarına kadar götürmektedir (Şanak 1997: 224-225). Kimi Kürt yazarları ise, ulusal bilinci, Ehmedi Khani'ye dayandırmaktadır. Kürt tarih yazıcılığındaki tarihsel kıdem arayışlarından örnekler veren Aydın (1997: 106), Kürt yazarlarından Nebez ve Şakeli'nin Ehmedi Khani'nin Mem u Zin'inde Kürt milliyetçiliğinin temellerini bulduklarını belirtmektedir. Aydın'a göre, geçmiş metinlerin bugünkü ideolojik bakışlarla ve bugünün ihtiyaçları doğrultusunda okunması durumunda, yukarıda anılan benzer sonuçlara ulaşılması olasıdır. Aydın, bu perenyalist yak-

laşımın Türk tarih yazıcılığı içindeki en güzel örneklerinin Orhun Yazıtları hakkındaki yazılanlarla, 13. yüzyılın Karaman Beyi Karamanoğlu Mehmet Bey'in milliyetçiliğinden söz edenler olduğuna işaret etmektedir (1997: 107). Bu şekilde, her türlü tarihsel birikimi insanlığın ortak yaratımı olarak görmek yerine, bir etnik grubu tarih inşa edici ilan etmek, kısa vadede toplumu birleştirici rol üstlense de, uzun vadede etnosantrik eğilimli, ötekilere karşı tahammülsüz ve düşman bir insan tipinin yaratılmasına hizmet eden bir araç olmaktan öteye gitmemektedir. Yakın tarihimiz, bu anlayışa örnek teşkil edecek olaylarla doludur.

Kürt tarihçileri, Alman uluslaşma sürecine benzer bir tarzda etnik köken arayışından hareketle, Kürtlerin 'ulusal özünü' ararken 'yabancı unsurlardan' en az etkilendiğine inandıkları Yezidiliğe yönelmişlerdir. Mıhotuli (1992), *Arya Uygarlıklarından Kürtlere* başlıklı kitabında, Kürtleri dünyanın en eski halklarından biri olarak gösterirken, Yezidiliği de Müslümanlığa karşı, Kürtlerin özlerini koruma çabasının bir ürünü olarak değerlendirmektedir.

> ... Kürt Arya halkının Müslümanlık içinde yeni arayışlara girmesi kaçınılmazdı. Ancak bu arayışların söylenmesi bile yeniden kılıçtan geçirilmelerini getirdi ki bu her zaman olmuştur, bu nedenle uzlaşmacı bazı yönelimler doğdu. Bunların başında 'Yezidilik' gelmektedir... Yezidilik Müslümanlığın ağır yükü altında filizlenen Zerdüştlük olup bu yükün altında fazlaca dal budak salamamıştır. (Mıhotili 1992: 162)

Tori ise *Kürt Kültür Tarihi* adlı kitabında, etimolojik verileri kullanarak, Kürtlerin atalarını ortaya çıkarma çabasındadır.

Halkların kökeni dil ile belirlendiğinden, Kürtlerin Hurri kökenli olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu du-

rumda Hurri kültürünü irdelediğimizde, Kürt kültürü de belirlenmiş olacaktır. (Tori 1999: 18)

Tori, etimolojik indirgemeciliğinin yanı sıra, arkeolojik verileri de aynı biçimde kullanarak Kürtlerin tarihini Neolotik Dönem'e kadar götürüp, Kürtleri tarihin en kadim halklarından biri olarak göstermektedir:

> Kültürel uyma ve değişmelerin meydana geldiği bu dönem insanlık tarihinin toplumsal yaşamının başladığı gerçek devredir. Bu dönemde Kürt kökenli Hurrili boylar, günümüz Kürtlerinin yaşamakta oldukları aşağıdaki alanlarda yerleşik yaşama geçmişlerdir. Kürtler, ataları Hurrilerin başlattıkları bu düzeni kesintisiz olarak sürdürmüşlerdir. Bu alanlar şunlardır: 1-Diyarbakır, Çayönü Yerleşim Yeri..., 2-Diyarbakır, Grike Haciyan Yerleşim Yeri... (a.g.e.: 208-9)

Tori, bu yerleşim yerlerinin adlarını verirken, buraların Neolotik Dönem yerleşimleri olduklarını belirtmemektedir. Ergani'nin 7 km. güneybatısındaki Çayönü Tepesi'nin, çömleksiz tabakalarının (radyokarbon testleriyle) İ. Ö. 7000 dolaylarından kalma olduğu anlaşılmıştır... Grikhaciyan ise, gelişmiş bir erken köy yerleşmesi yeri olup; İ. Ö. 6000-5000 dolaylarından kalma olduğu yolunda belirtileri vardır (Şenel 1995: 154-155).

Bu şekilde, henüz etnik grupların oluşmadığı, insanların küçük gruplar halinde köy benzeri yerleşimlerde yaşamaya başladığı Neolitik Dönemde, Kürtlerden ilk yerleşimci olarak bahsedilmesi, Tori'nin tarih yazıcılığı ve yöntemi hakkında fikir vermektedir.

Tori'nin arkeolojik verileri yanlış yorumlaması bununla da sınırlı değil. Van'ın Zımzım Dağı (Russahinili) eteklerinde bulunan açık hava tapınağında (Meher Kapı) yer alan Urartu yazıtlarında, tüm Urartu tanrı ve tanrıçalarının tam listesi verilmektedir. Tori, bu listede; resmi bir şekilde tanınan 49 Hurri kökenli tanrının adı geçmektedir, demektedir (Tori 1999: 118). Oysa, yerel halk tarafından

Hazine Kapısı diye adlandırılan Meher Kapı, 4,0 metre yüksekliğinde, 2,70 metre genişliğinde bir kaya nişidir. Nişin içinde iki kez tekrarlanan yazıtta, Urartu panteonunda kutsanan toplam 79 tanrı ve tanrıçanın adı ve bu tanrı ve tanrıçalar için kurban edilecek hayvanların türleri ve sayıları verilmiştir (Çilingiroğlu 2000: 153).

Aydın'ın (1998: 59), ulus devlet aygıtına hizmet için tarih yazanlarla ilgili olarak yapmış olduğu aşağıdaki belirlemesi, ortada bir devlet aygıtı olmasa da insanları yanlış ve senaryovari bir tarih yazıcılığıyla yanıltması açısından, örnek verilen Kürt tarih yazıcılarının amaçlarıyla örtüşmektedir:

Bu tarz tarih yazıcıları, muhayyel ulusa ilişkin kimliğin inşasında en önemli ve işlevsel rolü üstlenmektedir. Bu rolü oynarken bazı ikilemlere saplanır, anakronizmalara düşer ve efsanevi, tutarlı, süreklilik arz eden, doğrusal bir tarih inşa etmeye çalışır. Bu tarzda bir tarih senaryovari ve programatiktir. Tarih yazıcılığı, bu inşa süreci içinde, muradı olan ideolojik tarihin bütünselliğini zedeleyecek yahut kendi savlarını yaralayacak örnekler ve olayları görmezden gelir. Çünkü amaç, doğru tarih yazmak değil, 'milli bilinç' aşılamak ve böylelikle manipüle edilen kitlelere, 'ulusun' temsilcisi olan devlet aygıtının yapıp-etmeleri bakımından meşrulaştırıcı argümanlar sunmaktadır. (Aydın 1998: 59)

İhsan Nuri Paşa, Kürtlerin Kökeni adlı kitabında, yukarıda verilen örneğe uygun düşen amacını açık bir şekilde dile getirmektedir:

> Amacım Kürt ve Kürdistan tarihi yazmak olmayıp, varlığı diğer ırklar nezdinde yok sayılmak üzere kararlaştırılan İrani kökenden bir topluma hizmetim söz konusudur. Hem de bu çilekeş büyük ulusun İrani kökeninin şanından yoksun oluşuna engel olmaya ve onları tanıtmaya gayret edeceğim. (İhsan Nuri Paşa 1991: 13)

Aydın (1998: 59), ulusa hizmet eden tarih yazıcılığının özelliklerini şu şekilde sıralıyor:

1-Benzersizlik-çeşitlilik ilkesi

2-Otantiklik ve tarihsel kıdem sorunu

3-Söz konusu ulusun tarihte kendi ulusal bilincine varmış en eski halk ya da halklardan biri olduğu iddiası

4-Uygarlığın kurucusu olarak kurgulanan ulus.

Kürt tarih yazıcılarına ait yukarıda verdiğim örneklerde de görüldüğü gibi, Kürtler çok önceden kendi ulusal bilincine varmış, uygarlık yaratan ve dünyadaki en eski halklardan birisi olarak kurgulanmaktadır. Çalışmalarında başvurdukları referanslar çoğunlukla Batı'daki ırkçı ideolojilerin tarih yazıcılarına ait eserlerdir. Ama en önemlisi başlangıcından günümüze kadar, resmi Türk tarih tez(ler)inin yedeğinde, gâh ondan etkilenerek gâh ona tepki olarak kendisini var etmesi, aslında her iki grubun da ortak kaynaklardan beslendiğini ve aynı amaca hizmet ettiğini ortaya koymaktadır. Daha doğru bir ifadeyle dünyadaki tüm uluslarda olduğu gibi her iki kesimdeki resmi tarih yazıcılığının "ulus" denen kurgusal kimliğinin "yatsıya kadar kullandığı mum"dan daha fazla bir işlevi bulunmamaktadır. Unutmamak gerekir ki, Türk (Turan) ve Kürt (Ekrat) gibi etnik adlandırmalar, köken itibariyle etnik bir adlandırma olmayıp, komşularınca (Arap, Bizans, Çin gibi) farklı diller ve dinlere mensup olmaları göz ardı edilerek, yaşam biçimleri ya da coğrafi özellikler dikkate alınarak verilmiş adlardır. Yani bir Arap gezginin gözünde Önasya'da yaşayan tüm göçebe çobanların Ekrat olarak, ya da Asya steplerindeki göçebelerin Etrak olarak tek bir ad altında toplaması çok eski çağlardan beri uygulanan bir "toptanlaştırma" geleneğidir. Tıpkı Grek topluluklarının kendi dışındaki tüm halkları "barbar" olarak adlandırması gibi. Başkaları tarafından verilen bu adlar,

ilk kullanımında bir aşağılama içerse de, 18-19 yy.'dan itibaren uluslaşma sürecine koşut olarak siyasal bir içerik kazanmış ve günümüzde tek tip kimlik algılarını vurgular hale gelmiştir.

İnsanlık tarihine, çeşitlilik ilkesi içinde bir bütün olarak bakmak gerekmektedir. Tarihte bir etnik grubun tek başına uygarlık yaratması, düşünce üretmesi ve zaman içinde sürekliliği elbette düşünülemez. Kaldı ki, küçük bir köyde dahi farklı dinsel ve etnik kimliklerin bir arada bulunabildiği, en azından ulus devletlere kadar bulunabildiği, Ortadoğu ve Önasya'da tek kimlikten ve onun uygarlık yaratmasından bahsetmek abesle iştigaldir.

Kaynakça

1. ALTUNTEK, (1993) Serpil. *Van Yöresinde Akraba Evliliği*, Ankara, Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları.

2. ANDERSON, Benedict. (1995) Hayali Cemaatler, Çev. İ. Savaşır, İstanbul, Metis Yayınları.

3. ATABAKI, Touraj. (2005) Kendini Yeniden Kurmak, Ötekini Reddetmek: Pantürkizm ve İran Milliyetçiliği, Türkiye'de Etnik Çatışma, Der. Erik Jan Zürcher, İstanbul, İletişim Yayınları.

4. AYDIN, Suavi. (1993) *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Ankara, Gündoğan Yayınları.

5. AYDIN, Suavi. (1998) *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği*, Ankara, Öteki Yayınevi.

6. AYDIN, Suavi. (2001) *Mardin. Aşiret-Cemaat-Devlet* Ankara, Tarih Vakfı.

7. AYDIN, Suavi. (2003) Aşiret, Antropoloji Sözlüğü, Ankara Bilim ve Sanat Yayınları.

8. AYDIN, Suavi. (2003) Etnisite, Antropoloji Sözlüğü, Ankara Bilim ve Sanat Yayınları.

9. AYDIN, Suavi. (1997) Kültür-Kimlik Modelleri Açısından Türk Tarih Yazımı, (Doktora Tezi), Ankara, H. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

10. AYDIN, Suavi. (1995) Etnik Bir Ad Olarak "Türk" Kavramının Sınırları ve Genişletilmesi Üzerine, Birikim Dergisi, Sayı 71-72.

11. AYDIN, Suavi. (2004) 30'ların Tezlerine Geri Dönüş: Anadolu'da "Proto Türkler"in Yeniden Keşfi, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı 96.

12. BARTH, Fredrik. (2001) *Etnik Gruplar ve Sınırları*, çev. Ayhan Kaya-Seda Gürkan, İstanbul, Bağlam Yayıncılık.

13. BENDER, Cemşit. (2000) Kürt Mitolojisi 2, İstanbul, Berfin Yayınları.

14. BRUİNESSEN, Martin Van. (2003) Ağa, Şeyh, Devlet, çev. Banu Yalkut, İstanbul, İletişim Yayınları.

15. BRUİNESSEN, Martin Van. (2004) Kürtlük, Türklük, Alevilik, çev. Hakan Yurdakul, İstanbul, İletişim Yayınları.

16. ÇİLİNGİROĞLU, Altan. (2000) *Urartu Krallığı*, İzmir, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.

17. ERIKSEN, T.Hylland. (2004) Etnisite ve Milliyetçilik, çev. Ekin Uşaklı, İstanbul, Avesta Yayınevi. ERZEN, Afif. (1978) *Çavuştepe I*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

18. ERZEN, Afif. (1984) *Doğu Anadolu ve Urartular*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

19. İHSAN NURİ PAŞA. (1991) Kürtlerin Kökeni, İstanbul, Doz Yayınları.

20. JENKINS, Keith. (1997) Tarihi Yeniden Düşünmek, Çev. B. Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi.

21. JWAIDEH, Wadie. (2004) Kürt Milliyetçiliğinin

Tarihi, Çev. İ. Çekem ve A. Duman, İstanbul, İletişim Yayınları.

22. LEACH, Edmund R. (2001) *Rewanduz Kürtleri*, İstanbul, Aram Yayıncılık.

23. LINDNER, R. Paul. (2000) Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar, çev. Müfit Günay, Ankara, İmge Kitabevi.

24. MIHOTULİ, Selahaddin (1992) Arya Uygarlıklarından Kürtlere. İstanbul: Berfin Yayınları.

25. SMITH, Anthony D. (2002) Ulusların Etnik Kökeni, Çev. S. Bayramoğlu ve H. Kendir, Ankara, Dost Kitabevi.

26. SUVARİ, Ç. Ceyhan. (2002) *Yezidilik Örneğinde Etnisite, Din ve Kimlik İlişkisi* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

27. ŞANAK, Musa. (1997) Mezopotamya'da Dinlerin Doğuşu ve Gelişimi, İstanbul, Aram Yayınları.

28. ŞENEL, Alâeddin. (1995) İlkel Topluluktan Uygar Topluma, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.

29. TAPPER, Richard. (2004) İran'ın Sınır Boylarında Göçebeler, Çev. F. Dilek Özdemir, Ankara, İmge Kitabevi.

30. TORİ. (2000) Bir Kürt Düşüncesi Yezidilik ve Yezidiler. İstanbul, Berfin Yayınları.

31. TORİ. (1999) Kürt Kültür Tarihi. İstanbul, Berfin Yayınları.

32. UÇANKUŞ, H.tahsin. (2000) *Arkeoloji- Tarih Öncesinden Perslere Kadar Anadolu*, Ankara, T.C. Kült. Bak. Sanat Eserleri.

33. ULUÇAM, Abdülselam. (2000) *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı I*, Ankara, T.C. Kült. Bak. Sanat Eserleri.

34. XEMGİN, Etem. (1997) İslamiyete Kadar Kürdistan Tarihi, Cilt I, İstanbul, Doz Yayınları.

35. YALÇIN-HECKMANN, Lale. (2002) Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri, İstanbul, İletişim Yayınları.

36. YILDIRIM, Ayşe. (2004) *İki Aşiret Arasında Kültürel Rekabet Ve Çatışma,* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

37. ZEKİ, M. Emin. (1992) Kürdistan Tarihi, Ankara, Beybûn Yayınları.

Alevilik, Aleviler ve Devlet Üzerine Düşünceler

Ali & Aydın ÖRDEK-Barış YILMAZ

"Minnet eyledikçe tersine döner
Etmeyelim çark-ı devrana minnet
Kanaat tacını giydikten sonra
Ne sultana minnet ne hana minnet"

Bu yazı, bu konuda yetkin olmayan yazarlarının yürüteceği bir tartışma olarak okunmalıdır, ya da bir deneme olarak değerlendirilmelidir. Bununla birlikte, konuya ilişkin rasgele gözlemlerin bir tartışması olmanın ötesine geçmesi amaçlanmıştır. Bu, söz konusu gözlemlere yönelik, onları disipline edecek asgari bir sorunun biçimlendirilmesi ile mümkün görünmektedir. Bir bütün olarak yazı ile sorulacak, "olumsuzlayıcı"[1] tek soru, eğer başarılabilirse, tartışmacıların temel amacıdır. Bu yöntem tercihi ile öncelikle bize aralarından yolumuzu bulmamıza izin verecek rasgele tespitlerle başlayalım.

Alevilik, ne olduğu üzerine açık bir anlaşmaya varılamayan, özellikle 1990'lar ile birlikte toplumsal alanda boy gösteren, tartışılan, kendini ifşaya soyunan tarihsel-toplumsal bir kategori olmuştur. Bu ilk cümle ile ne kast etmeye çalıştığımıza açıklık getirelim. Öncelikle, neden 1990'lar? Bize göre, bunun iki önemli nedeni var: İlk

[1] Bu konudaki herhangi bir tespitin öteki muhtemel tespitler arası dan yalnızca biri olduğunu keşfettirici.

olarak, 1970'lerle başlayıp 1980'de olgunlaşan dünya siyasal-iktisadi matrisindeki yeniden kodlamanın Türkiye için tayin ettiği dönüştürücü araç olan Eylül Darbesi'nin yarattığı genelde sosyal, özelde sosyo-kültürel ortamın bu yıllarla (1990'larla) yüzünü göstermesi, yeniden şekillendirme (ya da düzleştirme) görevini keskin bir şekilde gerçekleştirmede doğrudan bir yol olan baskıyı tereddütsüz kullanan 12 Eylül askeri rejiminin birer tabu kıldığı kimi meselelerin o veya bu nedenle[2] tartışılmasına zemin oluşturmuştur. Örneğin, günümüzde kitle iletişiminin en önemli aracı halini almış olan televizyonların ve radyoların sayısındaki mühim artış Alevilik'in toplumsal alanda ifade bulmasının yine mühim temellerinden biri olmuştur. Bunun yanı sıra, birbiri ardına kurulan, dernek, vakıf ve açılan cemevleri başka ifade mekânları olmuştur. Alevi kimliğinin 1990'lar ile toplumsal alanda boy göstermesinin bize göre ikinci önemli nedeni, 2 Temmuz 1993'te Sivas'ta Pir Sultan Abdal Anma Şenlikleri için burada bulunan yazar, ozan, karikatürist, müzisyen ve semah ekibinin kimi mensupları ile otel ve güvenlik görevlisi otuz yedi kişinin katledilmesidir. Bu tarih, Alevi kimliğinin bu olaya tepki üzerinden tartışılmaya, farklı Alevi grupların baskın hale gelerek kendi anlayışlarını merkeze alıp bu kimliği yeniden kurmaya soyundukları hareketli

---

[2] Bunlar arasında, Avrupa Birliği'ne uyum yasaları, 'Darbe Anayasası'nın değiştirilmesi provaları, 1980'ler ile kapitalist dünya sisteminin yeniden yapılandırılması olarak algılanabilecek neoliberalizmin hiç değilse Türkiye için pratik olarak 1990'lar ile olgunlaşmaya başlaması ya da söz konusu uluslararası yeniden yapılanmada uluslararası karar birimlerinin Türkiye'ye biçtiği rolün gereği, siyasi iktidarlardan bağımsız, ülkenin kimi hassas meselelerinin tartışılma zeminin oluşturulması sayılabilir —bu son tespite ilişkin akla gelebilecek bir soru, bahsi geçen dönemin hemen başında, neden Zülfü Livaneli'nin birdenbire atv televizyonunda Alevilik temalı kısa bir program hazırlamış olduğudur.

bir dönemin başlangıcıdır. Bundan başka, İstanbul Gazi Mahallesi'nde bir kahvehaneye düzenlenen silahlı saldırının ardından cemevinde toplanılması ile başlayan Gazi Mahallesi Olayları, Sivas Katliamı'na karşı oluşmuş tepkiselliği sürekli kılmıştır. Başkaca, Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi koalisyonunun bakanlarından Şevket Kazan'ın Alevi toplumunu ensest (aile içi cinsel ilişki) ilişki ile itham etmesi, Karacaahmet Mezarlığı'nın bir kısmının İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından kaldırılmak istenmesi, cemevlerinin ibadethane olup olmadığı ve nihayet Aleviler'in azınlık olup olmadığı tartışmaları ve benzerleri... Toparlamak üzere, Alevilik bize göre, diğer nedenler bir yana temelde bu iki nedenle 1990'larla birlikte yükselmiştir. İlk cümlemize dönelim. 1990'larla gözlenen söz konusu yükseliş neden bir boy gösterme yahut ifşa olarak tezahür etmiştir? Hele de Alevi inanışındaki "gizlilik" ilkesi düşünülürse.[3] "Sır" neredeyse

[3] Alevilik düşünüldüğünde "gizlilik" iki boyutludur: İlki, önceki cümlede bir ilke olduğu belirtilen ve Alevilik'i besleyen düşünce yahut felsefede içerilen boyutuyla gizliliktir. Buna göre, bir yol (*tarik*) olarak Alevilik'i benimsemiş kişi, Alevilik'te dört kapı diye adlandırılan dört aşamadan geçer, ancak bu şekilde yolun kendisine sahik verdiği üst-insan (*insan-ı kamil*) mertebesine ulaşabilir. Bu aşamalar, sırası ile şeriat, tarikat, marifet ve hakikattir. Her kapı ya da bâb (kısım) on makam içerir. Bunları, İsmail Özmen, Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi adlı eserinin üçüncü cildinde sunmaktadır.[3] Buna göre, Şeriat Kapısı'nın makamları şöyledir: İman etmek, ilim öğrenmek, ibadet etmek, haramdan uzak durmak, ailesine yararlı olmak, kimseye zarar vermemek, peygamberin emirlerine uymak, şefkatli olmak, temizliğe dikkat etmek, yaramaz işlerden sakınmak. Tarikat'ın makamları, tövbe etmek, mürşidin isteğine uymak, temiz giyinmek, iyilik için savaşmak, hizmeti ilke edinmek, haksızlıktan korkmak, ümitsizliğe düşmemek, ibret almak, nimet dağıtmak, özünü fakir görmektir. Üçüncü kapının, Marifet'in, makamları ise edep, masivadan tecerrüt (kin, garez, bencillikten uzak durmak), perhiz etmek, sabır ve kanaat sahibi olmak, haya etmek, cömert olmak, ilim

Alevi inanışın ontolojik dokusunun hammaddesi ve bu açıdan gizlilik Alevilik için hem tarihsel hem de ilkesel

---

yapmak, hoşgörü sahibi olmak, özünü bilmek, ariflik olarak sıralanmaktadır. Son kapı Hakikat'in makamları şöyledir: Tevazu, kimsenin ayıbını görmemek, hiçbir iyiliği esirgememek, her yaratığı sevmek, tüm insanları bir görmek, birliğe yönelmek ve yöneltmek, gerçeği gizlememek, manayı bilmek, sırrı öğrenmek, hakka ulaşmak (ss. 546-548). Görüldüğü gibi, esasında ahlaki birer öneri ya da ilke olan makamlarla bireyin vardığı yer "sırrı" öğrenmektir. O halde, sır nedir? Bu, spekülatif açıklamaları olan bir sorudur. Bizim makamlardan çıkarsadığımız, "sırrın" hakka ulaşmak (*hakka vasıl olmak*) için son durak olduğudur. "Hakka vasl" ise, üzerinde büyük oranda uzlaşılan varlıkla hemhal olma halidir, ya da vahdet-i vücud anlayışına göre son aşama olan kamil insan mertebesine ulaşmaktır. Bu durumda bireyin varlıktan ayrı olma halinin ne yolla aşıldığının keşfi, sırrın ne olduğunun anlaşılmasını da getirecektir. Varlıkla bir olmak ise, bireyin ancak kendi hesabına yaşayabileceği aşkın (*transandantal*) bir aşk (aşk-ı ilahiye —bu nedenle kategorize edilemeyen, ancak "anlanabilen" bir aşk) ile mümkündür. Bu *transandantal* aşkın temel niteliği, Hakikat kapısına *kendi için* (pour-soi) bir varlık olarak gelen bireyin, bu durumu içsel olarak muhafaza ederek *kendinde* (en-soi) bir varlık olarak varlıkla bir olmasını sağlayan *kendindeliğidir*. Bireyi varlıkla bir kılacak bu aşk, ifşa ile *kendinde* olmaktan çıkacağı için, her bireyin geçtiği aşamalarla (kapılar) belirlenen *anlama* sürecinin belirlediği "sır"la mühürlenir. Böylece, birey, kendi öyküsünün onu getirdiği yerde hakka ya da hakikate vasıl olmaya, kendisi dışında varolamayacak aşkın bir aşkla varabileceğini görür. Yani, bu aşk sır olmak zorundadır. Bir başka deyişle, başta ne olduğu sorulan sırrın kendisi "sır"dır. Bu sırra erişen birey, insan-ı kamil susar, dinler, *kendi için* varlık olan "insan"ın nefis (benlik) içeren tüm edimlerini dışlar artık. Böyle bir yaşamı ve bu yaşama ulaşmak için çabalamayı öğütleyen Alevilik için "gizlilik" bu nedenle bir düsturdur. Öte yandan, Aleviler'in tarihleri boyu (gerek kendilerine köken olmuş, gerekse kendilerine benzer heterodoks grupların) uğradıkları haksızlık ve zulüm nedeni ile faaliyetlerini, kimliklerini gizlemeleri söz konusudur. Bu gizlenişin pratik bir karşılığını Aleviler'in cem ayinlerinde görülen on iki hizmet sahiplerinden birinin bekçi olmasında gözlemekteyiz. Bekçiler, cem ayinin ve ceme gelenlerin evlerinin güvenliğinden sorumludur.

olarak hayati öneme sahip iken, Aleviler'in, 1990'larla birlikte kendilerini neden açık ettikleri sorusu çok daha önemli hale geliyor. Başka türlü, daha açık, soralım o halde: Aleviler neden bilinmek istediler? Gizlilik hususunda yaptığımız analitik ayrıma başvurarak sorumuzun muhtemel yanıtlarından birine ulaşmaya çalışalım. Buna göre, Aleviler, Alevilik'in üzerine oturduğu felsefeden bihaberdirler. Başka türlü ifade etmek gerekirse, Aleviler, Alevilik[4] nedir bilmemektedirler. Bu iddiamıza açıklık getirmek için, kanaatimizce Alevilik'in kurumsallaşma sürecine bakılmalıdır. Öncelikle, Alevilik kırda yaşam bulmuş bir toplumsallıktır. Kırdaki kurumsallaşmanın büyük oranda, tekkeler, dergâhlar, türbeler, ocaklar kanalıyla olduğu söylenilebilir. Bu unsurlar, Alevilik'i mekânsal kılarak tarihselliğinin bir ayağını oluşturmuşlardır. Bize göre, ocaklar, Alevilik'in, tarihselliğinin öteki ayağını oluşturan dedelerin ya da dedelik kurumunun kaynaklarıdır. Ekseriyetle, her biri soyunu on iki imamlardan birine dayandıran ocaklar,[5] dedelik kurumunun sürekliliğini sağlayarak Alevi toplumunun belleği olagelmişlerdir. Özellikle, 70'lerin sonları ve 80'lerin başları ile Türkiye'de gözlenen kitlesel addedilebilecek kırdan kente göç, Alevilik'in, bilişsel bir kategori olarak, bellek ve mekân yitirerek *ahistoric* bir karakter arz etmesini getirmiştir. Dedelik kurumu, şehre göçlerle birlikte işlevsizleşmiştir, ocaklar ortadan kalkmıştır. Bu nedenle, özellikle 1970 sonrası Alevi kuşağı bir yaşayış olarak Alevilik'ten bihaberdir. Daha doğrudan ifade edilirse, kent Alevilik için tarihsizleşmenin mekânı, bu nedenle de en fazla baskın ya

---

[4] Gecikmiş bir açıklama kabul edilebilir, ancak, çoğu kez şehir Alevilik'i olarak ifade edilen Bektaşilik'i ayrıca belirtmedikçe Alevilik'le bir kabul edeceğiz.

[5] Bunların bir kısmının Türk, bir kısmının Kürt (Zaza) olması bu soy iddiasını dikkate değer kılmaktadır.

da "resmi" olanın karşısındaki ötekiliğin belirlediği bir Alevilik retoriği üzerinden var olduğu mekân olmuştur. Yaptığımız bu tespitin Alevilik-devlet ilişkisi açısından bize göre önemi büyüktür. Nitekim tarihselliğini yitirip "an" olan bir kategoriyi toplumsal sahada ve bellekte yeniden tasarlamak çok daha kolaydır. Bu meseleye tekrar değinmek üzere Aleviler'in neden Alevilik nedir bilmediklerine dönelim. Kentlerde doğup büyüyen kuşakların ebeveynleri, büyükleri de bu mekânsızlaşma ve belleksizleşme ile bu konuda çocuklarından farksızdırlar. İşte tam bu durumda, yukarıda tartıştığımız nedenler ve muhtemel başkaları nedeniyle yükselen Alevilik'in kendini ifade edişi, başıbozuk bir "buradayım" çığlığından —retorikten— başkası olmamıştır, bu nedenle de manipüle edilmeye oldukça açık bir hal almıştır.[6]

Böylelikle, gizlilik düsturundan bihaber ifşanın, boy göstermenin bir veçhesini açıklamış olduk. Bize göre, bu haliyle, kendi sonunu hazırlayan ve bu yüzden itiraz edilmeyen bu kuru "yükseliş" yine de "tehlikeler" barındırmaktadır. Şimdilik önemsiz görünse de Alevilik, cemevleriyle yeniden mekânsallaşıyor, kimi araştırıcı ve akademisyenlerin meseleye ilişkin ciddi çalışmaları da bir bellek tazeleme olarak alınırsa, bize göre, Aleviler'in siyasal erk ile ilişkileri nedeniyle başarısızlığa uğraması çokça mümkün görünen bir karşı hareket belirebilir. Bu

---

[6] Nitekim söz konusu manipülasyon iki yanlı olmuştur. Bir taraftan dikkatli bir geriye bakışla kolayca fark edilebilecek resmi ideolojiden kaynaklı yeniden biçimlendirme çabaları, öte yandan, siyasi yelpazenin farklı kanatlarında konumlanmış Alevi derneklerinin, vakıflarının ya da topluluklarının Alevilik tasarımları mevzubahis "an"laşmayı istismar etmişlerdir. Bize göre, bu sonuncusu içeriden olduğundan daha büyük bir saptırıcılık gücüne sahiptir ve ne yazık ki tasarımlarında saptırıcı olmama samimiyetine sahip pek az topluluk ya da çevre vardır.

açıdan Sünnî çoğunluğun önderlerinin yahut sözcülerinin cemevlerine itirazını yüzeysel bir ideolojik itiraz olarak okumamak gerektiğine inanıyoruz. Çünkü, bu ilk tespitimize açıklık getirmek işini tamamlar tamamlamaz girişeceğimiz tarihsel tespitlerin göstereceği üzere, genel kabul görmüş hali ile Osmanlı'dan beslenmiş Türk devlet geleneğinin Aleviler'i bölücü unsur olarak gördüğü söylenebilir.[7] Dolayısıyla, cemevlerine itirazı çok daha "derin" bir itiraz olarak okumanın doğru olduğu fikrindeyiz. Öte yandan, güvenlikleri gerekçesi ile gizlenme gereği de 1990'lar ile girilen ortamda anlamsızlaşmıştır, yani ortam tam bir boy gösterme ortamıdır, etkileyici rittüelleri, semah gösterileri ve yine etkileyici müzikleri kendilerini ifade araçları olmuştur. *Ancak, Alevilik artık bir toplumsal pratik değildir, ya da Aleviler artık Alevi değildirler. Cumhuriyet, bunu Aleviler'i de yanına alarak gerçekleştirmiştir.* Bu mevzuu da daha sonra tartışmak üzere burada bırakıp, ilk tespitimizin son kısmını açıklayalım. Hatırlayalım, Alevilik, 1990'larla yükselen (toplumsal alanda boy gösteren), ne olduğu üzerine bir anlaşmaya varılamayan tarihsel-toplumsal bir kategori idi. Neden 90'lar, neden ifşa, az çok açıklamaya çalıştık bunları. Bu ifadenin bize göre en önemli kısmı son kısmıdır. Soralım: Nasıl oluyor da ne olduğu üzerinde tam bir uzlaşıya varılamayan bir şey bir kategori oluyor, bir ad alıyor? Sorunun kolay yanıtı, uzlaşıya varması gerekenlerin beceriksizliği, inatları, çıkarları, bilgisizlikleridir. Zor olanı ve yeni sorulara götüren yanıt ise şu olabilir: Alevilik vardır, çünkü Aleviler vardır. O halde, Aleviler kimlerdir? Yanıtın bizi, çalışma ile biçimlendirmeye çalıştığımız soruya

[7] Bunu yakın zamanda TSK'nin üst düzey komutanlarından birinin Avrupa'da Alevi derneklerinin temsilcilerinin görüşme taleplerini bölücü oldukları gerekçesi ile reddetmesi olayında müşahede edebiliriz. Durum, gazete manşetlerine yansımıştır.

gidecek yolun başına götüreceği beklentisindeyiz. Gerçekte, bu soru ile Alevilik ya da Aleviler'in "var olduğunu" kabul etmiş oluyoruz. Bu durumda Alevilik ya da Aleviler bizim için ya analitik ya da tarihsel birer kategoridirler. Yani, ya *a priori* olarak ya da bir kısım ölçüt yani kabul vasıtasıyla bilenebilir kılınmışlardır. Bize göre, Alevilik için her iki durum da söz konusudur. Tekrar edelim: Alevilik vardır, çünkü Aleviler vardır, o halde Aleviler kimlerdir? Aslında çalışmanın başında, insana ilişkin ne varsa öyle kabul ettiğimizden —insan öyle olduğundan— Alevilik'i de tarihsel-toplumsal bir kategori kabul etmiştik. Bu durumda, Alevilik'in aynı zamanda, aslında kısmen, nasıl olup da analitik bir kategori olduğu, sorulmalıdır. Yukarıda, 1990'larla bunun ne yolla böyle olabileceğini tartıştık. Özellikle bu dönemle yoğunlaşan "an"laşma ya da tarihsizleşme ile Alevilik yeniden kurulabilir yeniden tasarlanabilir bir hal almıştır. Bu durumda, Alevilik'in ne olduğu ya da Aleviler'in kimler olduğu soruları, bunların nasıl ve kimler tarafından tasarlandığı yahut nasıl ve kimler tarafından bir tarihe kavuşturulduğu sorularına dönüşür. Alevilik'in kimlerin bir tasarısı olarak yeniden üretildiği ise, söz konusu yeniden kurgulamanın nasıl yapıldığını belirler. Vardığımız yerde, soru Aleviler'in tarihsel olarak yeniden kurgulamalarının kimler tarafından yapıldığı haline dönüşmüştür? Soruya epey genel bir yanıt, "ilgili herkes tarafından" olabilir. Bu durumda, Alevilik'i öncelikle Aleviler kurar, tasarlar. Sonra, devlet ve tarihe yayılan bir veçheden Ortodoks İslam kurar, yahut kısaca Alevilik için ne kadar öteki varsa Alevilik'i kurar, tasarlar. Bu tasarım ve öteki kılma faaliyeti karşılıklıdır. Ayrıca, Aleviler kendi içlerinde de bir öteki kılma etkinliği yürütürler. Dolayısıyla, Aleviler'in Alevilik tasarımları da çeşitlidir. Öncelikle, Aleviler etnik (coğrafi ayrışma da dahil), siyasi ve inançsal olarak fark-

hlaşırlar, bunların tümü tarihsel belirlenime tâbidir. Etnik, farklılaşmayı kaba hatları ile serimlemek gerekirse: Anadolu'da Türk, Kürt, Arap, Türkmen, Kürt Aleviler'in içinde Zazalar, Akdeniz ve Ege'nin bir kısmında Tahtacılar, Karadeniz'de Çepniler, İç Anadolu'da Abdallar olmak üzere farklı Alevi toplulukları yaşamaktadırlar. İkinci olarak, Aleviler'in, özellikle çalkantılı Cumhuriyet dönemi boyunca, buna paralel çalkantılı siyasi tercihleri olduğu söylenebilir. Biz bu çalkantıyı hiç değilse görünürde aşmak için siyasi yapının dönüşümünü dikkate alan bir dönemlemeye başvuracağız. Buna göre, ilk dönemi 1920-1950 arası dönem olarak tespit ediyoruz. Bu dönem, geçiş dönemleri de dahil tek parti iktidarının hüküm sürdüğü yılları kapsar. Dönemin başında, Mustafa Kemal'in Ankara'ya gelirken uğradığı Hacı Bektaş Tekkesi'nde Postnişin Cemalettin Çelebi'den destek talebi olumlu karşılanır. Cemalettin Çelebi daha sonra, Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Birinci Reis Vekili olacaktır.[8] Bu destek ve yakınlaşma bütün bir Cumhuriyet dönemine damgasını vuracak bir tek yönlü Alevilik-resmi ideoloji yakınlaşması getirecektir. Öte yandan, bu ilk dönemin biri başında ötekisi ortasında gerçekleşen iki Alevi-Kürt isyanı var ki devletin Alevilik tasarımının hatlarını iyiden iyiye koyulaştırmıştır. Bunlar, Koçgiri ve Dersim isyanlarıdır. Sonra, Hacı Bektaş Tekkesi'nin yeni rejime verdiği desteğin üzerinden çok geçmemiştir ki tekke ve zaviyeler kapatılır. Esasen, bu dönemden başlamak üzere, Aleviler'in yüzlerini yeni rejime dönmeleri kendileri için bir zorunluluktur. Çünkü, Aleviler yeni rejim tarafından da hiçbir veçhile tanınmamışlardır, yukarı da bahsi geçen isyanlar öyle bastırılmışlardır ki bu toplulukların sonraki

[8] Özmen, İsmail, Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi, Cilt 4, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1998; s. 539

nesilleri Kürt olmadıklarını savunur hale gelmişlerdir. Bu şartlarda Aleviler'in yüzlerini yeni rejime dönmelerinin nedeni, yeni rejimin, ideolojik konumlanışını, toplumsal alanda Alevilik'i öteki kılan Ortodoks İslam'a karşı, aslında onu denetlemeye yönelik olarak gerçekleştirmesi, biçimlendirmesidir.[9] Bu durumun Ortodoks İslam'ın denetlenmeye karşı tepkisel konumlanışı ile böyle olduğu iddia edilebilir. Ancak, vakıa, Sünnilik'in toptan reddi olmayan bu denetlenebilir kılma operasyonu, tutunacak hiçbir dalları olmayan Aleviler'de yeni iktidara tutunma itkisi yaratmıştır. Ne de olsa toplumsal sahada ötekileşmelerine, horlanmalarına, aşağılanmalarına velhasıl sürekli diken üzerinde olmalarına neden kabul ettikleri unsur denetlenir olmuştur. Tüm Cumhuriyet tarihinde, bu denetlenme derecesi Aleviler ile rejim arasındaki bağın niteliğini tayin etmiştir. Daha önce de ifade edildiği üzere, bu ilişki hep tek yanlı olmuştur, çünkü yeni iktidar, tıpkı eskisi gibi Aleviler'i eşiğine dahi uğratmamıştır. Dahası, burada tarifine çalışılan durum, aynı zamanda Aleviler'in denetlenmesini de sağlamıştır, hem de Aleviler'in kendi rızaları ile. Tarihsel biçimlenişi dikkate alındığında sürekli bir itiraz ve başkaldırının biçimlendirdiği Alevilik, bu durumla içine girdiği pratik yaltaklanma ile sürekli kan kaybetmiştir. Tek partili dönemde ve sonrasında sağ iktidarlara karşı sürekli olarak bizzat resmi ideolojinin şekillendiricisi olan CHP'ye destek vermişlerdir.

---

[9] Bu durum, spekülatif bir iddia ile, bize göre, yeni rejimin şekillenmesinde etkin olan etnik grupların, yeni dönemin politik oyununu kodlama tercihleri ile ilgilidir. Kuşkusuz, bunun bu gruplar için *hayati* önemi vardır. Kanımızca, yeni dönem oyununun şekillenmesinde Ortodoks İslam öteki seçilmiştir. Eğer, modernleşme hamlesi bir başka öteki seçseydi, tarih başka türlü kurulmuş olacaktı —bunun ne kadar böyle olduğu çok ciddi bir başka tartışma konusudur, biz spekülasyon ediyoruz.

1950–1980 arası, on yılda bir iktidar olan sağ partilere karşı farklı nitelikteki kalkışma ve toplumsal hareketlerin içinde olmuşlardır. 1960'tan sonra başarısız denebilecek bir parti denemelerinin dışında ekseriyetle sol partilerin içinde yer almışlardır. Genel kanının aksine, bize göre, CHP hiçbir dönem sol bir parti olmamıştır.[10] Ancak, yukarıda tartışıldığı üzere, Aleviler CHP'yi sağ iktidarlara karşı (kendilerinin ötekilik nedenlerine karşı) sol bir parti olarak desteklemişlerdir. CHP ise çok yakın bir zamanda, Aleviler'in dini bir kimlik olarak kendilerini bu partinin içinde ifade edemeyeceklerini bildirip Aleviler'i açıkça tasfiye etmiştir. 1950-80 dönemine geri dönülecek olursa, bu dönemde Aleviler özellikle sol örgütler, dernekler, partilerin aktif unsuru olmuşlardır. Dolayısıyla, bu dönemde kısa aralarla "devlet düşmanı" olmuşlardır. Bu dönemin çok önemli bir karakteristiği de Alevilik'in sol ile girdiği ilişkide ona tarihini unutturacak, şematik Marksist yorumlarının ortaya çıkmasıdır.[11] Öte taraftan, Aleviler'in göz ardı edilebilecek bir kısmı ekseriyetle iktisadi çıkarları nedeniyle kimi muhafazakar ya da milliyetçi partilere dahil olmuşlardır. Kürt (Kırmanç) Aleviler Kürt hareketini büyük oranda desteklemezken, Zazalar büyük oranda Kürt hareketini desteklemişlerdir. Son olarak, 1980'den günümüze solun sürekli kan kaybetmesi, başka toplum kesimlerini olduğu gibi Aleviler'i de sosyal

[10] Başka bir çok nedenin yanında her dönem statükocu olması bize göre, solun (dünyayı) değiştirip dönüştürmeye yönelik iddialarının zıddı bir yerde durduğunun kanıtı olmaya yeterdir.

[11] Ahmet Yaşar Ocak, Türk Sûfiliğine Bakışlar başlıklı derlemesinde bunun ne mene bir yanlış olduğunu ortaya koymaktadır. Hiçbir araştırmaya girişmeden izlenecek bir Alevi cemi, Aleviler'in tanrı inancını kabul etmeye yeter. Böyle iken, Aleviler'in daha önce değinilen tarihsizleşme ile kendilerinden bihaber hale gelmelerinden kaynaklı cahili oldukları Alevilik'i besleyen düşüncenin sol okumaları Aleviler'i tanrıtanımaz ilan eder.

demokrasi kabul edilen siyasi şemsiyenin altına çekmiştir. Aleviler bu dönemde, Türkiye'ye zerk edilen liberal toplum bireyinin en temel karakteristiği olan "an"ı yaşamak düşturunu daha bir benimser olmuşlardır. Bunun vardığı yer, ortada Aleviler'in olup Alevilik'in olmamasıdır. 1990'ların ikinci yarısı, durumda bir kırılma yaratacak zeminin oluşmasını sağlayacak dernek ve vakıfların ve çoğunlukla bunlara bağlı cemevlerinin Alevilik'in toplumsal alandaki faaliyetlerinin yönlendiricisi olduğu dönemdir. Tam da bu noktada, bu kurumların ekseriyetle taraf oldukları siyasanın biçimlendirdiği Alevilik tasarımlarının farklı olmasından kaynaklı bahsi geçen kırılma imkansız hale geliyor. Bir kısım Alevi, 90'larla birlikte laisizm tartışmasına yaslanarak, vatandaşlığa soyunup, devletten para isteyecek olmuşken, bir kısım Alevi, devletin diyanet politikaları ve bunların türevlerine karşı çıkmış, sosyal alandaki meşruluklarını böyle temine çalışmışlardır.[12] Öte yandan, diyanet dertleri olmayan laisizm karşıtı Caferiler ise bir başka kesimi oluşturmaktadır. Bize kalırsa, Caferileri Anadolu Aleviliği'nin içinde düşünmek doğru değildir. Bu aşama yukarıda belirlediğimiz farklılaşma ölçütlerinin sonuncusunun kapısını aralamıştır. Ritüellerindeki yüzeysel farklılaşmalar haricinde Anadolu Aleviliği'nin inançsal olarak homojen olduğu söylenebilir. Caferilik ise daha baştan ritüellerde farklılaşmaktadır, Ortodoks bir yapı arz etmektedir.

Toparlayalım. Etniklik, Alevilik bağlamında ayrıştırıcı bir unsur değilken, Aleviler'in siyasi tercihleri, kimlikleri doğrultusunda, öteki olma ekseninde resmi ideolojinin yaltaklanıcısı olma şeklinde belirlenmiştir. Son olarak,

[12] İlk kesim, Alevilik'i Türkçü ve çok daha İslami bir perspektiften tasarlama yoluna giderken, ikinci kesim, geçmişte radikal solun içinde bulunmuş unsurları ve Kürtleri içerdiğinden çok daha evrensel ve heterodoks bir perspektiften tasarlama yoluna gider.

Aleviler'in, Caferilik ve son dönemde azımsanamayacak bir kesimi oluşturan Türkçü ve Alevilik'in tarihine bakıldığında Ortodoks kalan kısım dışında Alevilik'in heterodoks ve etnik kaygıdan uzak bir toplum kesimini oluşturduğu söylenebilir. Cumhuriyet döneminde, ilk olarak, tekke ve zaviyelerin kapatılması ile inançsal süreklilikleri sekteye uğramıştır, sonra, kıra ilişkin bir kategori olan Alevilik, şehre göç ile ikinci engellemeye uğramıştır. Hal böyle iken, aslına ilişkin şekillenmeleri toplumsal başkaldırış vasıtası ile olan Alevilik, kendine yabancılaşmış, ortada kala kala Aleviler kalmıştır, bu açıdan Alevilik'in büyük oranda tasfiye edildiği söylenebilir. Alevilik'in tasfiyesi, bize göre, böyle belleksiz ve kendinden bihaber bir topluma Alevilik'in Sünni bir tasarımının dayatılması ile olmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere bir kısım Alevi, bu tasarıma sahip bile çıkmışken, ötekiler, özellikle yakın geçmişte yoğunlaşan itirazlarla tasarımı aşındırmak gayretindedirler. Bu aşındırma çabası, bize göre Aleviler için bir kimlik ve tarih, dolayısıyla varoluş sorunudur. Nitekim, Aleviler, kim oldukları ve kökenleri konusunda anlaşamamaktadırlar. Bu çerçevede, bundan sonraki kısımda, Alevilik'in resmi tasarımının dayanaklarını tarihsel tespitlerle tartışmaya çalışacağız.

Öncelikle kendi "resmi" tanımımızı yapalım. Aslında, genel bir bakışla, resmi ile kast edilen, bir tanımı gerektirmeyecek kadar ortadadır. Ancak, Alevilik için kavramı tarihsel bağlamıyla yeniden düşünmek gerekmektedir. Kelimenin sözlük anlamında açıkça dışa vurulduğu haliyle, resmi denildiğinde akla devlet, devletin olan, devlete ait, devletle ilgili olan gelmektedir. Dolayısıyla, devletin Aleviler'e karşı tutumunun tarihsel bir tekrarı[13] bu konudaki resmiliği açık edecektir. Ancak, daha önce, devletin,

[13] "Göz atma" manasında.

temel vasıflarından biri olan toplumun unsurlarını çeşitli yönlerden uyumlaştırıcılığına değinmek gerekmektedir. Devletin bu uyumlaştırma vasfı, ona toplumsal alanın asli iktidar aygıtı olmasının anahtarını sunan *normal* olanı tayin etme fırsatını sunmaktadır. Bu tayin işinin iktidarı bağrında taşımasını getiren ise devletin doğası gereği *normali* toplumun bir unsurunun lehine ya da onun adına tayin etmesidir. Buna göre, resmi olanın asli görevi *a-normali* de tayin etmek olmuş oluyor. Bu açıdan, iktidar sahibi, yerleşik (şehirli), Müslüman tüccar sınıfın dünyalığının bekçisi Ortodoks İslam'ın değili olan heterodoks akımlar doğal *anormal* olarak belirmiş oluyor. Nelerdir bu akımlar? Bu akımlar, kaynağını Hint ve Yakındoğu'da bulan Kalenderilik, Melametilik ve Hurufilik gibi birbiriyle yakın ilişkili, tepkisel tasavvufi akımlardır.[14] Burada söz konusu edilen Alevilik ve Bektaşilik de Anadolu'da bahsi geçen coğrafyalar ve akımlarla etkileşim içerisinde vücuda gelen anormallerdir. Doğal olarak, ideolojik temelini ya da meşrulaştırıcı gücünü dini olandan alan devlet için *resmi* olanın dışında olmuş oluyorlardı. Bu işin kuramsal düzeyde ele alınışı idi. Bir de tarihe, Selçuklular'dan sonra, Anadolu'ya, bakarsak, söz konusu anormalliğin, bu kesimlerin sosyo-ekonomik durumlarıyla karşılıklı bir belirlenim ilişkisi ile bağlı olduklarını görürüz. Nitekim, Anadolu Aleviliği'nin başlangıcı, genel olarak, Anadolu Selçukluları'nın son zamanlarına denk gelen Babai İsyanı olarak kabul edilir. Bu ayaklanmanın, daha sonra Osmanlı'da gerçekleşen Şeyh Bedreddin ve Celali İsyanı benzeri ayaklanmaların inançsal, ideolojik yanlarından daha önce dile getirilen temel nedenleri çevre ve merkez arasındaki sosyo-ekonomik tabanlı çatışma

14 Ocak, Ahmet Yaşar (1999). Kalenderiler, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

olarak kabul edilir.[15] Yani, *normal*in tayini ideolojik ve sosyo-ekonomik etkileşimli bir ötekileşme süreci ile mümkün olmuştur. Sonuç olarak, resmi olanın bu heterodoks unsurlara karşı tutumu söz konusu sosyo-ekonomik dayanakla oldukça sert olmuştur. Bu, yok sayma, yok etme, sindirme olarak tezahür etmiştir. Burada bu koca tarihi ayrıntıları ile sunmamız olanaklı değildir, buna gücümüz de yetmez. Bu halde, süregelen ideolojik alanda dışa vurulan bu merkez-çevre çatışmasının görünür hale geldiği tarihsel figürler ve olaylar üzerinden resmi tutumu tartışmaya çalışacağız.

Öncelikle, tarih kitapları şöyle dursun, din öğretmek üzere İslam dinini öğreten laik cumhuriyetin eğitim sisteminin onayıyla okutulan din kitaplarının ekserisinde bu akımların esamisi okunmaz. Belki de önemsiz addedilen bu ayrıntıdan devletin, bu konudaki yok sayma tutumunun tarihsel olarak sürekliliği okunabilir. Geçtiğimiz yıllarla, bu tutumda, *söz konusu etme ya da sorgulamaya başlama* olarak görülen değişiklik, bize göre, Avrupa Birliği'ne üyelik süreci ya da başka vesileler ile kaçınılmaz olarak tartışılmaya başlanacak bir mevzuun devletin istediği sınırlar içinde tartışılması için gerekli görülmüştür.

Belirli yönleriyle tartışmaya çalıştığımız mevzuun, tarih içindeki seyri aslında toplumsal belleğin kemikleştiği ya da rahatça kurumsallaştığı temel yapı olarak devletten bahsedilirken neden bir gelenekten bahsedildiğini bize göstermesi açısından önemlidir. Alevilik düşünüldüğünde işlerin başından beri, ki Ahmet Yaşar Ocak, Alevilik'in en önemli şekillendiricisi olarak Babai İsyanı'nı alır, bir

15 Bu konuda örneğin bkz. Ocak, Ahmet Yaşar, Anadolu Halk Hareketleri Konferansı, Ankara: Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Yayınları, 2003.

devlet geleneğinin izini sürmek mümkün olmaktadır.[16] O halde işlerin hiç değilse Anadolu için başladığı yere gidelim. Selçuklular ve Osmanlılar'da toplumu oluşturan iki temel kesim vardır: Merkezi temsil eden şehir ve büyük kısmını yarı göçerlerin oluşturduğu kır. Bu son kesimi Babai İsyanı düşünülürse Türkmenler ve Kürtler oluşturmaktaydı. Bu kesimler, merkez için sorunlu kesimlerdir. Örneğin, asker toplama ve vergi tahsiline tepkili olmuşlardır. Özellikle II. Giyasettin Keyhüsrev zamanında düşen refahla Türkmenler'in elindeki pek çok otlak ve kışlak vakıf arazisi haline getirilmiştir. Böylelikle isyan patlak vermiştir.[17] Bu, isyanın temel nedeni olmakla birlikte, isyanı, harekete geçen kitle için meşru kılan ideolojik yan, resmi tarih tarafından ekseri hasır altı edilmektedir. Buna göre, Baba İlyas Horasani diye biri çıkıp peygamberlik ilan etmiştir, böyle bir kalkışma devlet zayıfladığı için ortaya çıkmış ve bastırılmıştır. Burada ayaklananların Türkmenler ve Kürtler olduğu ve ayaklanmanın önderinin Seyyid Ebulvefa'nın müridi olduğu, böylelikle ayaklanmanın ideolojik zeminini oluşturduğu ve ayaklanma bastırıldıktan sonra bu anlayışın bütün Anadolu'yu dervişler vasıtasıyla sararak Alevilik'e köken oluşturduğu hasır altı edilen hususlar olmaktadır. Bu, açıkça yok saymadır. Hacı Bektaş Veli'nin her halükarda ayaklanmanın "içinde" olmuş olması, Abdal Musa ve Geyikli Baba gibi Alevi ulularının Baba İlyas'ın müridi olmaları ayaklanmayı ve yarattığı etkiyi önemli kılmaktadır. Sonuç olarak, Alevilik kendisini büyük oranda Vefaiye tarikatı çerçevesinde başlayan, gelişen ve yayılan Babai İsyanı ve bu isyan sonucunda oluşan harekete borçludur.[18] Ancak, daha baş-

[16] Ahmet Yaşar Ocak, a.g.m.
[17] Ahmet Yaşar Ocak, a.g.m, s. 24.
[18] Ahmet Yaşar Ocak, a.g.m., s. 31.

tan isyanın bu yanı görmezden gelinmiştir, tabiatıyla sonuçta vücuda gelen inanç, ideoloji, din, yaşayış biçimi, her ne ise o, yokmuş gibi davranmanın da yolu açılmış oluyordu. Böylelikle, bu aşamadan sonra, Alevilik başta olmak üzere, genellikle devlet "heterodoksiyi" yok saymış, yok sayamadığı durumlarda yok etmiştir. İsyandan sonraki dönemde, gidişatın daha çok önemli tarihsel figürler tarafından belirlenmesinin ya da bu figürlerin sivrilmesinin bize göre temel nedeni kır-kent uçurumunun muhafaza edilmesidir. Bu açıdan söz konusu edilecek ilk figür Hacı Bektaş Veli'dir.

Alevilik-devlet ilişkisinin en fazla görünür olduğu figürlerden biri Hacı Bektaş Veli'dir. Bektaşilik özellikle Yeniçeri Ocağı ile ilişkilenmeleri üzerinden ve çoğu şehirlerde bulunan tekkeleri ile Osmanlı tarihine şu veya bu şekilde dahildir. Bunun tartışılır bir yanı yok, burada bitimsiz bir tartışmaya konu olacak husus Hacı Bektaş'ın bu kurgulamanın neresinde durduğudur ya da gerçekte neresinde durduğudur. Bu sorunun yanıtı için girişilecek tartışmadan önce Bektaşilik-devlet ilişkisine kısa bir değinide bulunalım.

Öncelikle Suluca Karahöyük'teki (bugün Hacı Bektaş İlçesi) tekkenin postnişini padişah fermanıyla postnişin olurdu. Öğretiyi örgütlü (bu nedenle kitle denetimini mümkün kılan) bir tarikat haline getiren onu yeniden biçimlendiren kişi (XVI. asrın başında) Balım Sultan olmuştur. Balım Sultan Trakya'daki Seyyid Ali Sultan Tekkesi'nden II. Beyazıt tarafından Hacı Bektaş Tekkesi'ne atanmıştır. Seyyid Ali Sultan Tekkesi, Osmanlı'nın Trakya'daki fetihlerine katılan Seyyid Ali Sultan tarafından stratejik bir yerde kurulmuştur. Balım Sultan'ın Hacı Bektaş'a postnişin olmasıyla Seyyid Ali Sultan Tekkesi ile bağlar güçlenmiş, tekkenin birçok babası Seyyid Ali Sultan Tekkesi'nden gelir olmuştur. Tekke I. Selim'e

kadar Osmanlı sultan ve beylerinden önemli destekler görmüştür.[19] Buna karşılık tekke fetihlerde Osmanlı'nın yanında yer almıştır. Bu açıdan Osmanlı-Bektaşilik ilişkisini iki yönlü ele alabiliriz. İlki, Yeniçeri Ocağı'nın genel kabul görmüş hali ile söylencesel bir biçimde kendini Hacı Bektaş'a bağlamasıdır.[20] İkinci olarak, bu ilişki Osmanlı'nın genişleme politikasından kaynaklanmaktadır. Buna göre, Osmanlı fethettiği yerlere, buraların fetihlerinde etkili olan derviş-gazileri yerleştirip (ekseriyetle kökenlerini Horasan'a dayadıklarından yerleşme sorunsuz olur) kalıcı olma politikası izlemiştir. Durum I. Selim'le[21] birlikte değişmeye başlar ve tarikat yeraltına çekilir.[22] Ancak, Bektaşilik özellikle şehirlerde etkili olmayı sürdürmüştür. Örneğin, Osmanlı'nın son dönemlerinde birçok devlet memurunun Bektaşi dergahlarına bağlı olduğu bilinmektedir. Bunlardan, yolun saygın şairlerinden Edip Harabi dikkat çekicidir. Daha da önemlisi İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinin kimi Bektaşi babalarından el almaları söz konusudur.[23] Yeniden soralım, durum bu iken Hacı Bektaş bu resmin neresindedir?

---

[19] Melikoff, İrene, Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1999.

[20] Bu konuda Gürel, Bektaşilik'in XV. ve XVI. asırlarda Yeniçeri Ocağı'nda büyük bir nüfuz kazandığını ifade eder; Gürel, Ziya, Hak Aşıklarından Deyişler, Ankara: Olgaç Matbaası, 1980.

[21] Selim'in bu tutumunda Safevi devleti kadar Balım Sultan'ın kardeşi Kalender Çelebi'nin önderlik ettiği ayaklanma da etkili olsa gerek.

[22] Melikoff, a.g.e.

[23] İttihat ve Terakki üçlüsünden Talat Paşa'nın, Namık Kemal'in, Rıza Tevfik'in, Abdülhak Hamit'in, Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'nin Bektaşi olduklarını Melikoff'un bahsi geçen kitabının 304-305. sayfalarından öğreniyoruz. Başkaları bu isimlere Mustafa Kemal'i, Kazım Karabekir'i, Celal Bayar'ı, Hüsamettin Ertürk'ü de ekler...

Sorgulamaya, daha baştan Hacı Bektaş'ın dış görünümüyle başlayalım. Kucağında bir aslan ve bir ceylan, sarkık (Türk) bıyıkları, muntazam bilge sakalı ile bakımlı, temiz esvap içinde bir Hacı Bektaş bize göre resmi ideolojinin bize sunduğu Hacı Bektaş tasviridir. Oysa, Vilayetname'den yaptığı çıkarımlarla, Melikoff'a göre, kendisi uzun bıyıklı idi, buna karşılık saçlarını, kaşlarını ve sakalını kazımakta idi. Kaba yün ya da keçeden, muhtemel olarak keçi kılından bir külah giymekte idi.[24] Bu şehirli bir din aliminden ziyade gezgin bir Kalenderi dervişinin resmedilişidir. Gerçekten de çoğu kaynak için Hacı Bektaş, kardeşi Menteş ile birlikte Baba İlyas ayaklanmasına katılmak üzere Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş bir Kalenderi dervişidir. Kardeşi ayaklanma sırasında Sivas'ta öldürülür. Kendisinin Baba İlyas müridi yahut halifesi olduğu da iddia edilir. Şu veya bu şekilde Hacı Bektaş için bir Kalenderi dervişidir, denebilir. Suluca Karahöyük'e yerleşmiş ve öğretisini manevi kızı addedilen tarikat ulularından Kadıncık (Kadın ya da Hatun) Ana'ya aktarmıştır. Ne tarikat kurmuş ne de müritlerinin olmasını istemiştir.[25]

Görünümünden başka ismi de tartışmalıdır. Hacı oluşu bir söylenceye dayandırılır. Bunun yerine derin bilgisi nedeniyle öğretmen/hoca manasında kendisine Hace denildiği iddia edilir. Hacılık, Erdoğan Aydın'a göre egemenlerin kaş ile göz arasında kendisine bahşettikleri bir sıfattır.[26] Özetlersek, Hace Bektaş Babai Ayaklaması ile ilişkili, kardeşini bu ayaklanmada yitirmiş, hatta Baba İlyas müritlerinden bir Kalenderi dervişidir. Vecihi

[24] Melikoff, a.g.e., s. 124.

[25] Öğreti Abdal Musa'ya Kadıncık Ana tarafından aktarılmıştır.

[26] Aydın Erdoğan, Bütün Yönleriyle Alevilik, aynı başlıklı konferans metni, Ankara: İmece Kültür Sanatevi, 2004.

Timuroğlu'nun Aşıkpaşazade tarihinden aktardığına göre, Aşıkpaşazade Osmanlı ülkesindeki önemli dervişleri sayıp döktükten sonra Hace Bektaş'tan niye bahsetmediği sorusuna "Bu Hacı Bektaş, Osmanlı hanedanından kimseyle konuşmadı." Yanıtını verir.[27] Aykırı ve tam bir batinidir Hace Bektaş. Bununla birlikte, bize göre, Balım Sultan müdahalesi ile ve Cumhuriyet dönemindeki kurgulanışlarıyla *yola* getirilmiş, bir nüfuz aracı olarak kullanılmıştır. Özellikle, 1980'lerle birlikte, Alevilik'i Türklük'e bağlama çabalarının önemli bir enstrümanı olmuştur. Aleviler'i yukarıda ifade edilmeye çalışılan nedenlerle pirlerinin boy boy resimleri ile eğlemek kolay olmuştur. Bize kalırsa, Balım Sultan'la birlikte yavaş yavaş *derinden* yitirilen bir Hace Bektaş vardır. Bu bedel, Kızılbaşlar'a karşı bir kontrol aracı teşkil etmesi isteğiyle Bektaşilik için ödenmiştir. Oysa, yukarıda da ifade edildiği gibi, Hace, tam bir batini olup şeriata (ortodoks olana) kesinlikle karşı biridir, bir tarikat kurmaya ve müritlerinin olmasına çalışmamıştır. Ancak ne de olsa bir ilk kurucudur. Bu nedenle kime bağlanacağı çok önemlidir. Yine 1980'lerle tanıklık edilen bir husus da Hace Bektaş'ı Hoca Ahmet Yesevi üzerinden ortodoks sufiliğe ve Türklük'e bağlamak olmuştur.[28] Burada amaç, Hace Bektaş'ın Türklük'ünü inkar etmek değildir, bu açık. İtiraz, Hace Bektaş öğretisinde bu yoldan Milliyetçi ideolo-

---

[27] Timuroğlu, Vecihi, "Hallac-ı Mansur'dan Nesimi'ye Doğu ve Batı Üzerine Düşünceler", Alevilik ve Günümüzdeki Sorunları başlıklı konferansa sunulan metin, Ankara: İmece Kültür Sanatevi, 2004.

[28] Bu çerçevede, militan bir Türkçü olan eski Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek'in ön ayak oluşu ile 1980'den sonra başlatılan Hacı Bektaş Veli Kültür ve Anma Etkinlikleri, devletin tam bir boy gösterme platformu olagelmiştir. Devlet, burada Cumhurbaşkanı ile temsil edilmektedir. Ayrıca, Gazi Üniversitesi'nde kurulan Hacı Bektaş Veli Kürsüsü başka bir dikkat çekici durumdur.

jinin yarattığı sapmayadır. Örneğin, bu amaçla, yaşadıkları dönemler arasında yüzyıl bulunmasına rağmen, Hace Bektaş Ahmet Yesevi'nin halifesi oluvermiştir. Böylelikle, Bektaşilik, Yesevilik üzerinden ortodoks sufiliğin içine çekilecektir.[29] Ancak, ilk çalışmalarında bu tür bir Yesevilik portresi çizen Fuat Köprülü de Ahmet Yesevi'nin tersi bir biçimde heterodoks bir sufi olduğunu kabul etmiştir. Buna rağmen, bugün Alevi kesimin azımsanmayacak bir kısmı milliyetçi bir vurgu ile Alevilik'in öz İslam olduğunu iddia eder olmuştur. Öte yandan bir Kürt olduğu üzerine büyük oranda birleşilen ve yaklaşık olarak Hoca Ahmet Yesevi ile aynı öğretiye sahip Ebûlvefa Bağdadi[30] ile Baba İlyas ilişkisi ve Hace Bektaş'ın bu resimdeki yeri bu yönelimlere karşı çağrışımlar yaratmaktadır.

Bu çerçevede bahsini edeceğimiz öteki figür Şah İsmail'dir. Şah İsmail, bilindiği üzere Aleviler'in yedi ulu ozanından Hatayi mahlası ile bilinenidir. Aynı zamanda hanedana adını da verecek olan Erdebil Tekkesi şeyhlerinden Safiyyuddin soyundandır. Dedesi Şeyh Cüneyd'e kadar tekke dini çerçevede kalmış, bu bapta dini saygınlığa sahip olmuştur. Örneğin Osmanlı beylerinden Orhan tekkeye hediyeler göndermiştir, Ankara Savaşı'ndan dönen Aksak Timur şeyhin isteği ile esirlerinin bir kısmını serbest bırakmıştır. Tekkenin devletleşme atağı Şeyh

[29] Bu çerçevede ifade edilmesi gereken bir gözlem "resmi" olanın popüler bir yönelimle, Yunus Emre ilahilerinin ortodoks çağrışımlar yaratmaya müsait olanlarını öne çıkarmasıdır. Oysa, bir başka Yunus imajına neden olabilecek demeleri hasır altı edilir çoğunluk. Bu tür örnekler için Burhan Toprak'ın derlediği Yunus Emre Divanı'na bakılabilir.

[30] Erdoğan Aydın, a.g.e., s.16. Nejat Birdoğan, "Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik" başlıklı çalışmasında, her ne kadar tüm kaynaklar Ebûlvefa'nın Kürt olduğuna işaret etse de bunun akla aykırı olduğunu savunur.

Cüneyd ile başlıyor. Siyasallaşma çabası ile Şeyh Cüneyd müritlerinden bir ordu kurmuş, bu arada Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kız kardeşi ile evlenmiştir, ancak bir baskında öldürülmüştür. Yerine geçen Şeyh Haydar'ı da babası gibi zamansız bir ölüm beklemektedir. Uzun Hasan'ın yerine geçen oğlu Yakub'un ölümüyle bir kaleye kapatılmış olan Şeyh Haydar'ın çocukları serbest kalır ve Şah İsmail, ki o vakit çocuktur, müritleri tarafından kaçırılıp saklanır. Bu esnada yoğun bir eğitim alır. On beş yaşında Şirvan'ı alıp Akkoyunlu hükümdarını yenerek Tebriz'e girer ve şahlığını ilan eder. Şeyh Haydar müritlerinin giydiği on iki terekli (dilimli) kızıl başlık nedeniyle Erdebil Tekkesi yanlıları Kızılbaş olarak anılmaya başlanacaktır.[31] Bununla birlikte, Anadolu'da Kızılbaş sıfatı farklı dönemlerde farklı anlamlara gelmiştir. Örneğin Osmanlı için rafizi/sapkın kişidir Kızılbaş. Ancak, genel olarak cemaat-dışı ve dinler karışımı bir anlayışı benimseyen boy ve zümreler için kullanılmıştır.[32]

Bu konuda bir değerlendirmeye yapılacak olursa, bize göre, Safevi çıkışıyla söz konusu olan nüfuz sahibi bir tekkenin siyasallaşması ve bunun gereği olarak genişleme çabasıdır. Yine bize göre bu süreçte baskın olan din yerine siyasallaşma olmuştur. Bu amaçla şahla bedenleşme, şah kültü kullanılmıştır. Nitekim, Şah Ali'dir, İsmail ve soyundan gelenler de Şah'tır. Bir bakıma Ali bu zatlarda tecelli etmiştir.

II. Beyazıt devri Osmanlı tarihinin resmi versiyonunda bir duraklayış devri olarak görülür ve bu duraklayışın nedeni padişahın devlet işlerinden uzak durmasına, sanata meyletmesine bağlanır. Hâlbuki II. Beyazıt bir Bektaşi babasından el alacak kadar tekkelerle ilişkidedir ve onlara

[31] Ziya Gürel, a.g.e., ss. 14-20.
[32] Melikoff, a.g.e., ss. 211-230.

çeşitli yardımları olmaktadır. Saltanatının son yıllarında yaşanan ayaklanmalara rağmen Sultan'ın Erdebil ya da Tebriz ile arası iyidir. Şah İsmail'in Sultan babasıdır. Kimi iddialara göre, Şah, 1511'de Güney Anadolu'da başlayan Şah Kulu ayaklanmasının bastırılması ile İran'a kaçan ayaklanmacı Türkmenler'i II. Beyazıt'ın isteği ile öldürtmüştür. Özellikle, saltanatın son yıllarında gözlenen kötü yönetim, kargaşa ve sosyo-ekonomik sıkıntılar Şah Kulu, Kalenderoğlu,[33] Nûr Ali, Şah Veli ibn Şeyh Celal (Celali isyanlarına köken, hiç değilse isim babası olmuştur) ayaklanmaları, Bektaşilik'in Kızılbaşlık ile bir görülmesine neden olmuştur.[34] Bektaşilik için Osmanlı'nın yükselme devrindeki genişleme politikasının bir sonucu kabul edilebilecek kollama yerini sindirmeye bırakmıştır. Resmi tarih, Şah İsmail ve onun halifeleri vasıtasıyla geçekleşen ayaklanmaları sürekli bir biçimde bölücülük olarak okumuştur. Özellikle XVI. asırdan itibaren gerçekleşen ayaklanmalar ve Osmanlı'nın tepkisel denebilecek kıyım politikası bize göre bir çeşit homojenleşme yaratmıştır. Burada bir farklılık, bilhassa büyük şehirlerde faaliyetlerini sürdüren Bektaşi tekkeleridir. 1925'e kadar kırkent ayrımı bu açıdan muhafaza ediliyorken, bu tarihte yeni bir homojenleşme söz konusu olmuştur.[35] 1980'lerle birlikte üç aşağı beş yukarı sosyal konum ve inanç yapısı açısından Alevilik yahut Kızılbaşlık olarak homojenleşmiş topluluğun, Hacı Bektaş kültü üzerinden Türklük ve ortodoks sufiliğe bağlanma çabaları ile bu durumun aşın-

---

[33] Balım Sultan'ın kardeşi Kalender Çelebi'nin önderlik ettiği ayaklanmadır.

[34] Öğreti ve ritüeller açısından neredeyse tamamen örtüştükleri belirtilmelidir; Melikoff, a.g.e., ss. 220–224.

[35] Şu da ifade edilmelidir ki 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile kapatılan Bektaşi tekkeleri yeni bir gizlilik döneminin başlatıcısı olmuştur.

dırılmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Nitekim, bugün bu, etnik vurgusuyla seslerini Avrupa'dan yükseltebilen örgütlü Alevi topluluklar ile çok daha mümkündür.

Sonuç olarak, bugün Alevilik'ten ziyade büyük oranda kentlere yığılmış Aleviler'den bahsetmek daha doğru olacaktır. Toplumun tüm kesimleri gibi, topluma zerk edilen arabesk-pop kültürden yoğun bir biçimde nasiplenmişlerdir Aleviler. Bu zerk ediş egemenlerin basit bir tahakküm isteğinden çok bir belleksizleştirme, tarihsiz kılma çabasıdır. Burada Alevilik'in durumunu özgün kılan şey, bu arabesk yapıya itiraz potansiyelini bize göre çok güçlü bir biçimde barındırmasına rağmen, ilk bakışta garip görünecek bir biçimde yapıyı içselleştirerek gidişatın önemli bileşenlerinden bir olmasıdır. Hâlbuki daha yakından bir bakış, bir itirazın söz konusu olduğunun ancak, itirazın bizatihi kendisinin arabesk karakteri nedeniyle hiçleştiğinin görülmesini sağlayacaktır.

Gelelim, bütün bu dağınık sayıp dökmelerimizle ulaşmayı umduğumuz soruya. Cumhuriyet döneminde Aleviler Mustafa Kemal'i neredeyse bir din ulusu mertebesine yükseltmişlerdir, kaba bir bakış bile bunu safça yaptıklarını anlamaya yeter. Öte yandan, Cumhuriyet'in inanışları karşısındaki kayıtsızlığına, Osmanlı, hatta Bizans'tan aldığı din-devlet ilişkisi kalıbı gereği Ortodoks İslam yanlısı tutumuna sürekli itirazları... Bu durum Alevilik için bir tutarlılık sorunu arz etmiyor mu? Soruyu biraz daha spekülatif bir zemine kaydırmak gerekirse, yukarıda ifade edilen anlaşma yahut tarihsiz kılınma da dikkate alındığında Aleviler neyin kavgasını vermektedir?

Kendini Çürüten Tezler

Güngör ŞENKAL

Ermeniler konusunda Türk resmi tarih tezinin inandırıcılık sorunu, özünde, tartışma konusu olan dönemde – doğru olup olmamasından bağımsız- yapılanların gerekçesi olarak ileri sürülenlerle uygulama arasındaki çelişkiden kaynaklanıyor. Bu uyumsuzluğu uyumlulaştırmaya yönelik çabalar ise, uyumsuzluğu gidermek bir yana, daha da karmaşık ve inandırıcılıktan uzak kılıyor. Bunun yanında, uyumsuzluğa mantık aramak için yapılan zorlamalar, bu zorlamaları yapanlar arasında da çelişkiler oluşturuyor. Resmi tarih tezinin 'çokseslilliği' gibi, inandırıcılık sorununu daha da derinleştiren bir etki yapıyor. Kendi anlayışı ölçülerinde, kaş yapayım derken göz çıkarıyor. Bir şeyleri örteyim derken, örtüyü elinden birden kaçırıveriyor.

Resmi tarih tezinin çokseslilliği içinde, örneğin, biri, Ne yabancı arşiv belgelerinde, ne de Türk arşiv belgelerinde Teşkilât-ı Mahsusa ile ilgili tek bir kelime bile yok."[1] derken, bir diğeri ayrıntılarına kadar anlatıyor Teşkilat-ı Mahsusa'yı[2]. Biri, Ermeni tehcir yasası diye bir

---

[1] HALAÇOĞLU Yusuf, Prof. Dr., Hürriyet, 30. 03. 2005

[2] ÇİÇEK Hikmet, Dr. Bahattin Şakir-İttihat ve Terakki'den Teşkilat-ı Mahsusa'ya Bir Türk Jakobeni, Kaynak Yayınları, İstanbul, Temmuz 2004, s. 112 ve sonrası

yasa yoktur.[3] derken, diğeri, yasayı çıkış süreciyle birlikte anlatıyor.[4] Biri, verdiği sayılarla, örneğin, Ermeni'lerin Kayseri'den sürülmediğini[5] söylerken; diğeri, Ermeni'lerin Kayseri'den de sürüldüğünü bildirmektedir.[6] Burada önemli olan: Birinin örtmeye çalıştığını öteki ortaya çıkardığından; birinin ileri sürdüğünü diğeri yadsıdığından, bu yazılardan birçoğu okunduğunda, gizlenmeye çalışılanların hemen hepsinin önümüze serilmesi.

Resmi tarih tezinin temsilcilerinden bazıları da var ki, kendi söylediğini, kimseye bir söz düşürmeden kendisi çürütüyor. Bunların başında ise, Türk Tarih Kurumu (TTK) Başkanı Sayın Yusuf Halaçoğlu gelmektedir. Konuya ilişkin yaptığı çelişkili açıklamaların bazılarına, başka bir yazımda kısaca değinmiştim.[7]

Bu yazımızda, tehcirin ereği olarak gösterilen ile uygulama(lar) üzerinde biraz daha ayrıntılı duracağız. Halaçoğlu'nda tehcirin ereği, cephelerin güvenliği olarak gösterilmiştir. Öyle ki, ... tehcir, doğrudan doğruya cephelerin güvenini sarsacak bölgelerde uygulanmıştır. Bunlardan birincisi Kafkas ve İran cephesinin geri bölgesini oluşturan Erzurum, Van ve Bitlis dolaylarıdır. İkincisi ise Sina cephesi gerilerini oluşturan Mersin-İskenderun bölgeleridir.[8]

---

[3] KONUKÇU Enver www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLU NUNSESİ/192/AND31.htm

[4] Halaçoğlu s. 65-71

[5] T.C. BAŞBAKANLIK BASIN-YAYIN VE ENFORMASYON GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Anadolu'ya Haberler, www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/anadoluyahaberler-yeni/2005/mayis/ah_02_05-05.htm

[6] HALAÇOĞLU Yusuf, Prof. Dr., Ermeni Tehciri, Babıali Kültür Yayıncılığı, 5. Baskı, İstanbul, Nisan 2005, s. 76

[7] www.bianet.org/2005/04/2759978.htm

[8] HALAÇOĞLU Yusuf, age. s. 72

Önce; tehcirin yalnızca cephelerin güvenini sarsacak bölgelerde uygulandığı savı doğru değildir. Tehcir, Osmanlı egemenliği altındaki toprakların hemen her yerinde uygulanmıştır. Zaten, Halaçoğlu da, daha sonra bu uygulama isyan çıkaran, düşmanla işbirliği yapan ve Ermeni komitacılarına yataklık eden diğer vilâyetlerdeki Ermeniler'e de teşmil edildi. diye belirtir. Ardından da, Talât Paşa, 19 Mayıs 1331'de (1 Haziran 1915) bütün vilâyetlere bir tamim daha yayınlayarak... "sürgün işleminin sadece bozguncu ve isyancı Ermeniler'e uygulanmasını tebliğ etmişti." der.[9]

Burada isyan, işbirliği, yataklık ve bozgunculuk gibi eylemler sıralansa da, Ermenilerin yaşadığı birçok bölgede, örneğin Kastamonu'da, hangi düşmanla ve nasıl işbirliği yapıldığı açıklanmaz. Çünkü, onlar da iyi bilmektedir ki, Ermeni olmak, sürgüne gönderilmek için yeterli görülmüştür.

Sonra; tehcirin cephelerin güvenliği gerekçesiyle de bir uyumu söz konusu değildir.

O dönemde, Ermeni göçmenlere, Halep Valisi Celal Paşa'nın kişisel çabalarıyla yapılmaya çalışılan yardımın organizesiyle görevli Çerkez Hasan Bey'in, Kayseri'den Ermeni çıkarıp Deyr-üz Zor'a 6. Ordu'nun gerisine, Havran'a 4. Ordu arkasına yaklaştırmak suretiyle[10] diyerek, 'ordu güvenliği' gerekçesinin gerçeği yansıtmadığını söylediği bilinmektedir. Çerkez Hasan, Ermenilerin ortadan kaldırılmasına yönelik uygulamaya karşı çıkarak görevini bırakanlardandır.

---

[9] HALAÇOĞLU Yusuf, age. s. 72-73

[10] Çerkez Hasan, Peki Yüzbinlerce Ermeniyi Kim Öldürdü?, Alemdar, 5 Nisan 1919.

Bu uygunsuzluğu, Fikret Başkaya, "eğer iddia edildiği gibi, askerî güvenlik gerekçesi söz konusu olsaydı, göçün yönü ordu güvenliğine uygun yerlere doğru olması gerekirdi; oysa tam tersinin yapıldığı biliniyor. Ermenilerin 'sürüldüğü' bölgelere bakıldığında, bunların 'ordu güvenliği' gerekçesiyle hiç de ilgili bölgeler olmadığı görülecektir."[11] sözleriyle dile getirir. Belirtilen çelişkiye vurgu yapan daha onlarca yazar vardır.

Ancak verilen örnekler, olaya bakışı, bizimkiler ve ötekiler biçiminde bir koşullanmışlığı aşamayanlar için bir anlam oluşturmayacaktır. Oysa bu görüşleri destekleyen yazılar (açıklamalar, belgeler), resmi tarih tezini savunan yazarların eserlerinde de bulunuyor.

Y. Halaçoğlu'ndan öğrendiğimize göre, ... 22 Haziran 1331 (5 Temmuz 1915) tarihinde... tebligat gönderilerek Ermeniler'in iskânlarına tahsis edilen bölgelerin, görülen lüzum üzerine genişletildiği bildirildi. Buna göre: ... Musul vilâyetinin doğu ve güney bölgesi... Zor sancağının doğusu ve güneyi... Suriye vilâyetinin Havran ve Kerek sancakları(na)... Müslüman nüfusun %10'u nisbetinde iskân edileceklerdi.[12]

Ermeni sürgünlerin geçecekleri yollarla varacakları yerleri, tümce aralarından çıkaracak olursak, yolumuz yine; ...Diyarbekir-Cizre yolundan Musul'a, ...Kütahya-Karahisar-Konya-Karaman-Tarsus üzerinden Kars-ı Maraş-Pazarcık yoluyla Zor'a, ...Diyarbekir'den Zor'a ve Suruç'tan Menbiç yoluyla Haleb'e[13] çıkar, Halaçoğlu'nun eserinde.

---

[11] BAŞKAYA Fikret, Yediyüz - Osmanlı Beyliği'nden 28 Şubat'a: Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi, Ütopya Yayınları, Ankara, Kasım 1999, s. 282

[12] HALAÇOĞLU Yusuf, age. s. 73-74

[13] HALAÇOĞLU Yusuf, age. s. 76, 79

Kafkas ve İran cephelerinde savaşan ordunun güvenliği için sürülen Ermeniler(in sağ kalanları) Irak ve Suriye'ye, yani Güney cephesinde savaşan ordunun arkasına yerleştirilmiştir. Bu gerçeği Sayın Halaçoğlu söyle dile getiriyor: Gözünüzde Türkiye haritasını canlandırın. Çanakkale'de savaşıyor ordunun bir tanesi, ikincisi Kafkasya'da savaşıyor. Bir ordunuz da Suriye'de savaşıyor. (...) Ermeniler o çizdiğimiz çizgi vardı ya, Kafkasya'dan Suriye'ye, çektiğimiz çizginin dışında bir yere nakliediliyor. Musul-Zor bölgesine nakletmiş.[14]

Bu alıntı eleştirel bir gözle ve özenle okunduğunda, Sayın Halaçoğlu'nun, Bir ordunuz Suriye'de savaşıyor tümcesiyle, Suriye'yi savaş bölgesi olarak kabul ettiği görülecektir. Demek ki, Ermeniler Suriye'ye sürülmekle, savaş bölgesine ve Osmanlı ordusunun arkasına gönderilmiş olmaktadır. Bu ise, Halaçoğlu'nun, tehcirin cephelerin güvenliği için yapıldığı savıyla açık bir çelişki içindedir.

Sürgünler başladığında Osmanlılar, Irak'ta da İngilizlerle savaş durumundadır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Başkanı ve Irak Genel Komutanı Süleyman Askeri, Şuayyibe'de İngilizler karşısında yenilince (13 Nisan 1915) kendisini öldürmüştür. Bunun üzerine, Osmanlı birlikleri Nahile'ye çekilmiştir.[15]

Güvenliğini alacağız diye, Ermenilerin Mersin-İskenderun bölgelerinden sürülmesine gerekçe ettikleri, Sina cephesi gerilerini oluşturan yer, tam da bu bölgedir.

---

[14] HALAÇOĞLU Yusuf, Ermeni sorunu (1): Tehcir, Hazırlayan: Cem Fakir, www.ntvmsnbc com/news/321123.asp

[15] BALCIOĞLU Mustafa, Prof. Dr., Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyet'e, Asil Yayın Dağıtım, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, Ağustos 2004, s. 14

Dolayısıyla, söylenenin tersine, Ermeniler daha güneye, Sina cephesine doğru gönderilmiştir.

'Ordu güvenliği' savını kendileri çürüttüğüne göre, tehcirin asıl ereği daha gerçekçi bir nedende aranmalıdır. Onu da Halaçoğlu'ndan öğrenelim: "Ermeniler'in tehciri ikinci olarak, Vilâyet-i sitte adı verilen vilâyetlerde , 8 Şubat 1914'te Osmanlı Devleti'yle Rusya arsında imzalanan ve Ermeniler'e adeta bağımsızlık veren anlaşmadan kurtulma anlamı da taşımaktadır. Zira Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla bu anlaşmanın uygulamasından kurtulan Osmanlı Devleti, savaşın sona ermesinden sonra, bağımsız bir Ermenistan demek olan böyle bir uygulamadan kurtulmanın en kesin yolunun, buradaki Ermenileri Rus sınırından daha uzak ve emin bir yere sevki düşünmüş olmalıdır."[16]

Burada, Sayın Halaçoğlu, tehcirin belki de en önemli nedenini yumuşatılmış; başka bir söyleyişle, geri plana itilmiş olarak vermektedir. Anlaşmadan kurtulmanın, uygulamadan kurtulmanın en kesin yolu Ermenilerden kurtulmak olarak algılanmış, bütün uygulama da bunu gerçekleştirmeye yönelik olmuştur.

Halaçoğlu'nun şu sözleri de bu düşüncemizi destekler doğrultudadır: "Şimdi bir çizgi çekin İstanbul'dan Kafkasya'ya, Kafkasya'dan Suriye'ye, Suriye'den Çanakkale'ye. Bu üçgen içersinde kimler var; işte Ermeni nüfusu var."[17]

Resmi Türk tarih tezini inandırıcı bulmayan yazarların söylediklerini, resmi tarih tezinin savunucularının da söylemesi önemlidir. Tehcire, neden ve sonuçlarıyla karşı çıkanların eleştirilerinin yerindeliğini ve haklılığını, do-

[16] HALAÇOĞLU Yusuf, age. s. 72-73
[17] HALAÇOĞLU Yusuf, Hazırlayan: Cem Fakir, agy.

laylı da olsa kabul ettikleri anlamına gelir. Bu ise onların, ileri sürdüklerine kendilerinin de inanmadığını gösterir; öyle söylemeye ve göstermeye memur edildiklerini düşündürür.